

ॐ

શ્રી વિનયવિજયછંદ શાંતસુધારસ

એક અપૂર્વ અધ્યાત્મ અને વૈરાગ્યમૃગ પ્રય

અનુવાદક અને વિવેચક

સ્વ. મનાસુખભાઈ કીશનચંદ મહેતા.

“ પદ્મલપરિણામનિદાનં, શાંતસુધારસપાનં ચે । ”

કુ ૨
વિ ૦૨
૧૪૮૭૯

પ્રસ્તુત પ્રથ

પ્રકાશક—

ડૉ. ભગવાનદાસ મનાસુખભાઈ મહેતા

એમ બી. બી એમ

વિ સં ૧૯૬૨]

[૪ સ ૧૯૬૧

મૂલ્ય : બાર આના.

પ્રથમાવૃત્તિ પ્રત ૧૦૦૦

નં. ૧૬૫૨ આધીન

વીર મ ૨૪૬૨

વિગ્રાપન

હવે પછી સદગતક્રીના અન્ય લખાણો,
દાનધર્મ, પચાચાર, નયપ્રતીપ (સચિવેચન)
તથા સામયિકોમાં પ્રગટ થયેલા લેખાદિનો
સમર્થ, -ક્રમગ પ્રસિદ્ધ હરવામાં આવશે

—અકાશક

અક્ષ —

સોઠ હેવચ દ હામલ

આન દ પ્રેસ-આવનગર

श्री सद्गुरुचरणार्पणस्तु !

“ जे स्वरूप समझ्या विना,
 पाप्मो दुःख अनंत ।
 समजाव्युं ते पद नमुं,
 श्री सद्गुरु भगवंत ॥ ”

—श्रीमद् राजचंद्र

—अनुवादक

સ્વગ મનઃમુખભાર્ગ કીન્તવ્ય મહેતા.

જન્મ મોરબી

દેહોત્સર્ગ મોરબી

સ ૧૮૩૨, બાદશાહ દુબલુ ૧૩

સ ૧૮૮૪ ચોથ દુબલુ ૮

મંગલ સૂત્ર

“ વૈરાગ્યાદિ મફલ્લ તો, જો મદ્ આત્મજ્ઞાન,

“ તેમજ આત્મજ્ઞાનની, પ્રાપ્તિતળાં નિદાન ॥

“ ત્યાગ, વિરાગ ન ચિત્તમાં, થાય ન તેને જ્ઞાન,

“ અટકે ત્યાગ, વિરાગમાં, તો મૂલે નિજ ભાન ॥”

—શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

“ હું બલિહારી રે જો વૈરાગ્યની, ઉપજ્યો જેને અંગલ. ”

—નિષ્કુલાનદ રસામી

“ ત્યાગી ન ટકે રે, વૈરાગ્ય વિના. ”

—શ્રી નિષ્કુલાનદલ

“ જ્યાં લગી આતમ તત્ત્વ ચિન્તયું નહિં,

ત્યાં લગી સાધના સર્વ જૂઠી. ”

—નરસિંહ મહેતા

“ અધુવે અમામયંમિ મંમારંમિ દુઃસપ્પરાણ,

“ કિં નામ દુર્ધંત કમ્મયં જેનાહં દુર્ગાઈં ન ગચ્છેચ્ચા ॥”

—શ્રી ઉત્તરાધ્યયન ૮-૧

“ શરદંબુધરચ્છાયા ગત્વર્યો યૌનનશ્રિયઃ ।

“ આપાતરમ્યા વિપયાઃ પર્યંતપરિતાપિનઃ ॥

“ અંતકઃ પર્યવસ્થાતા જન્મિનઃ સંતતાપદઃ ।

“ ઇતિ ત્યાજ્યે ભથે ભવ્યો મુક્તાયુત્તિષ્ઠતે જનઃ ॥ ”

—કિરાંત

“ નાશ્યુ તો તેનુ ગરૂ, જે મોહિ નવ લોપાય,
સુખ-દુઃખ આવ્યે જીવને, હર્ષ-શોક નવ થાય ”

—પ્રકીર્ણ

+વિગતમાનમદા મુદિતાશયાઃ,

શરદુપોદશશાઙ્ગસમત્વિયઃ ।

પ્રકૃતસંવ્યવહારવિહારિણસ્,

ત્રિઘ્ન સુખં વિહરંતિ મહાધિયઃ ॥

—શ્રી યોગવાનિષ્ઠ

અર્થઃ—જેના માન અને મદ જતા રહ્યા છે, જેના આશયનુ લોક મોદન કરે છે, શરૂના પૂર્ણ ચક્ર જેવી જેની મનઃકાંક્ષિ છે, અને પ્રકૃતિથી પતિત થઈ આવેલા શુભ વ્યવહારમા જેઓ વિહાર કરે છે, એવા મહાબુદ્ધિવાળાઓ આ લોકમા મુખે વિહરે છે.

અ નુ ક મ ણિ કા

વિષય.	પૃષ્ઠ
મુખ્યમુદ્રા	૧-૫૬
અમરજાળલિ	૬૦-૬૩
શમ	૬૪
ઉપોદ્યાત	૧
અનિત્ય ભાવના (૧)	૧૬
અશરણ ભાવના (૨)	૩૪
અમાર ભાવના (૩)	૬૪
એકત્વ ભાવના (૪)	૬૩
અન્યત્વ ભાવના (૫)	૧૧૦
અશુચિ ભાવના (૬)	૧૩૭
આશ્રય ભાવના (૭)	૧૫૫
અવર ભાવના (૮)	૧૭૧
નિર્જા ભાવના (૯)	૧૮૩
ધર્મ ભાવના (૧૦)	૧૯૬
જ્ઞાકસ્વરૂપ ભાવના (૧૧)	૨૦૬
બોધિહુલ્ભ ભાવના (૧૨)	૨૨૦
મૈત્રી ભાવના (૧૩)	૨૩૩
પ્રમોદ ભાવના (૧૪)	૨૪૧
કારણ્ય ભાવના (૧૫)	૨૫૦
માધ્યસ્થ ભાવના (૧૬)	૨૬૩
અથ પ્રશસ્તિ	૨૭૪
ઉપમહાર	૨૭૭

शुद्धिपत्र

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
मुष्मसूत्रा-११	५	यपन	उ१
१८-२४-३१	२३-२४-१५	वराज्य	वैराज्य
२६		मन्त्रयष्ट	नीरनिष्पद्य
५१	१	मने	अने
५४	१४	माणाने	वाणने
१०	१८	युक्तया	युक्तया
१०६	७	उत्पन	उत्पन
११०	५	कभाणु	कर्माणु
१७७	१	शुद्धयति	शुद्धयति
१४१	१४	आगेगे	पेपे
१२७ १५६	२-१०	कम	कम
११०	०४	मपना	अपना

મુખમુદ્રા

જ્ઞાન વિના મોક્ષ નથી; વૈરાગ્ય વિના જ્ઞાન નથી; વિચાર
 વિના વૈરાગ્ય નથી; સ્થિરતા વિના વિચાર
 ઉદ્દેશ નથી. આ ભાવનાઓનો ઉદ્દેશ જીવને
 સ્થિરચિત્ત કરી, વિચારદશામાં લાવી,
 વૈરાગ્ય ઉપજાવી જ્ઞાન આપવાનો છે. સમ્યક્ જ્ઞાનની આવશ્યકતા,
 સદ્વિચારના મહાત્મ્ય અને ભાવનાઓની ઉપયોગિતા વિષે
 આ અંથના ઉપોદ્ધાતમાં વિસ્તારથી કહેલું છે, તે આત્માર્થીએ
 ફરી ફરી લક્ષમાં લઈ આદરવું યોગ્ય છે.

જ્ઞાનીઓએ આ સંસારને અધ્રુવ-અશાશ્વત કહ્યો છે, તે
 કેવળ સત્ય છે અધ્રુવ અને અશાશ્વત
 મહાત્માઓ વસ્તુ સત્સુખ કયાથી આપે ? ન જ
 અને આપે. સંસારના માયિક પ્રપંચો કેવળ

વૈરાગ્ય

મિથ્યા છે, અને દુઃખદાયી છે. ઉત્તમવળ

આત્માઓને આ વાત સ્પષ્ટ સમજાય છે.

આ સંસારમાં અનેક પ્રકારના જીવો છે. મનુષ્યોમાં પણ અનેક પ્રકારના આત્માઓ છે. ક્ષયોપશમરૂપે તેઓમાં તારતમ્ય વર્તે છે. કોઈ નિર્મળ જુદિવાળા ઉત્તમવળ આત્માઓ છે; કોઈ મલિન વૃત્તિવાળા માયિક દંડમાં ક્ષેણા આત્માઓ છે. નિર્મળ જુદિવાળા ઉત્તમવળ આત્માઓનો સ્વતઃ વેગ વૈરાગ્યમાં ઝંપ લાવવારૂપ છે. પોતાની જુદિની નિર્મળતાને લઈને તેઓને સ્વાભાવિક વૈરાગ્ય સ્ફુરે છે. આત્મઉત્તમવળતાને લઈ તેઓની વિચારદશા જથ્થત રહે છે, અને સારાસારનો, સત્સુખ-દુઃખનો તેઓને ભાસ થાય છે. તેઓને વસ્તુસ્થિતિ રૂઢી રીતે સમજાય છે, અને અસત્ પ્રવૃત્તિ બળીનો તેઓનો વેગ હર થઈ, નિવૃત્ત થઈ, સત્પ્રવૃત્તિ બળી વળે છે. જગત્મા પૂર્વે જેટલા મહાત્માઓ થઈ ગયા તેઓના ચરિત્રોથી આપણને આ જણાય છે. તેઓએ જગતના મુખને ક્ષણિક, એકાત દુઃખદાયી અને ભયાન્વિત માન્યા છે, જાણ્યા છે, નિર્ધાર્યા છે. તેઓએ ફરી-ફરીને વિચારીને, અનુભવીને, પડે ઠોકર ખાઈને નિશ્ચય કર્યો છે કે આ સંસાર કેવળ દુઃખમય, ખેદમય, અનાથ, અશરણુ, અનિત્ય છે; તેમાં ક્યાંયે લેશમાત્ર સુખ નથી. આ નિશ્ચય આપણને વિવેકવિચારે સાવ સાચો લાગે છે.)

આ જગતમાં મુખ્ય મનાતા મુખો વિષયલોભ, ધનપ્રાપ્તિ,

સુરૂપવર્ણ, ઉંચું કુળ, માનપ્રતિષ્ઠા, બળ-

સસારનાં મુખ્ય વાનપણ, વિદ્વત્તા, સફળતા, શરીરસંપત્તિ,

ગણુતાં મુખો નિરાગી કાયા એ વગેરે છે, પણ વિચા-

ભયવાળાં, રીએ તો આ મુખમાંથી એવું એક પણ
વૈરાગ્યજ ભય મુખ નથી કે જે ભય રહિત હોય
રહિત. અને જે મુખના પરિણામે પછી
ચોર્ગીદ્ર ભર્તૃહરિનો ભય, દુઃખ રહ્યાં હોય તે મુખ નહિ
અનુભવ. પણ દુઃખ જ છે.

“પશ્ચાદ્ દુઃખ તે મુખ નહિ”

—મોક્ષમાળા.

વિષયલોગના પરિણામે રાગનો ભય રહેલો છે. ધન હોય
તો રાજા કે ચોર પ્રમુખ ફરી લેશે એવો ભય રહે છે. ઉંચું
કુળ હોય તો રખેને એને કલંક લાગશે, એવો ભય રહે છે.
સ્વરૂપવાન કાંતિ હોય તો સ્ત્રી આદિનો ભય રહે છે અથવા
રૂપથી મોહીને સ્ત્રીને કોઈ હરી જશે એવી ચિંતા રહે છે. માન-
પ્રતિષ્ઠા છુવ પામ્યો હોય તો રખે હવે હોઠ પડવું પડે, એ
ચિંતા રહે છે. બળવાનપણું દાખવ્યું હોય તો શત્રુઓ ઉભા
થાય છે; તેની ચિંતા મનને બાળે છે. હું વિદ્વાન છું, મને
વિદ્યા પ્રાપ્ત થઈ છે, એવું શુમાન આવે તો વાઢવિવાહનો
પ્રસંગ આવે છે, જે ચિત્તને કલેશજ આપે છે. ભલે નિરોગી
કાયા હોય, પણ તે માટે પણ મરણનો ભય રહેલો છે.—આમ
આ બધી વસ્તુઓ જે જગતમાં મુખનાં કારણરૂપે મુખ્ય
મનાય છે તે પણ ભયવાળી છે, ચિંતાગ્રસ્ત છે; તો પછી
જગતમાં મુખ, નિશ્ચિંતપણું ક્યાં ક્યાં રહ્યું? ભય કે ચિંતા છે
ત્યાં મુખ નથી; દુઃખ જ છે. એક વૈરાગ્ય જ અભય છે,
ભયરહિત સ્થિતિ તો એ પૂર્વે કહેલાં મુખ્ય ગણાતાં જગતનાં
મુખો પર વૈરાગ્ય પામવો, તેથી વિરક્ત થવું, તેની મૂર્છા

ત્યાગવી એ જ છે જેણે એ પૂર્વોક્ત સુખ ભોગવી એને મર્વયા
મયાન્વિત જાણ્યા, એવો રાજેશ્વર ચોર્ગોદ્ર ભર્તૃહરિ આમ કહી
ગયેલ ॥ —

મોગે રોગમયં કુલે વ્યુત્થિમયં વિત્તે નૃપાલાદ મયં ।

માને દૈન્યમયં વલે રિપુમયં રૂપે તરુણ્યા મયં ॥

શાસ્ત્રે વાદમયં ગુણે રાલમયં કાયે કૃતાતાદ મય ।

સર્વં વસ્તુ મયાન્વિતં શ્રુતિ નૃણાં વૈરાગ્યમેનામયં ॥

ચોર્ગોદ્ર ભર્તૃહરિ જેવા એક મહારૂ તત્ત્વવેત્તાએ

આ સ્વાનુભવની વાત કહી છે, પોતાનું વિતત્ક ચરિત્ર ગાયુ ॥

જગત્મા બધા જીવો આ અનુભવ કરી રહ્યા છે, પણ વિગત

જ એનું સ્વરૂપ જાણે છે બધા જીવો વાસ્તવિક રીતે હું ખમા

પડ્યા છે, છતાં ઘણાને તો અમે સુખમા

હું ખનું જ્ઞાન જોએ કે હું ખમા એ જ્ઞાન જ નથી એથી

કેને થાય છે ? ચઢિયાતા કેટલાક જીવો છે કે જેઓને

સહેજ હું ખનો જાસ થાય છે, પણ તેમને

તેના પ્રતીકારની અથવા સુખના સ્વરૂપની ગમ નથી,

ત્યારે એથી વધારે ચઢિયાતા ઉજ્જવળ આત્માઓને

હું ખનું જ્ઞાન થાય છે, તેઓ તે હું ખના કારણો જાણે છે,

તે ટાળવાના સાધનો જાણે છે, સુખનું સ્વરૂપ જાણે છે ચોર્ગોદ્ર

ભર્તૃહરિ આવા એક ઉજ્જવળ આત્મા હતા તેઓએ હું ખનું

સ્વરૂપ જાણ્યું, કયવાળી અનિત્ય વસ્તુ પર મોહ, આસક્તિ

એ જ હું ખનું કારણ છે એમ તેઓના સમજવામા આવ્યું,

વૈરાગ્ય એજ સુખનું કારણ છે એમ તેઓને પ્રતીતિ થઈ

રાજર્ષિ ભતૃંહરિ જેવા અને તેથી ચઢિયાતા અનેક મહાત્મા-
પુરૂષો થઈ ગયા છે, તે બધાએ સંસારનું, તેના ભાવોનું

આવું અનિત્ય, દુઃખ-ખેદરૂપ સ્વરૂપ જાણી
વૈરાગ્યનું વૈરાગ્યનો આશ્રય કર્યો છે વિચારદશામાં
માહાત્મ્ય જાગૃત રહી, જગતનું આવું ખેદમય સ્વ-
રૂપ જાણી, તે પ્રતિ વૈરાગ્ય આણી છ ખંડ

પૃથ્વીના ધણી રાજરાજેશ્વર ચક્રવર્તીઓ પણ એ અસ્થિર
ઋદ્ધિને તણખવાની પેઠે છાડી, ચારિત્ર અગીકાર કરી સિદ્ધિ
પામી ગયા છે. આવા ખેદમય-સંસારમાં મુખપુદ્ધિ કે મોહ
વિવેકીઓ કરે નહિં. સંસારતાપથી ભયાનકનાર વૈરાગ્ય જ
પરમ ઔષધ છે, આમ આપણને વિવેકવિચારે લાગે છે.
સદ્વિચારના બળે એ ઔષધનું માહાત્મ્ય સમજાય છે. સ્થિરતા
વિના સદ્વિચાર સ્ફુરતો નથી, પણ આ શ્રેય વાંચનારાઓને
સ્થિર થવાનું સાધન છે.

જ્યાંમુધી જીવને વૈરાગ્ય સ્ફુરતો નથી ત્યાંમુધી તેને તત્ત્વજ્ઞાન
પ્રાપ્ત થતું નથી; સિદ્ધાંતબોધનું શ્રવણ, વાંચન કે પઠન તે જીવ કરે
પણ તે તેના અંતરમાં પ્રવેશ પામી શકતા
સિદ્ધાંતજ્ઞાન માટે નથી; તેના અંતરમાં ઠરતા નથી; એક
વૈરાગ્યની જરૂર કાનેથી સાંભળી બીજે કાનેથી કાઢી નાંખ્યા
જેવું થાય છે. જ્યાંમુધી વૈરાગ્યરૂપી
રેચક દ્રવ્યથી ચિત્તવૃત્તિનો મહિન વાસનારૂપ મળ સાફ
થયો નથી, ત્યાંમુધી જીવને સિદ્ધાંતબોધરૂપ-રસાયણ-
રૂપ પૌષ્ટિક ઔષધ ગુણ ન કરે; નિષ્ફળ જાય અથવા
ચિત્ત ચચળતારૂપ વિકાર ઉપજાવે. જ્યાંમુધી વૈરાગ્ય-
જળના સિંચનથી ચિત્તભૂમિ યથેચ્છ ભીંજાય ન હોય,

ત્યાંસુધી તત્ત્વજ્ઞાનરૂપ સિદ્ધાંતબોધનું બીજ તેમાં કયાંથી વાવી શકાય ? ન જ વાવી શકાય; છતાં તે ત્યાં પ્રક્ષેપવામાં આવે તો તે ઠરે નહિં; વ્યર્થ જાય. આમ તત્ત્વજ્ઞાનને અર્થે વૈરાગ્યની બહુ બહુ જરૂર છે. પાત્રતા વિના જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી; પરિણામ આપતું નથી. તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે જીવને વૈરાગ્ય પાત્રતા આપે છે. આમ આ સંસારમાંથી છૂટવા ઇચ્છતા જીવોને, સુસુક્ષ્મોને વૈરાગ્ય પરમ સાધન છે.

“ ત્યાગ, વિરાગ ન ચિત્તમાં, થાય ન તેને જ્ઞાન. ”

—આત્મસિદ્ધિ

જેના ચિત્તમાં લેશમાત્ર ત્યાગ, વૈરાગ્ય નથી તેને તત્ત્વજ્ઞાન ન થાય એમ સત્પુરૂષો કહે છે, તે કેવળ સત્ય છે. આ કાળ એના પ્રત્યક્ષ પૂરાવારૂપે છે. આ કાળને પરમ આ કાળ દુષ્કમ જ્ઞાનીઓએ દુષ્કમ કહ્યો છે તે વાસ્તવિક છે. કેમ કહેવાયો ? જે કાળમાં જીવોને આત્મહિતનાં સાધનો ડુંકર થઈ પડ્યાં હોય, તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પરમ દુર્લભ હોય તે કાળ કેવળ દુષ્કમ, વિષમ કહેવા યોગ્ય છે. મોહનું સામ્રાજ્ય તો બધા કાળમાં વર્તે છે; પણ આ કાળમાં એનું સાર્વભૌમ રાજ્ય બહુ પ્રબળપણે વર્તતું દેખાય છે. આ કાળમાં વસ્તુસ્થિતિ ઉત્તરોત્તર ક્ષીણતાને પામતી ચાલી છે, જે દેખીતી વાત છે. ધનસંપત્તિ, આયુષ્ય અને શરીરસંપત્તિ, આ ત્રણ સુખ્ય વસ્તુઓની ક્ષીણતા એના પ્રત્યક્ષ પૂરાવારૂપે છે. સેકા ઉપરના માણસો એંસી, નેવું, સો વરસ સુધીનું આયુષ્ય લોગવતા, હાલ જે સાઠ કે સીતેર

પૂરાં કરે છે તે ભાગ્યશાળી મનાય છે. શરીરક્ષીણતાની, રોગના ઉપદ્રવની, વિશેષે કરી ક્ષયરોગની ફરિયાદ આ વર્ત્તા દાયકા કે સૈકામાં સાંભળવામાં આવે છે, તેવી અગાઉ ઓછી સાંભળવામાં આવતી. ઉપગઉપરી દુર્ભિક્ષ પડવાથી લોકોની ધનસંપત્તિ પણ ક્ષીણ થતી જાય છે. અન્નજળ વિના વખતોવખત ઠેકાણે ઠેકાણે જીવો ભૂખ-તરસે દુઃખ ભોગવી, રીખાઇ પ્રાણ ખૂએ છે. પૂર્વે વસ્તુસ્થિતિનું આવું ઉચ્ચ ભયાનકરૂપ તો નહોતું જ, એમ આપણને ઇતિહાસ પણ ખાતરી આપે છે જર-જમીનના લોભને લઇ થતા ભયંકર સુદ્ધોમા લાખો મનુષ્યોનો સંહાર થાય છે. મરકી, ધરતીકંપ આદિના કુદરતી કોપાસિમા અનેક જીવો હોમાય છે, આમ અનેક પ્રકારે વર્ત્તમાનકાળ ર્થિતિ દુઃખમય દેખાય છે. છતાં જો એક અતિ મોટો આશ્ચર્ય છે કે જીવો વિશેષ વિશેષ મોહાધ થતા જાય !!

પૂર્વનો જે કાળ હજી આવી ક્ષીણતાને પામ્યો નહોતો, અને જ્યારે લોકોની શારીરિક સંપત્તિ, ભૂત-વર્ત્તમાનનું આર્થિક સંપત્તિ અને આયુસ્થિતિ તોફાન કાઈક સારી અને બળવાન હતી, છતાં ભૂતનો વૈરાગ્ય. ત્યારે તેઓ જો દેહ, શરીર કે અયુનો વર્ત્તમાન મોહદશા વિશ્વાસ નહિં કરતા, તે પરનો મોહ ઉતારી, વૈરાગ્ય આણી, ચારિત્ર લેતા, સદ્વર્ત્તન આચરતા, સત્ય ચિંતવતા, સત્ય આચરતા, સત્ય વદતા, માયાકપટ ન સેવતા, નિરૂપાયે ઘણું ઓછું સેવતા, પોતાનાં દ્રવ્યનો સુપાત્રે વ્યય કરતા, અનેક પુણ્ય ઉપાજતા, ધના-શાલિભદ્ર જેવા કોઈ કોઈ મહાપુણ્યશાળીઓ અઢળક ઋદ્ધિસિદ્ધિ, સુખી પરિવાર તણખલા પેરે છોડી,

મુનિપણું અગીકાર કરતા. આવો ઉત્કૃષ્ટ વૈરાગ્ય તેના સારા મળમાં વર્ત્તો; ત્યારે આજે જીવો દુખી છતા, વિશેષ વિશેષ મોહવશ થતા જાય છે, હિંસા આવરે છે, અસત્ય ચિંતવે છે, અસત્ય બોલે છે, અમત્ય વર્તે છે, ચોરી કરે છે, પ્રદાયર્યાપાલન તો રહ્યું, પણ અસત્યશીલ સેવે છે, બ્યભિચાર આવરે છે, પરિશ્રદ્ધની જાળ વધારે છે, મહારંભ કરે છે, જે આદિ પૂર્વોક્ત પાપો પોતે કરે છે, બીજા પાસે કરાવે છે, બીજાને કરતા દેખી રાજ થાય છે, અનુમતિ આપે છે, અનુમોદન આપે છે દૂકમાં જીવો વૈરાગ્ય નહિ પામતાં ઉલટા કુકર્મમાં લેવાતા જાય છે ! ચોતરફ હાલની આ આપણી જાણમાં આવેલી દુનિયા પર દ્રષ્ટિ ફેંકીએ છીએ તો આ વાત પ્રત્યક્ષ દેખાય છે

આ વાત સામાન્યજન આશ્રયી છે, સર્વજન માટે નથી. ઘણા મહાત્માઓ પુણ્યશાળીઓ આત્માર્થીઓ છે; ઘણા સહાયારી પાપબીડ જનો છે, ઘણા સતજનો છે, ઘણી સતી-સાધ્વીઓ, ખવિત્ર બહેનો, માતાઓ છે, તે બધા વહનીય છે; પણ આગળ કહેલી વાત સામાન્ય જનસમુદાયને ઉદેશીને છે. કયાં પૂર્વપુરૂષોની અઢળક

વર્ત્તમાનકાળનું અવપલ્લક્ષમી ? આમ છતાં પૂર્વપુરૂષો દુષમ નામ મોહ છાડી દઈ સતોષ ધરતા ત્યારે વાસ્તવિક હાલની સ્થિતિ જોતા જીવો વધારે વધારે

તૃષ્ણાવંત થઈ ગાઢ મોહવશ થતા જાય છે ! વૈરાગ્યની વાત પણ તેમને રુચતી નથી, અસત્યવૃત્તિમાં લેવાતા

જાય છે ત્યાં તેમને આત્મજ્ઞાન ક્યાંથી સ્ફુરે ? ન જ સ્ફુરે.
જ્ઞાન ન સ્ફુરે તો પછી આત્મહિત ક્યાંથી થાય ? આત્માર્થ, ક્યાંથી
સરે ? ન જ સરે. તો પછી જે કાળમાં આત્મહિત ન થાય, તેના
સાધનરૂપ વૈરાગ્ય-ત્યાગ ન સ્ફુરે, તે કાળને જ્ઞાનીઓએ હુમ
ગણ્યો-કહ્યો છે, તે વાત વાસ્તવિક છે.)

વર્તમાનકાળમાં જૈન સમુદાયમાં પણ વૈરાગ્યની અત્યંત
ન્યૂનતા દેખાય છે. તત્ત્વજ્ઞાનની હીનતા એના પરિણામરૂપે
દૃષ્ટિગોચર થાય છે. તત્ત્વજ્ઞાન બધી જીવોનું

તત્ત્વજ્ઞાનની લક્ષ નથી, તત્ત્વસ્વરૂપ જાણનારા ઘણા
હીનતા: કારણ ? વિરલા નીકળશે, આંગળીને ટેરવે
ગણીએ એટલા જ નીકળશે. કારણ ?

તેઓને તે બધી રુચિ નથી. રુચિ કેમ નથી ?
કારણ કે પ્રત્યેક જીવ પોતપોતાની પ્રવૃત્તિમાં ઉધું ધાલી,
આંખો મીચી, એવા રાગ્યા-માગ્યા પડ્યા છે કે તેઓને
વિચારનો પણ અવકાશ મળતો નથી વિચારનો અવ-
કાશ મળ્યે વિચારે તો કાંઈક જીવ કુણો થઈ વૈરાગ્યમાં પ્રવેશ
કરે ને ? પણ તેઓ એક આ બવનેજ દેખે છે. જૂતકાળ અને
ભવિષ્યકાળ આઠો એક રેડાટો કોટ આવી પડ્યો છે. તેઓ તો
વર્તમાન માત્રમાં જ રાગી-માગી રહ્યા છે. હું પૂર્વે કોઈ
બીજા રૂપ હતો અને હજી ભવિષ્યમાં બીજા કોઈ રૂપે હઈશ,
એનું એને જ્ઞાનજ નથી. હું કહી મરવાનો જ નથી, આ
બધી પ્રવૃત્તિ, પ્રપંચજન સ્થાયી (Permanent) રહેવાનાં
છે, એમ એ પ્રત્યેક જીવ માની બેઠા છે. હું કોણ છું ?
ક્યાંથી આવ્યો ? આ સારી સંપત્તિ ક્યાંથી અને શાથી
પામ્યો ? આ મારો જ પાઠાથી વિચારો દરિદ્રી, દુઃખી કેમ છે ?

મારું સ્વરૂપ શું છે?—એ વગેરે વિચારનો એને પ્રવૃત્તિ આદે
અવકાશ જ નથી. આમ વિચાર વિના વૈરાગ્યથી વિમુખ થઈ
તત્ત્વજ્ઞાનથી એ વેગળા રહે છે.

સર્વજ્ઞ વીતરાગ અરિહંત પ્રણીત પવિત્ર જૈનદર્શન
અપૂર્વ છે. જૈનધર્મની પવિત્ર કથાનો વાસ હાલ વણિકોમાં
રહ્યો છે, એટલી આનંદની વાત છે; પણ તત્ત્વજ્ઞાનને
નામે શૂન્ય છે. એ પવિત્ર કથાને લઈ વણિક જૈનોનું
નામ હાલ પ્રખ્યાત છે. અને બીજે જૈનોના એટલી કથા પણ
નથી, એ જૈનોએ ગૌરવ આણવા જેવું, ચોતાને પુણ્યસ્થાળી
ગણવા જેવું છે. એવા કથાધર્મવાળા કુળમાં જન્મ એ પણ

પુણ્યને લઈને થાય છે, અને પાછો
કથા જૈનોનું પુણ્યનું કારણ જ. આમ જૈનવર્ગ પણ
ગૌરવ અને કથાથી દીપ્તો છે. અને જગતના બીજા
જૈન કથાથી ધર્મો પર શ્રેષ્ઠતા લોગવે છે, એ સહકથા-
દીપ્તો ત્માએને સંતોષનું કારણ છે. એકલી કથા-
વડેજ જગતમાં વિજયધ્વજ ફરકાવતા

એ જૈન સમુદાયમાં તત્ત્વજ્ઞાનનો, સમ્યક્જ્ઞાનનો પ્રચાર થાય
તો પૂર્વનો તીર્થંકર ભગવાનના સમવસરણનો પવિત્ર અવસર
કેમ નિહટ ન આવે. આવે, પણ આ કાળના હીણપુણ્ય
જીવોનો એ ભાગ્ય કયાંથી હોય? જેને વૈરાગ્ય સ્પુરતો નથી,
વૈરાગ્યથી જે વેગળા રહે છે, સળી માત્રની અછતી વસ્તુની જે
મૂર્છા ત્યાગવા અસમર્થ છે, અસત્યમાં, અસત્ પ્રવૃત્તિમાં જે
હળી રહ્યા છે, તેને તત્ત્વજ્ઞાન કયાંથી સ્પુરે? અરે! એ સમવસ-
રણનો કાળ તો ફર રહ્યો, પણ જય લાગે કે તત્ત્વજ્ઞાનની મૂલ

તાને લઈ જે દયાવડે એ પવિત્ર શાસનનો વિજયધ્વનિ ગાણ
 રહ્યો છે, તે દયાનો પણ લોપ થતો જશે
 ભૂત વર્તમાનના વર્તમાન સ્થિતિ બેઈ શાસનના
 પ્રકાશવડે ભવિ આરાધનાગ પવિત્રાત્માઓએ બચત
 બચપર નખાતા થવું ઘટે છે. જૈનધર્મની પવિત્ર દયાના
 દષ્ટિપાત વાસથી હાલના વશ્વિક-વૈશ્યોના કુળ
 ઉજ્જવળ થયા છે દયાનો લોપ કરનારના
 કુળ કાળા થયા છે

બાકી વાસ્તવિક રીતે એ પવિત્ર શાસન તો દયાધર્મી
 શૂરવીર ક્ષત્રિયોને, રાજપુત્રોને જ છાજે તીર્થંકરમાત્ર
 શૂરવીર ક્ષત્રિયો હતા, રાજવંશી હતા, ક્ષત્રિધર્મ પાળતા
 ન્યાયથી પ્રજાનું પાલન કરતા, દયા દયા, એકાત દયા, અમારિ,
 અહિંસા પ્રવર્તાવતા, અણુનીય વેશવ લોગવતા, અઢળક
 દ્રવ્યસ પત્તિ તેઓને હતી, મનબળ, તન
 જૈનધર્મ શૂરવીર બળ, આત્મબળ, તેઓનું નિ સીમ હતું
 ક્ષાત્ર ધર્મ આવા ઋદ્ધિવત્ હતા, શૂરવીર હતા,
 રાજપતિ હતા, જન્મતાજ ત્રણ જ્ઞાનના
 ધણી હતા, વૈરાગ્યવત હતા, તેઓને તે ઋદ્ધિ આદિ પ્રતિ લેશ
 માત્ર મૂર્છા ન હતી તેઓ પણ તે ઋદ્ધિને તૃણ પેઠે છાડી
 ચાલી નીકળતા હતા, દીક્ષા લેતા હતા આ પવિત્ર શાસન
 તે આવા શૂરવીર મહાવીરોને છાજે છતા ચરમ તીર્થંકર
 ધી મહાવીર પરમાત્માના આ પવિત્ર
 સ્થિતિ સુધાર શાસનને પ્રકાશમા લાવી તેનો જયઘોષ
 વાનો ઉપાય કરાવવો હોય તો તે જૈનીઓના હાથમા છે
 મતમતાતરની, અહમમતાની બળ

તોડી નાંખી, પ્રમાદ છાંડી, સદ્વિચારમાં ચિત્તને સ્થિર કરી, વૈરાગ્યવાસિત થવાથી તેઓને અદ્ભુત શાંતિ આવી તત્ત્વજ્ઞાનની સ્ફુરણ થશે પૂર્વે આત્માર્થ સાધેલો, એવા વિવેકી મહાપુરુષોના પગલે પુરુષાર્થ અને વિવેકપૂર્વક ચાલતાં પરમ તત્ત્વ પ્રાપ્ત થશે.

હાલ પ્રાય. વૈરાગ્યનું સ્વરૂપ સમજ્યા વિના, દુઃખગર્ભિત

• દુઃખગર્ભિત વૈરાગ્યનું આ વક્ત્રુ હશે —

“ દુષ્ટેતરત્રિયોગાદિનિમિત્ત પ્રાયસો હિ તત્ ॥
 યથાશક્ત્યપિ હેયાદાવપ્રવૃત્યાદિવર્જિતમ્ ॥
 ઉદ્વેગકુદ્વિપાશઢયમાત્મઘાતાદિકારણમ્ ।
 આત્મધ્યાન દ્વારે મુખ્યં વૈરાગ્યં લોકતો મતમ્ ॥ ”

જુઓ—શ્રીમાન હરિભક્ષરિકૃત અષ્ટક

“ અગ્રાહ્મનસો શ્વેદો જ્ઞાનમાપ્યાયકં ન યત્ ।
 નિજામીપ્સિતલાભે ચ ત્રિનિપાતોઽપિ જાયતે ॥
 દુઃખાદિરક્તાઃ પ્રાગેવેચ્છન્તિ પ્રયાગતેઃ પદમ્ ।
 અધીરાં દ્વણ સંપ્રામે પ્રવિગન્તો ઘનાદિકમ્ ॥
 શુષ્કતર્કાદિકં કિચ્છિદેચકાદિકમપ્યહો ।
 પઠન્તિ તે શમનર્થી ન તુ સિદ્ધાન્તપદ્ધતિમ્ ॥
 પ્રમથપલ્લિગ્લોધેન ગર્વોપ્માણં ચ વિપ્રતિ ।
 તત્ત્વં તે નૈવ ગચ્છન્તિ પ્રગમામૃતનિર્ઝરમ્ ॥
 યેપમાપ્રમૃતોઽપ્યેતે ગૃહસ્થાપ્તાતિશેરતે ।
 ન પૂર્જોચાયિનો યસ્માન્નાપિ પદ્માત્રિપાતિનઃ ॥
 ગૃહેઽન્નાપ્રદૌર્લભ્યં લભ્યન્તે મોદકા યતે ।
 વૈરાગ્યસ્યાયમયો હિ દુઃખગમન્ય લક્ષણમ્ ॥ ”

જુઓ—શ્રી મહોપદેશપદ્ધતિ અધ્યાત્મસા

વૈરાગ્યને લઈ દીક્ષા લે છે, તેઓએ તિતિક્ષા કરવી ઘટે છે; અધિકાર પ્રાપ્ત થયા પહેલાં તેઓએ દીક્ષા લેવી યોગ્ય નથી. પોતાને વૈરાગ્ય સ્ફુર્યો હોય તો તેની કસોટી કરવી; થોડો વખત શાંતિથી સત્યાગ્રહનો અભ્યાસ કરવો; અને પછીજ કોઈ સારા વિચક્ષણ આત્માર્થીઓની સલાહ મુજબ પ્રવર્તવું ઘટે છે.

દીક્ષા આપનાર સાધુએ પણ એની યોગ્યતા તપાસવી ઘટે છે. અલભ્ય, દુઃખગર્ભિત વૈરાગ્ય દીક્ષા માટે અધિક. પણ સાચા વૈરાગ્યનું, તેવાં સાધનો પામ્યે, કારની જરૂર; નિમિત્ત થાય છે. પણ તત્ત્વજ્ઞાનની ન્યૂ અનાધિકારી- નતા-હીનતાને લઈ, તેના લક્ષના અભા- પણાના અનર્થ વને લઈ, અથવા તેના સ્વરૂપનું જોઈએ તેવું જ્ઞાન નહિં હોવાથી જે દુઃખથી એ વૈરાગ્ય આવેલો તે દુઃખ દૂર થયે, અથવા વિસર્ગે જીવ પાછો પોતાના આગલા વિભાવિક પરિચયમાં પડી જાય છે [જીવનો સ્વભાવ રમણતાનો છે; એને ગમે ત્યાં રમણ જોઈએ છે; રમણ વિના એ ક્ષણભર પણ રહી શકતો નથી; એટલે કાં તો એ વિભાવમાં રમણ કરે; કાં સ્વભાવમાં રમણ કરે; કાં તો એક ચાટે; કાં તો મિષ્ટાન્ન આસ્વાદે; સ્વસ્વભાવમાં રમણતાના કારણરૂપ તત્ત્વજ્ઞાનના અભાવે એ વિભાવમાં જ રમણ કરે.] દુઃખગર્ભિત વૈરાગ્યે દીક્ષા લીધેલ અધિકાર વિનાના સાધુની પણ આ સ્થિતિ થાય છે. વૈરાગ્યનાં કારણરૂપ દુઃખ તો પ્રાયઃ દીક્ષાથી દૂર થાય છે અથવા વિસરી જવાય છે, કેમકે કોઈએ કુટુંબ-કલેશથી, કોઈએ ભૂખના દુઃખથી, કોઈએ અપમાનાદિના કારણથી, કોઈએ રનેહીના વિરોગા-

દ્વિતી, કૌમર્યે હરિદ્રતાના દુઃખથી વૈરાગ્ય
 દુઃખગર્ભિત પામી દીક્ષા લીધી હોય છે, - તે બધાં દુઃખ
 વૈરાગ્યનું સ્વરૂપ દીક્ષા લેવાથી દૂર થાય છે, અથવા વિસારે
 અને તેનું પડે છે, એટલે તેના પરિણામે જે વૈરાગ્ય
 બહુધા પરિણામ ઉપજેલ તે પણ નાશ પામે છે. દુઃખગર્ભિત
 વૈરાગ્ય દુઃખ હોય ત્યાંસુધી જ રહે છે
 એટલે જીવ નવરો પડે છે. તત્ત્વજ્ઞાન તો હોતું નથી; કેમકે
 તત્ત્વજ્ઞાન હોત તો તો સાચો વૈરાગ્ય આવત; દુઃખથી વિદ્વલ થઈ
 પુરુષાથહીન થઈ દીક્ષા ન લેત; સુરવીર થઈ દીક્ષા લેત; પણ
 એ તત્ત્વજ્ઞાન તો નથી એટલે એ ખિચારા સાધુ પાછા વિભાવ-
 મા પડે છે. જે ઘરગાર, કુટુંબ પરિવાર, પરિશદ, કલક, મમત્વ,
 છાડી વેષાતર કયો તેજ ઘરગાર, પરિવાર, પરિશદ, વાહવિવાહ,
 ઝંઘડા, મમત્વ, મતમતાંતર અન્યરૂપે આ અવસ્થામાં વિશેષ
 પ્રખળપણે વસાવે છે, જેથી પરિણામે પોતાનું તો અકલ્યાણ થાય
 છે પણ પોતાના સુખ આશ્રિતોનું પણ અકલ્યાણ થાય છે;
 શાસનની અવગણના થાય છે; જેના કારણે પોતે હોવાથી
 પોતે જેવડા-તેવડા અકલ્યાણનું બાજન થાય છે. આમ વિચારી
 શુદ્ધ પણ દુઃખગર્ભિત વૈરાગ્યવાળાને અધિકાર પ્રાપ્ત થયા
 વિના કેવળ પરિવાર વધારવાના હેતુએ, અથવા એથી એનું
 કલ્યાણ થશે, એને બાવ આવશે એવી જમણાએ દીક્ષિત
 કરવા ઘટતા નથી; તેમ કરતાં ચોગ્ય વખત સુધી અટકવું
 જોઈએ છે.

સાધુ આશ્રયી આ વાત કહી તે પણ સામાન્યપણે કહી છે,
 સર્વદેશીય નથી. ઘણા આત્માર્થી મહાનુશાવ સંતપુરુષો,
 વૈરાગ્યવાસિત, જાવુક આત્માઓ પવિત્ર પૂજ્ય મુનિરાજે છે.

તે બધા ત્રિકગ્નયોગે નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે, સ્તવના યોગ્ય છે, પૂજવા યોગ્ય છે. બાકી આ વાત

સર્વદેશીય નથી, માટે હજી પણ પવિત્ર

મુદારણામાં મુનિ-શાસનનો જયઘોષ વજ્રાવી તેનો પ્રકાશ વરોની ઉપયોગિતા, કરવો હોય તો પવિત્ર મુનિરાજોએ ઉપર

તેઓને વિશેષ કદા મુજબ કરવું ઘટે છે. જ્યારે તેઓ સરળતાના કારણે ધરનાર, કુટુંબાદિ હોય નીકળ્યા છે, તો

હવે તેઓએ મિથ્યા ગ્રંથકામાં નહિં પડતાં,

અહંભમત્વ નહિં કરતાં, પરિશ્રદ્ધ પરિવારનો સંકટપ પણ નહિં આણુતાં, એકાંત સ્વ-પરહિતમાં પ્રવર્તવું ઘટે છે; વૈરાગ્ય આણવો ઘટે છે; શાંતિ રાખવી ઘટે છે; અને વિવેકવિચારે વૈરાગ્યપૂર્વક

તત્ત્વજ્ઞાનની રકુરણ કરી તેનો પ્રકાશ કરવો ઘટે છે. કુટુંબ-પરિશ્રદ્ધાદિ છાંદેલ હોવાથી એઓ આ કામ બહુ સહેલાઈથી,

ત્વરાથી, નિર્વિઘ્નપણે કરી શકશે. જીવોને વૈરાગ્યનાં કારણરૂપ થશે; જીવોને તત્ત્વ સમજશે, તેઓની પુણ્યરાશિ વધશે, અને વર્તમાનમાં તેઓ જે દુઃખ લોગવી રહ્યા છે, તેથી ઘણું દર-

જળે છૂટશે. તેઓને શાંતિ આવશે; તેઓને સાથી સમજ, સમ્યગ્જ્ઞાન આવશે; તેઓનું આ ભવ, પરભવ બંનેનું હિત થશે; શાસનનો વિજયઘોષ મ્હોટા અવાજે જગતમાં શ્રુત થશે;

અને હે પવિત્ર મુનિઓ ! આપ જો

દ્રષ્ટિહીન સાહા-બધાં રૂડાં કાર્યોના કારણિક થતાં અનંત રમથી માધુઓને નિર્જરા કરી સિદ્ધિ પામશે. આમ અનંત નિર્જરાનો આપને સ્વપરહિતનો અપૂર્વ લાભ થશે.

લાભ.

“સવિ જીવ કેરું શાસનરસી,”

એ આ દ્વારા થશે; શ્રી તીર્થ કરદેવ જેને

ભાવદયા કહે છે, અને જેનો એટલો ગંધો મહિમા પ્રચલિત છે, તે ભાવ કરુણાનો લાભ આપને મળશે; અને કવચિત્ તીર્થ-કરનામ કર્મ ઉપાજી, તીર્થકર થઈ, લગ્યજીવોને ઉપદેશી પરમ સિદ્ધિ વરશે. હે પવિત્ર મુનિઓ ! માત્ર પ્રમાદ છાંડવો એટલી વાર છે આમ સાધુઓ કરે તો જૈનશાસનનો પ્રકાશ તરત થાય પણ વર્તમાનભાવ જોતાં એ દિવસ અસંભવિત લાગે છે. અહો ! પોતાના હોવાપણાનું, અર્થાત્ આત્માના અસ્તિત્વનું, તેના નિત્યપણાનું, તેના કર્મકર્તૃત્વપણાનું, કર્મ લોક-તૃત્વપણાનું, કર્મથી મોક્ષ હોવાપણાનું અને મોક્ષના સાધનો હોવાપણાનું પણ ઘણા-ઘણાઓને જ્ઞાન નથી; જ્ઞાન હશે તો તે વિવેકવિચારે ફરીફરી પોતા ઉપર ઉતારી નિરધાર કરી, પોતે નિશ્ચય નહિં કર્યો હોય, આવી ઘણી ઘણી અપૂર્ણ જ્ઞાનદશા જ્યાં શ્રમણસમૂહમાં પણ વર્તતી હોય ત્યાં તેઓદ્વાર તત્ત્વ જ્ઞાનનો પ્રચાર કેમ થઈ શકવો સંભવે ? શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રમાં વચન છે કે—“જે માધુને આ-સાધુઓને પણ તમાનું જ્ઞાન નથી તે અબુધ સંય-તત્ત્વજ્ઞાનની જરૂર. મમાં સ્થિર કેમ રહી શકશે ? ” તેમને વિજ્ઞાસિ. પવિત્ર મુનિરાજેએ આ પવિત્ર વચનો લેક્ષમાં લેવા યોગ્ય છે. જો પ્રમાદ ફર કરે, વૈરાગ્ય આણે, મમત્વ છાંડે, વિવેક આદરે, સદ્વિચાર કરે અને તત્ત્વજ્ઞાન લાણી ઉદય કરે તો પવિત્ર સાધુઓ, સાધ્વીઓ અને બીજો જૈન સંમુદાય પોતાનું શ્રય કરી શકશે, પવિત્ર શાસનને પ્રકાશમાં આણી શકશે; પરમ કૃપાળુ મહાવીર દેવની જગતનું કલ્યાણ કરવાવાળી પવિત્ર શિક્ષાઓ જગતમાં

દેલાવી, જગતનું કલ્યાણ કરી પુણ્યના ભાગી થઈ અનંત નિર્જરા કરશે.

વિવેક વિકસાવવા, વિચાર દશા જાગ્રત કરવા મોહમ મત્ત મુકવા, વસ્તુ ભણી લક્ષ કરવા, સત્ય પામવા, અસત્ય છાંડવા.

આ ગ્રંથ, આ ભાવનાઓ ઉત્તમ સાધન ભાવનાનો હેતુ છે; જે નિરંતર શાંત ચિત્તે વિચારતા કલ્યાણ દૂર નથી. આ ભાવનાઓનો ઉદ્દેશ જ જગત્ જીવોનું કલ્યાણ કરવાનો છે ઉપોદ્ધાત અને ઉપસંહારથી આ વાત સહેજે સમજાશે

જગતને આડે રસ્તે ચાલતું જોઈ, વિપરીત મતિવાળું જોઈ, જોના ભક્ત આદિ ભક્તશિરોમણિથી એ સહન ન થઈ શક્યું,

જોટલે તેઓએ જીવોને ચાળખા લગાવવા જગતને ઉઘેા માંડ્યા. (જોના ભગવના ચાળખા પ્રસિદ્ધ પ્રવાહ, વિરક્તાનો છે.) ભલા, એ પણ જીવો પર કરુણાનો

પરિતાપ, એક પ્રકાર છે મૂઢ જીવોને ચાળખા જોઈએ પરમ વિરક્તાનો તેમ જ આ કર્તા પુરુષ શ્રી વિનયવિજયજી સાનુકેપ પ્રયાસ આદિ પત્રિકા શાંત પુરુષોએ જીવોને ઉઘે રસ્તે ચાલતા જોયા, છતાં નકામા તપી

પોતાના આત્માને આકુળબ્યાકુળ નહિ કરતાં, તેઓને શાંત રૂપે ઉપદેશ આપ્યો છે. આ ભાવનાઓમાં કેવળ મીઠાશભર્યો શાંતિકારી ઉપદેશ છે. નિરાગી મહાત્માઓનાં મૈત્રી, પ્રભાદ, કરુણા, માધ્યસ્થ ભાવનાના એ અદ્ભુત પ્રકાર જીવો.

શ્રી ઉપમિતિભવપ્રપંચના કર્તા પુરુષ શ્રી સિદ્ધપિંગણિની

રચેલ એ ગ્રંથની પીઠિકા (Introduction) નિરાગી સત્પુરુષોની

આપણુ પામર સંસારી જીવોને દુઃખમાંથી

બિખારીની કરુણાશાવે છોડવવાના ઉપદેશનો એક અસ-
વાસી કઢી અને રહારક પ્રસંગ આપણને આપે છે. વિષયા-
જ્ઞાનીનું પાયસાન્ન સક્ત જીવે ઉપર વિષયવિરક્ત એ પુરુ-
ષોને બહુ કયા આવે છે. વિષયવિવશ

પામર જીવ જાણે એક બિખારી છે, અને વિષયરસરૂપી આર-
પાંચ દિવસની ખાટી થઈ ગયેલી કઢી ટેકરૂપી રામપાતરમાં
ઉપજી ચાટી ચાટી તે અનદ પામે છે. વિષયવિરક્ત પરમ
જ્ઞાનીને આ દેખી કયા આવે છે, અને તેને વૈરાગ્યરૂપી તાલે
મીઠો અમૃતમય દૂધપાક આત્મભાવરૂપ સુવર્ણ પાત્રમાં આપે છે
ત્યારે બિખારીને પ્રથમ તો પૂર્વના મોહથી પોતાની વિષયરસ-
રૂપી ખાટી કઢી અને રામપાતરનું છાકવાં ગમના નથી, વૈરા-
ગ્યરૂપ દૂધપાક તેને રુચતો નથી; છતાં જ્ઞાની આકુળ ન થતાં
તેને કયા આવે ફરી ફરી 'લેવા' કહે છે.

જ્ઞાનીની તિતિક્ષા બિખારી એ લેતાં પ્રથમ તો અચકાંચ છે

અને સજ્જગર પણ પછી જ્ઞાનીના ફરી ફરી કરુણિ
નિષ્કારણ કરુણા શબ્દોથી એ દૂધપાક પણ લે છે, પોતાની

કઢી તો છાંડતો નથી. જ્ઞાનીપુત્ર કહે છે કે-

ભાઈ, તું જાને લે. જ્ઞાનીની આ શાંત વાણીથી બિખારીનું
કામ થઈ જાય છે એને દૂધપાક કમે કમે કરી રુચી જાય છે.
ખાટી કઢી તરફની રચિ જતી રહે છે અને છેવટે વિષયરસરૂપી
ખાટી કઢી મર્વશા છાંડી વૈરાગ્યામૃતરૂપ દૂધપાક આરાજે છે
નિરાગી સંત-મહાત્માઓનો આ કયાભર્યો ઉપદેશ બહુ
વિચારવા જેવો છે. શ્રી શાંતમુદારમ એવા ઉપદેશનો એક

દાખલો છે. અંધકાર જીવેને ફરી ફરી ચાંતમાવે-દયાભાવે
વૈરાગ્ય ભાવના ચિંતવવા વિનવે છે, સૂચવે છે, ઉપદેશે છે.
લક્ષ્ય કરે છે. જે પ્રકારે જગતજીવોનું કલ્યાણ થાય, હું ખરી
છૂટે એ જ સાધનોનાં ઉપદેશનો જેમાં ઉદ્દેશ છે. એ ભાવનાઓ
ખચીત કલ્યાણકારી છે.

આમ હું ખરી જીવને છોડવવામાં પણ નાધનરૂપ વૈરા-
ગ્યરસને આ ભાવનાઓ જમાવે છે. જીવ જે દેહમાં જન્મ લે
છે તે દેહપ્રતિ એને ગાઢ મોહ રહે છે.

ચક્રવર્તી અને તે દેહમાં તે રાગાદિના ગમે તેવા હું ખો
ભુંડે દેહમત્ત્વમાં ભોગવતો હોય, છતાં એ દેહપ્રતિનો મોહ
સમાન. અથવા હંદાસપ લેશ માત્ર છૂટતાં નથી;

ઉદ્ગતાં વધે છે. ચક્રવર્તીને પોતાના દિવ્ય

માનુષી દેહમાં બેટલી મૂર્છા-હંદાસપ છે તેટલી જ કાદવ-
કીચડમાં રહી ખરડાએલા ભુંડને પોતાના તિર્યંચ દેહમાં
મૂર્છા-હંદાસપ લાગેલી છે. આમ આ જનેને પોતપોતાના
દેહમાં એક સરખો રાગ રહેલો છે, છતાં ચક્રવર્તીના દેહ
પુણ્યજનિત અને ઉત્કૃષ્ટ ચાતાનું સ્થાન હોવાથી ચક્રવર્તી એ
પ્રતિ ગાઢ પ્રેમવશ થઈ ભુંડના દેહને નિશ્ચે છે; વખોડે
છે. ખંને પોતપોતાના દેહમાં મરણ પર્યંત મૂર્છિત થઈ
રાચેમાચે છે; છતાં ચક્રવર્તી કદાચ કાળધર્મ પાત્રી, જે
ભુંડયોગિને પોતે વખોડતો તેમાં જ જન્મ પામે, તો ફરી
તેનો મોહ તે જ ભુંડ દેહમાં, પોતે પૂર્વે વખોડેલા, નિશ્ચ-
એલા દેહમાં પ્રગટે છે; એ જ દેહને એ સુખરૂપ ગણે છે;
એમાં જ મમત્વ કરે છે. એ જ દેહ મરણ એને છોડાવે છે
તો ફરી બીજા જે દેહમાં ઉપજે છે, તેમાં સુખ માની

મમત્વ કરે છે. આ જ જીવની અજ્ઞાનતા છે. જીવ વિચારે
તો આ અજ્ઞાનતા ભાસે; અજ્ઞાનતા ભાસે, તો તે દૂર થાય,
મમત્વ છૂટે.

દેહ છૂટે, પણ તે પરત્વું મમત્વ નથી છૂટતું, તેથી જ
જીવને અવનવા દેહ કરવા પડે છે. ભલે
વાસના કે મમત્વ પછી પ્રપચને લઈ સારા દેહમાં જન્મ
જન્મ-મરણનાં લે, પાપને લઈ માઠા દેહમાં જન્મે, પણ
કારણ દેહ તો કરવાજ પડે છે. મમત્વ, મોહ,
વાસના, બહિરાત્મભાવ, મિથ્યાત્વ, વિક્ષમ,
દેહાત્મબુદ્ધિ એ બધા લગભગ એકાધિવાચી શબ્દપર્યાયો
છે. અનાદિકાળની મમત્વ-વાસના સાંકળવડે જીકા જીકા ભવ
સંધાઈ રહ્યા છે. એ સાંકળ જો એક વાર તુટી તો પછી ફરી
સંધાઈ શકતી નથી; ભવનો અંત આવે છે. મમત્વ દૂર થાય
તો જીવને ફરી દેહ ધારણ કરવો પડતો નથી. પૂર્વકર્મ
સર્વથા નિર્જરવા છુટાછવાયા એક-એ કે વધારે તો પંદર
ભવ કરવા પડે તે ભલે, પણ મમત્વ સાંકળ તૂટી ગયેલી
હોવાથી એ ભવ લંબાઈ શકતા નથી તેનો સર્વથા અંત
આવે છે; જીવ સત્સુખ પામે છે. મમત્વ સાંકળ તૂટી જાય,
તો એ ભવનો અંત આવે, મમત્વ-સાંકળ જેમ જેમ લંબાય છે
તેમ તેમ ભવ પણ લંબાય છે, નવા નવા દેહ ધરવા
પડે છે.)

દેહ બે પ્રકારના છે. (૧) સ્થૂલ (૨) સૂક્ષ્મ.

(૧) સ્થૂલ તે આ ઔદારિક દશ્ય શરીર.

(૨) સૂક્ષ્મ તે તૈજસ અને કાર્મણ્ય.

પ્રત્યેક જીવને આ (૧) સ્થૂલ (૨) સૂક્ષ્મ અથવા તેમાજ
શમાઈ જતા આ (૧)* ઔદારિક (૨) તૈજસ (૩) કાર્મણ
શરીર છે આ ત્રણ સિવાય બીજાં (૧)
સૂક્ષ્મ અને સ્થૂલ આહારક અને (૨) વૈક્રિય એ શરીરના
હેઠ, સૂક્ષ્મ સાથે પ્રકાર છે. આહારક શરીર તો કોઈ
મમત્વનો સંબંધ લગ્નિધ-સિદ્ધિ પામેલા મહાત્માને વિષે
ઘટે-તે પોતાનાં શરીરને સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ
કરી શકે, વૈક્રિય શરીર પણ એવા પુરૂષને શુદ્ધનિષ્પન્ન હોય;
પણ નારકી-દેવતાને તો વૈક્રિય શરીરજ હોય, તેઓને ઔદારિક
શરીર ન હોય

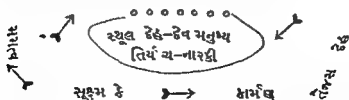
જીવને જ્યાં સુધી નવા હેઠ ધરણ કરવા પડે છે ત્યાં
સુધી એક સમય માત્ર શરીર વિના નથી રહેતો. એક હેઠથી
છૂટતા બલે તે સ્થૂલ (ઔદારિક કે વૈક્રિય) હેઠ પડ્યો રહે
કે વીખરાઈ જાય, પણ સૂક્ષ્મ (તૈજસ અને કાર્મણ) હેઠ તો
તેની સાથે જ જાય છે એ સૂક્ષ્મ હેઠ અર્થશુદ્ધિ દેખી
શકાય એવો નથી. યદ્યપિ એ હેઠ
સૂક્ષ્મ હેઠ સ્વરૂપ રૂપી છે તો પણ દિવ્ય અણુઓજ અથવા
જ્ઞાનિઓજ એને પ્રત્યક્ષ કરી શકે છે
જીવની પેઠે એ સૂક્ષ્મ હેઠ પણ સંકોચવિકાસનું બાજન છે
જીવ અરૂપી છે ત્યારે આ સૂક્ષ્મ શરીર રૂપી છે જીવને જ્યાં
સુધી મમત્વ રહે છે ત્યાં સુધી એ હેઠ એની સાથે જ
રહે છે, એક સમય માત્ર એને છોડતો નથી |

* દેવતા-નારકીને ઔદારિક બદલે વૈક્રિય શરીર હોય એથી નવા
નવા રૂપ ધારી શકે એ શરીર છેલ્લું છેદાય નહિ, બેલું બેદાય નહિ,
એકમાથી અનેક રૂપ થાય, પારા પેઠે વીખરાય, બેચુ થાય

ભલે એક સ્થૂલ દેહ ઊઝ્યા પછી બીજો સ્થૂલ દેહ ધારણ કરતા કાંઈ સમય નાથ, (આ અંતરને વિગ્રહગતિ કહે છે) પણ એટલો સમય પણ આ તૈજસ શરીર તો સાથે જ હોય છે

દેહ પરથી મમત્વ છૂટે તો એ સૂક્ષ્મ શરીરનું બળ ઘટે અને નાશ પામી જીવને સર્વથા મોકળો કરે બધા સ્થૂલ દેહમાં એક સકલનારૂપે સામાન્યપણે આ સૂક્ષ્મ (તૈજસ અને કાર્મણ દેહ) શરીર રહેલ છે સ્થૂલ દેહને એ સૂક્ષ્મ તૈજસ અને કાર્મણ દેહ જ નભાવે છે સૂક્ષ્મ શરીર બુદ્ધ પડ્યું કે સ્થૂલ દેહ સડવા કે વીખરાવા માટે છે જીવ વિનાનું ખોળીયું સડી જાય છે અને જીવ હોય તો ત્યાં

જીવ વિનાનું લગણ એ નહે છે, એનું કારણ સૂક્ષ્મ ખોળીયું સડવાનું શરીરનું અનુક્રમે છૂટવું અથવા હોવાપણું કારણ છે સૂક્ષ્મ શરીર જ્યાં સુધી જીવને વળગેલ છે ત્યાં સુધી જીવનો મોક્ષ નથી એ સૂક્ષ્મ શરીર (તૈજસ-કાર્મણ) પણ મમત્વ ગયે છૂટે છે આ વાત બહુ શાંતિથી વિચારવા જેવી છે)

Mamatra and the fine body form the common link, running through all the various births, low

, or high. They bind the births fast.

How new If once the link is loosened & cut, births arise? the joint strength of the different

births is divided and decreased. New births stop arising, and if they at all arise, owing to previous karmas not being destroyed, they arise scattered, there is no cohesion between themselves, their strength is altogether annihilated, owing to the destruction of the common link of mamatva, which joined them, and they can not, by themselves, work out another birth. Undestroyed previous karmas may give rise to another birth, but previous birth cannot do so

આમ મમત્વ જવાથી ભવ અટકે છે. આ વાત સુમુક્ત્યોએ ખચિત વિચારવી જોગ્ય છે. આ ભાવનાઓ, આ શાંતમુદ્રારસ એ વિચરતગ્રાંથિ, વિવેક, વૈરાગ્ય અને જ્ઞાનનું કારણ થશે એજ એનો ઉદ્દેશ છે. જિજ્ઞાસુઓએ ફરી ફરી આ શંકા વાંચવા જેવો છે.

આ બાર ભાવનાનું સ્વરૂપ પૂર્વના મહાન મુનિવરોએ જુદી જુદી ભાષામાં જુદા જુદા રૂપે આ અનુગ્રેક્ષાના ગદ્ય-પદ્યમાં વર્ણવ્યું છે. સંસાર જુદા જુદા ગ્રંથો ગ્રીષ્મના તાપથી આકુળ થયેલા જીવોને એ પવિત્ર ભાવના ઉપશમ મેઘની જળધારા સમાન શીતળકારી છે. સંસારરૂપી ખારા પાણીના સમુદ્રમાં પ્રવાસ કરતા

શ્રી સકલચંદ્રજી તરસ્યા આત્માથીને એ ભાવનાઓ
 શીતળ અમૃત રસનાં ઝરણુ સમાન છે.
 શ્રી યશઃસૌમજી. હમણાજ થઈ ગયેલા ઉપાધ્યાય શ્રી સક-
 લચંદ્રજી તથા મુનિ શ્રી યશઃસૌમકીર્તિએ
 ખનેએ જુદે જુદે રૂપે દેશભાષામાં અસરકારક ઢાળરૂપે એ
 ભાવનાનો ભવ્ય જીવોને બોધ કર્યો છે. શ્રી શુભચંદ્રાચાર્યે
 જ્ઞાનાર્ણવ નામનો પરમ તાત્ત્વિક ગ્રંથ
 શ્રીશુભચંદ્રાચાર્ય. રચ્યો છે તેમાં પણ આ બાર ભાવનાનું
 સંસ્કૃત શ્લોકમાં શાંતિ ઉપજાવે એવું વર્ણન
 શ્રીકાર્તિકેયસ્વામી કર્યું છે. પૂર્વે થઈ ગયેલા મહાનિર્ગંધ
 કાર્તિકેય સ્વામીએ આ ભાવનારૂપે
 અનુપ્રેક્ષા પ્રકાશી છે - એ તો આ બધા કરતાં ચઢે એવી છે.
 “સ્વામિ કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા” એ નામે એ પવિત્ર ગ્રંથ જોળખાય
 છે તેમ જ આ શાંતસુધારસ ગ્રંથ શ્રી વિનયવિનયજી
 મહારાજે રચ્યો છે. હમણાં જ થઈ ગયેલા શ્રીમદ્ રાજચંદ્રે પણ
 આ ભાવનાવાસિત લઘુ પણ અપૂર્વ “ભાવનાબોધ”
 નામનો ગ્રંથ લખ્યો છે. ચમત્કારી અને મનહર દેશભાષામાં
 કથાપ્રસંગો સાથે એ ગ્રંથ લખાયેલો હોવાથી જીવોને બહુ
 અસર કરે છે, કર્તા પુરૂષની આંતરદશાનું પ્રતિબિંબ એ ગ્રંથમાં
 પડે છે. આ સિવાય આગમસાર, જૈન
 શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર તત્ત્વાદર્શ વગેરેમાં પણ આ ભાવનાઓનો
 કયાંય સંક્ષેપે, કયાંય વિસ્તારથી બોધ છે.
 શ્રી ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમાં તો આ બોધ અપૂર્વ છે. આમ ઠેકાણે
 ઠેકાણે જીવોને પરાવ્યવાસિત કરવાના હેતુએ, તેઓને જ્ઞાન
 પગાડી સંસાર દુઃખમાંથી મોકળા કરવાનાં હેતુએ પરમકૃપાળુ

આચાર્યો આ વૈરાગ્યમય ભાવના ગાઈ ગયા છે; વર્ણવી ગયા છે; તેનો ફરી ફરી ઉપદેશ કરી ગયા છે. એ ભાવનાઓ બાહ્ય પ્રવૃત્તિમાં તણાતા છતાં જો એક વાર શાંતિથી વાંચે, તો તતકાળ તો તેમને સ્તબ્ધ કરી દિયે એમ છે. મુમુક્ષુઓએ એ ભાવનાઓ ફરી-ફરી વિચારવા જેવી છે.

શ્રી સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર, સમ્ભવિતકર્ત્ત્વ, દ્રવ્યાનુયોગતકર્ણા, આદિ પવિત્ર શાસ્ત્રો જે દ્રવ્યાનુયોગનો

સિદ્ધાંત જ્ઞાન સીધી રીતે (directly) બોધ આપે છે, તે અને આ ભાવ- બોધને માટે જીવને આ ભાવનાઓ લાયક નાઓનો સંબંધ કરે છે. અથવા બીજી રીતે કહીએ, તો જ્યારે પૂર્વોક્ત પવિત્ર શાસ્ત્રો દ્રવ્ય સ્વરૂપ, વસ્તુ-સ્થિતિ સીધી રીતે સમજાવે છે, ભાવવાચકરૂપે (abstract exhortation) નિરૂપણ કરે છે ત્યારે આ ભાવનાઓ દ્રવ્ય સ્વરૂપનો, વસ્તુસ્થિતિનો આડકતરી રીતે (indirectly) જીવને બોધ કરે છે, વસ્તુસ્થિતિનું ક્રિયાંતરૂપે (concrete exhortation) જીવ ઉપર ઉતારીને નિરૂપણ કરે છે, જે જીવને શીઘ્ર ચોંટી જાય છે, સમજાય છે, અને તેને વિશેષ સમજવાને પૂર્વોક્ત શાસ્ત્રનો અધિકારી કરે છે, તે તે શાસ્ત્રો માટે પાત્ર કરે છે. ભાવનાઓવડે જીવ વૈરાગ્યવાસિત થાય છે; તેનામાં વિવેક જાગે છે; તે કુણો થાય છે; સ્થિર થાય છે; વિષયથી મરાડ્મુખ થાય છે; ઇચ્છારોધ કરે છે; ઉપ-યોગ જાત્રત ગળી આશ્રવનાં કારણો રોધવા ભણી પ્રવર્તે છે; સંવર આદરે છે અને બાહ્ય-અભ્યંતર ભેદે યથાશક્તિ તપક્રિયા આચરે છે. આથી તેને પવિત્ર શ્રુત-સિદ્ધાંતનો બોધ પરિણમે છે. તે શ્રુત-સિદ્ધાંતનો અધિકારી થાય છે. પૂર્વોક્ત ગુણો વિના શ્રુત-સિદ્ધાંતનો બોધ તેને ઉઘટો ચલ્યા કરે છે.

નવદીક્ષિત સાધુ આટલા વરસ દીક્ષા પાળે, ત્યારે આ
સૂત્રનો અધિકારી થાય, આટલા વરસ
સાંપ્રદાયિક દીક્ષા પાળે ત્યારે આ બીજા શાસ્ત્રનો અધિ-
જ્ઞાન અને કારી થાય, તથા અમુક સિદ્ધાંતમાં પ્રવેશ
તેતું રહસ્ય કરવા પૂર્વે યોગઉપધાન સાધુએ વહવા
લેઈએ, આચરવા લેઈએ, એ વગેરેના

કારણમાં આ જ રહસ્ય રહેલું છે દીક્ષા લીધા પછી સાધુની
આત્મરહસ્યા ઉત્તરોત્તર સુધરતી જવી જ લેઈએ કારણ આહાર-
પાન રથ ડિલ, વિહાર, થયન અને પ્રતિક્રમણ-પ્રતિલેખન-દેવ-
દર્શનાદિ નિત્યનૈમિત્તિક ક્રિયા ઉપરાંત સદ્ગુરુ અને વડિલ ગુરુ
બ્રાતાઓના વૈયાવૃત્ય, અને શાસ્ત્રધર્મણ, મનન નિદિધ્યામન-
આ એની હંમેશની પ્રવૃત્તિ હોય આવી પવિત્ર પ્રવૃત્તિથી
એઓની આત્મરહસ્યા ઉત્તરોત્તર વિશુદ્ધ થતી જવી લેઈએ
આમ અમુક વરસ ચાલે એટલે અમુક શાસ્ત્રને યોગ્ય
રહસ્યા થયેલી હોવી લેઈએ એથી કાઈ બીજા જોકાક-

એ વરસ બાપ એટલે વળી બીજા
અધિકાર વિના ઉત્કૃષ્ટ શાસ્ત્ર માટે યોગ્યતા થાય આમ
જ્ઞાન પરિણામે અધિકાર આમ થયા વિના શાસ્ત્ર-
નહિ.

બોધ યથાર્થ પરિણામે નહિ, એમ
ધારી પૂર્વ મહાપુરુષોએ આ અભ્યાસ
પાળી છે, આ સ પ્રદાય પ્રવર્તીઓ છે, પણ કાળદોષને લઈ એ
આમનાય-સ પ્રદાયનો લોપ થયો છે

યોગઉપધાન વહેવામાં પણ અમુક દિવસ પર્યંત ઇન્દ્રિય
હમનપૂર્વક વિવિધ તપશ્ચર્યા, જ્ઞાન-

યોગ-ઉપધાનનું આરાધનારૂપ ક્રિયાનુષ્ઠાનો કરવાં પડે છે; રહસ્ય. જેનો હેતુ પણ અમુક શાસ્ત્રોની અધિકાર પ્રાપ્તિનો છે. ઇન્દ્રિયદમન, તપશ્ચર્યા અને જ્ઞાનારાધનક્રિયાથી છવં બહુ બહુ કુણા થયેલ હોવાથી તે શાસ્ત્ર તેને યથાર્થ પરિણામ આપે છે. યોગ-ઉપધાનાદિમાં આવેા પરમાર્થ રહેલો છે, તે સમજીને જો કરવામાં આવે તો બહુ લાભનું કારણ થાય.

શાસ્ત્રમાં સાધુ મુનિરાજને ગીતાર્થ કહ્યા છે અને શ્રાવકોને-ગૃહસ્થીઓને "લક્ષ્ઠા" લખધાર્યા કહ્યા છે, તે પણ આ અધિકાર લેકરૂપ કારણને લઈને ગૃહસ્થીઓ ગૃહવાસમાં રહેતા હોવાથી યથોચિત ઇન્દ્રિયદમન, તપશ્ચર્યા કરી શકતા નથી; બ્રહ્મચર્ય પાળી શકતા નથી, વૈરાગ્યવામિત હોતા નથી હોય છે, તે જોઈએ તેવા નહિ ઉપરાત ઘર-કુટુંબના નિર્વાહ અર્થે વ્યાપારાદિમાં શુદ્ધાભેલા હોવાથી અસ્થિર ચિત્તવાળા હોય છે. આવી દશામાં તેઓ સિદ્ધાંત વાંચે તો તેમને પરિણામ ન આપે, સમજાય નહિ. તેના રહસ્યાર્થ સમજાય નહિ

અને ઉલટા સિદ્ધાંત વાંચ્યાનું માન વહે

સિદ્ધાંત વાંચ- સિદ્ધાંત-ગોષ આત્મહિત લાગી થવા બદલે

નતા ગૃહસ્થીઓ ઉલટો વાઢ અર્થે કે ખંડન-મંડન અર્થે

અનાધિકારી. આય. આથી જ્ઞાનીઓએ ગૃહસ્થીઓને

કારણ ? અધિકારપ્રાપ્તિ વિના, શ્રુત-સિદ્ધાંત વાંચ

વાનો નિષેધ કર્યો લાગે છે તેઓએ મદ્-

શુરુ સમીપે વિનયપૂર્વક તત્ત્વજ્ઞાન સાંભળી, તેના અર્થ સાંભળી તે વિચારવા, મનન કરવા, ફરી ફરી ધારવા એવો અધિકાર છે.

“ પાત્ર વિના વસ્તુ ન રહે, પાત્રે આત્મિકજ્ઞાન ”

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.

આમ પાત્રલેહને લઈ જ્ઞાનીઓએ શ્રુતસિદ્ધાંતના અધિકારનો વિધિનિષેધ કર્યો છે, પણ આ રહસ્ય વાર્તા ભૂલી જવાથી પણ હાલ તત્ત્વજ્ઞાનની ન્યૂનતા જેવામાં આવે છે. તેમ છતાં તત્ત્વજ્ઞાનની એ યોછાશ ટાળવા, તેની વૃદ્ધિ થવા, જીવને તત્ત્વજ્ઞાન અર્થે પાત્રતા પામવા આ પવિત્ર ભાવનાઓ અમોઘ સાધનભૂત છે. આ ભાવનાઓના અનુપ્રેક્ષ-સદ્ભાવનાઓ યુથી, ફરી-ફરી ચિંતવનથી ગમે તે જીવ પાત્રતાનું કૃષ્ણે યઈ, ઠરી, સન્મુખવૃત્તિવાળો થઈ, કારણ તત્ત્વજ્ઞાનનો અધિકારી થાય છે; તે પામે છે અને તેનું પરમ કલ્યાણ થાય છે. રાજ-

રાજેશ્વર ભરત મહારાજ આ ભાવનાઓથી જ અરિસા ભવનમાં કેવલજ્ઞાન પામ્યા; આત્મ-આદર્શમાં પોતાનું સ્વરૂપ જોઈ જાણી શક્યા આર મોટી હત્યાનો કરનારો ઉગ્રપાપી દંડપ્રહારી જેવો જીવ આ ભાવનાઓવડે અત્મકલ્યાણ પામ્યો. ઉગ્ર સ્વરૂપવાળા મુનિને પણ નિજાંછનારા ચિંતાતીપુત્ર જેવાને પણ આ અનુપ્રેક્ષાએ કેવલધર્મ આપ્યું આવી આ ભાવનાઓ કલ્પવૃક્ષ સમાન છે માત્ર જીવે એ ફરી-ફરી શાંતિપૂર્વક વિચારવી જોઈએ છે.

જગત્ ખેદમય છે, અનિત્ય છે, અનંત દુઃખમય છે. નેમાંથી છૂટવા હે લબ્ધો! પરમ પુરુષાર્થ કરો, સન્માર્ગે વળો-જેવું વારતવિક સ્વરૂપ જે ભાવનામાં પ્રદર્શિત કર્યું છે તે આ ભાવનાઓને હાલનો કેળવાયેલો વર્ગ

Misanthrophy, Misanthrophy અથવા Pessimism Pessimism, and અથવા cynicism ના રૂપમાં નહિં cynicism અને હર્ષ જાય એવી આશા છે. આ ભાવનાઓનું શુદ્ધ વૈરાગ્ય સ્વરૂપ જે તેઓ સમજ્યા હશે, તેનું કાર્દ, તેનો આશય જે તેઓના હૃદયમાં ખરાબર

ઉત્તરો હશે અને misanthrophy, pessimism અને cynicism નું સ્વરૂપ પણ તેઓ ખરાબર જાણતા હશે તો તો આ બૂલાવો નહિં ખાય. આ ભાવનાઓ વૈરાગ્ય અને ઉદાસીનતાનો બાધ આપે છે; તેમજ આ misanthrophy, (મીસેનથ્રોપી) pessimism (પેસીમીઝમ) અને cynicism (સાઈનીસીઝમ) માંથી પણ વૈરાગ્ય, નૈરાશયભાવ, ઉદાસીનતા—જે અર્થદેવતિ નીકળે છે. આટલાથી જ આ ભાવનાઓને જો ઉપરોક્ત “ મીસેનથ્રોપી ” આપ્તિનું રૂપ આપવા અથવા તેને તેમાં સેજ-સેજ કરવા રૂપ બૂલાવો નહિં થાય એવી આશા છે.

આ ભાવનાનાં વૈરાગ્ય-ઉદાસીનતા અને આ “ મીસેનથ્રોપી ” આદિથી દેવનિત થતા વૈરાગ્યોદાસીન્યમાં આકાશપાતાળને દેર છે. આ પવિત્ર ભાવનાઓ વસ્તુનું સ્વરૂપ જતાવી, વસ્તુના જ્ઞાન જાણી લક્ષ કરાવી, દુઃખને દુઃખરૂપે જતાવી, દુઃખનાં કારણ જતાવી, સુખને સુખરૂપે જતાવી, સુખનાં કારણ જતાવી, દુઃખના કારણો છાંડી દુઃખથી મુક્ત થવા, સુખનાં કારણો સાધી સુખ પ્રાપ્ત કરવા,—શાંતિ-ધીરજ-હિંમત અને વિવેક—પૂર્વક પુરુષાર્થ કરવાનો પરમ કડયાણુકારી ઉપદેશ જીવોને આપી, તેઓને હોશમાં, હિંમતમાં રાખે છે, નિરાશ થવા નથી દેતી, જાગૃત-ઉદ્યમવત રાખે છે; ત્યારે આ મીસેનથ્રોપી આદિ રૂપ વૈરાગ્ય-નૈરાશય-ઓદાસીન્ય તો જીવોના ટાંટીયા જ ભાગી

નાખે છે, તેમને નિરાશ, નાહિ મત કરે છે, તેઓના હોશ-કોશ ઉડાડી દઇ તેઓને પુરુષાર્થહીન કરે છે, ઉદમશ્વર કરે ॥ આ પવિત્ર વૈરાગ્યાત્મક ભાવનાઓ જ્યારે આખા વિશ્વના જીવો પ્રતિ મૈત્રીભાવ-બંધુભાવ ઉપજાવે છે, ગુણુવાન ઉપર પ્રીત-પ્રમોદ ઉપજાવે છે, દીન-દુખી-રોગી ઉપર કરુણા ઉપજાવે છે, અને વારી ન ડાકાય એની દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા ઉપર (Equanimity, Equilibrium of mind) મધ્યસ્થતા, ઉપેક્ષા, ઔદાસીન્ય ઉપજાવે છે, મૈત્રી, પ્રમોદ, કામજય અને માધ્યસ્થનો બોધ કરે છે ત્યારે આ 'મીસેન્ટ્રોપી' આદિ વૈરાગ્ય-નૈરાશ્યભાવ જીવોને જગતના જીવો ઉપર, ભાવો ઉપર તિરસ્કાર-અભાવ ધિક્કાર-ઉપજાવે છે, ધિક્કાર, તિરસ્કાર, અભાવની દૃષ્ટિએ જોના શીખવે છે 'મીસેન્ટ્રોપી' ને વૈરાગ્યોદાસીન્ય નામ જ ધરાવે નથી એથી ખરા ઉત્કૃષ્ટ વૈરાગ્યને કનક આવે છે આ ભાવના વાસિત વૈરાગ્ય જ્યારે જીવનું ચિત્ત પ્રસન્ન રાખે છે, વહન પ્રપુલ્કરાખે છે, સતપુરુષાય પૂર્વક હિંમત અને આશામા રાખે છે ત્યારે કોઈ misanthrophist કે pessimist કે cynic નું ચિત્ત ખિન્ન હોય છે, વહન નિસ્તેજ-અવાન-ઉદાસ (gloomy) હોય છે, તેનું ચિત્ત નૈરાશ્યભાવ લાગે છે, તે ખર્ષે ઘઠાર અને અતરમાં ખૂંડ-ખૂંડ ને ખૂંડ જ દેખે છે

જ્યારે ખરા વૈરાગ્યવાન જીવ ગમે તેવા દુખના પ્રસંગમાં પરમાનંદમાં રહે છે, ખરૂં સુખ આપવા શુદ્ધ વૈરાગ્ય એ અસમર્થ પુદ્ગલની આશા રાખતો નથી, Real optimism તેથી નૈરાશ્યભાવ લાગે છે વિપ્લવથી છે વિહ્વલ થતો નથી (optimistic view)

‘જે થાય તે સારા માટે’ એ દૃષ્ટિએ
 એ જુએ છે; દુઃખનાં પ્રસંગ આવ્યે પૂર્વનાં પ્રારબ્ધ વિચારે
 છે; તવળા ચિંતવે છે, પૂર્વે અશુભ કર્મ કર્યા હશે, તો આ
 માઠો પ્રસંગ આવ્યો છે, તે શાંતિથી પ્રસન્ન ચિત્તે ભોગવી લેવો.
 (as in many sowas, so shall he reap) ફરી માઠો કર્મ ન
 થાય એ લક્ષ રાખવો—આમ ચિંતવે છે; નેમ સુખના પ્રસંગમાં
 છાકો નથી જતો. સાંપડેલું સુખ પણ ઉદ્ધતાઈ વિના, આકુળ થયા
 વિના ભોગવે છે; ત્યાર મીસેન્ત્રોપીસ્ટ આદિ વિના કારણ જગત
 પ્રતિ દ્રેષ કરે છે; પોતાને પૂર્વ કર્મને લઈ ભોગ સાપડ્યા તો તે
 આકુળ ચિત્ત કર્યા વિના શાંતિથી ભોગવતો તો નથી, અથવા
 એથી છુટું તો ઠીક એમ ઇચ્છવાને બદલે એ પ્રતિ દ્રેષ કરે છે
 એટલું જ નહિ પણ ખીજને સુખ ભોગવતો જોઈ બળે છે; તેના
 પ્રતિ અભાવથી જુએ છે; ખરો રસ્તો પામી શકતો નથી.)

આ ભાવનાનો વગવ્ય એકાત સમભાવ (equanimity) નો બોધ કરે છે, અને એવા વશગ્યવાન જીવો તેવા સમભાવ-
 વાળા હોય છે. આમ આ વૈરાગ્ય કેવળ પરાપકારમય, પરમાર્થ-
 મય છે; એને ખરેખરા optimism,
 શુદ્ધ વૈરાગ્ય એ philanthropy નું નામ ઘટે છે. સ્વ
 catholic અને પરતું, પોતાનું અને જગતનું કેમ
 charity છે કલ્યાણ થાય એ જ એનો ઉદ્દેશ છે;
 એ અર્થે જ એનું પ્રવર્તન છે. Catholic
 charity (વિશ્વદયા) નામ એને છાજે છે. ઉદાસીનનો અર્થ
 gloomy, કે melancholy mood માં લઈ જવાનો નથી.
 જ્ઞાનીઓ ઉદાસીનતાને સમદષ્ટિ, મધ્યસ્થતા, ઉપેક્ષા

કહે છે. ંયુત્પત્તિ (etymological meaning) અર્થથી એ સિદ્ધ થાય છે:-

ઉત=ઉંચે, જગતના ભાવથી ઉંચે, તે દેખાય તેમ તેથી પર, અલગ, નિરાળા, નિર્લેપપણે, આસૂ=એસવું.

ઉદાસૂ=ઉંચે, જગતના ભાવથી ઉંચે, તે ભાવ દેખાય તેમ તેથી પર, અલગ, નિરાળા નિર્લેપ, રહીને એસવું.

આવી સ્થિતિને જ્ઞાનીઓ ઓદાસીન્ય, ઉદાસીનતા કહે છે.

ગ્લોમ વદન (gloomy face) કે ખિન્ન ચિત્ત

ઉદાસીનતા, (melancholy mood) નો તો એમાં not gloominess, અવકાશ જ નથી. કોઈ એવને મરણ but equilibrium પ્રિય નથી; બધાને મરણનો ભય છે; તેવા of mind ભયાનક મરણથી પ્રત્યેક એવને દુઃખી

થતા બોધ જ્ઞાનીઓએ જગતને, ભવને, મંસારને દુઃખી કહ્યો તેમા શું 'જોડું કહ્યું' ? વિષયાધીન વૃત્તિથી રોગાદિના એવ દુઃખ પામે છે; તો વિષય એ દુઃખરૂપ કહ્યા, એમા એ એઓએ શું 'જોડું' કહ્યું ? મમત્વથી, મોહથી, રાગથી, દ્વેષથી દુઃખ છે, એમ કહેવામાં એઓએ શું 'જોડું' કહ્યું ? વિષયથી વિરક્ત થવામાં, મોહ, મમત્વ, રાગદ્વેષ છાંડવામાં, વૈરાગ્યમા સુખ છે, એમ કહેવામા તેઓએ શું 'જોડું' કીધું ?

એઓએ તો જ્ઞાનુભવ વીતક ચરિત્રથી

વૈરાગ્ય અને વસ્તુસ્થિતિનો યથાસ્થિત બોધ આપ્યો;

વિશ્વદયા. અને જગતના એવો પર કરુણા આણી

એઓને દુઃખથી નિવર્તવાનો, સુખ પામ-

વાનો રસ્તો બતાવ્યો આ રસ્તો તે વૈરાગ્ય છે; એ ખરેખર

catholic charity (વિશ્વદયા), optimism (પરમાનુદ-
દર્શકમાર્ગ) કહેવા યોગ્ય છે. આ ભાવનાના વૈરાગ્યનું સ્વરૂપ
આમ સમજી દેખવાયલા ભાઈઓએ પણ જોના. આશ્રય કરવો
યોગ્ય છે. કોઈ ભાઈ વખતે જોમ કહે કે આ વૈરાગ્યને તમે
philanthropy (પરોપકાર) આદિ નામ આપો છો, તે અરથાને છે.
જગતના જીવોને, મનુષ્યોને સુખ આપવાનાં સાધનો (Designs
& Inventions) યોજવા-શોધવામાં હાલના નિદેશીય પાશ્ચા-
ત્ય શોધકો પડ્યા છે; મનુષ્યોનાં સુખ અર્થે Railways, Ste-
amships, આદિ શોધો કરી, અને હજી નવી-નવી શોધો
કરી રહ્યા છે; અને પ્રતિદિવસ કંઈ નહિં ને
અરિહંતનું કંઈ નવી શોધ મનુષ્યોને આનંદ આપે,
જગત્વાસદય શાતા ઉપજાવે જોની નીકળી રહી છે;
માટે ખરેખર Philanthropy (પરોપ-
કારવૃત્તિ) તો આ જોજોની મનુષ્યના સુખ માટેની શોધક
વૃત્તિને કહેવી ઘટે છે. આનું સમાધાન જોમ છે કે આ વૈરા-
ગ્યના બોધનારા પરમજ્ઞાનીઓ પરમ કરુણા-
વીતરાગ, the real વાળા હતા. તેઓ જગત્-ત્મલ હતા;
philanthropist જગતના જીવોનાં દુઃખથી તેઓ કંપતા;
ત્રાસ પામતા; દેવા પ્રકારે જગતના જીવોનાં
દુઃખ ટળે, દેવા પ્રકારે તેઓને સુખ થાય, તેઓનાં દુઃખનું
કારણ શું છે ? જો અહોનિશ રટણ કરતા. જોજોએ અનુમાનથી,
તર્કથી, ઇતિહાસથી, સ્વાનુભવથી જોઈ જોઈને જોયું, તો જગ-
તના જીવોને મરણનું મોટામાં મોટું દુઃખ દીધું. જીવને
ફરી ફરી જન્મવું, ફરી ફરી મરવું, —જો સમાન અન્ય

મોહાદું દુઃખ તેઓની દૃષ્ટિમાં ન આવ્યું. આથી તેઓ
 તે જન્મ-મરણનાં કારણરૂપ દુઃખનું કારણ શોધવા મંડ્યા.
 શોધતાં શોધતાં તેઓને દુઃખનું કેવળ કારણ નિષ્કારણ રાગ-
 દેષ, મોહ-મમત્વ માલૂમ પડ્યું. પોતે એ કારણો ટાળી, મમ-
 ત્વ છોડી, દુઃખરહિત થઈ સુખ પામ્યા-જગતના એકાત દુઃખ
 રૂપ જન્મ-મરણથી બચ્યા, અને જગતના લોકોને એ દુઃખથી
 બચાવવા આ વૈરાગ્યનો બોધ કર્યો (એ તેઓએ જગતના
 બાવ સ્વાથી દીઠા હતા, એવોનું આયુષ્ય, એક દેહને વિષે
 રહેવું અચળ દીઠુ હતું તો તેઓ ખચીત હાલની રિઝાલ્લક
 આદિ શોધો કરતા પણ શ્રેષ્ઠ બીજી અનેક શોધો કરવા પ્રવ-
 ર્તીત. એટલું એઓનું સામર્થ્ય હતું. સાથે વળી જગત
 ૩. એવોના કલ્યાણની ઇચ્છા એ સામર્થ્યને ટેકો આપે એમ
 હતું; પણ એવોનું આયુષ્ય તેઓએ અચળ ન દીધું. પુણ્યલો-
 સભાવ સહી જવા, નાશ પામવારૂપ ભોયો અને એવોને
 દુઃખના કારણરૂપ એક જન્મ-મરણ જ ભોયું. આથી એઓએ
 પૌણ્યલિક વિનાશવંત શોધો ભણી દૃષ્ટિ
 અર્વાચીન શોધો નહીં આપતાં જગતનાં દુઃખનું કારણ
 અને જન્મ-મરણ કેમ ટળે ? એ વિચારવા,
 પરમ જ્ઞાનીઓની શોધના પ્રવર્ત્યા. અને એ શોધ કરી
 દયા એવોને એ રસ્તો બતાવ્યો આમ ભોતાં
 આ વૈરાગ્ય જ પરમ પરમાર્થબુદ્ધિ, પરો-
 પકાર બુદ્ધિનો માર્ગ છે. પરમ જ્ઞાનીઓ અરેખરા Phil-
 anthropists, પરોપકારી પુરૂષો હતા, એ નિસંશય છે.
 સુખનું સ્વરૂપ આત્મામાં પોતામાં દીધું, બીજે ન દીધું, તે
 તે કહી દીધું. તે સાધવા-પ મવા વૈરાગ્યનો ઉત્તમ રસ્તો બતાવ્યો.

આમ આ ભાવનાઓ પરમ કલ્યાણરૂપ છે. આમ આ વૈરાગ્યોપદેશક ભાવનાત્મક શાંતસુધારક આખાલવૃદ્ધને, ભણેલને, અભણને-અધાને એક સરખી રીતે ઉપયોગી, ઉપકારી, કલ્યાણકારી છે. શાંત ચિત્તથી, પ્રકુલ

ભાવનાઓના મનથી તેઓને એનો અમૂલ્ય આશ્રય અધાને એક સરખો લેવા નમ્રતારે વિનંતિ છે. તેમાં પણ ઉપકાર. ઠેળવાયલા ભાઈઓનું મન એ તરફ પ્રેરવું અતિ આવશ્યક છે. ઠેળવાયલાં બંધુઓ,

ભગિનીઓ ! પવિત્ર જૈનશાસનને પ્રકાશમાં લાવવાનો હાલ દેશકાળ એતાં ખરો આધાર આપણા ઉપર છે. ઠેળવણીથી સંસ્કાર પામેલાં આપણાં ચિત્ત ખચીત

An appeal to the રહસ્ય, પરમાર્થ વાર્તા સમજી શકશે. educated Jains. આપણે તત્ત્વજ્ઞાન પામશું તો તે સ્પુરણી,

Their duties. વિકસાવી આપણને પોતાને અને જગતના જીવોને કલ્યાણનાં કારણરૂપ થશું. એ

પવિત્ર તત્ત્વજ્ઞાન પામવા, તેની ખાતતા પામવા, તે પ્રાપ્ત થાય તો એનો ગેરઉપયોગ ન થાય, તે નકામા વાદ-વિવાદરૂપે ન પરિણમે, મદ્દ, અહંકાર ન ઉપજાવે, જ્ઞાનનું અભિર્ભૂત ન થાય, તે માટે પ્રથમ આ પવિત્ર વૈરાગ્યબોધક ભાવનાઓનો આશ્રય લઈએ; ચિત્તવૃત્તિ સ્થિર કરીએ; ઢોઢવી અટકાવીએ; શાંત થઈએ; વસ્તુ વિચારીએ; પછી સત્યાસત્ય વિવેકપૂર્વક, સદ્ગુણ સમીપે વિનય-પૂર્વક વાંચીએ; સાંત્રાજિયે; તેને વિચારીએ અને પછી જુઓ કે તત્ત્વજ્ઞાનનો કેવો આહ્વાદક ચમત્કાર આપણા મનમાં ઝળકી રહે છે, માટે ઠેળવણી પામેલાં ભાત પવિત્ર ભાઈઓ, બહેનો ! આપણે આ ભાવનાઓથી વિમુખ ન થવું, એના પ્રતિ આપણે

આદર કરવો,--એવી આ મંદમતિ બાલની આપના બધાં પ્રતિ
અતિ નમ્રપણે વિનયોન્વિત પ્રાર્થના છે. પરમાર્થ હાર્દ સમજ
લેવા માટે જે ચિત્તને સંસ્કાર જોઈએ, તે તો આપણને કેળ-
વણીથી મળેલ છે. હવે તો એ સંસ્કારને

ભાવનાઓનો લાભ આપણે આ વૈરાગ્ય ભાવનાદ્વારા

અમરકાર તરવજ્ઞાન પ્રાપ્તિના પ્રયાસ અર્થે લેવો

Immutable pro- થોગ્ય છે. જે ગુઢ સવાલો (Immutable

blems solved problems), શંકાત્મક વિચારો આપણી

ચિત્તવૃત્તિને અચાત કરી ડાળી નાખતા

હશે, તે બધાનું સ્વતઃ આશ્ચર્યકારક નિરાકરણ આ ભાવનાના
અનુપ્રેક્ષણથી, પુનઃ પુનઃ ચિંતવનથી થઈ જશે, આપણને બહુ
બહુ આનંદ મશે; આપણે સ્થિર થઈશું; આપણને સાત્ત્વિક
વિચાર આવશે; વિવેક બીગશે; વૈરાગ્ય થશે અને આપણું
ધ્વિષ્ઠત મળશે.

" Life is short & art is long, "

"જિંદગી ટુંકી છે; જંગલ લાંબી છે. "

આ વિવેકસૂત્ર કહે ધરી, એ જંગલ સમેટી લઈ ટુંકી

જિંદગીનું પણ સફળપણું કરવું હોય, તો

Short life આ ભાવનાઓનો આશ્રય લેવો થોગ્ય છે.

and હિતકર છે. પ્રથમ જ કહ્યું તેમ આ ભાવ-

long art નાઓ ભણેલ, અભણ બધાંને એક સરખી

રીતે એમાં લાભકારી, ઉપકારી છે; છતાં

જીવો પોતાની શક્તિ પ્રમાણે જ એનો લાભ લઈ શકે છે

અભણ જીવો અથગ થોડા ભણેલા જીવો એનો યથેચ્છ લાભ

હઈ શકના નથી; જ્યારે મળેલાઓ જે મન પર લે, તે
એનો ઘણી સારી રીતે લાભ પોતે તો લે, પણ પોતાના અમણ
માઇઓ-બહેનોને પણ આપી શકે, જે કાંઈ ઓછા પુરુષનું,
નિર્જરાનું કારણ નથી.

શ્રી વિનયવિજય.

આવો ખવિત્ર કથ્યાણકારી શાંતમુધારસ જે પુરે
લખ્યો છે તે પુરુષ કોણ હતા ? કયાં અને કયારે થઈ ગયા ?
વૈરાગ્યનું તેમને શું નિમિત્ત મળ્યું ?

અંધકર્તા શ્રી ચારિત્ર તેઓએ કયારે અને કયાં અંગી-
વિનયવિજય છ કાર કર્યું ? એઓનું આત્મ-વર્તન, તેઓની
આંતર દશા, આત્મનિષ્ઠા કેવાં હતાં ?

તેઓએ આ અંધ સિવાય બીજા કયા કયા અથની રચના
કરી છે ? તેઓના સમકાલીન વિદ્વાન સાધુ સુનિવરે કોણ
કોણ હતા ? તેમના વખતની લોકોની ધર્મભાવના, સામાજિક
પ્રવૃત્તિ, ચિત્તવૃત્તિ અને વ્યાવહારિક સપત્તિ કેવાં હતાં ?
એઓ કયાં અને કયારે કેવી દશામાં

ચરિત્રોમાં શું કાળધર્મ પામ્યા ? એ વગેરેની વાંચનારા-
શું જોઈએ ? જોને સ્વાભાવિક ઇચ્છા થાય એમ છે;
પણ જેની વાત છે કે વાંચનારાઓની

એ નિજાસા તૃપ્ત થઈ શકે એવાં સાધનો ઉપલબ્ધ થતાં નથી.
પૂર્વે આત્મવૃત્તાંત (Autobiography) કે જીવનવૃત્તાંત
(Life, Biography) લખવાની પ્રથા આ દેશમાં ઓછી
હતી એમ તે લાગે છે; કારણ કે કોઈ પણ મહાત્મા

પુરૂષોનાં ઉપર જણાવેલી ઐતિહાસિક બાબતોના દર્શનરૂપે
 એક પણ નિરાળ ચરિત્ર જોવા-સાબળ
 ભૂતકાળ અને વામા આબુ' નથી. ઉત્તરોત્તર ચાવી
 ઐતિહાસિક ચરિત્ર આવેલી હતકથાથી કંઈ કંઈ જાણવાનું
 લેખનો અભાવ મળે ખડ', પણ મીઠું-મરચું બજારનાઈ
 કોઈ કોઈ હતકથાઓ રજડું ગજ કરવા
 રૂપ, ન્હાની વાતને મ્હોટું રૂપ આપવા રૂપ, એવી અતિશયો-
 ક્તિપણને પામે છે કે તે પર વિશ્વાસ રાખી શકાતો નથી,
 તેમાથી સત્ય ચાળી કાઢવું, તારવી કાઢવું
 હતકથા - અપૂર્ણ ખડું મુરકેલ થઈ પડે છે અથવા તો
 સાધન. કેટલીક હતકથાઓ પણ કાળક્રમે વિમારે
 પડે છે, એટલે હતકથાથી ચાલી આવેલા
 ઇતિહાસનો પણ લોપ થાય કે કોઈ પુરૂષનું જીવનવૃત્તાત
 ઝોળી કાઢવા હતકથાને એક સાધનરૂપ ગણીએ તો તે હત-
 કથાની તો પ્રાય આવી સ્થિતિ હોય છે ત્યારે બીજું સાધન
 રહ્યું તે પુરૂષની પુસ્તકાદિ કૃતિઓ. પુસ્તકાદિ કૃતિથી એ
 પુરૂષના વિષે ઘણું જાણવાનું બની આવે ખડ' એ પુરૂષનું
 મન કેવું હતું ? વિચર કેવા હતા ? દશા કેવી હતી ? એનો
 વિચક્ષણ વાચનારાઓને સારો ખ્યાલ એ પુસ્તકાદિથી આવી
 શકે ખરે. વિચક્ષણ બુદ્ધિગાળીઓ માણસના વચનથી તેના
 શુણ્ણવશુણ્ણો તોલ નિમચય કરી શકે છે અમુક વચનો
 કૃત્રિમ છે અને અમુક તેના શુદ્ધાત કરવાના સત્ય છે, એ
 તારવણી, એ પારખું એના પોતાની બુદ્ધિવડે કરી શકે
 છે આમ પુરૂષની પુસ્તકાદિ કૃતિથી તેના મનનું, શુણ્ણવશુણ્ણું
 તારણ કરી શકાય છે, પણ તેથી તેઓના જન્મ-મૃત્યુ-દેશ-
 કાળ આદિ બીજી વસ્તુઓ જે જીવનચરિત્રમા આવશ્યક છે

તે મળી શકતી નથી. એટલે પુરુષનાં ચરિત્રવૃત્તાંત માટે તેની કૃતિઓ એક સાધન છતાં, તે સાધન નાયકની કૃતિ સંપૂર્ણ નથી, અપૂર્ણ છે. એ સાધન-પણ અપૂર્ણ વડે તો તેઓના ગુણદોષ, વિચાર, મત સાધન. સમબલ્ય છે; અને તે પણ સારા વિચારણા વિવેકી પુરુષોને જ. સંપૂર્ણ માહિતી તો

એ જ ઉદ્દેશે ખાસ લખાયેલા નિરાળા ચરિત્રથી મળી શકે છે, પણ આપણે પૂર્વે કહ્યું તેમ એવાં ચરિત્રની પ્રથા તો પૂર્વકાળે આ દેશમાં નહોતી; કેમકે એવું એક પણ પુસ્તક આપણા જોવા-સાંભળવામાં આવ્યું નથી એટલે હાલ તરત તો આપણને તે તે પુરુષ સંબંધી જે કાંઈ છુટુંછવાયું બાણવાનું બની આવે તે વડે જ સંતોષ રાખવાનો છે. અને આપણી બિવિધની જોલાઈને ફરી એ

શૂન્ય અનુભવથી વિભાસણમાં ન પડવું પડે, તે માટે લેવાનો ભાવી આપણે આપણાથી તરતમાં પૂર્વે થઈ માટે બોધ ગએલા, અથવા આપણા સમકાલીન સત્પુરુષોનાં, મુશ્કેલીઓનાં ચરિત્રો શરૂઆતમાં જણાવેલી બાબતો સાથે લખવાની પ્રથા પાડવી ઘટે છે.

આમ બીજાઓ તો તે તે પુરુષનાં ચરિત્રો ન ગુપ્તતા પણ તે તે પુરુષો પોતે પણ પ્રાયઃ પોતા સંબંધી જોણ લખવાનું રાખતા. તેઓને એવો મત હતો.

પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષ કે પ્રત્યક્ષ અવતાર ચરિત્ર એવો ઉપર જેટલી અને પરોક્ષ ચરિત્ર. અસર કરી શકે છે, છાપ પાડી શકે છે કેણુ ચડે? તેટલી અસર પ્રાયઃ તેઓના કાળધર્મ પામ્યા પછીનું તેઓનું વૃત્તાંત કરી શકતું નથી.

આ મતમાં ઘણું સત્ય સમાયલું છે અને એ આપણને બહુ વિચારવાનું છે, છતાં સત્પુરુષોનાં પોતાના હાથે લખાયેલા પોતાનાં ચરિત્રોની આવશ્યકતા તો ઘણી જ છે. પણ આપણા કમનસીબે એવાં નિરાળાં ચરિત્રો ઉપલબ્ધ નથી થતાં. શ્રી કુમારપાળ ચરિત્ર, કુમારપાળ પ્રબંધ, કુમારપાળ રાસ, શ્રેષ્ઠિક ચરિત્ર, વસ્તુપાળ રાસ, જગદુ ચરિત્ર આદિ ચરિત્રો પણ છે; નથી એમ નથી. પ્રભાવક ચરિત્ર, હીરસૂરિરાસ, સોમ-સૌભાગ્યકાવ્ય, હીરસૌભાગ્ય એ આદિ છે. અલંકારરૂપ ભાષામાં, ગદ્યપદ્યની શૈલીમાં પદનાં લાક્ષિત્યમાં, અર્થના ગૌરવમાં અને નાયકના ગુણાનુવાદમાં, કરચિત્ અતિશયો-જૈનોમાં પ્રચલિત ક્ષિત્રમાં, અન્ય વિનોદકારક કથા પ્રસંગમાં રાસાદિ કેટલાંકે આ રાસ-ચરિત્ર-પ્રબંધ એકા છે; સ્થળે ચરિત્રો. સ્થળે ઉપદેશછાયા પણ અકિત હોય છે.

શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યે રચેલાં શ્રી ત્રિપ-દિશલાકા પુરૂષ ચરિત્રો એ બધાંથી ચડે એવાં અદ્ભુત, સદ્બોધક, પવિત્ર છે શ્રી ત્રિપદિશલાકાપુરૂષ ચરિત્ર તો ત્રીજા આરાના ઉડાથી. શ્રી મ્હવભદ્રેવ ભગવાનના વારાથી માંડી ચરમ તીર્થંકર શ્રી મહાવીર પરમાત્માના વારા સુધી લંબાય છે. ઐતિહાસિક કાળનો એ વિષય નથી. પછી પરિશિષ્ટ પર્વમાં શ્રી મહાવીર પ્રભુ પછીના ચાર પાંચ સદા સુધીના આચાર્યોનાં ટુંક વૃત્તાંત છે. પણ ત્યારપછીથી આજ દિવસ સુધીમા જે જે પવિત્ર પુરૂષો, મહાત્મા આચાર્યો થઈ ગયા, તેઓનાં ચરિત્રો આપણને મળતા નથી. શ્રી કુમારપાળ ચરિત્ર આદિ થોડાં નામ ઉપર આપ્યાં છે. એ સંખ્યા આ સંખ્યા-બંધ થઈ ગયેલા આચાર્યોની સંખ્યાના પ્રમાણમાં કાંઈ નથી.

પદ્માવલીઓ મળી આવે છે પણ તેમાં
 પદ્માવલીઓ ક્રુદ્ધ નામ, જન્મસમય, દીક્ષાસમય,
 સૂરિપદપ્રાપ્તિસમય, સ્વર્ગગમનસમય
 આટલાં વાનાં હોય છે અને વળી જુદી જુદી પદ્માવલીઓમાં
 ભિન્નતા હોય છે. આમ જોતાં જે ચરિત્રો આપણે માગીએ છીએ
 તેવાંઓની બહુ ખામી દેખાય છે. કવચિત્ શ્રંધના છેડે કર્તાના
 નામ, શુદ્ધનાં નામ, રચવાનો સમય, રચ્યાનું સ્થળ,—આટલાં
 વાનાં હોય છે એટલે સહજ ખબર મળે
 પણ એ બધાં છે. બાકી ચરિત્રાત્મક વસ્તુ (Matter) ની
 અપૂર્ણ. તે બહુ જ ખામી છે.

શ્રી વિનયવિજય ઉપાધ્યાયનું ચરિત્ર પણ એ પ્રકારે મળી
 શકતું નથી. આ શ્રંધની આખરે એઓ લખે છે કે સંવત્
 ૧૭૨૩ની સાલમા ગાંધાર નગરમાં આ
 શ્રીવિનયવિજયજી શ્રંધ લખ્યો. ગાંધાર તે હાલનું ખંભાત
 વિષે પાસેનું ઠાવી-ગાંધાર હોવું થટે છે. તેઓ
 આ શ્રંધથી મળતી શ્રી હીરવિજયસૂરિના શિષ્ય કીર્તિવિજ
 થોડી માહિતી યના શિષ્ય હતા. તેઓને વાચકપદ
 મળ્યું હતું. શાસનાચાર્ય શ્રી વિજયપ્રત્ન-
 સૂરિ હતા આટલી ખબર આપણને આ શ્રંધના ઉપસંહાર-
 માંથી મળે છે. જે સૈકામા એઓ થઇ ગયા, તે સૈકા ઠાંઇક
 ઉજ્જવળ હતો એમ લાગે છે. વાચકશિરોમણિ ન્યાયવિચારક
 ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજય પણ એ સમયમાં થઇ ગયા.
 શ્રીમદ્ આનંદધનજી પણ તે ઠાળે વિદ્યમાન હતા. શ્રી
 યશોવિજય અને વિનયવિજય તે પ્રાયઃ એક બીજાની

સમીપે રહેતા. કાશી (વારાણસી)
તેના સમકાલીન ન્યાયના અભ્યાસ અર્થે જાણે તેને
પુરૂષો જનુ' યજુ' હતુ. જોનો પ્રતિ પ્રાદક્ષી

ધર્મ્યા-દ્વેષ દાખવતા, એવો એ કાળ હતો.

શ્રી વિનયવિજય અને યશોવિજયને ગુપ્તપણે ન્યાયાભ્યાસ
અર્થે રહેલું પડ્યું હતું. ન્યાયનો થોડો જોધ જાણી રહ્યો ત્યાં
તેઓનો ગુપ્ત વેપ કળાઈ ગયો. પ્રાદક્ષી

પ્રાદક્ષીનાં ધર્મ્યા-અધ્યાપકે આ જોનેને આગળ ન્યાય
દ્વેષ. વિનયવિજય શીખવવા ના પાડી. પણ શ્રી વિનયવિજય
અને યશોવિજયનો તથા યશોવિજયે અતિ નમ્રપણે શિષ્ય-
કાશીમાં ગુપ્ત વેપે ભાવે જાણી રહેલો ન્યાયભાગ એક જ વાર
ન્યાયાભ્યાસ અર્થરૂપે જાણેને અરધો અરધો શીખવવા

એ પ્રાદક્ષી અધ્યાપકને વિનંધા. અધ્યા
પકને આ શિષ્યોના વિનય-સદ્ગુણ જોઈ બહુ હયા આવી
અને જાણેને અરધી અરધી વાચના એક જ વાર આપી. પણ
જાણે એવા કુશાગ્ર અને સ્થિર બુદ્ધિના ધણી હતા કે બને
અહ્ય વખતમાં પોતપોતાનો વિષય રહસ્યાર્થપૂર્વક કંઠાકે
કરી શક્યા ગુરૂ સાનંદાશ્ચર્ય પામ્યા. જે વિષય પોતે શીખ્યા
હતા, તે પછી અરસ્તરસ શીખવી દીધો, અને જાણે ગુરૂની
આજ્ઞા લઈ, ગુજરાત તરફ પધાર્યા

શ્રી વિનયવિજયનો જન્મ કયાં અને કયારે થયો ? વૈરા-

ગ્યનુ નિમિત્ત શું મળ્યું ? દીક્ષા કયાં

ઐતિહાસિકવૃત્તાંત અને કયારે લીધી ? વાચકપદ કયાં
ન મળે ! ! ! અને કયારે મળ્યું ? કયા કયા ગ્રંથો

રચ્યાં ? તે પણ પ્રત્યેક કયાં અને કયારે ?

કાળધર્મ કયાં અને કયારે પામ્યા ? આ હકીકતો આપણને મળતી નથી. સત્તરમા સૈકામાં વિદ્યમાન હતા એટલું આપણે જાણી શકીએ એમ છે. શ્રી વિજયપ્રભસૂરિના વારામાં એઓ મૃત ગયા, એમ એ પોતે જણાવે છે. શ્રી વિજયપ્રભસૂરિ સં. ૧૬૭૫ માં જન્મ્યા, ૧૬૮૬ માં ચૌદ વરસની વયે દીક્ષિત થયા, ૧૭૦૧ માં પંડિતપદ પામ્યા, ૧૭૧૦ માં વાચકપદ પામ્યા, ૧૭૧૩ માં સૂરિપદ પામ્યા, અને ૧૭૪૬ માં દર્શન ગયા. આટલી આપણને પટ્ટાવટીમાંથી ખબર મળે છે.

પટ્ટાવટી

શ્રી હીરવિજયસૂરિ

વિજયસેનસૂરિ

દર્શિવિજયગણિ

સોમવિજયગણિ

વિજયદેવસૂરિ

વિનયવિજયગણિ

વિજયસિંહસૂરિ

વિજયપ્રભસૂરિ

શ્રી હીરવિજય સૂરિ. સંવત ૧૫૮૩ ના માગશર સુદ ૬ દિવસે કુરાંયા વણિકપિતાને ઘેર નાચીબાઈ માતાના ઉદરે પાલણુપુર (પ્રહલાદનપુર)માં અવતર્યા. તેર વરસની લઘુવયે સ. ૧૫૯૬ માં પાટણમાં (પત્તનમાં) દીક્ષિત થયા. સં. ૧૬૦૭ માં નારદપુર (ખંભાત પાસેનું નાર કે મારવાડમાંનું ?) માં પંડિતપદ પામ્યા. સં. ૧૬૦૮ માં નારદપુરમાં જ વરકાણુક પાર્શ્વનાથપ્રાસાદે (આ તો મારવાડમાં આવેલ છે) વાચકપદ પામ્યા, સં. ૧૬૧૦ માં શીરોહીમાં સૂરિપદ પામ્યા. સં.

સમીપે રહેતા. કાશી (વારાણસી)
 તેના સમકાલીન ન્યાયના અભ્યાસ અર્થે જાનેનું સાથે
 પુરૂષો જવું થયું હતું. જૈનો પ્રતિ બ્રાહ્મણો
 ધર્મ્યા-દ્વેષ દાખવતા, એવો એ કાળ હતો.

શ્રી વિનયવિજય અને યશોવિજયને ગુપ્તપણે ન્યાયાભ્યાસ
 અર્થે રહેલું પડ્યું હતું. ન્યાયનો થોડો જોષ બાકી રહ્યો ત્યાં
 તેઓનો ગુપ્ત વેષ કળાઈ ગયો. બ્રાહ્મણ

બ્રાહ્મણોનાં ઈર્ષ્યા-અધ્યાપકે આ જોનેને આગળ ન્યાય
 દ્વેષ. વિનયવિજય શીખવવા ના પાડી. પણ શ્રી વિનયવિજય
 અને યશોવિજયનો તથા યશોવિજયે અતિ નમ્રપણે શિષ્ય-
 કાશીમાં ગુપ્ત વેષે બાવે બાકી રહેલો ન્યાયભાગ એક જ વાર

ન્યાયાભ્યાસ અર્થરૂપે જાનેને અરધો અરધો શીખવવા

એ બ્રાહ્મણ અધ્યાપકને વિનંત્રી, અધ્યા
 પકને આ શિષ્યોના વિનય-સંયુત્વ જોઈ બહુ કયા આવી.
 અને જાનેને અરધી અરધી વાચના એક જ વાર આપી. પણ
 જાને એવા કુશાગ્ર અને સ્થિર બુદ્ધિના ધણી હતા કે જાને
 અદ્ય વખતમાં પોતપોતાનો વિષય રહસ્યાર્થપૂર્વક કંઠાંત્રે
 કરી શક્યા. શુદ્ધ જ્ઞાનદાસ્યર્થ પામ્યા. જે વિષય પોતે શીખ્યા
 હતા, તે પછી અરુપરસ શીખવી દીધા, અને જાને શુદ્ધી
 આજ્ઞા લઈ, શુજરાત તરફ પધાર્યા.

શ્રી વિનયવિજયનો જન્મ કયાં અને કયારે થયો ? વેરા-

ગ્ધનું નિમિત્ત શું મળ્યું ? દીક્ષા કયાં
 ઐતિહાસિક પુર્વાત અને કયારે લીધી ? વાચકપદ કયાં
 ન મળે ! ! ! અને કયારે મળ્યું ? કયા કયા પ્રયો
 રમ્યાં ? તે પણ પ્રત્યેક કયાં અને કયારે ?

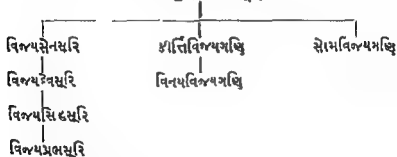
કાળધર્મ કયા અને દયારે પામ્યા ? આ હકીકતો આપણને મળતી નથી. સત્તરમા સેકામા વિદ્યમાન હતા એટલું આપણે જાણી શકીએ એમ છે શ્રી વિજયપ્રભસૂરિના વારામા એઓ થઈ ગયા, એમ એ પોતે જણાવે છે શ્રી વિજયપ્રભસૂરિ સ. ૧૬૭૫ મા જન્મ્યા, ૧૬૮૬ મા ચૌદ વરસની વયે દીક્ષિત થયા, ૧૭૦૧ મા પડિતપદ પામ્યા, ૧૭૧૦ મા

પદ્માવલી

વાચકપદ પામ્યા, ૧૭૧૩ મા સૂરિપદ પામ્યા, અને ૧૭૪૬ મા તર્જો ગયા

આટલી આપણને પદ્માવલીમાંથી ખબર મળે છે

શ્રી હીરવિજયસૂરિ

શ્રી હીરવિજય સૂરિ સવત ૧૫૪૩ ના માગશર સુદ ૬ દિવસે કુરાગા વણિકપિતાને ઘેર નાથીબાઈ માતાના ઉદરે પાલણપુર (પ્રલ્હાદનપુર) મા અવતર્યા તેર વરસની લઘુવયે સ. ૧૫૬૬ મા પાટણમા (પરાનમા) દીક્ષિત થયા સ ૧૬૦૭ મા નારદપુર (ખભાત પામેનુ નાગ કે મારવાડમાનુ ?) મા પડિતપદ પામ્યા સ ૧૬૦૮ મા નારદપુરમા જ વરકાણુક પામ્યાનાથપ્રાસાદે (આ તો મારવાડમા આવેલ છે) વાચકપદ પામ્યા, સ ૧૬૧૦ મા શીરોહીમા સૂરિપદ પામ્યા સ.

૧૬૫૨ ના અરસામા સ્વર્ગે ગયા. મહાન ઝઝકબરના વખતમા થઇ ગયા અને ઈનશાસનનો મોટો પ્રભાવ વર્તાવ્યો.

તેઓના અનેક શિષ્યોમા શ્રી વિજયસેન સૂરિપદ પામ્યા.
શ્રી કીર્તિવિજય અને સોમવિજય આદિ વાચક હતા

શ્રી વિજયસેન સૂરિ. જન્મ સ. ૧૬૦૩

દીક્ષા સ. ૧૬૧૩ નવ વરસની વયે
માતાપિતા સાથે

પડિતપદ. સં. ૧૬૨૬

વાચકપદ. સ. ૧૬૨૮

સૂરિપદ સ. ૧૬૫૨

સ્વર્ગગમન સં. ૧૬૭૧ ખંભાતમા.

શ્રી વિજયસેન સૂરિના શિષ્ય—

શ્રી વિજયદેવસૂરિ. જન્મ સ. ૧૬૩૪

દીક્ષા સ. ૧૬૪૩ નવ વરસની વયે

ગણિપદ સ. ૧૬૫૫

વાચકપદ તથા સૂરિપદ સ. ૧૬૫૬.

સ્વર્ગગમન સં. ૧૬૮૧

શ્રી વિજયદેવસૂરિના શિષ્ય—

શ્રી વિજયસિંહસૂરિ. જન્મ સં. ૧૬૪૪

આ શ્રી વિજયસિંહસૂરિ પછી શ્રી વિનયવિજયના સમ-
કાલીન, જેના શાસનાચાર્યપણા નીચે આ ગ્રંથ રચાયો, તે
શ્રી વિજયપ્રભસૂરિ થયા.

શ્રી વિજયસિંહસૂરિ સં. ૧૭૦૮ માં સ્વર્ગ પધાર્યા, અને
શ્રી વિજયપ્રભસૂરિ સં. ૧૭૧૩ માં સૂરિપદ પામ્યા. તેા આ
જે આચાર્યો વચ્ચે કોઇ બીજા આચાર્ય થયા
શાસનસૂરિ હોવા નોંધએ, અથવા એ પાંચ વરસનો
વિનાનો કાળ? ખાંચો તથા રૂપ યોગ્યતાવાળા પુરૂષના
અભાવે શાસનાચાર્ય વિનાનો હોવો નોંધએ.

આમ શ્રી વિનયવિજય ઉપાધ્યાય અને શ્રી વિજયપ્રભા-
ચાર્ય બંને સામાન્ય ગુરૂ શ્રી હીરવિજયસૂરિની પાઠે ઊતરી
આવેલા હતા. ઐતિહાસિક સાલરૂપે આપ-
ડુંદકે મતની ઘુને આટલું જ મળી શકે છે. આજ અર-
ઉત્તિ સામા સ્થાનકવાસી ડુંદક મત નીકળ્યો
છે. એ વિગતે હેવાલ શ્રી જૈનતરજાદશ
આદિથી જાણવા યોગ્ય છે.

ધર્મ ક્ષીણતાને પામેલો હતો, એવું તે વખતના ગ્રંથ-
કારોની કૃતિથી પ્રતીત થાય છે. એક
પંચમકાળ અને* જાણુએ જ્ઞાણભોનાં ઇર્ષ્યા-દ્રેષ નડતાં
ધર્મક્ષીણતાનો હના; ત્યારે બીજા જાણુ જૈન મતમાં જ
પ્રવેશ. અનેક મતો પછી જઇ અરસ્પરસ વાગ્યુદ્ધ
કરી રહ્યા હના; શિથિલાચારી યતિઓ,

દિગ્ગજર મતાનુયાયીઓ, સ્થાનકવાસીઓ,—આ બધા ખડન-

મંડનના, મારામારીના બાજન હતા શ્રી

શિશિલાચાર અને વિનયવિજય તો બહુ જ વૈરાગ્ય અને

ધર્મયુક્ત સંક્રિતનિમગ્ન શાંત જીવીર આત્મા હતા,

એટલે એઓ એ વખતના ઝઘડામાં બહુ

માથુ ન મારતા, પણ તેમના જ સહાધ્યાયી સુહૃદ સાધુ શ્રી

યશોવિજયે શ્રી પ્રતિમા થતક, હુંડીનું દોઢસો ગાથાનું સ્તવન,

સવાસો ગાથાનું સ્તવન, સાડા ત્રણસો ગાથાનું સ્તવન, દિક્ષપદ

ચોરાશી બોલનું કાવ્ય, અધ્યાત્મમતપરીક્ષા આદિ જે પ્રયો

લખ્યા છે, તે પરથી તે વખતના ધર્મવાદનું દર્શન થાય છે શ્રી

યશોવિજયના આ પ્રહાર કેવળ લોક કસ્યાણુ અર્થે હતા, એઓના

મનમાં લોકોની શિથિલવૃત્તિ દેખી, બ્રહ્માચારની વૃદ્ધિ દેખી, મુગ્ધ

હોવો કુશુદ્ધેષાશ્રમા સપડાતા દેખી અત્યંત કંટણી આવી ગઈ

હતી, અને એથી એઓને શુરાતન છુટયું હતું, જેના પરિણામે

આઠે રસ્તે જતા હોયોને સીધે રસ્તે આવવા

શ્રીયશોવિજયજીના દાખલા-હલીલપૂર્વક, ખડન-મંડનપૂર્વક એ

સદય પ્રહાર ઉપર કહેવ પૈકી પુસ્તકોદ્ધારા એઓએ

બોધ આપ્યો છે કવચિત્ કવચિત્ તેઓ

બહુ આકરા થઈ ગયા છે, પણ તે કેવળ કયા-કંટણીથી

ઉપજેના તાપને લઈને હોય એમ લાગે છે શિશિલાચાર દાખવા

ક્રિયોદ્ધાર શ્રી સત્યવિજય ગણિ, શ્રી આનંદચંદન તથા શ્રી

યશોવિજયે કર્યો શિશિલાચાર, બ્રહ્માચાર, ધર્મદીપ્તિના કાળ

આ અરસા પૂર્વે કથારનો પરવેશમાં પ્રવેશ કરી ચૂક્યો હતો.

શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય જેવા પુરૂષની શ્રીમદ્ હેમચંદ્રા- આ વેળે બહુ જરૂર હતી; છતાં હીર- ચાર્ય જેવાની જરૂર વિજયસુરિએ કાંઈક પ્રભાવ વર્તાવ્યો. શ્રી સત્યવિજય ગણિ, શ્રી યશોવિજયગણિ, શ્રી આનંદધન મહારાજ, એઓએ સત્ય પ્રકાશ કરવા પુરૂષાર્થ કર્યો. ધર્મક્ષીણતાના કાળના વેગને ઝોછો કર્યો, દબાવ્યો, શુદ્ધાચાર પ્રફુલ્લો, બોધ્યો, આચર્યો; પણ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય પછી લગભગ પાંચ સૈકા સુધી કોઈ મહા ઉગ્ર તેજસ્વી,

પ્રભાવક ચરવીર પુરૂષ ન જાગ્યો. એથી હેમાચાર્ય પછી શાસન અનેક પ્રકારે અરિક્ષત રહ્યું: સુખ પાંચ સૈકાનો મહોટો જેનો પર અન્ય સંપ્રદાયોની અસર થતી ગાળે. શાસન ગઈ. વહીવટી સંપ્રદાયે એના ઉપર ઘણી નની અરિક્ષિત અસર કરી. એ પાંચસો વરસના અસ્થિતિ સામાં કવચિત્ કવચિત્ વિદ્વાન્ આત્માર્થી આચાર્યો પણ થઈ ગયા, પણ તેઓ

પોતાનું જ સંભાળી શકે એવા હતા. અત્યુત્તમ થયો એઓ રચી જઈ પાછળની સંતાતિ અર્થે સુકી ગયા છે, પણ જે પ્રભાવ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યે દાખવ્યો હતો, જે પુણ્ય-તેજ એ કલિકાલ સર્વજનું તપનું હતું, તે પ્રભાવ કે તે તેજ દાખવવા જેટલું એઓનું સામર્થ્ય નહોતું; નહિં તો ધર્મક્ષીણતારૂપ રોગને ઉગતો જ ડાંબત. પણ એ રોગે જડ ઘાલી ઉઠા પાયો નાખ્યો હતો. એ રોગ chronic

(અસાધ્ય) થઈ ગયો હતો. શ્રી રોગે ઘર ઘાલ્યું હીરવિજયમૂરિ અહિના પ્રભાવથી એ ઉપશમ્યો, પણ તે થોડા કાળ માટે જ

સર્વથા નાણુદ ન થયો. શ્રી સત્યવિજયગણિએ, શ્રી
 યશોવિજયગણિએ પણ ક્રિયોદ્ધારરૂપ
 સતપુરુષોનો ઔવધ કર્યા, વાગ્જાણુરૂપ ડાસ દીધા,
 ક્રિયોદ્ધાર રોગનું તેથી ઉપચારિ થઈ, પણ રોગ નાણુદ
 ઉપશમનકરિયત્વ નથી થયો; એ ધર્મક્ષીણતાનો કાળ તો
 એમને એમ ચાલ્યો આવે છે શ્રી આનંદ-
 ધન મહારાજ તો એ રોગ સહન નહિં થઈ શકવાથી
 જંગલમાં ચાલી નીકળ્યા. પોતાના કંઈકાણું
 કાળની કરાળતા; નિઃસ્વાર્થ પ્રયાસ છતાં જીવો પર અસર
 લાસવિજયજી ન થઈ, એથી એઓનું અને પોતાનું
 (આનંદધનજી)નો બનેતું જોવારૂપ હાનિના પ્રસંગમાંથી
 વનવાસ. બચવા એઓએ આ રસ્તો લીધો શ્રી
 સત્યવિજયગણિ એઓના વનવાસી સાથી
 થયા. શ્રી યશોવિજયજી પોતે પણ પછી શાંત થઈ ઠરી ગયા,
 ભક્તિ-વેશગ્ય બણી વળ્યા. કાળનું ઉચ્ચ
 સત્યવિજયજીનો સ્વરૂપ તેમનાથી પણ સહન ન થઈ
 વનવાસ. ચક્રયુ. આ-બધો કાળ શ્રી વિનયવિજય
 પણ વિચારી રહ્યા હતા. આત્મશાંતિના
 પોષણમાંજ એઓનું વીર્ય પ્રવર્તી રહ્યું હતું. શ્રી વિનય-
 વિજય એવા સહનશીલ અને ધૈર્યવંત
 યશોવિજયજીનું હતા, કે કેમ પોતા સગીચે કાંઈ વિષ-
 ઠરી જતું. રીત વર્તન કરે, તો તે શાંતિથી દમી
 લેતા. તેઓની સાથે શ્રી યશોવિજય
 હોય, ત્યારે તેઓની બાંદા યશોવિજય ધરતા, અને સામા
 વિપરીત વર્તન કરનારને ધમકાવતા, દબાવતા, મહાત કરતા.

આમ જો કે શ્રી યશોવિજય અને શ્રી
વિનયવિજયજીની વિનયવિજય જાને પ્રાયઃ સહચારી સહા-
તિતિક્ષા. ધ્યાયી હતા, સમસ્તભાવી હતા, છતાં
વિનયવિજયજી અને જ્યારે શ્રી યશોવિજયે લોકાનુગ્રહ ભણી
યશોવિજયજીનો વીર્ય પ્રવર્તવ્યું હતું ત્યારે શ્રી વિનય-
મુકાબલો. વિજયે મૂળથી જ શાંત વૃત્તિ આધવામાં
જો ફેરવ્યું હતું.

શ્રી વિનયવિજયના ભક્તિ અને વરાગ્ય બહુ ઉચા પ્રકા-
રનાં હતા એમ એઓના અંગેથી પ્રતીતિ
વિનયવિજયજીનાં થાય છે આ શાંતમુદારસ એના
ભક્તિ વૈરાગ્ય પ્રત્યક્ષ પુરાવારૂપ છે “વિનયવિદ્યાસ”નાં
પદ તો પ્રચલિત છે શ્રી શત્રુજય
ધણી ઋષભદેવની સરળ પદમા એણે અદ્ભુત ભક્તિ ગાઈ છે
“પામી મુશુરૂપસાયરે શ્રી શત્રુજય ધણી, શ્રી રિષદેસર વિનવું જો”
એથી એની ભક્તિનો ખ્યાલ આવે છે શ્રી શ્રીપાળ
રાજાનો રાસ એમણે તથા શ્રી યશોવિજયે મળી રચ્યો છે. આ
રાસ પશુ અદ્ભુત છે શુભસતી લાખાનો
શ્રી શ્રીપાળરાસ એ કાવ્યમુખ્ય અર્થ છે. સત્પુરૂષ, સતી સ્ત્રીનું
અને ચરિત્ર, તપનું માહાત્મ્ય, પુણ્યનું ફળ,
વિનયવિજયજી ધર્મનો જય, પાપનો ક્ષય, જ્ઞાનાદિનું
માહાત્મ્ય-એ વગેરે આત્મકલ્યાણરૂપ
વિષયો વાર્તાદ્વારા એવા રસિકપણે ઉપદેશ્યા છે કે પ્રતિ છ માસે,
આ બાળુના જૈન બાઈઓ આગિલની જોળીના દિવસોમા આવું

પઠન-નિવેચન કરે છે. આ અંથ અપૂર્ણ હતો ત્યા જ શ્રી વિનયવિજયણ કાળધર્મ પ મ્યા શ્રી યશોવિજયે એ પુરો કર્યો

શ્રી વિનયવિજયનો સંસ્કૃત બોધ અને કાવ્યશક્તિ પણ ઉચ્ચ હતા આ અંથમા એઓએ જુદી જુદી રાગરાગણીરૂપે-
ઢાળ રૂપે સંસ્કૃતમા બાવનાઓ ગાઈ છે,
સંસ્કૃત બોધ અને તે એવી રીતે રચી છે કે રાગના તાલ-
કાવ્યશક્તિ સુરને કે અંથના વસ્તુવિષયને કે ભાષાના
વ્યાકરણ-શબ્દ-અર્થને લેશ માત્ર બોધ
નથી આવતો. ઉલટા એ બધા સ્ફુરી નીકળે છે. સંસ્કૃત ભાષામા
આવી ઢાળો તો કયાય બીજે જોવામા નથી આવી

એઓએ “લોકપ્રકાશ” નામનો લોકનૃપ સ્વરૂપ બોધ-
નારો ગણિતાનુયોગમુખ્ય અથ લખ્યો છે. વળી “નયકર્ણિકા”
નામનો ન્યાયનો અથ રચ્યો છે તેમજ
અન્ય અથો “શ્રી લઘુહૈમીપ્રક્રિયા” નામનું સંસ્કૃત
વ્યાકરણ રચ્યું છે એ બહુ સરળ અને
જલદીથી શીખી શકાય એવું છે હાલ એ છપાઈ ગયું છે.
અને સંસ્કૃત વ્યાકરણ શીખનારાઓને એ સુલભ છે “કટપસૂત્ર
મુખ્યબોધિકા” તથા “નયકર્ણિકા” એમણે રચી છે. અને
જ્ઞાનના સંજારરૂપ પુસ્તકો છે શ્રી વિનયવિજયે બીજી ઘણી
રચનાઓ કરી હશે ઉપર જણાવેલી બધી કૃતિઓ છપાઈ ગઈ છે.

શ્રી વિનયવિજયણ વિષે આપણને આટલું જાણવાનું મળે
છે. આપણે ઇચ્છીએ કે આપણને વિશેષ એઓશ્રીના સંબંધી
જાણવાનું મળે બાકી આ અંથમા જ એઓશ્રીનો આત્મા
રહેલો છે. એઓએ આ અંથદ્વારા કરુણાર્દ્ર થઈ જે અણમોલ બોધ

આખો છે તે મોઢ જ એઓનાં અંતઃકરણના
આ ગ્રંથ એનો “ફોટોગ્રાફ” (પ્રતિબિંબ) રૂપ છે. એઓ
આત્મા એક ખરા આત્માથી, નિષ્પૃહી, વિરક્ત,
શાંત, ભવભીર, વિદ્વાન સત્પુરૂષ હતા એ
નિઃસંશય છે એઓનાં જ વચનો એની સાક્ષી પૂરે છે.

શ્રી વિનયવિજય ક્યારે કાળધર્મ પામ્યા એ ચોક્કસ જાણર
નથી, છતાં એમ અનુમાન જાંધી શકાય કે સં. ૧૭૨૩ થી
૧૭૭૮ ની વચ્ચેમાં એઓ સ્વર્ગે પધાર્યા. શ્રી શાંતસુધારસ
સં. ૧૭૨૩ માં રચ્યો. શ્રી શ્રીપાળચરિત્ર
સ્વર્ગગમન સં. ૧૭૭૮ માં રચ્યું. શ્રી શ્રીપાળ
કાળનું અનુમાન ચરિત્ર પૂર્ણ થવા પૂર્વે તે તેઓશ્રી સ્વર્ગે
પધાર્યા હતા, તેથી આપણે આ અનુમાન
ઉપર આવીએ છીએ.

શ્રી શાંતસુધારસના કર્તા પુરુષ શ્રી વિનયવિજયજીનું
આ દુઃક વૃત્તાંત છે. આપણે ઇચ્છીશું કે એઓશ્રી તથા બીજા એના
જેવા તથા એથી ચઢીયાતા થઈ ગયેલા સત્પુરુષોનાં સવિગત
ચરિત્રો આપણને પ્રાપ્ત થાય. મહાત્માપુરુષોનાં સમ્યચરિત્રો બહુ
મોઢ આગે છે.

*

*

*

૩

આ શાંતસુધારસ જેવા સહગ્રંથોના પ્રકાશનમાં સામાન્યપણે
નીચેના મુદ્દા લક્ષમાં લેવા યોગ્ય છે:—

આપણા પુણ્ય મુજબ આપણને પ્રાપ્ત થયેલા શણગાર,
ઘરેણા, પૈસા, મણિ, માણિક્યાદિ જવાહીર સાચવવા આપણે

શોભીતા કબાટ, ચેટી, પટારા કે તેજુરી વસાવીએ છીએ, તે
ચિંતામણિ રત્ન સમાન ચળકે જેમા રહેલા છે, તે અંથ *અર્થને

બાળવી સખવા કેવા સુંદર કાગળ, છાપ,
સુંદર છાપ, કાગળ પુઠાં, બાઈડીંગ આદિ સાધન બેઠીએ ? બહુ
પુઠાની જરૂર સુંદર, શૈક્ષણિક, ટકાઉ, મનહર, અંથનું

ગૌરવ બાળવે, વધારે એવાં, જ્ઞાનના બહુમાન,
મહિમાવસૂચક, —આવાં કાગળ, છાપ પુઠાં આદિ બેઠીએ. એ
અંથમા પ્રવેશ કરી બોધ પામે તે પહેલા આ બહારના દેખાવથી જ
બોધ પામી, કરી ભય છે હાલ પવિત્ર અંથોની ખરાબ કાગળ,
ખરાબ શાહી-છાપ, નમાલાં પુઠાં એ વગેરેથી પરિણામે ઠેરઠેર
આશાતના થતી દેખાય છે. એ આશાતનાથી પણ જીવોના
જ્ઞાન ઉપર ગાઢ આવરણ આવી પડ્યું છે. પૈસાના લોભના અંગે
જીવો જ્ઞાનની બેઠી બાળવણી ગંખી શકતા નથી; અને તેની

આશાતના કરે છે, જે ખચીત બોધ્યા
આશાતના બોધ્યા વિના તેમને બોળે છે. પ્રથમ વૃત્તિએ તે
વિના બોળે છે. જ્ઞાન-ધન પૈસા અર્થે વેચવું જ ઘટવું

નથી, કેમકે એથી ચિત્ત મલિન થઈ વિચાર-
દષ્ટિ ઉપર લોભપડલ ફરી વળે છે; જે
નિર્વાહ અર્થે આશાતના અને આવરણમાં પરિણામ પામે
સિદ્ધાંત જ્ઞાન વેચ- છે. જ્ઞાનિયો તે સિદ્ધાંત, વેચી જ્ઞાન વેચી,
વાની જ્ઞાનિયોની તે વડે નિર્વાહ કરવાનો સર્વથા નિષેધ
આફે મના. કરે છે. વિવેક વિચારે એ નિષેધ વાસ્ત

વિક લાગે છે:—

(અ) સિદ્ધાંત જ્ઞાન કાંઈ આપણી માલિકીનું નથી. તે
તો પરાપૂર્વથી ઉત્તરોત્તર ચાલી આવેલું
જ્ઞાન પરાપૂર્વનો છે. સદ્ગુરુદ્વારા આપણે સાંભળ્યું. અથવા
વારસો : પુસ્તકોદ્વારા આપણે વાંચ્યું એટલે કાંઈ
એક થાપણું. આપણી માલિકી થઈ જતી નથી, એ તો
જેમ પૂર્વના મહાપુરુષો નિઃસ્વાર્થપણે,
નિષ્પૃહીપણે, આપણને વારસો આપી ગયા, તેમજ નિઃસ્વાર્થ-
પણે, નિષ્પૃહપણે આપણી ભવિષ્યની સંતતિને એ વારસો
આપણે આપી જવો જોઈએ છે એ વારસો
જ્ઞાનનું નિર્વાહ વેચી તે વડે આપણા સ્વાર્થ, ઉપભોગ,
અર્થે વેચાણ અને આલુવિકાદિ વ્યવહાર ચલાવવા એ પ્રત્યક્ષ
થાપણુમોસાનું અપ્રમાણિકપણું, માયા, અસત્ય અને
પાપ. થાપણુ ઓળવવારૂપ છે; પુરુષાર્થની હીન-
તારૂપ છે. સુત્ર ભવલીરૂ છવો પુરુષાર્થ
કરી ધન મેળવી નિર્વાહ કરે; પણ જ્ઞાન ન વેચે.

(ખ) જ્ઞાન-સિદ્ધાંતના પુસ્તકો છાપી છપાવી, તે દ્વારા
જો પોતાના નિર્વાહની વૃત્તિ હોય તો પછી તે પુસ્તકોને
બનતી શક્તિએ સુશોભિત, સુંદર, તેનાં
જ્ઞાન અને તે દ્વારા બહુમાન-ગૌરવ જળવાય તેવી રીતે છપા-
નિર્વાહ જેટલી વખામાં, કાગળમાં, પુઠાં વગેરેમાં વ્યય કરવા
સ્પૃહાને આણુ- છવ સહજ સંકોચ વૃત્તિ ધરે છે. નિર્વા-
બનાવ. હનો લોભ એને એ વિચારથી વિમુખ કરે
છે. ત્યારે જેને એ જ્ઞાન પુસ્તકોદ્વારા
સેથ માત્ર નિર્વાહ-આલુવિકાની સ્પૃહા નથી, તે ખર્ચ સામે

નેતા નથી, અને યથાશક્તિ તેનું બહુમાન-ગૌરવ જળવાય તે બધી લક્ષ રાખી પ્રવર્તી શકે છે; કેમકે નિર્ધર્મ* પરિ- એ પ્રવૃત્તિમાં અટકાયત કરનાર લેશ માત્ર હિંમતુ* કારણ. લોક તેમને તો નથી. તાત્પર્ય કે સિદ્ધાંત- પુસ્તકોનો આલુવિકા અર્થે કય-વિકય નિર્ધર્મ પરિણામનું કારણ થાય છે; જે અત્યંત દારુણ હિંમતી છે.

આ કારણે જોતાં જ્ઞાનિયોનો આલુવિકા અર્થે જ્ઞાન પુસ્તકના કયવિકય-વ્યાપારનો નિષેધ વાસ્તવિક અને હિત-કારીજ લાગે છે.

આમ છતાં કાળ દોષને લઈ બીજો પુરુષાર્થ નહિં સુખતાં મંદવીર્ય થઈ જવો સિદ્ધાંત જ્ઞાનાદિ પુસ્તકોવડે નિર્વાહ કરે, તો જ્ઞાનિયો અનુકંપા બુદ્ધિએ એની કાળનું માહાત્મ્ય ઉપેક્ષા કરે છે. એમ કરે તો તે ઠીક, અને સત્પુરુષોની કાળદોષને લઈ બલે (જે કે પરિણામ તો ઉપેક્ષા. પોતાને જ લોગવવું છે) એમ કરે. પણ તેમાં પોતાના મહેનતાણના જ ફળની ધ્રુવ રાખવી ઘટે છે; અને વિશેષ લોક નહિં કરતાં પુસ્તકનું ગૌરવ જળવાય, જ્ઞાનનું માહાત્મ્ય થાય, તેનું બહુમાન સચવાય, તે ટકે, અને તેની આશાતના ન થાય, થતી હોય તો અટકે, -એ લક્ષ, એ ઉપયોગ, એ જ્ઞાન વેચાણદ્વારા વૃત્તિ રાખવી ઘટે છે; પણ ફાલ પ્રાયઃ નિર્વાહ કરનારા- એમ થઈ નથી જોવામાં આવતું. અમ-

એને સલામણુ. હાવાદના માણેકચોકમાં જઈ જોઈએ,
અથવા ચાલીતાણાની જાલરમાં જોઈએ,
અથવા અન્ય તીર્થસ્થળે જોઈએ તો કેટલા ચિંથરીયાં થાયાં
(જે કે અદર તો જ્ઞાન છે, પણ એનો જહારનો દેખાવજ
આપણને થયાનું જ્ઞાન કરાવે છે) આપણી નજર આવશે
નજીવી કીમત, નમાલી છાપ, અશુદ્ધ
ચીથરીયાં થાયાં છાપ, નમાલા જટકીયા કાગળ, હાથમાં
અને જ્ઞાનની ચોળાતા જ ફાટી જાય એવું પુઠું ! આમાં
આશાતના જ્ઞાનનું જોરવ, જહુમાન કયા રહ્યું ? એ
ચીથરાં ફાટી જઈ રજળે છે, કચરાય છે,

ચગદાય છે અથવા ગાંધીની હુકાને પડીકા અર્થે વારાય છે
અરે ! કાગળ નમાલા હોવાથી એઓ પણ ઉપયોગમાં આણી
શકતા નથી, કાંતો મેલાંવાળી જટરમાં સળકે છે જ્ઞાનપુસ્તકો
વેચી આજીવિકા અર્થે ધણી ચલાવનારા અગે આ વાત છે.
જ્ઞાનના ઉદ્ધાર અર્થે, જ્ઞાન પુસ્તકોથી ઉપજતા પૈસા ફરી જ્ઞાન
વૃદ્ધિ અર્થે વાપરવાના ઉદ્દેશે કામ કરતા

જ્ઞાનવૃદ્ધિ અર્થે જ ભાઈઓ, અથવા એ ઉદ્દેશે જિભા થએલા
જ્ઞાનવેચનારાઓને મડળો કે સભાઓના અગે આ વાત
ધન્યવાદ અને નથી એઓને તો ધન્યવાદ ઘટે છે છતાં
સલામણુ. એઓએ પણ છાપના, છપાવવામાં, કાગળ,

છાપ, મુદ્ર સુધારણા આદિમાં વિશેષ વિવેક
રાખવો જોઈએ છે. પૈસાની શક્તિ ન હોય તો જેટલી શક્તિ
હોય તેટલું જ કરવું ઘટે છે થોડી શક્તિએ આજું કરવાનો
લોભ મૂળ ઉદ્દેશને ક્ષિતાર્થ થવા દેતો નથી, જાહેર નુકશાન
કરે છે કા તો પ્રથમ શક્તિ વધારવી. જાહેરાત મેળવવ અને

કાં તો હોય તેટલા લાંઠાળે નભાવી લાલે યોડું જ કરવું પણ
 બહુ સારું કરવું. આ બાબતમાં આપણે પાશ્ચાત્ય પ્રજાનું ખમુસ
 અનુકરણ કરવું યોગ્ય છે. એઓનાં માસિક પત્રો જુઓ—*The*
Nineteenth, Century, Strand, East & west, Review of
Reviews, Sketch, Graphic, Sporting Times, આદિ અનેક.

જુઓ એની છાપ, એનાં કાગળ, એના ટાઇપ
 જ્ઞાનની બાહ્ય શોભા-એની ગે ઠવણ (Plan). માત્ર બહારની
 ગૌરવ અર્થે સુધ-રચનાથી જ ચિત્ત આકર્ષાય છે. અને
 રેલા દેશના અનુ-લલેને માહી જુસો કે ટાયલું બધું હોય
 કરણની જરૂર. અથવા (Commonplace thought)

(Commonsense truth) રોજ વ્યવહાર-

રમાં આવતી બાબત હોય, પણ તે તેના રૂપ-રંગ-ભૂષકાથી,
 લગ્ન લાગે છે. ત્યારે આપણા પવિત્ર અચાર્યોનાં પવિત્ર
 અમૂલ્ય, અમોઘ વચનામૃતો તેના છાપ-કાગળ-બધન આદિ
 બહારના રૂપ-રંગ-વર્ણ-આભાસને લેઈએ તેવાં નહિ હોવાથી,
 બાંહે ખરાબ-નમાલા હોવાથી, બાળજીવો, જે પ્રાયઃ બહારના
 દેખાવથી મોહ પામે છે, તેઓને તેનું ગૌરવ ભાસતું નથી.
 જો કે જ્ઞાન તે તો જ્ઞાન જ રહે છે, અજ્ઞાન થતું નથી, પણ
 તેના બહારના સ્વરૂપને યથોચિત શોભીતું રાખવાનો લક્ષ નહિ
 ાવાથી એ સુગ્ધ જીવો પર છાપ પાડી શકતું નથી. આપણા
 હૃદયેશી ઉભા થએલાં મંડળોએ આ વાત ધ્યાનમાં રાખી કામ
 રુપ યોગ્ય છે; એથી તેઓનો હેતુ ફળીભૂત થશે. કાં તો
 હિત થાડી હોય તો યોડું જ કરવાનો, પણ તે યોડું બધી
 તે સારું કરવાનો લોભ રાખવો; વધારે લોભ ન રાખવો.
 વધારે લોભ થાય તો બડોળ, શક્તિ વધારવા પ્રયાસ કરવો.

સંસ્કૃત પ્રાકૃતમાં લખાયતાં પવિત્ર નિર્ઞય આચાર્યોનાં અદ્ભુત તત્ત્વજ્ઞાનમુખ પુસ્તકોને દૂર રાખીએ, તો પણ હાલની દેશભાષામાં, ગુજરાતીમાં પણ સફળોષક, જૈન રાસા. ચરિત્રાત્મક, તાર્ત્વિક શબ્દોનો એવો ભંડાર ગુજરાતી સાહિત્ય. સર્વો છે કે જે સારી ચેલીથી, દેશકાળની તત્ત્વ સાહિત્યનો પદ્ધતિએ, સાર! કાગળ, છાપ, બાઈડીંગ ભંડાર આદિ લક્ષમાં રાખી છપાવવામાં આવે તો ગુજરાતી ભાષાના સાહિત્યમાં, તત્ત્વજ્ઞાનનાં સાહિત્યમાં, ચરિત્રોમાં મોટો વધારો થાય હાલનાં બૃહત્કાવ્ય દોહનના ભાગે લોકોને જે આકર્ષણ કરી રહ્યાં છે, તે બદલે વિશેષ આકર્ષણ આ ઘરખાર છોડી નીકળેલા નિઃસ્પૃહી સાધુ કવિઓના વૈરાગ્યપદ, સ્વાધ્યાયપદ, સ્તવન, રાસાદિ લોકોને કરે જોમ છે. જૈન સમુદાયે બહુત યત્ન ધટે છે. સુવર્ણ અક્ષરે હાથે બદલે લાગે. રૂપિયા ખર્ચો સૂત્રની એક પ્રત પૂર્વના કોઈ ભાગ્યશાળી પુરૂષે (સગ્રામ સોનીએ) લખાવી આપણે સાંભળીએ છીએ, એ શું સૂચવે છે ? જ્ઞાન-બહુમન. આ પણ અમારો વક્ષ છે. યથાશક્તિ તે ફળીભૂત થાય એવી ઇચ્છા પણ આ ગ્રંથ છપાવવામાં રહેલી છે.

વળી જેમ શ્રી યોગવસિષ્ઠના મુમુક્ષુ તથા વૈરાગ્યપ્રકરણો, મોહમુદ્ગર, મલિરત્નમાળા, દાસબોધ આદિ વૈરાગ્યાત્મક ઉપદેશક ગ્રંથો છપાયાથી નિઃસાસુઓ પર ઉપદેશક ગ્રંથોની કાર કરી રહ્યા છે, તેમ આ ગ્રંથ પણ સર્વમાન્યતા. વૈરાગ્ય અને અધ્યાત્મમાં એકો હોવાથી, એ પૂર્વે કહેલા ગ્રંથોથી પણ ચઢીયાતો હોવાથી, છપાવતાં ધનને મુલત્ર યદ ઉપકારનું કારણ થાય.

પૂર્વે ઉપર કહેલા શ્રી ઇપદેશાત્મક હોવાથી જેમ સર્વમાન્ય થઈ શકે એવા છે, તેમ આ ગ્રંથ પણ વૈરાગ્યોપદેશક હોવાથી સર્વમાન્ય થશે.

આમ આ બધાં કારણોથી આ ગ્રંથ અમે છપાવવાનું આવશ્યક ગણ્યું છે. મુજબ બંધુઓને તે સમ્મત થશે.

અમે મૂળ ગ્રંથ શ્રી ભીમસિંહે છપાવેલ ઉપરથી સદાગરે લીધેલ છે, બીજી હસ્તલિખિત પ્રત અમને મળી નથી.

કર્તા પુરૂષનાં મૂળ 'લોકનો અર્થ' સાંગોપાંગ ઉતરી આવે, એના ભાવ-આશયમાં ફેર ન પડે, બદલે તે વધારે સ્ફુરી દીધી નીકળે, તેના પ્રત્યેક શબ્દનાં અર્થ-વિવ-

મૂલ આશય સાંગો-રણમાં સ્ખલના ન થાય, રસ જળવાઈ પાંગ ઉતારવાનો વધારે બાંધે, એનો બનતો લક્ષ રાખી, પ્રયાસ.

વિવેચનપૂર્વક, પ્રાસંગિક વિસ્તારપૂર્વક આ અનુવાદ કરેલ છે; છતાં તેમાં ચિત્તચાચ-લ્યથી-મતિમંદતાથી કોઈ કોઈ ઉપસ્થિત થયો હોય, સ્ખલના થઈ હોય તો મુજબ વાંચનારાઓ સમા કરશે.

શ્રી શાંતસુધારસની આ (Preface) મુખમુદ્રા બહુ વિસ્તાર પામી છે; પણ પ્રસંગવશાત્ એ

Preface નો વિસ્તારની આવશ્યકતા જણાઈ છે. મુજબ વાચનારાઓ એ પ્રતિ ઉદાર દ્રષ્ટિ તેની જરૂર. દાખવશે

વાંચનારાઓને
વિનંતિ

My dear readers will take
a charitable view of it and look
upon it with an indulgent eye.

આ મંદમતિ બાળથી ક્ષયોપશમની મંદતાને લઈ, આવ-
શ્યક આત્મનિર્મળતાના અભાવને લઈ,
ક્ષમાપના યોગની ચંચળતાને લઈ અજાણતાં બે
કાંઈ વિપરીત, અન્યથા, અહિતરૂપ લખાયું,
નિરૂપાયું હોય, તો તે અર્થે તે ત્રિકરણયોગે “મિથ્યા દુઃકૃત”
ભાગે છે, ક્ષમા ચાહે છે. તેનો આશય એકાંત સ્વપરના હિતને
અવલંબી રહ્યો છે. મારા મુસ જહેનો લાઈઓ ! આપણને આ
શાંત સુધારસ બહુ ઉપકાર કરશે આપણે શાત ચિત્તે પ્રમોદ
ભાવે એનો આશ્રય લેશું તો આપણે પરમ હિત યશે. એવ-
મસ્તુ ! હવે હું અત્રે વિરમીશ્યમ્ इति શમ્ ।

ક્ષમાશ્રમણ ચરણોપાસક,

મન:સુખલાલ કીરતચંદ મહેતા.

સ્મરણાં જલિ

મોરબીમા જે એક વર્ષ મહે ગાળ્યું છે એ તો મહારે।
 જીવનપલટો હતો ને એ વેલાની મિત્રમહત્તી પણ આજ
 સુધી અખડ સખધ જાળવી રહી છે પછીના ઘણા ઘણા
 મળ્યા તે મટી ગયા મરુતુનો કાઠો, વખતુખા ચેરિટેબલ
 હાઇસ્કૂલ, એનો પટ આજે તો એ પણ બધું પલટાઈ
 ગયું છે જે મોરબી પણ હતું તે નથી જગતની જાહવી
 વહે જ જાય છે તે કાઠે જિલેલા સ્થિર દષ્ટે નિરખે તો તો
 કણે કણે નવા જલ પેખે છે

મનસુખભાઈ ધર્મિષ્ઠ જીવ હતા, અને એમની શાગી
 રિકે બધિરતાએ એમને અતરના નાદ ઔર સાલજતા કીધા
 હતા, - થોડાકે એવા આત્માના શબ્દ સાલજતા હશે

નિર્માણુનું ચક્ર ધૂમ્મે જ જાય છે ને એમા મહુને
 દળાવવાનું જ છે આજે કે કાલે

—હાનાલાલ દ. કવિ

x x But what I particularly value in him is his
 thoroughly upright character and uniform good be-
 haviour x x In my opinion he is in every way the
 best student the Morris High School has produced
 in my time

—Prof Kashiram Dava

x x પરંતુ તેનામાં જે હું ખાસ, સારભૂત ગણું છું તે તો ત્હેનું સર્વથા પ્રામાણિક ચારિત્ર અને સુસંગત સુંદર વર્તના. x x મહારા અભિપ્રાય પ્રમાણે તે મહારા સમય દરમ્યાન મોરબી હાઈસ્કૂલે ખૂબ પાઠેલો સર્વ પ્રકારે સર્વોત્તમ વિદ્યાર્થી છે.

પ્રો. કાશીરામ દવે

ભાઈ શ્રી મનસુખભાઈનો ધર્મરાગ, આત્મદૃષ્ટિ અને વિશુદ્ધ વ્યવહાર યાદ આવે છે ત્યારે ખરેખર વિચારમાં પડી જવાય છે. મહારા તરફ તેમના રાગ-પ્રેમ હતા, અને તેઓના વિચારો મને બહુ ગમતા. તેમની તત્ત્વદૃષ્ટિ અને ધર્મપ્રેમ અગણિત હતા, અને તેમની અંદરની શાંતિ અવશ્ય હતી. તેઓ તો છૂટી ગયા.

મોતીચંદ ગિ. કાપડિયા

સમાજ તેમના તરફથી તેમની ઉત્તરાવસ્થામાં ઘણું મેળવી શકે તેમ હતું, પરંતુ તેવો ઋણાનુબંધ નહિ જ.

મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ

તેમની વિદ્વત્તા, સરળતા, પવિત્રતા આજ ક્યાંય જોવામાં આવતાં નથી. x x તેમના સૌજન્ય અને પ્રેમનો મને પણ સારો અનુભવ થયેલો હતો.

પરમાનંદ કુંવરજી કાપડિયા

× × જ જૈન ધર્મના સાચા ઉપાસક સાધુચરિત મનમુખ-
સાધી ખરા સાધુ હતા ગૃહમાં રહેવા છતાં તેમનો ત્યાગ
વૈરાગ્ય અનુષ્ઠાન હતો.

કેહાન ચ. ગાંધી

તેમના મરણથી શુભરાતે જૈન સાહિત્યનો એક અધાકે
અભ્યાસી શુભાંગ્યો છે × × × મહુમે આજીવન સાહિ
ત્યની ઉપાસના કરી છે. અનેક જૈન ગયોના સંશોધન
કર્તા છે. તેમના સ્વભાવમા આડખર ને ધમાલપ્રિયતાના
તંત્રવો નહોતા, તેથી સામાન્ય લોકોને તેમની પ્રખર વિદ્
તાનો અને અનેકવિધ બહુશ્રુતતાનો અત્યંત પરિચય છે

‘સૌરાષ્ટ્ર’

જૈન સાહિત્ય, ઇતિહાસ અને અધ્યાત્મ સંબંધી
વિચારણા એ તેમના જીવનનું એક મુખ્ય પ્રત હતું. × ×
તેઓ સ્વભાવે શાત, નિરભિમાની અને તત્ત્વજિજ્ઞાસુ હતા
તેટલા જ તેમના નિષ્ઠા યજ્ઞ મુક્તિમુક્ત, ગવેષણાપૂર્ણ
અને નિરાડખર હતા કેટલાક નિષ્ઠા તે આજે પણ
પોતાની નવીનતા જાળવી રહ્યા છે × × શાસ્ત્ર અને માહિ-
ત્ય પ્રત્યે સંપૂર્ણ વફાદાર રહેવા છતાં જ્ઞાનીની શુષ્કતા કે
ક્રિયાવાદીની જડતાથી તેઓ અલિપ્ત હતા × × શ્રદ્ધા અને જ્ઞાન-
લક્ષિતનો આવો સુદર સંજોગ જૈન વિદ્વાનોમા વિરલ જ ગણાય.

‘જૈન’

તેમનો આત્મા ખરેખરો પવિત્ર, માત્રો રાત્રી અને
વેરામ્પણી રંગાયેતો દનો. એ ત્યાં જાય ત્યાં તેમના જીવ-
નની મીઠાશ પ્રેરના દના.

અભિજ્ઞાત નથુભાઈ ઢોશી

૫૫

૫૫

જેવું પરિવ્રત મમત્વ પ્રપંચ તોડ્યો,
મમ્યદ્ મમાધિમરવું નિજ દેહ છોડ્યો;
ગતમાપુવૃત્ત સ્થિતપ્રજ્ઞ પ્રશાંતચિત્ત,
તે દ્રવ્ય-ભાવ ગુરુના સ્મરણ ચાં ચરિત ?

મનોનંદન.

✽ પુત્રમિત્રકલત્રેષુ, સક્તા સીદંતિ માનવાઃ ।

સરઃપદ્ધાર્ણવે મગ્ના, જીર્ણા વનગજાં ઇવ ॥

સરોવરના પંકસાગરમાં જીર્ણ વનગજ સરી જાય એમ
પુત્ર-મિત્ર અને સ્ત્રીમાં સક્ત થએલાં માનવીઓ તેમાં કળી પડે છે.

મન્યે માયેયમજ્ઞાનં, યત્સુખં સ્વજનાદપિ ।

નિદાઘવાણાયાલં, નિજચ્છાયા ન કસ્યચિત્ ॥

એમ જાણુ છું કે જે આ 'સ્વજન્તુ' સુખ કહેવાય છે, તે
પણ આ માયા છે, અજ્ઞાન છે, જેમ શીશ્મનો તાપ ખાળ-
વાને પોતાની છાયા બસ નથી થતી, તેમ જ આ સુખ પણ
તે છાયા જેવું છે.

યાવતઃ કુરુતે જન્તુઃ, સંબંધાન્ મનસઃ પ્રિયાન્ ।

તાવન્તોઽસ્ય નિલન્યન્તે, હૃદયે શોકશઙ્કવઃ ॥

પોતાના મનગમતા જેટલા સંબંધ જન્તુ રચે છે, એટલા
શોકશંકા એના હૃદયમાં ખણાય છે.

एक एव चरेचित्यं, कन्याया इव कङ्कणं ।

કન્યાના કંકણ પેઠે એકલાં-એક જ ચરવું. (સરખાવો-
નમિ રાજર્ષિ.)

—મહાભારત

શાંત સુધાં રસ

। શ્રી પરમગુરુમ્યો નમઃ ।

ઉપોદ્ધાતઃ

મંગલ તીર્થઠરની વાણીનું માહાત્મ્ય

॥ શાર્દૂલવિક્રીદિતં ધૃષ્ટં ॥

નીરંધ્રે મનકાનને પરિગલર્પચાશ્રવામ્મોઘરે ।

નાનાકર્મલતાનિતાનગહને મોહાંધકારોધ્યુરે ॥

આન્તાનામિહ દેહિનાં સ્થિરકૃતે કારુણ્યપુણ્યાત્મમિઃ ।

તીર્થેશ્વરઃ પ્રથિતાસ્મુદારસકિરો રમ્યા ગિરઃ પાંતુ વઃ ॥૧॥

અર્થઃ—આ ભવારણ્યમા ચોપાસ પંચ આશ્રવરૂપ વરસાદ વરસી રહ્યો છે, તેમાં વળી એવું કોઈ અંધ-છિદ્ર નથી કે આશ્રવવરસાદ પહાર નિકળી ઠલવાઈ જાય, અર્થાત્ આ ભવા-ટપી આશ્રવજળથી ભરાતી જઈ ઉડી જ ઉતરતી જાય છે-ઉડા પાંચા નાખતી જાય છે. તેમા વળી એ આશ્રવજળને લઈ જાત-જાતના ઈર્મરૂપી વેલાઓ ચોતરફ ઉડા મૂળ નાખી ફેલાતા

જાય છે, અને આ સંસારવનને ગહન, જેમાં નાંખી નજર ન પહોંચે, એવું કરી મુકે છે. આમ એ વન ગહન તો છે, તેમાં વળી મોહરૂપી અધિકારથી તે તદ્દન ગહન થયું છે. એવા આ અધિકારવ્યાપ્ત ગહન સંસાર-અરણ્યમાં ભટકતા જીવોને સ્થિર કરવા, પરિભ્રમણમાંથી અટકાવવા, ચતુર્ગતિમાંથી છાકવવા, જેને તેઓનાં આ ભવભટકણરૂપ હુઃખ જોઈ દયા ઉપજી છે એવા પુણ્યાત્મા તીર્થંકર ભગવાને જે આનંદકારી સુધારસભરી વાણી પ્રકાશી છે, જે આનંદકારી વચનામૃતોની રચના કરી છે તે પવિત્ર વચનામૃતો હે ભગ્યો! તમારું રક્ષણ કરો.

જીવો મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાત, પ્રમાદ, ક્રાયા અને યોગ આ પાંચ આશ્રવવંડે કર્મ બાંધી રહ્યા છે. મોહને લઈ તેઓને વસ્તુત્વં સ્વરૂપ સમજાતું નથી અને તેથી પોતાત્વં નહિં તેને પોતાત્વં ગણી તે માટે હુઃખી થાય છે, પોતાની સત્ય વસ્તુથી વિમુખ રહે છે, આવા અવિવેકથી જે પોતાની નથી, જે પોતાની બહાર છે, પોતાથી અલગ છે, પર છે, તેને પોતાની ગણી તેને લેવા ચોતરફ એ ભટકવા કરે છે, ચતુર્ગતિમાં રજાવા કરે

છે, જન્મમરણ કર્યા કરે છે; પણ જેને તે જીવનો વિભ્રમ પોતાની વસ્તુ ગણે છે એવી એ પર વસ્તુ કેમે કરી પ્રાપ્ત થતી નથી. અને એ પ્રાપ્ત

થાય પણ ક્યાંથી? પારકી વસ્તુ માટે ગમે તેટલાં પ્રયત્ન તે લેવા, તે પોતાની કરવા કરીએ, પણ તે નિષ્ફળ જ, જાય છે. પારકી એ પારકી જ, એ પોતાની કેમ થાય? પોતાત્વં તો પોતામાં જ છે; એ કંઈ બહાર નથી. એટલે બહાર રજાએ, ભટકે એ કદિ પ્રાપ્ત થતું નથી. આ બહાર રજાવું કેવળ અજ્ઞાન-મોહ-અવિવેકને લઈ થાય છે. એના પરિણામે ઇચ્છિત

વસ્તુ તો મળતી નથી, પણ તે વેગળી જતી જાય છે, ઉલટું
 દુઃખ થાય છે અને અજ્ઞાન-મોહ-અવિ-
 વિભ્રમ એ દુઃખ વેકની વૃદ્ધિ થતી જાય છે, જે એને વધારે
 રઝળતો કરે છે; જેથી એ વધારે પરિભ્ર-
 મણ કરે છે, નરક, તિર્યચ, મનુષ્ય, દેવરૂપે સારી-માઠી ગતિ
 કર્યાં કરે છે અને દુઃખ લોગવે છે. એ પરિભ્રમણ દુઃખમાંથી
 એ ક્યારે બચે ? કે જ્યારે એ સ્થિર થાય, તેનામાં વિવેક
 જાગે અને તે વિચારે કે અહો, આ હું કેવળ મૂર્ખાઈ કડું
 છું, મારી વસ્તુ તો મારી પાસે જ છે, તે બહાર રઝળવાથી
 નહિં મળે. આ મારે રઝળવું પડ્યું છે, રઝળવું પડે છે, આ
 હું ચક્રગતિમાં જામણ કરી રહ્યો છું અને અનેક પ્રકારે જન્મ-
 મરણનાં દુઃખ-ચિંતા લોગવી રહ્યો છું, તે કેવળ મારા અજ્ઞા-
 નથી, બહાર રહેલી વસ્તુને મારી ગણી તે લેવાની ઇચ્છાથી જ.
 પણ તે મને ક્યાંથી મળે ? ન જ મળે. માફ તો મારી પાસે
 છે, એમાં જ મારે સ્થિર થવું ઘટે છે, આમ વિવેક વિચાર
 તેનામાં જાગે તો જ તેને શાંતિ થાય, તો જ તે સ્થિર થાય.

જગતમાં જીવ માત્ર સુખના કામી છે, જીવ માત્ર સુખ
 પ્રાપ્ત કરવા મથી રહ્યા છે; પણ તેઓને
 જીવ માત્ર સુખના સુખ પ્રાપ્ત થતું નથી, હ.ખી દેખાય છે,
 કામી; પણ એ આશ્ચર્ય છે ! સુખનું સ્વરૂપ જ એઓ
 સત્સુખથી જાણતા નથી. સુખનું ખરું સ્વરૂપ બહુ
 અજ્ઞાત વિરલા જાણે છે, અને જેઓ જાણે છે
 તેઓ જ તે પામે છે. જીવોને વિપરીત

બુદ્ધિને લીધે, પ્રમાદ-કપાયને લીધે ખરા સુખનું સ્વરૂપ સમ-
 જાણતું નથી. એ સુખ બહાર નથી, પણ આત્મામાં છે. જે સુખ

આત્મામા જ છે તે આત્માથી અલગ એવા
 સુખ અદર છે, દેહ, પરિશદ, મમતા આદિમા ક્યાથી
 બહાર નથી મળે ? કદિ ન મળે તો જે વાટેથી
 જીવોને સુખ ન જ મળે, તે વાટે સુખ
 માટે કરેલા પ્રયત્ન કેમ નિષ્ફળ ન જાય ? જાય જ અને ફળ
 રૂપે જીવ વધારે હેરાન થાય, સુખ વાસ્તવિક પોતામા છે,
 પરમા નથી

“Happiness can not be

found from without

“It is within ourselves.”

“Happiness to ourselves consigned”

—Goldsmith's Traveller

આમ જ્યારે ખરૂં સમજાય ત્યારે જ જીવ સ્થિર થાય,
 ત્યારે જ તેના પ્રયત્નો ખરી વાટે થાય,
 સમકિત કે સાચી અને એ ખરી વાટના પ્રયત્નો સફળ થઈ
 સમજ તેને સુખ આપે જ, તેના પરિભ્રમણ દ્વારા
 યાચ જ્ઞાનીઓ આવી ખરી સમજને સમ
 કિત કહે છે વસ્તુને વસ્તુરૂપે જાણવી તેને સમકિત કહે છે
 અવસ્તુને અવસ્તુ રૂપે જાણવી તેને સમકિત કહે છે
 સત્યને સત્યરૂપે જાણ્યું હોય તો જ તે બધી પ્રવૃત્તિ થાય છે
 અસત્યને અસત્યરૂપે જાણ્યું હોય તો જ તેની નિવૃત્તિ થાય છે
 અમત્યને સત્યરૂપે જાણી તે બધી કહેલી પ્રવૃત્તિ નિષ્ફળ
 જાય છે, સત્ય પ્રાપ્ત નથી થતું, દુઃખ થાય છે, બુદ્ધિ મલિન
 થાય છે, જ્ઞાન વિપર આવરણ આવે છે, સુખ દૂર જાય છે
 સ યને અસત્યરૂપે જાણવાથી તેથી નિવર્તવાનો પ્રયત્ન
 આવે છે, સત્ય પામવામા અતરાય આવે છે

તેમજ જે વાટે સુખ મળે છે તે વાટનું જ્ઞાન થાય, તે વાટે સુખ માટે પ્રયત્ન થઈ શકે છે, જે પ્રયત્ન સફળ થઈ સુખ આપે છે.

જે વાટે સુખ નથી મળતું, તે વાટનું જ્ઞાન થાય તો સુખ માટે તે વાટે જતાં અટકવું થાય છે. નિષ્ફળ પ્રયાસ, ખેડ, દુઃખનો અવકાશ રહેતો નથી.

જે વાટે સુખ નથી મળતું તે વાટે સુખ મળશે, એવી જોટી મતિ જીવને થાય તો તે વાટે તેને સુખ નથી મળતું, છતાં મને આ વાટે સુખ મળશે એ ભ્રમણાથી તે પ્રયત્ન કર્યો જાય છે, પણ તે બધાં નિષ્ફળ થાય છે. જીવ ખેડ અને દુઃખજીવ ઓછો છે.

જે વાટે સુખ મળે તે વાટે સુખ નહિ મળે એવી જોટી મતિ જીવને થાય તો તે સાચી વાટે પ્રયત્ન કરતો તે અટકે છે. મને આ વાટે સુખ નહિ મળે, સુખ તો બીજી વાટે મળશે, આથી તે ખરી વાટે પ્રયત્ન કરતો અટકે અને સત્ય સુખનો અંતરાય પામે છે.

આ જોટી મતિને જ્ઞાનીઓ મિથ્યાત્વ કહે છે, સાચી મતિને સમકિત કહે છે. એ વિપરીત મતિ મિથ્યાત્વ કે જોટી દૂર થાય, અને સમકિત (સમ્યગ્દષ્ટિ), સમજ. સાચી સમજ જીવને આવે તો જ તે સ્થિર થાય છે, શાંત થાય છે, સુખી થાય છે, વાટકતો અટકે છે.

જ્ઞાનીઓ કહે છે કે જીવને સમ્યગ્દષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય, તેજોને સાચી સમજ આવે અર્થાત્ સત્ય સાચી સમજનું વસ્તુનું સત્યરૂપે, અને અસત્યનું અસત્ય રૂપે. રૂપે જ્ઞાન થાય, તો તેજો તેજ

ભવે મોક્ષ પામે, તેમ ન થાય તો ત્રીજો ભવે, અને તેમ
ન થાય તો વધારેમાં વધારે પંદર ભવે તો એ જીવ મુકાય
જ, કર્મથી સર્વથા મુકાઈ મોક્ષ પામે જ, શાશ્વત સુખ પામે જ.
આ વાત વિવેક વિચારે સાવ સત્ય લાગે છે, કેમકે સત્ય વસ્તુ

જીવને જ્ઞાન થાય, એટલે અસત્ય વસ્તુ

જાણે તે પામે જાણીની પ્રવૃત્તિ સહેજે અટકે, અસત્ય

વસ્તુની પ્રવૃત્તિને લઈને તો તેને ભ્રમણ પડ્યું

છે, એ અસત્ય વસ્તુની પ્રવૃત્તિ અટકે એટલે તેનું ભ્રમણ પણ અટકે,
અને ભ્રમણ અટકે, જન્મ-જરા-મરણ અટકે તો પછી બીજું
જોઈએ શું? જન્મ-જરા-મરણ રહિત સ્થિતિ, અજરામર

અવસ્થા, કદિ જ્યાંથી પડવાપણું ન થાય એવું સ્થાન તે જ
મોક્ષ. આમ સત્ય વસ્તુનું જીવને જ્ઞાન થાય તો તેનો તરતજ
તેજ ભવે મોક્ષ થાય. પણ પૂર્વ કર્મનું દેવું તે લોગવી પતા

વવાનું બાકી રહ્યું હોય તો તે લોગવી

કર્મ લોગવવાં પતાવી દેવા માટે એકાદ બે ભવ કે ઉત્કૃષ્ટ

કરજ પતાવવું પંદર ભવ થાય તે લલે, પણ પછી તો જીવ

સર્વથા મુકાયજ. એ સાચી સમજ ઉપજ્યા

પછી, સ્થિરા દષ્ટિ પામ્યા પછી જીવ ભવ લલે કરે, પણ તે ભવ

તેને મુક્તિ પ્રતિ જતા નજ રોકે; તે ભવ બીજા ભાવિ ભવની

પરિપાટી નજ ઉપજાવે. સાચી સમજ ન થઈ હોય, સમ્યગ્

દષ્ટિ ન થઈ હોય, ત્યાંમુધી યતા પ્રત્યેક

ઉદ્ધી સમજ અને ભવ બીજા નવા ભવ કરવાનાં કારણ

અનંત અનુબંધ થાયજ; અનંત અનુબંધ થયાજ કરે. પણ

સાચી સમજ આપ્યે એ અનંત અનુ

બંધ નાશ પામે; અને પૂર્વે ઉપાજેલાં કર્મ સમ્યક્ પ્રકાશ

સાધ્ય દૃષ્ટિએ, લોગવી લેવા, ખેરવી નાંખવા, આગલું કર્મ પુરૂગલનું લીધેલું પાણું સર્વથા ચુકાવી આપવા, તેના દેણાથી મોકળા થવા, એકાદ બે કે વધારેમાં વધારે પંદર ભવ કરવા પડે તે ભલે, પણ તેથી મુક્તિની અટકાયત ન જ થાય. મુક્તિના રસ્તે તો તે પડી ચુક્યો છે. સાચી સમજ આવ્યે, સત્યનું સત્યરૂપે જ્ઞાન થયે, અસત્યનું અસત્યરૂપે જ્ઞાન થયે, તેને લાઇન કલીઅર (Line-Clair) મળી જ ચુકી છે.

" હૃષ્ટિ સ્થિરાદિ ચારમાં,
વટેમાગુ'નો મુગતિ પ્રયાણ ન જાણે રે;
રાતવાસો રથણી શયન જેમ શ્રમ હરે,
સુરનર મુખ તેમ જાણે રે."

(યોગદષ્ટિ સમાય)-યોગદષ્ટિ સમુચ્ચય.

અર્થાત્ સમ્યગ્દષ્ટિ થયા પછી પૂર્વ કર્મ લોગવવા તેને દેવા-
હિના ભવ કરવા પડે તે જેમ અમુક સ્થાને જવા નીકળેલો વટે-
માગુ' રસ્તામાં રાત્રિવાસો કરે તેના જેવું સમજવું.

સ્થાન દૂર હોય તો એક બે કે વધારે ઠેકાણે રાત રહેવું
પડે, પણ રસ્તાનો માહિતગાર છે, જે સ્થળે
સમ્યગ્દષ્ટિ અને જવું છે તે તરફ જવા નીકળ્યો છે,
ભવની નિયમા. એટલે ત્યાં તો તે ઠંડેલો મોડો પહોંચેજ.

તેમ સમ્યગ્દષ્ટિ પામી સાચા રસ્તાથી
માહીત થયો છે, અને મોક્ષ ભણી એણે પ્રયાણ કર્યું છે, તો
તે ઠંડેલો મોડો ત્યાં પહોંચવાનોજ. કોઈ છેટી વાટેથી નીકળ્યો
હોય, અર્થાત્ તેને વધારે કર્મ લોગવવાં જાણી હોય તો તેને
દેવ-મનુષ્યાદિ ગતિ પામવારૂપ વધારે રાતવાસો કરવા પડે છે.
કોઈ પાસેથીજ નીકળ્યો હોય, અર્થાત્ જેને જહુ થોડાં કર્મ

લોગવવાં બાકી હોય તેને રાતવાસો રહેવું પડતું નથી, બીજો લવ કરવો પડતો નથી, તેજ લવે મોક્ષસ્થાને પહોંચે છે; અથવા એકાદ બે મનુષ્યાદિના લવ કરવા રૂપ રાતવાસો કરી ઇચ્છિત સ્થાને પહોંચે છે.

આમ જેટલા જેટલા મહાપુરુષો મોક્ષ પામી સિદ્ધ થયા છે તે બધા સત્ય વસ્તુજ્ઞાન પામવાથીજ; સમ્યગ્દષ્ટિ થવાથી જ; વસ્તુને વસ્તુપણે જાણવાથી જ, અવસ્તુને અવસ્તુરૂપે જાણવાથીજ, સત્યને સત્યરૂપે જાણવાથીજ, અસત્યને અસત્યરૂપે જાણવાથીજ; આત્માને આત્મારૂપે જાણવાથીજ; પોતાને પોતારૂપે જાણવાથી; પોતે તે પોતે, પર નહિં એમ જાણવાથી; પર તે પર, પોતે નહિં એમ જાણવાથી; પોતાની વસ્તુ તે પોતાની એમ જાણવાથી, પારકી વસ્તુ તે પારકી એમ જાણવાથી, પોતાની વસ્તુ તે પારકી નહિં, એમ જાણવાથી; પારકી વસ્તુ તે પોતાની નહિં એમ જાણવાથી; પોતે તો જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રરૂપ ઉપયોગી અવિનાશી આત્મા છે, એમ જાણવાથી; આત્મા તે આત્મા, અને પુણ્ડલ તે પુણ્ડલ એમ જાણવાથી, આત્મા તે પુણ્ડલ નહિં અને પુણ્ડલ તે આત્મા નહિં, એમ જાણવાથી, એ આદિ વિવેકપ્રકાશથીજ તેઓ આ ગહન અંધકારમય સંસાર વનમાંથી માર્ગ પામી, ઇચ્છિત સ્થાને પહોંચ્યા.

આ ચતુર્મતિરૂપ સંસારમાં અજ્ઞાનયોગે રાજતા છવોને પણ જો આ સાચી સમજ આવે, તો તેઓ “દુઃખિયાનાં દુઃખ ખિચારા સ્થિર થાય; અને દુઃખી થતા દુઃખિયા બને.” અટકે; એવી કરુણા આવવાથી શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માએ તેઓને સત્ય માર્ગ ઉપદેશ્યો.

છે. તેઓ પોતે વસ્તુસ્વરૂપ બાણી, જે રસ્તેથી મોક્ષ પામ્યા,
 તે રસ્તો બતાવે છે. તીર્થંકર પોતે પણ
 છુટેલાઓની સાચી સમજ પામ્યા પૂર્વે આ પ્રકારે
 બંધાયેલા પ્રતિ રચના હતા; પરિશ્રમણ દુઃખ ભોગવતા
 કરુણા. હતા. સાચી સમજ પામ્યે તેઓએ પરિ-
 શ્રમણના પરિણામરૂપ ખોટો માર્ગ છાંડી
 દીધો, સન્માર્ગ લીધો; અને ધારણે ઠેકાણે પહોંચ્યા; સુખનું
 ચચાર્થ સ્વરૂપ સમજ સુખ પામ્યા. તેઓશ્રીને સુખનું ખરું
 સ્વરૂપ સમજ્યા વિના સુખ માટે કાંકાં મારી દુઃખી થતા આ
 સંસારી જીવોની કરુણા આવવાથી, તેઓશ્રીએ આ સત્ય
 સુખસ્વરૂપને અને તે પામવાનો આ પવિત્ર બોધ કર્યો છે તે
 હે, બન્ધ જીવો! તમારું રક્ષણ કરે! અર્થાત્ તે બોધનો
 આશ્રય લ્યો; તે પ્રમાણે વર્તો, તમારું કલ્યાણ થશે. આ
 શાંતસુધારસ એ પવિત્ર કરુણાવાનુ પુણ્યાત્મા તીર્થનાથનો
 ઉપદેશજ છે એઓશ્રીને તીર્થનાથ એ
 તીર્થનાથ કેમ પવિત્ર ઉપનામ છાજે જ છે; તેઓ પોતે
 કહેવાયા? તીર્થ, તીર્થના તીર્થરૂપ છે; તરવાના સાધન-
 રૂપ છે; એઓના આશ્રયે જીવ સંસારસમુદ્ર
 તરી જાય છે; એથી તીર્થનાથ નામ એઓને છાજે છે; અથવા
 જે વડે જીવ સંસાર સમુદ્ર તરી જાય, તેવાં સાધનો, દાન-
 શીલ-તપ-ભાવરૂપ ધર્મ, અથવા જ્ઞાનાદિ આરાધનરૂપ ધર્મ,
 એ તરવાનાં સાધનોનો ઉપદેશ કર્યો હોવાથી તીર્થનાથ એવું
 પવિત્ર નામ એઓને છાજે છે. આ પરમ કૃપાળુ, દયાળુ, કરુ-
 ãળુ, પવિત્રાત્મા શ્રી તીર્થંકર દેવેજ ઉપદેશેલો આ શાંતિરૂપ
 અમૃત રસ છે. તે પીવાથી જીવો અમર થાય છે; જન્મ-
 મરણથી બચે છે. ૧.

॥ દ્રુતવિલંબિત વૃત્તં ॥

સ્ફુરતિ ચેતસિ ભાવનયા વિના ।

ન વિદુપામપિ શાંતસુધારસઃ ॥

ન ચ સુરં કૃશમપ્યમુના વિના ।

જગતિ મોહવિપાદવિપાકુલે ॥ ૨ ॥

અર્થ — વિદ્વાનોને પણ શાંતિરૂપી અમૃત રસ ફરી ફરી વિચાર કર્યા વિના, અનુપ્રેક્ષા વિના, તેની તે વાત ફરી ફરી જુદે જુદે રૂપે વિચાર્યા વિના, ભાવના વિના ચિત્તમા રકુરતો નથી, રકુરે છે, તો યથાર્થ રકુરતો નથી

મૂળે જીવ અનાદિકાળથી વિભાવિક દશામા પડ્યો છે,
તેમા એ અનાદિ કાળથી વસ્તુને અવસ્તુ
અનાદિ વિભાવિક રૂપે ગણી બેઠો, અવસ્તુને વસ્તુ રૂપે ગણી
અભ્યાસ કેમ ટળે? બેઠો છે આ અવિવેક, આ વિભાવિક મોહ,
સત્ય વસ્તુ તે સત્ય, એમ જુદે જુદે પ્રકારે
ફરી ફરી વિચાર્યા વિના, અથવા અસત્ય તે અસત્ય, પર તે પર,
સ્વ તે સ્વ, પર તે સ્વ નહિ, સ્વ તે પર નહિ, — એમ ફરી ફરી
નવા નવા રૂપે દાખલા ફલિતથો, હિપમા અનુમાનથી, પ્રત્યક્ષ
પરોક્ષ રીતે, સદ્ગુરુદ્વારાએ, સત્સંગ સમાગમથી, આત્મક્ષયો
પશમ અનુસાર, આગમપ્રમાણુ વડે, ઇતિહાસ પ્રમાણુવડે,
દર્પાંત સિદ્ધાંતથી વિચારે નહિ, નિર્ધારે નહિ, નક્કી કરે નહિ,
ત્યા સુધી ફર ન થાય, ફર થાય તો તે સર્વથા ફર ન થાય
અનાદિ કાળનો મિથ્યા ભાવ, મિથ્યા વાસના, ખોટી જુદી
એકદમ નાશ પામવી, સુલટાવવી હુકમ છે, સદ્વસ્તુની ભાવ

નાથીજ એ મતિ દૂર થાય; સન્મતિ આવે. લાંબા કાળ સુધી
 આપણા ઘેર રાખેલી, આપણા ઘરને ખીલે
 લેંસનું દષ્ટાંત. જાંધેલી લેંસ ખીલતો વેચીએ, તો પણ
 આગલા પરિચયથી, અભ્યાસથી પ્રથમ
 દિવસે અથવા તો થોડા દિવસ એ આપણા ઘરના પરિચિત
 ખીલે આવી ઉભી રહે, એને વળી જ્યારે મારી ધડેલી સુધીયે
 અને એનો નવો ધણી એને પોતાને ઘેર લઈ જાય, અને આમ
 વખતો વખત થાય ત્યારે જ તે લેંસને નવા ઘરનો પરિચય
 પડે; અને પછી ત્યાં સ્થિર થાય. તેમ અનાદિકાળનો વિભાવિક
 મોહ છોડવો બહુ સુરહેલ છે. [પૂર્વનો અભ્યાસ-પરિચય]
 જીવ એકદમ ન છોડે માટે ભાવનાની, અનુપ્રેક્ષાની, ફરી
 ફરી જરૂર છે. ભાવનાથી તેને વસ્તુના સ્વરૂપનો યથાર્થ
 નિર્ણય થાય છે. વસ્તુનો યથાર્થ નિર્ણય થતાં અજ્ઞાન
 મોહ-અવિવેક નાશ છે, અને જીવને
 વિભાવનું પ્રાપ્ત્ય સત્ય મુખનો લાભ થાય છે. માટે સતત
 અને અનુપ્રેક્ષ- વસ્તુનો સતત ફરી ફરી વિચાર આત્મા-
 જુની જરૂર. થીએ ઈર્ષ્ય છે. તે વિના શાંતમુદારસ
 સમાન પ્રભુનો ભાષ પછી યથેચ્છ પરિણામ
 આપતો નથી. માટે ભાવનાનો જ્ઞાનીઓ ઉપદેશ કરે છે.

૭ ભાવના એટલે પુટ જેમ સુવર્ણને સાવ ચોકખું કરવું
 હોય તો સંપુટમાં, કુલક્રીમાં સુકી, ફરી
 ભાવના એટલે ફરી તપાવવા રૂપ ભાવના-પુટ દેતાં તે
 શું ? શુદ્ધ થાય છે, અથવા સુંઠ આદિને શુદ્ધ
 કરવા, કમાવવા, નિમજ્જ અને લિંબુના
 રસના ફરી ફરી પુટ આપી ફરી ફરી સુકવવા રૂપ ભાવના દેતાં

શુદ્ધ થાય છે, અથવા જાતજાતની ધાતુઓ, જેમકે પારો, ત્રાંબુ, કલઈ, જસત આદિ અથવા સોમલ વછનાગ આદિને શોધવા, શુદ્ધ કરવા ક્ષાર-ખટાશ આદિના ફરી ફરી પુટ આપતાં, તે જેમ શુદ્ધ થાય છે, તેમ આ જીવને પણ જીદી જીદી રીતે વસ્તુ વિચારતાં જ્ઞાનનિર્મળતા થાય છે; વસ્તુસ્થિતિ યુક્તાર્થ સમજાય છે.

જ્ઞાનિઓ વસ્તુસ્વરૂપને જીદે જીદે રૂપે ભાવે છે; વિચારે છે:—

- (૧) ઇતિહાસ પ્રમાણ વડે,
- વિચારનાં પ્રમાણ (૨) આજમ પ્રમાણ વડે,
- (૩) સફ્ટગુરુ દ્વારા,
- (૪) ધીમ સત્સમાજમે,
- (૫) પ્રત્યક્ષ સ્વાનુભવ વડે—પોતાની શક્તિ અનુસાર, પોતાને ક્ષયોપશમ પહેાંચે ભાં સુધી,
- (૬) પદ્મોક્ષ, શ્રી જીનેશ્વરનાં વચનો વડે,
- (૭) ઉપમા વડે,
- (૮) અનુમાન વડે,
- (૯) દાખલા, દલીલ, કદાંત સિદ્ધાંતથી,

આમ અનેક પ્રકારે તત્ત્વને ફરી ફરી વિચારવું એને જ્ઞાનીઓ ભાવના કહે છે. એવી ભાવના વિના આગળ જણાવ્યું તેમ પૂર્વના લાંબા વિભાવિક પરિવ્રયને લઈ વિદ્વાન પુરુષોના ચિત્તમાં પણ તત્ત્વજ્ઞાન સ્ફુરતું નથી, ઠરતું નથી; તે સામાન્ય જીવોનું તો શું કહેવું? માટે બધાએ સફલાવના વડે પોતાનાં ચિત્ત વાસિત કરવાં, એ તાત્પર્ય છે, એ ભાધ છે.

એથીજ પૂર્વેના લાંબા વખતનો પરિચય વિશાલિક્ષ મોહ
 ટળશે. ખાકી ખીજો ઉપાય નથી. તેમાં પણ
 વિપનો ઉતાર. આ જગત જેમાં મોહ અને ખેદરૂપી ઝેર
 ઠેર ઠેર વ્યાપી રહ્યું છે, અને છવો
 વ્યાકુલ થઈ ડચકાં ખાય છે, ત્યાં તો તે મોહ અને તન્નન્ય
 દુઃખરૂપ ઝેર ટાળવા આ સફલાવના ભાવ્યા વિના છુટકો જ નથી.
 તે વિના લેશમાત્ર સુખ નહિં મળે. વસ્તુતત્ત્વ વિચારી તેના
 નિર્ણય કર્યે છુટકો છે.

यदि भवभ्रमरोदपराङ्मुखं ।

यदि च चित्तमनंतसुखेन्मुखं ॥

गृणुत तत्सुखियः शुभभावना-

भृतरमं मम शान्तसुधारसं ॥ ૩ ॥

અર્થ:—હે, બુદ્ધિમતો ! અગાઉ કહ્યું છે તેમ હવે જો
 તમારું ચિત્ત ભવભ્રમણના દુઃખથી પરાદ્રમ્ય થયું હોય,
 ભવદુઃખમાથી છુટવા ઇચ્છતું હોય, સુખ,
 તરતના થાકેલા- સત્ય સુખ, પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળું હોય,
 એને વિચારો. તો અમે રચેલો આ શાંતસુધારસ શ્રવણ
 કરો. તેમાં જે ભાવના માટે અમે પૂર્વે
 આટલું આટલું કહ્યું, તે ભાવનાઓનો રસ નાંખેલો છે. જે ફરી
 ફરી વિચારતાં સત્ય સુખ આપવાનું કારણ થશે. એથી વસ્તુ
 તત્ત્વ સમજાશે; મોહ છુટશે; અને તમારી અંગત ઋદ્ધિ જે દબાઈ
 રહી છે, ઢંકાઈ રહી છે, તે વ્યક્ત પ્રગટ થઈ તમને અપૂર્વ
 આનંદ આપશે.

અલબત્ત જેઓને સારી બુદ્ધિ ઉપજી હશે, અને
 જેઓ સંસારપરિભ્રમણથી થાક્યા હશે, અને જેઓને આ

સુખ નહિં, આ તો દુઃખ, સુખ તો બીજું કંઈ હોયું જોઈએ, જોવા વિચાર સ્ફુરી તે સત્ય સુખ મોટે જોએ હાથે ફેંકતા હશે, તેનેજ આ શાંતસુધારણ રૂચિ કર થશે.)

બીજા પામર જીવો, જેઓ હજી યાકયા નહિં હોય, અને પૂર વેગમાં અસત્ વસ્તુ બણી દોડી રહ્યા હશે, અને સુખ દુઃખનું જેને જ્ઞાન નહિં હોય, તેવા જીવો આ પ્રતિ અભાવની નજરે જોશે. તેવા દયા ખાવા જેવા જીવો ભાવિકાળે થાકે- પણ જ્યારે ચાકશે, ત્યારે આ શાંતિ રૂપી નારાજ્યોને ભાવિ અમૃત વરસાવવા સફલાવનાવિભૂષિત વિસ્ત્રામો આજ. અંથનો આશ્રય લેશે. તાત્પર્ય કે જીવો ઝડેલા રહેલા આવી ભાવનાનો આશ્રય લઈ

વસ્તુસ્વરૂપ વિચારી નિર્ધારિશે, સાચી સમજ પામશે, સમ્યગ્ દૃષ્ટિ થશે, ત્યારે તેઓનો છુટકો છે; ત્યારે તેઓ દુઃખનો અત્યંત ભાવ પામશે. વધારે શું કહિયે? તરતના ચાકેલા તરત ભાવનાઓનું ચિંતન કરશે. ભાવિકાળે થાકેનારાઓ ભાવિકાળમાં એને વિચારશે. પણ એ બધાને આ ભાવનાનો આશ્રય છે. સિદ્ધાંત

પુનઃ આ ભાવના ભણી લઈ જ્ઞાન થયે તેની ખુદી

ઠેકાણે આવતાં જિજ્ઞાસુ થઈ ખાવાં પવિત્ર શાંતિ આપનારાં શ્રીવીતરાગ પરમાત્માનાં વચનામૃતોનો આશ્રય લેશે, તે વચનો તેના ઉપર પહેલીવાર અસર નહિં કરે, તો બીજી વારના આશ્રયથી કરશે, બીજી વાર નહિં કરે, તો ત્રીજીવાર કરશે. આમ પુનઃ પુનઃ એ વચનોના આશ્રયથી જીવ ઉપર અવશ્ય સાત્ત્વિક અસર થશે.

“દારડીયે છેદાય છે, પાકા કાળા પ્હોણ”

દલપતરામ.

અને સ્વરૂપ નિર્ણય કરી એ આત્મસુખ-સત્સુખ પામશે.
આ ભાવનાઓનો આ ઉદ્દેશ છે. તેનો હે, સદ્બુદ્ધિવાળા હોવો !
તમે આશ્રય લો. ૩

સુમનસો મનસિ શ્રુતંપાવના,
નિદધતાં દ્વચધિકાદશ માવનાઃ ।

યદિહ રોહતિ મોહતિરોહિતા—

હ્રુતગતિ વિદિતા સમતા લતા ॥ ૪ ॥

અર્થ—હે, પંડિત પુરુષો ! તમે કાનને પવિત્ર કરનારી
આ બાર ભાવના શ્રવણ કરી હૃદયમાં
ભાવનાનું ચિંતન ધારણ કરો; એનું નિરંતર ચિંતન કરો;
અને એથી પ્રખ્યાત અને અતિ અદ્ભુત સમ-
સમતાનું ઉગવું. તારૂંપી વેલ, જેનું સત્પુરુષોએ આટલું
બધું માહાત્મ્ય કહેલું છે, તે ઉગી નિકળી
મોહાંધકારને ટાળી દેશે. તાત્પર્ય કે પ્રથમ હવે જો સમતા
ધરે, શાંત થાય, તો તેને વસ્તુવિચાર સૂજે; વસ્તુવિચાર
સૂજે તો વસ્તુ નિર્ણય થાય; વસ્તુ નિર્ણય થાય તો ખરેખર
જવાય, અને ધારણ વાત પમાય. માટે હે, પંડિત પુરુષો !
તમે જરા સમતા આદરો. સમતા આણવા માટે આ ભાવનાઓ
પ્રબળ સાધન છે. ૪

॥ રથોદ્ધતા ધૃત્તં ॥

આર્ત રૌદ્ર પરિણામ પાવક—

—પ્લુપ્ત મારુક વિવેક સૌપ્તવે ॥

માનસે નિપયલોલુપાત્મનાં ।

ક્વ પ્રોહતિતમાં શમાહ્નુરઃ ॥ ૫ ॥

અર્થ—હે, પંડિત પુરુષો! તમે સમતા આદરો; અર્થાત
 આર્ત-રોદ્ર ધ્યાનરૂપ માઠાં પરિણામ છાંડી દો; વિષયલોહ
 પતા ત્યજ દો; જોટલે વિવેક અને સુવિચાર જાગશે; સમતા
 આવશે. કેમકે આર્ત-રોદ્ર પરિણામરૂપ અગ્નિથી મનના વિવેક
 અને સદ્વિચાર લક્ષ્મીભૂત થાય છે. અને જ્યાં વિવેક અને
 સદ્વિચાર નાશ પામ્યા હોય અને વિષયલોહપતા વર્તતી
 હોય, —ત્યાં સમતાનો અંકુશ ક્યાંથી ઉગે ?

“ વીજે દગ્ધે કુતો વૃક્ષઃ । ”

બીજી બીજી ગયું હોય, તો વૃક્ષ ક્યાંથી થાય ? ન થાય
 તેમ વિવેક સદ્વિચારરૂપ બીજી બીજી ગયું
 વિવેક કેમ હોય તો સમતા રૂપી વૃક્ષ ક્યાંથી ઉગે ?
 આવે ? ન જ ઉગે. માટે તમે આર્તરોદ્ર ધ્યાન
 છાંડી દો, વિષયમાં આસક્ત ન થાઓ,
 જોટલે તમને સમતા આવશે ક્વચિત્ છંદ વસ્તુનો વિયોગ
 થાય, ક્વચિત્ અનિષ્ટનો સંયોગ થાય, તો તેથી તમે ખેદ
 કરો નહિ, રોગ આવ્યો આકુળ વ્યાકુળ થાઓ નહિ, હવે
 શું થશે, એમ ચિંતવો નહિ, માફ ભવિષ્યમાં કેમ થશે ?
 શુભરો કેમ ચાલશે, એ આદિ ભવિષ્યનો ખેદ કરો નહિ. એ
 આર્તધ્યાનના સક્ષેપે પ્રકાર છે. તમે જેવું પૂર્વે ઉપાન્યુ છે,
 તેવું સાફ-માફ તમારે લોગ પડશે તો તમે બ્યર્થ ખેદ કરો
 નહિ. એથી શુદ્ધિ મલિન થાય છે. આમ આર્તધ્યાન છાડો;
 તથા હિંસા, અસંત્ય, ચોરી, અપ્રદા, પરિગ્રહવૃદ્ધિ —એ વગેરેના
 બીજાને ઉપદેશ ન આપો, બીજા એ પાપો આચરતા કેબી
 રાજી ન થાઓ મહારાજના ઉપદેશ-અનુમોદનથી વિરુદ્ધો.

આમ આ રોદધ્યાનથી અટકે અને વિષય પરથી આસક્તિ દૂર કરે-ઓછી કરે. એટલે વિવેક-સદિયાર જાગશે અને સમતા આવશે, સમતા આવશે એટલે કદ્યાણુ દૂર નથી. પૃ

॥ વસંતવિલકા વૃત્તં ॥

યસ્યાશયં શ્રુતકૃતાતિશયં વિવેક-

પીયૂષવર્ષરમણીયરમં શ્રયંતે ॥

સદ્ભાવનાઃ સુરલતા ન હિ તસ્ય દૂરે ।

લોકોત્તરપ્રશમસૌખ્યફલપ્રવૃત્તિઃ ॥ ૬ ॥

અર્થ—સુતશાસ્ત્ર શ્રવણથી ઉદાર થયેલા અને વિવેક-મૃત ઝરવાથી આનંદ આપતા જેના મનનો આ સદ્ભાવનાઓ આશ્રય કરે છે, તેને કદપવૃક્ષ વેગળો નથી, તેને પ્રકૃષ્ઠ શાંતિ રસ ક્ષય લોકોત્તર સુખનું ક્ષય મળે છે. ભાવના ennobles અર્થાત્ પવિત્ર શાસ્ત્ર સાંભળી સાંકડું મન the mind. મૂઠી દઈ, મનને ઉદાર કરી વિવેકપૂર્વક જેઓ આ ભાવના લાવે છે, તેઓ નિશ્ચય શાંતિનું અપૂર્વ સુખ પામે છે. ૬.

॥ અનુષ્ઠુપ્ વૃત્તં ॥

અનિત્યતા શરણતે, ભવ મેકત્વ મન્યતાં ।

અશૌચ માશ્રયં ચાત્મન્, સંવરં પરિમાવય ॥ ૭ ॥

કર્મણો નિર્જરાં ધર્મં, સુકૃતાં લોકપદ્ધતિં ।

વોધિદુર્લભતામેતા, માવયન્ મુચ્યસે મવાત્ ॥ ૮ ॥

અર્થ—આત્મા ! તો આ બાર ભાવનાનાં નામ સંજ્ઞા
 એ ભાવના કરી કરી વિચારતાં તે
 ભાવનાઓનાં નામ નિશ્ચયે ભવથો પુટીશ; જન્મ-મરણ-મરણ
 રહિત એવો તારો સ્વસ્વભાવી મોક્ષ કહે.
 માટે એ ભાવના ભાવજો.

(૧) અનિત્ય, (૨) અશરણ, (૩) અમાર, (૪)
 એકત્વ, (૫) અન્યત્વ, (૬) અગુચિ, (૭) આમર
 (૮) અંબર, (૯) નિર્જર, (૧૦) ધર્મ, (૧૧)
 લોકસ્વરૂપ, (૧૨) બોધિકુલંબ.

પહેલી અનિત્ય ભાવના.

॥ પુષ્પિતાપ્રા વૃત્તં ॥

વપુરિવ પુરિદં વિદમ્રલીલા—

પરિચિત મપ્યતિમજ્જુરં નરાણામ્ ।

તદતિમિદુરયોવનાવિનીતં

મવતિ કથં વિદુપાં મહોદયાય ॥ ૧ ॥

અર્થ:—રે, વિદ્, વિદ્વાન પુરુષ, ચેતન ! આ તારું અનગ
જેવું, કામદેવ જેવું, સુંદર શરીર અમ્મ-
શરીર અનિત્ય લીલા જેવું ક્ષણભંગુર છે. જીવાનીનો
જહાર ભલે એમાં ખીલ્યો છે, પણ સાંજે
આઠાશમાં સંધ્યા ખીલે છે, અને તરત લય પામી જાય છે,
તેમ આ તારા શરીરનો જીવાનીનો જહાર પણ ક્ષણિક સમજ.
એમાં તારે રાગવા જેવું નથી. વળી જીવાનીની ઉન્મત્તતાને
લઈ આ શરીર ખેડેલી જઈ દુવિંનીત થાય છે; જીવાનીના છાકથી
હાથમાં નથી રહેતું, તો એ શરીરથી વિદ્વાન પુરુષોનો મહોદય
થાય નહિ; તેઓનું દારિદ્ર એ શું દશે ? કંઈજ નહિ. માટે એ
ક્ષણવિનાશી શરીર પર મોહ રાખી રાગવા જેવું નથી. ૧

॥ શાર્દૂલવિક્રીઢિતં વૃત્તં ॥

આયુર્વાયુતરત્તરંગતરલં લગ્નાપદઃ સંપદઃ ।

સર્વેષ્વીન્દ્રિયગોચરાશ્ચ ચટુલાઃ સન્ધ્યાઅરાગાદિવત્ ॥

મિત્રહ્વીસ્વજનાદિસંગમસુસં સ્વર્નેદ્રજાલોપમં ।

તત્કિં વસ્તુ મયે ભવેદિહ મુદામાલમ્બનં ચત્સતામ્ ॥૨૧॥

અર્થ—અહો ! આ સંસારમાં એવી કંઈ નિત્ય, અવિ
નાશી વસ્તુ છે. કે જેનો સત્પુરુષો આનં-

આયુષ્ય, ધન, ઇન્દ્રિય આશ્રય કરે ? કોઈ જ નહિં.

દ્વિય-વિષય અ- (૧) આયુષ્ય—આ તો વાયુથી હાલેલા
નિત્ય, પાણીના મોજા જેવું ચંચલ છે.

(૨) સંપત્તિ—આ એ વિપત્તિશુકલ
છે. “ સંપત્તિ ત્યા વિપત્તિ.”

(૩) ઇન્દ્રિયોના વિષયો—આ પણ લહે મીઠા લાગે પણ
તે સાજે આકાશમાં ખીલેલી સંધ્યાના જેવા નાશવત્ છે

(૪) મિત્ર, સ્ત્રી, સ્વજનાદિ સંગ—આથી ઉપજતું
સુખ પણ સ્વપ્ન સમાન છે, ઇદ્રજાલ સમાન છે. સ્વપ્નમાં
હીઠેલ વાત જેમ સત્ય હોતી નથી, ઇદ્રજાલનો તમાસો
જેમ આવો હોતો નથી, તેમ મિત્ર, સ્ત્રી, સ્વજનાદિના સંગ-
પરિચયથી ઉપજેલું સુખ વાસ્તવિક નથી, કલ્પના માત્ર છે, વળી
તે ક્ષણિક છે.

આમ આ જગતમાં કંઈ વસ્તુ એવી નિત્ય છે, આયુ કે
સંપત્તિ, કે ઇન્દ્રિયોના વિષયો, કે મિત્ર, સ્ત્રી, આ, કુટુંબ
આદિના સંગ-પ્રસંગ, કંઈ નિત્ય છે, કે જેમાં સત્પુરુષો રાજે ?
અર્થાત્ આ સંસારના ભાવજ અનિત્ય છે, દુષ્કર્મગુરુ છે, તેમાં
સત્પુરુષને રાજવાતું હોય નહિં !

“ વિદ્યુત લક્ષ્મી, પ્રભુતા પતંગ,

“ આયુષ્ય તે તો જળના તરંગ,

“ પુરંદરી ચાપ અનંગ રંગ,

“ શુ રાગિયે ત્યાં ક્ષણનો પ્રસંગ ? ”

—શ્રી મોક્ષમાળા.

પ્રાતઃપ્રાતરિહાવદાતરુચયો યે ચેતનાચેતના ।

દૃષ્ટા વિશ્વમનઃપ્રમોદવિદુરા ભાવાઃ સ્વતઃ સુંદરાઃ ॥

તાંસ્ત્રયેવ દિને વિપાકવિરસાન્ હા નદ્યતઃ પશ્યત-

ચેતઃ પ્રેતહતં જહાતિ ન ભવપ્રેમાનુવન્ધં મમ ॥ ૩ ॥

અર્થઃ—હે, બંધુ ! આ જગતમાં પ્રાતઃકાલે સ્વચ્છ કાંતિવાળા,
આખા જગતને અત્યંત પ્રેમ ઉપજાવતા,
જડભાવ અનિત્ય, સ્વતઃ સુંદર એવા જડચેતનના ભાવ
સંસારી ચેતન તેં નથી જોયા ? જોયા છે. તેજ ભાવ
ભાવ અનિત્ય. ફરી તેજ દિવસે કાલપારખાકને લઈ વિરસ
થઈ નાશ પામે છે. અહો ! આમ જો
જડચેતનનું પ્રત્યક્ષ નાશસ્વરૂપ જોતાં છતાં આ માફ જૂતના
વળગાડવાળું, મિથ્યાત્વ મોહથી સુંઝાયલું, મન આ ક્ષણભંશુર
સંસાર પ્રતિનો મોહ-પ્રેમ છાંડતું નથી; અરે ! ત્યાંજ મમત્વ-
આસક્તિ ધરાવે છે !—જો ખરેખર ખેડકારક છે.

આ સંસારમાં જે વસ્તુઓ દેખીએ છીએ:—(૧) જડભાવ.

(૨) જડમિશ્રિત ચેતનભાવ. એકાંત

સંસારમાં વસ્તુ-ચેતનભાવ તો સિદ્ધ અવસ્થામાં છે.

એ. એ. તે તો સંસારથી પર છે. જડભાવ, તે બધા

જડ પૌદ્ગલિક પદાર્થો. જડમિશ્રિત ચેતન

ભાવ, તે આ બધા સંસારી, સંસારમાં પરિબ્રમણ કરતા, ચાર

ગતિમાં રજળતા દેવ-મનુષ્ય-તિર્યંચ-નારકી જીવો.

આ બન્ને ભાવો, જડભાવ તેમજ જડમિશ્રિત ચેતન ભાવ વિનાશી છે, અનિત્ય છે, ક્ષણભંગુર છે.

જડભાવ કાળપરિપાક પામી રૂપાંતર પામે છે; રહેલે સમયે નહોતા, તેવા બીજા સમયે થાય છે; એકજ પુદ્ગલનાં વિવર્ત્ત. રૂપે રહેતા નથી; એના સ્વભાવ પ્રમાણે સડે છે, નાશ પામે છે. ફરી બીજાં રૂપ ગ્રહે છે.

જડમિશ્રિત ચેતન ભાવ,—અર્થાત્ સંસારી જીવો પશુ જન્મ-મરણરૂપ નવાં નવાં રૂપ બતાવી રહ્યાં છે. કર્મવશ જીવ ફરી ફરી જન્મ-મરણરૂપ ભવ કરી અવનવા વેષ ભજવે છે.

સૂર્ય સવારે ઉઠ્ય પામે છે; પ્રકાશે છે; સ્વતઃ સુંદર છે; આખા જગતને આનંદ આપે છે; તે કાલનો સ્વભાવ. પણ પુનઃ કાળપરિપાક પામી સાંજે અસ્ત પામે છે.

સમુદ્રમાં ભરતી આવે છે; જોનારની આંખોને ઉછળતાં મોજા આનંદ આપે છે; તેજ ભરતી કાળપરિપાક પામી ઓટ રૂપે થમી જાય છે.

સૂર્યવિકાસી કમળ સવારે ઉઘી આજો દિવસ જગતના ચક્ષુને ઠારે છે; કાળ પરિપાક પામી તે સાંજે ચીમડાઈ જાય છે.

સાંજે સંધ્યા ખીલે છે; જગત જીવનાં લોચનોને આકર્ષક આપે છે; થોડા વખતમાં પરિપક્વ થઈ નાશ પામે છે.

પુષ્પો ખીલે છે; સુગંધ આપે છે; તેઓનાં રંગ-રૂપ-વર્ણ આંખોને શીતળ કરે છે. પણ થોડા વખત ખીલી તેઓ પરિપક્વ થઈ, વૃદ્ધ થઈ ચીમડાઈ જાય છે.

શુદ્ધ જંતુઓ ઉપજે છે; વિષુસે છે. આવા જીવો કોઈ સવારે ઉપજે છે; અને સાંજે તો પરિ-
જડ—ચેતનના પડવ, થઈ વિષુસી જાય છે. કોઈ તો ચમત્કાર. દિવસમાં અનેકવાર ઉપજે છે, અને થોડો વખત રહી નાશ પામે છે.

તેમ વળી કોઈ કોઈ આપણા જ સગાસંજંધીઓ, આજ-ખીતા જેને આપણે પ્રાતઃકાળે જોયા હોય, તે કાળધર્મ પામી સોજે હતા ન હતા થઈ જાય છે.

આમ અનેક પ્રકારે આ જગતના જડ—ચેતન ભાવની ક્ષણ-ભંશુર ઘટમાળ જોતાં છતાં, ચેતન, જડ—ચેતન ભાવ તને પેરાગ્ય-કેમ સ્ફુરતો નથી? અરે! ક્ષણિક. તું આ પ્રતિક્ષણે નાશ પામતી વસ્તુઓ ઉપર કેમ મિથ્યા મોહ રાખી રહ્યો છે? ચેતન! ખુઝ ખુઝ! મોહ છોડી દે!

હવે આ ખેંચી ભાવનાતું અષ્ટદાળિયું કહે છે:—

॥ રામગિરિ રાગ ॥

મૃદ મુહસિ મુઘા, મૃદ મુહસિ મુઘા ॥ ધ્રુવપદે ॥

વિમવમનુર્ચિત્ય હ્રદિ સપરિવારં ।

કુશશિરસિ નીરમિવ ગલદનિલકંપિતં ।

વિનય જાનીહિ જીવિતમસારં ॥ મૃં ॥ ૧ ॥

અર્થ:—હે, મૃદ જીવ! તું આ તારા વૈભવ અને તેના પરિવાર જે ઘર, કુટુંબ, પરિગ્રહ આદિ તેનું

વૈભવ, જીવિત ચિંતન હૃદયને વિષે કરી કેમ નકામો
વિનાશરૂપ. મોહ પામે છે? એ વૈભવ આદિતું ચિંતન

કરવા જેવું નથી; એ મોહ છે. એ તારી

પાસે શાશ્વત રહેવાના નથી, કેમકે આ તારું જે જીવિત
છે તે કાલના અશ્વભાગ પર રહેલા પાણીના બિંદુ જેવું
અસાર છે. જેમ કાલની અણી ઉપર રહેલું પાણી
ટીપું વાયુના જરા હાલવાથી ગરી પડે છે, તેમ છે, મૂઠ
જીવ ! આ તારું જીવિત પણ ક્ષણવિનાશી છે. એ પણ મૂલ્ય-
રૂપી વાયરના ઝપાટામાં આવતાં પડશે અને આ
વૈભવાદિ જેની તું ચિંતા કર્યા કરે છે, - તે ધર્યા રહેશે માટે એ
મોહ છાંડી દે, પ્રમાદ ત્યજી દે. અને આ વખત છે, એટલામાં
પુરુષાર્થ કરી આત્મહિત કરી લે. ૧.

પश्य भङ्गुरमिदं विषयसुरसौहृदं ।

पश्यतामेव नश्यति सहासं ॥

एतदनुहरति संसाररूपं स्या-

-ज्वलदजलमालिकारुचि विलासं ॥ सू० ॥ २ ॥

અર્થ:-હે, મન્મિત્ર આત્મા ! તું આ વિષય સુખ સાથે
મિત્રતા કરે છે, પણ તે ક્ષણભંગુર છે, એ
વિષયરસ વિજળી સુખ જોયું ન જોયું ત્યાં એકદમ નાશ પામે
નો ઝળકારો. છે, માટે તારે એની પ્રીતિ કર્તાવ્ય નથી.

આ સંસારનું સ્વરૂપ વિજળીના ઝળકારો
જેવું છે. જેમ વિજળીનો ઝળકારો થયો અને તત્કાલ
વેગે કરી પાછો સમેટાઈ જાય છે, તેમ આ સંસારના ભાવ
ઉપજ્યા, જરા રદ્યા ન રદ્યા ત્યાં પાછો સમેટાઈ જાય છે, એવા

એ ક્ષણવિનાશી છે, માટે તે પર મમતા રાખવી યોગ્ય નથી. એ મિથ્યા મોહ છે. ૨.

હંત હતયૌવનં પુચ્છમિવ શૌવનમ્ ।

કુટિલમતિ તદપિ લઘુ દૃષ્ટનદમ્ ॥

તેન ચત પરવશાપરવશા હતધિયઃ ।

કદુકમિદ્ કિં ન કલયંતિ કદં ॥ મૃ૦ ॥ ૩ ॥

અર્થ:-અરે, આ કદાચ યુવાવસ્થા કુતરાની પુછડી જેવી છે; કુતરાની પુછડી જેમ વાંકી છે, તેમ યુવા-યૌવનની વક્રતા વસ્થામાં કુટિલ મતિ હોય છે; આડી-વક્ર સમજ હોય છે; યુવાવસ્થામાં આવેલા જીવ બીજાનું માનતો નથી; વળી જેમ કુતરાની પુછડી સીધી કરીએ અને તરત વાંકી થઈ જાય, તેમ યુવાવસ્થામાં આવેલા જીવની મતિ ઠેકાણે આણિયે ન આણિયે ત્યાં ઉન્મત્ત થઈ જાય છે; અને યુવાવય ખીટ્યું ન ખીટ્યું ત્યાં કરમાઈ જાય છે. આમ યુવાવસ્થાની સ્થિરતાનો લેશમાત્ર વિશ્વાસ કર્તવ્ય નથી.

આમ છતાં ખેદ થાય છે કે એ યુવાવસ્થાને પરવશ સ્ત્રી કે પુરૂષને પુરૂષ કે સ્ત્રી વશ થઈ બુદ્ધિ ઉપર ધૂળ નાખે છે; અને એનાં પરિણામે કદાચ કડવાં ફળોનો વિચાર કરતા નથી. તાત્પર્ય કે યુવાવસ્થાથી ઉપજેલી માઠી મતિને લઈ સ્ત્રી પુરૂષો કામવિવશ થઈ વિષયભોગ ભોગવે છે, અને પોતાની બુદ્ધિને મલિન કરે છે; પણ એના બહુ માઠાં ફળ એઓને ભોગવવાં પડે છે, એનો આ યુવાવસ્થાને આડે તેઓને વિચાર નથી આવતો, એ ક્ષણ-ભંગુર યુવાવયનો પણ વિશ્વાસ કરવા જેવું નથી.

યુવાવય એ જીવનો આત્મમથન કાળ છે. અર્થાત્

એ આત્માને મથી નાંખે છે. એમાંથી બચ્યો તેનું
કલ્યાણ સમજવું.

“યુવાવસ્થાનો સર્વસંગ પરિત્યાગ પરમ કલ્યાણને આપે છે”

—શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.

ચેતન! તારે આમ વિચારી એ સ્થુલવિનાશી વસ્તુ પર
મોહ કર્તાવ્ય નથી એ મોહ કેવળ દુખકારી છે, છાડવા
ચોગ્ય છે ઠ.

यदपि पिण्याकतामङ्गमिदमुपगतम् ।

भुवनदुर्जयजरापीतसारम् ॥

तदपि गतलज्जमुज्झति मनो नाङ्गિनां ।

वितथमति कुथितमन्मथविकारम् ॥ મૃ૦ ॥ ૪ ॥

અર્થ:—એ યૌવનાવસ્થામાં શરીરના સળગપણાને લઈ
કામ વિકાર હોય તે તો કીક, પણ જગતમાં
હેલ જરૂરે પણ જેનો જય ન કરી શકાય, જેને ટાળી ન
આશા ન જરૂરે. શકાય એવી જરાવસ્થા આવી શરીરનું
બધું સત્ત્વ હરી લઈ તેને અત્યંત દુર્ભંગ
કરી નાંખે છે છતાં આ દેહધારીઓના મન કેવા નિર્લજ્જ છે, કે
કેવળ ધિક્કારવા ચોગ્ય અને અસારભૂત કામવિકારને છાડતા નથી!

॥ आशारुण्या जीर्वतोऽपि न जीर्यति ॥

હેલ જર્જરિત શાય, ઘડપણ આવે, પણ આશા—ઇચ્છા તો નવ-
યૌવન રહે

અહો! યૌવન પણ જતું રહે છે, વૃદ્ધાવસ્થા પણ પોતાનો
ભાવ ભજવી જતી રહી મૃત્યુમાં પરિણામ પામે છે આવી

ક્ષણભંગુર અવસ્થાઓ છતાં તેમાં યજ્ઞેલા દુષ્ટ વિકારો મન
છાંડતું નથી, મમતા મુકતું નથી, આશા છાંડતું નથી,—એ
ખરેખર જોઈ વાર્તા છે. ચેતન ! તારે આ અનિત્ય વસ્તુઓ પર
મોહ કરવો યોગ્ય નથી. જે પર વૃથા મોહ કરે છે, તે
વસ્તુઓ તારે પરાણે છોડવી પડશે; અથવા એઓ
તને છોડી ચાલી જશે; તું રડતો રહીશ. માટે તું
એનો મોહ છાંડી દે. ૧૪.

સુલમનુત્તરસુરાવધિ યદતિમેદુરં । -

કાલતસ્તદપિ કલયતિ વિરામં ॥

ફતરદિતરત્તદા વસ્તુ સાંસારિકં ।

સ્થિરતરં ભવતિ ચિત્તય નિકામં ॥ મૂ० ૫ ॥

અર્થ:—જો આ જગતમાં મ્હોટામાં મ્હોટાં અને લાંબા
કાળ નિલે એવાં સુખ તો અનુત્તર વિમાન-
અનુત્તર વિમાનનાં ના છે. તે સુખની પણ કલે કરી મર્યાદા
સુખ પણ છે; અર્થાત્ અમુક વખતે એ સુખ
પરિમિત. પણ વિરામ પામે છે; એ સુખ અનંત
કાળ સ્થાયી નથી; તો એ અનુત્તર (જેનાથી
બીજા કાંઈ ઉત્તર, ચડિયાતી નથી) કરતાં 'સંસારમાં બીજા કંઈ
વસ્તુ ચડિયાતી વધારે સ્થિર છે, તેનો તું ચોક્કસ વિચાર કર.
તાત્પર્ય કે આ જગતમાં કોઈ પણ વસ્તુ સ્થિર નથી. કલે પછી
તે કોટા-અજ્ઞે -પરાર્ધ વરસો સુધી ચાલે,—પણ તે પરાર્ધ વરસો
પણ મર્યાદા વાળા છે, અનંતકાળની અપેક્ષાએ એ વરસો
ક્ષણ સમાન છે. આવો અનિત્ય પ્રકાર આ જગતના જડચેતન
ભાવનો વિચારી વિનય ! તું એ પરની મૂર્છા છાંડ. ૫.

યૈઃ સમં ક્રીડિતા યે ચ મૃશમીડિતાઃ ।

યૈઃ સહાકૃષ્મહિ પ્રીતિગદં ॥

તાન્ જનાન્ વીક્ષ્ય વત મસ્મદ્વયં ગતા—

—ત્રિવિંશત્કાઃ સ્મ ઇતિ ધિક્ પ્રમાદં ॥

મૃં ૬ ॥

અર્થ:—અહો ! જેની સાથે આપણે ખેલતા, રમતા, હસતા

ઘોલતા, આનંદવાર્તા કરતા, જેની સ્તુતિ

સાથે રમનારા કરતા, મરકરી કરતા, એવા કેટલાક

ચાલ્યા ગયા, છતાં આપણા સ્નેહિયોને મૃત્યુ પામી ભરમી

આપણે નિઃશંક ! ભૂત થયેલા ભોયા, છતાં આપણે

નિશંક છીએ,—એ પ્રમાદને ધિક્કાર છે

આપણી સાથેજ રમનારા જેમ ચાલ્યા ગયા એમ આપણે પણ

જવું છે, એ આપણને કેમ વિચાર નથી આવતો ? ચેતન ! આ

પ્રમાદ કર્તાવ્ય નથી નિશંક રહેવા જેવું નથી ચોક્કસ માન કે

એઓની પેઠે આપણે પણ જવું જ છે.)

“ રાજ ગાળને ખેલતા,

“ કરતા હુકમ હેરાન રે,

“ પોલ્યા અભિમા એકલા,

“ કાયા રાખ સમાન રે,

“ અણહત નરક પ્રયાણ રે,

“ એ ઋદ્ધિ અધિર નિહાન રે,

“ જેવું પિપળ પાન રે,

“ મ ધરો જુઠું ગુમાન રે,

“ સહજનંદી રે આતમા,

“ તારું વિચારી જોય રે. ”

—શ્રી સકલચંદ્રજી.

ચેતન ! તું તારું વિચાર, અને આ અનિત્ય જગતની મૂર્છા

છાંડી દે. ૬.

असकृदुन्मिष्य निमिषंति सिन्धुर्मिव-

चेतनाचेतनाः सर्वभावाः ॥

इन्द्रजालोपमाः स्वजनघनसंगमा-

—स्तेषु रज्यंति मूढस्वभावाः ॥ મૂ० ૭ ॥

અર્થ.—આ જગતના બધા ભાવ, જડ અને ચેતન ભાવ, સ્થાવર અને જંગમ ભાવ, સમુદ્રમા ઉઠતા કલ્લોલ જેવા છે જેમ સમુદ્રના મોજાં વારંવાર ઉઠીને લય પામે છે, તેમ આ જગતના બીજા બધા ભાવ ઉપજે છે અને વિધુસે છે. આમ એ વિનાશી છે તેનો વિશ્વાસ કર્તાવ્ય નથી ધન-સ્વજનાદના સંગમ ઈંદ્રજાલ જેવા છે; છતાં તે ઉપર જે છવો રાચે છે, તે ખરેખર મૂઢ છે ચેતન ! તારે એવી મૂઢતા હાખવવી ઘટતી નથી. ચેતન ! એ મોહ વૃથા છે; હા હાયાથી છે; માટે એ મોહ છાંડી દે, પ્રમાદ છાડી દે. ૭.

कवल्यन्नविरतं जङ्गमाजङ्गमं ।

जगदहो नैव तृप्यति कृतान्तः ॥

मुखगतान् रादतस्तस्य करतलगतै-

—न कथमुपलप्स्यते ऽस्माभिरंतः ॥ મૂ० ૮ ॥

અર્થ:—અહો ! આ કૃતાંત-કાળ જગતના સર્વ સ્થાવર-
જંગમ ભાવોનો નિરંતર ભક્ષ કરી રહ્યો છો.
કાળ ભક્ષક. તૃપ્તિ પામતો નથી, પોતાના સુખમાં આવે-
લાને જો સુકતો નથી; તો પછી અમે જે
જોના હાથમાં જ સપડાએલા છીએ, તેને જો સુખમાં સુકી તેનો
ભક્ષ કર્યા વિના કેમ રહેશે ? અર્થાત્ અમે પણ મૃત્યુને વશ
છીએ. કાળે કરી આ જગતના બધા ભાવો ક્ષણે ક્ષણે ઉપજે છે,
વિણસે છે, તેમ આપણે પણ કાળને વશ હોઈ ઉપજવા-વિણસવા
રૂપ જન્મ-મરણ કરી રહ્યા છીએ. શાશ્વત તો એકે આપણો
આત્મા છે. બાકી કેવળ આનંદ છે. તે પર કિશિત
પણ મોહ કર્તાવ્ય નથી. ૮.

નિત્યમેકં ચિદાનંદમયમાત્મનો

રૂપમભિરૂપ્ય સુખમનુભવેયં ॥

પ્રથમરસ નવસુધાપાન વિનયોત્સવો ।

ભવતુ સતતં સતામિહ ભવેડયં ॥ મૃં ૯ ॥

અર્થ:—ચેતન ! આગળ જણાવ્યા સુખ જગતના બધા
ભાવો ક્ષણભંશુર છે. કેવળ નિત્ય, ચિદાનંદમય, જ્ઞાનાનંદમય,
જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રમય તો તુ જ છે. તો તેજ તારું સ્વરૂપ જોઈ
વિચારી તું સુખ અનુભવ. બીજી મૂંછો છાંડી દે.

અને સતપુરૂષો પ્રથમરસવાળા આ નૂતન અમૃતનું પાન કરી
નિરંતર આ વિનયને (વિનયવિજય ઉપાધ્યાય કર્તા પુરૂષને,
અથવા સુવિનીત આત્માને) આનંદ ઉત્સવ કરે. શ્રી વિનયવિ-
જયજી કહે છે, કે આ શાંતસુધારસ નામનો નવો અંચ, જે
લોક સેવામાં નિવેદન કર્યો છે; સજ્જનો તે વાંચી વિચારી તેનો

લાભ લેશે, તો, મને મ્હોટા આનંદ ઉત્સવનું કારણ થશે. મારો પ્રયાસ સફળ થશે. સંસાર તાપથી બળતા જીવોને એ શાંતિનું કારણ થશે, એ મને મ્હોટો લાભ છે.

આ અનિત્ય ભાવના ઉપર નીચેની વાત બહુ વિચારવા જેવી છે.

‘લિખારીનો ખેદ. *

“ એક પામર લિખારી જંગલમાં ભટકતો હતો, ત્યાં તેને બૃષ્ણ લાગી. એટલે તે બિચારો લડયદીઆં ખાતો ખાતો એક નગરમાં એક સામાન્ય મનુષ્યને ઘેર પહોંચ્યો. ત્યાં જઈને તેણે અનેક પ્રકારની આજીજ કરી ત્યારે, તેના કાલાવાલાથી કરુણા પામીને તે ગૃહસ્થની સ્ત્રીએ તેને ઘરમાંથી જમતાં વધેલું મિષ્ટાન્ન આપી આપ્યું. લોજન મળવાથી બિચારો લિખારી બહુ આનંદ પામતો પામતો નગરની બહાર આવ્યો; આવીને એક ઝાડ તળે બેઠો; ત્યાં જરા સ્વપ્ન કરીને એક બાબુએ અતિ જૂનો થયેલો પોતાનો જળનો ઘડો મૂક્યો, એક બાબુએ પોતાની ફાટીદુટ્ટી મલિન ગોઠવી મૂકી અને એક બાબુએ પોતે તે લોજન લઈને બેઠો. રાજરાજ થતાં એણે તે લોજન ખાધને ‘પૂરું થયું’. પછી ઓશિકે એક પથ્થર મુકીને તે સૂતો.

લોજનના મદથી જરાવારમાં તેની આંખો મિંચાઈ ગઈ.

નિદ્રાવશ થયો, એટલે તેને એક સ્વપ્ન લિખારીનું સ્વપ્ન. આવ્યું. પોતે બાણે મોટી રાજકુદિ પામ્યો.

છે, સુંદર વસ્ત્રાભૂષણ ધારણ કર્યાં છે; દેશ આખામાં પોતાના વિજયનો ડંકો વાગી ગયો છે. સમીપમાં તેની

આત્મા અવલંબન કરવા અનુચરો ઉભા થઈ નરહા છે; આત્મા આત્મ છડીદારો ખમાખમા પોઠારે છે; એક રમણીય મહેલમાં સુંદર પલંગ પર તેણે શયન કર્યું છે; દેવાંગના જેવી સ્ત્રીઓ તેના પગ આપે છે; પંખાથી વિંઝાઈ રહ્યો છે; આવા સ્વપ્નમાં તેનો આત્મા ચડી ગયો. તે સ્વપ્નના લોગ લેતાં તેના રોમ ઉઠસી ગયા એવામાં વરસાદ ચડી આવ્યો; વિજળીના ઝખકારા થવા લાગ્યા; સૂર્ય વાદળાથી ઢંકાઈ ગયો; સર્વત્ર અધકાર પથરાઈ ગયો, મુશળધાર વર્ષાદ થયો, એવું જણાયું; અને એટલામાં જાગવીજથી એક પ્રળય કડાકો થયો. કડાકાના અવાજથી ભય પામીને તે પામર બીખારી જાગી ગયો.

જુઓ છે, તો જે સ્થળે પાણીનો ઝોખરો ઘડો પડ્યો હતો તે સ્થળે તે ઘડો પડ્યો છે. જ્યાં ફાટીદુટ્ટી સ્વપ્નનું મિથ્યાપણું જોઈ પડી હતી, ત્યાંજ તે પડી છે. પોતે જેવા મલિન અને ફુટેલા કપડા પહેર્યા હતા તેવા ને તેવાં વસ્ત્રો શરીર ઉપર છે. નથી તલભાર વધ્યું, કે નથી જવવાર ઘટ્યું નથી તે દેશ, કે નથી તે નગરી; નથી તે મહેલ કે નથી તે પલંગ; નથી તે આમર છત્ર ધરનાર કે નથી તે છડીદારો; નથી તે સ્ત્રીઓ કે નથી તે વચાલંકારો; નથી તે પંખા કે નથી તે પવન; નથી તે અનુચરો કે નથી તે આત્મા; નથી તે મુખવિલાસ કે નથી તે મદોન્મત્તતા. જાણ તો જેવા પોતે હતા તેવાને તેવા દેખાયા. એથી તે દેખાવ જોઈને તે જોઈ પામ્યો સ્વપ્નમાં મેં મિથ્યા આઠંગર દીઠા, તેથી આનંદ માન્યો એમાંનું અહિં તો કશુંયે નથી. સ્વપ્નના લોગ લોગવ્યા નહિ અને તેનું પરિણામ જે જોઈ તે હું લોગવું છું. એમ જ પામર જીવ પત્રાત્પાપમાં પડી ગયો.

અહો, ભલ્યો ! લીખારીનાં સ્વપ્ન જેવાં સંસારનાં
 સુખ અનિત્ય છે. સ્વપ્નમાં જેમ તે
 સંસાર એક સ્વપ્ન લીખારીએ સુખસમુદાય દીઠો અને આનંદ
 માન્યો તેમ પામર પ્રાણીઓ સંસાર સ્વ-
 પ્નનાં સુખ-સમુદાયમાં આનંદ માને છે. જેમ તે સુખસમુ-
 દાય જાગૃતિમાં મિથ્યા જણાયા તેમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં સંસા-
 રનાં સુખ તેવાં જણાય છે. સ્વપ્નના લોગ ન લોગવ્યા; છતાં
 જેમ લીખારીને ખેડની પ્રાપ્તિ થઈ, તેમ મોહાંધ પ્રાણીઓ
 સંસારનાં સુખ માની ખેડે છે અને લોગવ્યા સ્વપ્ન ગણે છે;
 પરંતુ પરિણામે ખેડ ડુર્ગંતિ અને પશ્ચાત્તાપ લે છે. તે અપજ
 અને વિનાશી છે, અને સ્વપ્નના ખેડ જેવું તેનું પરિણામ
 રહ્યું છે. ”

॥ इति श्रीशांतसुधारसगेयकाव्ये अनित्यभावनाविभावनो
 नाम प्रथमः प्रकाशः ॥

ઇતિ શ્રી શાંતસુધારસ નામના દાળખદ્ધ કાવ્યમાં
 અનિત્યભાવના નામનો પ્રથમ પ્રકાશ સમાપ્ત.

ૐ

બીજી અશરણુ ભાવના.

॥ શાર્દૂલચિન્કીદિતં વૃત્તં ॥

યે પદ્મસંહમહી મહીનતરસા નિર્જિત્ય વત્રાજિરે

યે ચ સ્વર્ગમુજો મુજોર્જિતમદા મેદુર્મુદા મેદુરાઃ ॥

તેઽપિ ક્રૂરકૃતાન્તવક્રરદનૈર્નિર્દલ્યમાના હઠા-

દત્રાણાઃ શરણાય હા દશ દિશઃ પ્રૈક્ષંત દીનાનનાઃ ॥૧॥

અર્થ—અહો ! જે મહોટા પરાક્રમવટે છે ખંડ પૃથ્વી

જીતી તેના ધણી થઇ બેઠા છે એવા ચક્ર

મરણુ આવ્યે ચંકી વર્તી રાખ્યો, અને હવે કરી પુટ થયેલા,

હંદ્ર પણ અનાથ અત્યંત બળવાન, સ્વર્ગમુખના ભોગવનારા

એવા દેવતાઓ પણ ફર કાળની તીણી કાઢા

ઓવડે બળાતકારે કળાઇ જતાં છતાં, તેને કોઇ બચાવી શકતું નથી.

અહો ! એવા ચક્રવર્તી અને દેવતાઓ પણ દીન પડને કરી કચે

દિશાએ શરણુ માટે દાદિ દેડે છે, પણ એઓને કોઇ બચાવી શકતું

નથી. કાળ આવ્યે જીવને કોઇ તેના સુખમાથી બચાવવા

સમર્થ નથી. છ ખંડ પૃથ્વીના ધણી મહાન ચક્રવર્તીઓ પણ

કાળની આગળ લાચાર છે. જે મહાન પરાક્રમવટે એઓ છે

ખંડ પૃથ્વી જીતે છે તે મહાન પરાક્રમ પણ કાળ આગળ કંઈ

કરી શકતું નથી, કાળ આવ્યે સતે તેઓ દીન-લાચાર થઈ

જાય છે. વળી દેવતાઓ પણ જેઓ અહોનિશ મોજ કરી રહ્યા છે, જેઓ અત્યંત બળવાન છે, પોતાની દેવતાઈ શક્તિથી ઇચ્છિત ભોગો પ્રાપ્ત કરી શકે એવા જ અને જેઓ સ્વર્ગના સુખમાં નિમગ્ન છે, તે દેવતાઓ પણ આયુધ્ય ક્ષીણ થયે કાળના ઝપાટામાં આવી જાય છે; કાળ તેઓને પણ મૂકતો નથી. કાળ આવ્યે સતે તેઓનું નૂર હરાઈ જાય છે, વીર્ય હપાઈ જાય છે, ચિત્ત-અકુસ્મિતતા નાશ પામે છે. તેઓ દીન સુખ કરી “ અરે ! કોઈ બચાવો ” એમ ચોતરફ હાથ ફેંકે છે, જાવાં નાંખે છે; પણ અરે ! એવા ચક્રવર્તી અને દેવેન્દ્ર પ્રસુખને પણ કોઈ મોતના પંજામાંથી બચાવી શકવા સમર્થ નથી. ચેતન ! આમ ચક્રવર્તી અને દેવતાથી માંડી આ જગતમાં સર્વ જીવ અશરણ છે. કાળ આગળ બધા લાચાર છે. તેઓનું ગમે તેટલું બળ, પરાક્રમ, અભિમાન, ઋદ્ધિ-એ કોઈનું જોર જરા પણ કાળ આગળ ચાલતું નથી.

“ છ ખંડના અધિરાજ જે ચડે કરીને નિપજ્યા,
 ■ પ્રહ્લાંડમાં બળવાન થઈને જૂપ ભારે ઉપજ્યા,
 “ એ ચતુર ચક્રી ચાલિયા હોતા ન હોતા હોઈને,
 “ જન જાણિયે મન માનિયે નવ કાળ મૂકે કોઈને.
 “ મણિમય મુગટ માથે ધરીને કણું કુંડળ નાખતા,
 ■ કાંચન કડાં કરમાં ધરી કરીએ ક્યાય ન રાખતા;
 “ પળમાં પડ્યા પૃથિવીપતિએ ભાન ભૂતળ જોઈને,
 “ જન જાણિયે મન માનિયે નવ કાળ મૂકે કોઈને.”

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.

જીવ, આમ કોઈને પણ કાળ મૂકતો નથી. કાળના મુખમાં
 પડેલા બધા જીવો અશરણ છે. ચેતન,
 શલાકા પુરુષોનો પૂર્વકાળમાં થઈ ગયેલા ત્રેશક શલાકા
 બોધ પુરુષો આપણને શું બોધ આપે છે ? એ
 એમ કહે છે કે તમે જગતમાં જન્મે
શલાકા પુરુષ ગણી ઉત્કૃષ્ટતા આપો છો, એવા અમે
પણ આશુ પૂર્ણ થયે ચાલી નીકળ્યા, કાળ આગળ
અમારું પણ કંઈ ન ચાલ્યું; અમારી સિદ્ધિ થઈ તે તો
જેણે કાળનો વિશ્વાસ ન કર્યો અને આત્મહિત સાધ્યું,
બોધ્યું, એવા પૂર્વ થયેલા પરમ કૃપાળુ અરિહંત દેવની
કૃપાથી. બાકી અમે પણ અશરણ હતા. આવો
અશરણતાનો બોધ એ પૂર્વ થયેલા મહાપુરુષોનાં ચરિત્રથી
આપણને મળે છે.

“જન જાણિયે મન માનિયે નવ કાળ મૂકે કોઈને.”

॥ સ્વાગતા વૃત્ત ॥

તાવદેવ મદવિભ્રમમાલી ।

તાવદેવ ગુણગૌરવશાલી ॥

યાવદક્ષમકૃતાન્તકટાક્ષૈ-

-ર્નેશિતો વિદ્યરણો નરકીટઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ—અહો ! આ મૃત્યુને કોઈ વારી શકે એમ નથી.
 મૃત્યુ આગળ આ નર કીટા સમાન છે. આ નર-કીટનાં મઠ,
 અહંકાર, વિલાસ અને શુષ્કનું ગૌરવપણું ત્યાં મુધીજ ટક-
 વાના, કે જ્યાં મુધી એ કાળનાં ઠટાસળાણથી વિંધાયો નથી.
 અર્થાત કાળ આવ્યે સતે એ શરણ રહિત થયો; એનું હા-

પણ, એનું વાચાળપણ, એનો ધન, રૂપ, કુળ, જાતિ, વિદ્યા,
 ઐશ્વર્ય આદિનો મહ-અહંકાર ઉંઘી જશે;
 કાળનો વિશ્વાસ એના મહોટા મહોટા ગુણો પણ ધર્મા રહેશે.
 કર્તવ્ય નથી એ બિચારો, કૂર કરાળ કાળના ઝપાટામાં
 ઝાલી જશે. માટે રે; ચેતન ! તારે કાળનો
 વિશ્વાસ કરવા જેવું નથી. કાળના મુખમાં પડ્યો છું; તે તને
 કોઈ બચાવે એમ નથી. ૨.

“ જે રાજનીતિ નિપુણતામાં ન્યાયવંતા નીવડ્યા,
 “ અવળા કયે જેના બધા સવળા સહા પાસા પડ્યા;
 “ એ ભાગ્યશાળી ભાગિયા તે ખટપટો સો ખોઈને,
 “ જન જાણિયે મન માનિયે નવ કાળ મૂકે કોઈને.
 “ તરવાર બહાદુર ટેકધારી પૂર્ણતામા પેખિયા,
 “ હાથી હણે હાથે કરી એ કેસરી સમ દેખિયા;
 “ એવા ભલા ભડવીર તે અતે રહેલા રાઈને,
 “ જન જાણિયે મન માનિયે નવ કાળ મૂકે કોઈને.”

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર. -

॥ શિશરિણી વૃત્ત ॥

પ્રતાપેર્વ્યાપલં ગલિતમથ તેજોમિરુદિતૈ ।

ર્ગતં ધૈર્યોદ્યોગૈઃ શ્લથિતમથ પુદ્ગેન વપુષા ॥

પ્રવૃત્તં તદ્વ્યગ્રહણવિપયે વાંઘવર્જનૈ—

ર્જને કીનારેન પ્રસમમુપનીતે નિજવશં ॥ ૩ ॥

અર્થ—અહો ! જ્યારે યમરાજ આ જીવને એકદમ પોતાને
 સ્વાધીન કરે છે, અર્થાત્ જ્યારે કાળ

યમનો વજ્રદંડ આવે છે, ત્યારે આ જીવના પ્રતાપ, બળ,
 અને પરાક્રમ હરાઈ જાય છે; ગમે તેવી ઉત્કૃષ્ટ
 જીવની વિવશતા સ્થિતિએ પહોંચેલું તેનું તેજ ગળી જાય
 છે; તેનાં ધૈર્ય, ઉદ્યોગો, પ્રવૃત્તિઓ, ખટ
 પટ, આજપંખાજ, પ્રિયથ બધું જતું રહે છે; તેનું રૂદ્રપુષ્પ
 શરીર શિથિલ થઈ જાય છે; ટાઢું શીતલ થઈ જાય છે; તેનાં
 હાજાં ગગડી જાય છે; કાયા નિસ્તેજ થઈ ભૂમિ પર પડી જાય
 છે; અને તેના બાંધવજનો તેનું દ્રવ્ય લઈ લેવા પ્રવૃત્ત થાય છે
 ચેતન ! કાળનું આવું નિષ્કુર સ્વરૂપ વિચારી તેના તારે લેશ
 પણ વિશ્વાસ કરવો યોગ્ય નથી કાળ કાંઈ આગળથી સંદેશો-
 સમાચાર કઢાવતો નથી કે હું તમને લેવા આવું છું; ત્યાર
 થઈ રહેલો. એ તો એકદમ અચાનક
 અપ્રતિબદ્ધવિ- આવી પડે છે ગમે તે સ્થળે, ગમે તે
 હારી કાળ કાળે, ગમે તે સ્થિતિમાં કાળને કરો
 પ્રતિબદ્ધ નથી; એ અપ્રતિબદ્ધવિહારી
 છે. ચેતન ! કાળ આવતાં પોતાનું તો નર-તેજ હરાઈ જાય છે,
 મીરજ જતી રહે છે, ઉદ્યોગો લાખા થઈ સુએ છે. એ તો ઠીક,
 પણ આ વિચિત્રતા, આ સ્વાર્થપરાયણતા તું જો તો ખરો, કે
 જે બાંધવવર્ગ ગણાય છે, તે તો
 સ્વાર્થપરાયણ જનારાનાં દ્રવ્યની વહેંચણીમાં, લેવાદેવામાં
 બંધુઓ અને સુચાય છે. તેઓ તો એમજ નાલે છે,
 તેઓનું અજ્ઞાન કે જનારો તો ગયો; આપણે તો કહી
 જવાના જ નથી !

અહો ચેતન ! આ મોહ બહુ દુઃખદાયી છે કાળનો લેશ
 માત્ર વિશ્વાસ કરવા જેવું નથી. કોઈ વીચ-પચીચ વરસનો

નવયુવાન માણસ ગુજરી જાય છે, ત્યારે હાહાકાર વર્તે છે; પોણોસો-એંશી વરસનો ઠાસો પણ ખેડ કરે છે અને બિચારો મરી ગયો એમ કહી શોક દેખાડે છે, પણ અરે ! હું પણ જવાનો છું, હું કંઈ અમરપટો નથી લખાવી લાગ્યો, એ તો એને જાન જ નથી આવતું. તેમ ચેતન ! જીવના મરી ગયા પછી તેના બાધવજનો દ્રવ્ય વેંચવા-સાટવામાં રોકાય છે, તે જાણે એઓ શાશ્વત રહેવાના છે ! અહો !

ફીણના બાચકા એઓને વિખમ ! વળી ચેતન ! એક અને જીવનાં ઝાંઝાં બાળત વિચારતાં બહુ ખેડ થાય છે જીવ મરવાની અહીં ઉપર હોય છે ત્યારે મૃત્યુથી ડરતો સતો ચાતરફ બચવા ઝાવા નાખે છે પાણીના પૂરમાં તણાતા માણસ જેમ ઉછળતા મોજના પ્રીણને બાચકા ભરે તેમ તેના ઝાવા નકામા જીવ જે કુદ જ આદિ સાથે તેને સ્નેહ છે, જે ધન-ધર આદિ પ્રતિ તેને મમતા લાગી છે, અને જે ચિતવેલા મનોરથો અધુરા રહી જાય છે તે બધાને છોડતાં તેનું હૃદય કપાઈ જાય છે; તેથી છુટું ન થવું પડે તો સાફ એમ એ ઝાવા નાખે છે પણ ફર યમરાજની આગળ તેનું કશું ચાલતું નથી જેના પર સ્નેહ રાખ્યો છે, જેના પર મમત્વ દાખવ્યું છે, એવી વસ્તુઓ પરાણે-બળાતકારે તેને છોડવી પડે જીવ તે વળત તેની આતરડી કપાઈ જાય છે, પણ કોઈને તેની દવા આવતી નથી, કોઈ તેને બચાવતું નથી. તેના સ્વજનો, કુટુંબીઓ તેને શાંતિ-દિલાસો આપવાને બદલે તેના દુખમાં ઉમેરા કરે છે.

મૃત્યુ સુધારક બોધ.

રે ભાઈ ! તુ કરામાં મમત્વ રાખીશ નહિ, આ મૃત્યુ કાંઈને છોડે એમ નથી, આયુષ્યનું પ્રબળ હશે

તો હજી પણ તુ બચીશ, આયુષ્ય મૃત્યુ સુધારવા નહિ હશે તો ઉપાય નથી, માટે ખેદ બોધ, આરાધના, કરીશ નહિ. ખેદ કરવાથી કાંઈ નિઝામણા મૃત્યુને દયા આવે એમ નથી, એ પાછું જાય એમ નથી. અમે પણ

બહેલા-મોડા આયુષ્ય પૂર્ણ થયે ચાલી નીકળ્યું, મોટા મોટા રાજા-રાણા પણ ચાલી નીકળ્યા છે, તેઓના નામનિશાન પણ રહ્યા નથી, માટે ભાઈ આ વખતે તુ બીજા કરામાં ચિત્ત રાખ નહિ એક પરમ ચરણના દાતાર અરિહંત દેવ પર ચિત્ત રાખ, નિરાખી મર્વજી પરમાત્માનું સ્મરણ કર, એ તને સહાય થશે, બાકી અમારી કે આ બીજા કુટુંબીઓની કે આ ઘર-બારની કે ધનની કીકર કર નહિ. તુ ધરણ કે ન ધરણ પણ તારે છોડવી પડશે, માટે એમાં મોહ ન રાખ, એથી મૂર્છા પામ નહિ એ મોહ-મૂર્છા હુ ખદાયી છે, તારા રાગ એથી ચાત ચવાને બદલે વધે છે તુ કાળની વધારે નલક જતો જાય છે, તારા આત્મા મહિન થાય છે, તારી ભુદિ મદ થાય છે, તારૂ જ્ઞાન અવસાય છે

માટે પ્રિયજન ! આ વખતે તો તુ સદેવ, સદગુરુ, સદ્ધર્મી શરણ લે, બીજી ચિતા છોડી દે તે અને અમે બધાએ અનેક વખત જન્મ-મરણ કર્યા છે, અનેક વખત આ

પ્રમાણે મૃત્યુ પામતાં દુઃખ આપણે પામ્યા છીએ; એ મમત્વને લઈને. પણ બંધુ ! એ મમત્વ છાંડશું, ચાંત ચિત્ત રાખી આત્મા ઉપર ધ્યાન રાખી આ મરણકાળ આરાધી લેશું, તો બંધુ ! ફરી ફરી આવાં મરણનાં દુઃખ લોગવવા નહિં પડે, માટે બંધુ ! તને અમારી અતિ નમ્ર અને હિતકારી વિનંતિ છે, કે તું તારો જીવ અમારામાંથી કે આ ઘરખાર, ધનાદિ પરવસ્તુમાંથી ખસેડી તારા પોતાના ધ્યાનમાં લગાડ અથવા પરમાત્મામાં જોડ. આ તારાં નિરાધાર સ્ત્રી-પુત્રોની અથવા આ તારાં નિરાધાર ભાઈ-ભાંડુ, માતા-પિતાની લેશ માત્ર ચિંતા કરીશ નહિં. તારા વિના એનું શું થશે, એને કોણ પાળશે-ચાવશે, એ ચિંતા પણ રાખીશ નહિં, પોતાના પ્રારબ્ધ કેમકે સર્વનો બેલી પરમેશ્વર છે. પોતા પાસે બધાનો જીવે કોઈ આધાર નથી તેનો આધાર ભગવાન બેલી. પરમેશ્વર છે. તેઓ બધાં પોતપોતાનાં કર્મ કરી આવ્યાં છે, પોતપોતાના કર્મ કરી મુખ-દુઃખ લોગવશે, સાફ-માફ લોગવશે, તેઓના પૂર્વ સચિત-પ્રારબ્ધ તેઓની પાસે છે, તે તેઓના બેલી થશે. માટે તું લેશમાત્ર તેમની ચિંતા કરીશ નહિં. વળી એઓને અર્થ તારી કરેલી ચિંતા કોઈ પણ રીતે કામ આવે એમ નથી, કારણ કે તું જમી તેટલા દુઃખ-જેઠ મરે પણ એથી આ કાળશિકારીને જરા પણ ક્યા આવવાની નથી, તે તને છોડવાનો નથી, અથવા બે-ચાર દિવસ વધારે રહેવા દે એવી મહેતલ આપે એવો નથી. એનો કાયદો અતિ કાળનો કઠિન કઠિન છે; તે કોઈને છોડ એમ નથી. કાયદો. એટલે તારી ચિંતા નકામી છે, ઉલટું તોફાન જ્ઞાન મલિન કરે છે; માટે એઓને તો તું પરમેશ્વરને સોપી દઈ તું તારો વિચાર કર અને આ

તારી મરણની છેલ્લી ઘડી છે, તેમાં પ્રભુને સ્મરી લે, પરમ પવિત્ર પંચપરમેષ્ઠિના ધ્યાનમાં લીન થા, બીજુ બધું જ્ઞાન બૂલ્લી જા, આથી તારી પરમ સફળિતિ થશે.

બંધુ ! અમે તારા ગમે તેવા પ્રિય મિત્ર, કુટુંબીઓ, બાધવ જન છીએ છતાં અમે તને બચાવી શકીએ એમ નથી. બધું ! જો તું આ મૃત્યુથી બચી શકે એમ હોય તો અમારાથી બનતું અમે લે કરીએ, ધન ખરચીએ, હાંપણ ડોળિયે, પણ એ ધન કે હાંપણ, કોઈની લાગવગ, સીંદૂરસ, શીરજોરી આ કાળના વજ્ર જેવા રાજ્યહંડ આગળ ચાલતી નથી, એનો કાયદો અપ્રતિહત છે, એટલે બધું ! અમે લાચાર છીએ. બંધુ ! અમે પણ તારા જવાથી બહુ ફાળી થશું, તારા વિરહથી અમને પણ લાગી આવે છે; પણ શું કરીએ ? ઉપાય નથી. ખેદ કરવો તે કેવળ મોહ છે, તે અમારે પણ કર્તવ્ય

નથી આપણે સાંજે આંક પર આવી પંખીમેળો ખેડેલાં પંખીના ટોળા સમાન છીએ. આયુષ્ય ક્ષય થવા રૂપ પ્રાતઃકાળ થયે આપણે બધા પોતપોતાના માર્ગે ચાલી નીકળવાના એ સત્ય છે, માટે અગ્નિપરસ વિરહયોગે આપણે લેશમાત્ર ખેદ કર્તવ્ય નથી; આપણે જરાએ ખેદ કર્તવ્ય નથી. તું બધું ! તારા સ્વરૂપમાં લીન થા, પ્રભુને બજા. હવે એ જ તારો આધાર છે.

*“ પંખી આવ ફીર ચિહ્ન દિશકે, તરવર રેન બસેરા,
સહુ અપને અપને મારમતે હોત બોરકી વેરા.
અવધૂ ક્યા તેરા ક્યા મેરા ? ”
—શ્રી ચિદાનંદજી.

તારો રોગ ટાળવા અમે અમારું બનતું કર્યું છે, અમે તારો રોગ ટાળવા યોગ્ય ઉપચારો કરી અસાધ્ય રોગમાં અમારો બંધુધર્મ બાળવ્યો છે. આ બંધુ-ભગવતશરણુ ધર્મ તો આ ભવનો જ છે; પણ તારો રોગ પરમૌષધ ઉપશમ્યો નહિં, પણ કર્મ કઠણાઈએ વધ્યો ગયો, અને હવે તું પ્રત્યક્ષ મૃત્યુની અણી ઉપર આવી પડ્યો છે; માટે હવે તો પરમ ઔષધ પરમાત્માનું રટણ કર

“ શરીરેર્જર્જરીભૂતે, વ્યાધિગ્રસ્તે કલેવરે ।

“ ઔષધં જાહ્નવીતોયં, વંદ્યો નારાયણો હરિઃ ॥ ”

એથી તારું પરમ કલ્યાણ થશે. આ ભવના બંધુરૂપે તારી સેવા—આકરી, તારું વૈયાવૃત્ય, ઔષધોપચાર કરી અમે બંધુભાવની ફરજ યથાશક્તિ અદા કરી છે; એ છતાં તને રોગ શાંતિરૂપ કરવા અસમર્થ થયા છીએ; પણ બંધુ ! એ બંધુ-ભાવ વાસ્તવિક નથી; ખરો બંધુભાવ વાસ્તવિક બંધુ-તો હવે દેખાડીએ છીએ. પ્રથમ બંધુભાવ ભાવ તો મોહને લઈ અમે દાખવ્યો. હવે તને તારા પોતાના સ્વરૂપમાં લીન થવા, તારા આત્માનું, તારા જ્ઞાનાદિનું ચિંતન કરવા, પરમાત્માનું ધ્યાન કરવા રૂપ બોધ આપી અમે ખરો બંધુભાવ બતાવીએ છીએ. બંધુ ! આ હિતવચનો કહી અમે અમારી ફરજ અદા કરીએ છીએ.

તું કર્મામાં ચિત્ત રાખીશ નહિં, લેપાધરા નહિં, તું અનંત શક્તિનો ધણી એવા આત્મા છે, કર્મવશે આવાં

દુઃખ લોગવવાં પડ્યાં, અજ્ઞાને કરી કર્મવશ થયો;
 માટે કરી એ દુઃખ ન લોગવવાં પડે,
 સસારની અસા સંયોગ-વિયોગ ન પામવા પડે એ
 રતા અને ચાર માટે જ્ઞાનમાં લીન થા. આ શરીરરોગ
 શરણુ તો ન ટળ્યો; હવે આ ભવરોગ
 ટાળવા જ્ઞાનનો આશ્રય લે; પ્રભુ
 ભક્તિરૂપ ઓપધ લે

“જન્મ જરા મરણુ કરી એ,
 આ સસાર અસાર તે,
 કર્યા કર્મ સહુ અનુભવે એ,
 કોઈ ન ગળણુહાર તો.
 શરણુ એક અરિહંતનું એ,
 શરણુ સિદ્ધ ભગવત તે,
 શરણુ ધર્મ શ્રી જ્ઞેનનો એ,
 સાધુ શરણુ ગુણવત તો.”

—શ્રી વિનયવિજયજી (પુણ્યપ્રકાશ સ્તવન.)

બધું ! આ વિચાર આજ શરણુરૂપ છે, માટે તું
 આગલા પાપોની ત્રિકરણુ શુદ્ધિએ
 પુણ્યનો પ્રકાશ ક્ષમા ચાહ, બાણે-અબાણે કરેલા-
 અને થયેલાં વેરવિરોધ માટે પ્રાણી ખાવની
 આરાધનાના દ્વાર ક્ષમા માગી લે, દુષ્કૃતની નિન્દા કર,
 ઉત્તમ કૃત્યની અનુમોદના કરી લે,
 આ ભવમાં તે જ જ સારાં કૃત્યો કર્યા હોય તે સાર-
 ભૂત ગણી તેની અનુમોદના કર, મત ખચ્યાખાણુ આદર,
 દેહ પરથી મમત્વ છાંડી દે, અનશન કર, આ રોગ-

માંથી રહેજે ઉઠું તો બલે, નહિં તો મારે હવે આ
 દેહથી કાંઈ પણ વસ્તુ ખાન-પાન, ઔષધાદિ કદ્યે
 નહિં એમ મતારાદ આદર અને પ્રભુમાં લીન થા બંધુ
 ઉત્તમ ગતિ પામવાનો આ ઉત્તમ રસ્તો છે; પૂર્વના મહાપુરુષો
 ઉત્તમ ગતિ એ વાટે પામ્યા છે. માટે તું પણ એ વાટે નિશ્ચય ઉત્તમ
 ગતિ પામીશ. અમે તારા ખરા પ્રિયજનો છીએ; તારી પરમ
 સફળિતિ થાઓ એવું અંતઃકરણથી ઇચ્છીએ છીએ. માટે બંધુ !
 હવે તારા મૃત્યુકાળની આ પળ બચ છે, એ છેલ્લી પળો
 એમ સમજ તારા પોતામાં લીન થા, બીજો લક્ષ છોડી દે,
 શ્રી પરમ સફળરૂપ પરમાત્માને સંભાળ.

આવા પ્રકારનો મૃત્યુ સુધારનારો શાંત-પવિત્ર-ઉપકારી
 બોધ આપવાને બદલે, ચેતન ! જેને તું
 આ તે સ્નેહ કે સ્વર્ણન, કુટુંબીઓ ગણે છે તે તો ઉલટા
 વૈરીભાવ ! તું જતો રહેવાનો છે એમ બળી તારા
 દુઃખ-રોગ-ચિંતાની દરકાર રાખ્યા વિના
 તને પૂછે છે : કહો કાંઈ કહેવું છે ? હવે તમારા વિના આ
 બાંધકીનું શું થશે ? આ છોકરાંઓનું ભરણ-પોષણ કોણ
 કરશે ? આ માખાપને કોણ પાળશે ? એ આદિરૂપે વિટંબના
 કરી ઉલટા જનારાનાં દુઃખમાં શાંતિ-દિલ્લાસો આપવાને બદલે
 તેના દુઃખમાં ઉમેરો કરે છે, જે ચિંતાથી તે પીડાય છે તે જ
 ચિંતામાં વધારો કરે છે. ચેતન ! જેને તું તારાં ગણે છે,
 તેઓ તને જો ! આમ દુઃખ વચ્ચે કેવું સુખ આપે છે ! વળી
 તેઓ કદાચ સ્વાર્થ છાંડી તારા રોગ નિવારણના ઉપાય ભરી
 રાખે તો તું કદાચ બચી બચ, પણ તે તો પોતાના સ્વાર્થને
 વશ થયા થકા. તારૂં અહિતજ વાંચે છે. તને સહજ લગ્નાર

વધારે રોગ થયો જાણી, અરે ! અમારું હવે શું થશે ? એમ સ્વાર્થવશ થઈ રહી પછી તને વધારે દુઃખી કરે છે. તેઓ તારા દુઃખને નથી રહતા, પણ અરે ! હવે અમારું શું થશે, એ દુઃખને રહે છે. તું આ રોગથી મરી જવાનો છે, એવો તને તો ખ્યાલ પણ ન હોય અને તું હિંમતમાં હોય, પણ તે તારો ખ્યાલ અને હિંમત એ તારા ગણાતાં સ્વજનો રહેવા હેતાં નથી તો ! તેઓના કલ્પાંતથી તું નિરાશ થઈ જાય છે. તારા પગ ભાંગી જાય છે અને એ નિરાશાથી પણ ઘણીવાર રોગ વધી તારું સોપવાતિ (સોપકમી) આયુ તુટી જઈ તું મૃત્યુને વશ થાય છે. તેઓ પોતાના સ્વાર્થને નહિ રક્ષતાં તને હિંમત આપે તો ઉલટો તારો રોગ ઉપરાંત તું કદાચ વધારે વખત જીવવા પામે, પણ ચેતન ! તારાં એ સ્વજનો એમ ક્યાંથી થવા દે ? આવો આ મૃત્યુ અવસરનો સ્વજનાદિનો વિચિત્ર મોહ છે; વિચિત્ર સ્વાર્થ છે.

અને ચેતન ! તારા જવા પછી એ શું કરે છે ? તું જે તેઓને મારે, આખો ભવ ધૂળ ઘાલી મૃત્યુ પાછળ વ- રજ્યો, અર્યો તેનું તો ગમે તે જીખાં, પડયા પર થાઓ; સારી ગતિ થાઓ કે માઠી પાડુ, જરા ઝ- થાઓ, તેનો તો તેઓને વિચાર પણ દહે જીતિઆં, નથી. પણ ઉલટા તારા જવા પછી સ્નેહીઓનો તારાં દ્રવ્યની ભાંગરેલ કરે છે; તે સ્વાર્થ. વહેંચી લે છે; તે વહેંચણીમાં તોફાન કરે છે, કોઈને ઓછું મળે છે, કોઈને વધારે મળે છે, આથી વિરોધ થાય છે. કોઈ નને જશ આપે છે. કોઈ તારાથી ચેડાં કાઢે છે. જામ પછવાડે તારા

પ્રતિ વીતક થાય છે, વીતે છે. પોતાનું સુખ મયું બાણી સ્ત્રીઓ લાંબા કાળ સુધી રડાપીટ કરે છે, તારા નામનો છેડો તાણે છે. પુરુષો પણ તારા સંબંધ રૂપ નામને યાદ કરી, કોઈ ભોઈ કરી, કોઈ બેટા કરી તને લાંબા સાહે યાદ કરે છે, પણ કોઈ એમ નથી વિચારતું કે તારી શી ગતિ થઈ? તું કઈ ગતિમાં પડ્યો. તારું શું થયું, તું સુખી છે કે દુઃખી એનો ચેતન ! કોઈ વિચાર કરતું નથી. તું ગયો એમ અમારે પણ જવું છે-એવો વિચાર પણ એઓને નથી. એઓ તો બધે શાશ્વત રહેવાના હોય, એમ ગણી તારા ધન-પરિશ્રદ્ધની બહેચણી કરતાં બોધુ-વધારે મળવાથી ઉલટા કલહ કરે છે. અને જે ધન તેં પાપ કરી, દુઃખ વેડી ભેગુ કર્યું, અને જે બધું ઉપભોગમાં લીધા વિના આમ ને આમ મૂકી તારે આમ કાંજને વશ થઈ ચાલી નીકળવું પડ્યું, તે જ તારા ધનને લઈ તેઓ તને કલંક આપે છે, તારી અપકીર્તિ ગાય છે, તને ચોરે ચડાવે છે કે ફલાણો ગયો, પણ માફ કાંઈ કરતો ન ગયો, અથવા અમુકને વધારે આપનો ગયો, મને બોધું આપતો ગયો।

ચેતન બંધુ ! આ પ્રમાણે તારા જવા પછી તારા દ્રવ્યનો તેઓ સ્વાર્થવશે ગેરઉપયોગ કરે છે. તારા દ્રવ્યનો દુરુપયોગ નામને ફરતી પાઘડી બધાવે છે. પણ કોઈને એમ વિચાર નથી સૂઝતો, કે એ બિચારે દુઃખી થઈ, પાપ કરી આ પુંછ ભેગી કરી એ પોતે ભોગવ્યા વિના ચાલતો થયો, તો એ બધી પુંછ નહિં તો તેનો અમુક ભાગ ભલા સુદેવે વાવીએ; ધર્મ અર્થે આપીએ; સુપાત્રે તેનું દાન કરીએ; આ ઘણા ગરીબ કંગાળ અપંગ છે, તેઓને તે વડે ખાવા-પીવાનું કરી આપીએ, ભલા એની આત-

રહી ઠરશે; ધર્મ થશે; અથવા જ્ઞાન ઉદ્ધાર કરીએ આ બધા ધર્મકાર્યથી મરનારનાં આત્માનું કલ્યાણ થશે, અને આપણે પણ એ ધર્મકાર્યમાં કારણિક હોવાથી આપણને પણ ધર્મલાભ થશે. એતન બધું ! આ વિચાર તેઓને નથી આવતો. તેઓ ધામર બિચારા વિચારતા નથી કે જે ધન જનારાને લોભ ન પડે તે તેઓને લોભ કેમ પડશે ! પણ મોહ-અવિવેક-સ્વાર્થ આડે એઓ આ વિચાર નથી કરી શકતા]

બધું ! જે મૃત્યુ પછી પછવાડે આવી સ્થિતિ થાય છે, તે મૃત્યુ-શિકારી બાણ બેચીને આ સંસારમાં અપ્રમત્તપણે ઉલો છે. તેમાં હવે લેશ માત્ર પ્રમાદ કર્તવ્ય નથી. ૩

હવે આ ભાવનાનું અષ્ટદાળિયું કહે ॥ —

॥ મારુળી રાગ. ॥

સ્વજનજનો વહુધા હિતકામં ।

પ્રીતિરસૈરભિરામં ॥

મરણદશાનશ મુપગતવર્તં ।

રક્ષતિ કોઽપિ ન સન્તં ॥

વિનય વિધીયતાં રે શ્રી જિનધર્મઃ શરણં ।

અનુસંધીયતાં રે શુચિતરચરણસ્મરણં ॥ ૧ ॥

અર્થ—એતન ! ઉપર જે સ્વજનોનો સ્વાર્થ પ્રકાર બતાવ્યો-

તે કાંઈ બધા સ્વજનો એવા નથી હોતા,

સ્વજન સમીપ એ સાચી વાત છે; પણ વજાબરા, સ્વાર્થ

છતાં સંત પશુ આડે, જનારાનો વિચાર નથી કરતા; છતાં
મરણુ આગળ ઘણે ભાગે સ્વજનો આપણા હિતના કામી
અશરણુ. હોય છે; આપણા હિતમાં રાજ હોય છે
અને આપણા ઉપર પ્રીતિ કરી રાજ થાય
છે; પણ જ્યારે મરણુ અવસ્થા જીવને આવે છે ત્યારે બલે
કોઈ સંતપુરુષ હોય, પણ તેનું કોઈ રક્ષણ કરતું નથી.
તેને મૃત્યુમાંથી કોઈ બચાવી શકતું નથી આમ સંતપુરુષે
પણ મરણુમાંથી બચવા અસમર્થ છે તેને તેના પર પ્રેમ
ધરનારા તેના હિતેથી સ્વજનો પણ બચાવી શકતા નથી. આમ
આ અશરણુતા વિચારી, વિનય ! તું પવિત્ર શ્રી જૈન ધર્મનું
શરણુ લે; અને વિશેષ પવિત્ર એવા ચારિત્રનું તથા જેણે
ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું છે એવા પવિત્ર સત્પુરુષોનું
શરણુ કર.

“ સર્વજનો ધર્મ મુશળું બાળી,
આરાધ્ય આરાધ્ય પ્રભાવ આણી;
અનાથ એકાંત સનાથ ઘાશે,
એના વિના કોઈ ન બાહ્ય સ્કાશે ”

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.

ચેતન ! તને એક સર્વજ પરમાત્માનો^૧ ધર્મ જ શરણુભૂત
થશે, તેનું શરણુ ધર. ૧

તુલસીદાસ
દુર્ગત વલ મસ્પલિતં ॥

હરતિ યમો નરપતિમપિ. દીનં ।

મૈનિક્ક ઇય લઘુમીનં ॥ વિ૦ ॥ ૨ ॥

અર્થ—અહો ! જેમ મચ્છીમાર માછલીઓ પકડી તેને
દીન કરી મૂકે છે તેમ જેની આસપાસ

મીન અને ધીવર અથ્થ, રથ, હાથી, પાયદળ એ રૂપ થતુ
તેમ રંગી સેના વીંટાઈ રહી છે, અને અસ્ખ-

લુવ અને યમ લિત બળને ધરવાવાળા છે એવા રાજા
પણ યમના મુખમાં પકડા દીન થઈ જાય

છે તેવા સેના અને જુલબળ ઉપર મુસ્તાફ રહેનારા નૃપ-
તિઓ પણ કાળ આગળ અશરણ છે. મચ્છીમાર આગળ

પામર માછલીઓ જેમ દીન-લાચાર છે તેમ કાળ આગળ
આવા બળવાન શક્તિમાન રાજાઓ પણ લાચાર છે.

“ અતુલ બલી હરિ ચક્રી રામા,

“ જુએજિત મહમત્ત રે,

“ કૂર જમ બલ નિકટ આવે,

“ ગલિત જાયે સત્ત ..માયા બલ રે.”

શ્રી રૂપવિજયજી. ૨

પ્રવિશતિ વજ્રમયે યદિ સદને,

તૃણમથ ઘટયતિ વદને ॥

તદપિ ન મુચ્ચતિ હત સમનર્તી,

નિર્દયપૌરુષનર્તી ॥ વિ૦ ॥ ૩ ॥

અર્થ—અહો ! આ કાલ-કૃતાવ કેવળ ક્યા રહિત છે. તે

પોતાના બળે નાચી રહ્યો છે, સને જગ-
બધાને નથાવ- તના બંધવાનુ છુવેને પણ નચાવી રહ્યો
નારો નિર્દય કાળ ! છે. તે બધા પર એક સરખો પ્રહાર કરવા-
વાળો છે. નથી ભેતો એ રાંક, નથી ભેતો
એ રાત્ર, નહિં નાનો, નહિં મોટો—અમે તે હોય—બધા પર
એક સરખી રીતે પોતાના વજ્રમય કાયદાનો અમલ કરે છે.
કોઈ એવ લલે વજ્રમય, ચોતરફ મજબુત બંધ એવા ધરમાં
પૂરાય, પણ ત્યાં તેને કાળ છોડતો નથી. અથવા લલે તે એવ
મોઢામાં તણખણું લઇ કાળને બચાવવા આજીજી કરે, પણ
કાળ તો તે આજીજી ઉપર ધ્યાન જ આપતો નથી. આમ કાળ
આગળ આજુ જગત અશરણુ છે. મોટા મોટા રાજવીઓ
કાળને વશ થઇ જમદેશ આવી ગયા છે.

“ જે તખત બેસી હુકમ કરતા,

“ પહેરી નવલા વેષ રે;

“ પાઘ સેહરા ધરત ટેલા,

“ મરી ગયા જમ દેશ—માયા જાલ રે.

“ પૃથ્વીને જે છત્ર પરે કરે,

“ કરે મેરુનો દંડ રે,

“ તે પણ ગયા હોય ઘસંતા,

“ મૂઢી સર્વ અખંડ—માયા જાલ રે.”

શ્રી રૂપવિજયજી.

આમ હે વિનય ! આખો સંસાર અશરણુરૂપ છે, માટે
તું તો પવિત્ર શ્રી જૈન ધર્મનું શરણુ આદર અને પવિત્ર
ચારિત્રની અનુસંધિ કર. ૩.

વિદ્યામંત્રમહોપધિસેવાં,

સૃજતુ વશીકૃતદેવાં ॥

રસતુ રસાયનમુપચયકરણં,

તદપિ ન મુચ્ચતિ મરણં ॥ વિ૦ ॥ ૪ ॥

અર્થે:—ચેતન ! જલે ચાહે તો કોઇ વિદ્યાસિદ્ધિથી કે
મંત્રસિદ્ધિથી કે કોઇ મહાઔષધિવડે

વિદ્યા, મંત્ર, તંત્ર, દેવતાને સાધે, અથવા શરીરને મજબૂત
ઔષધ, બધાં કરવા, પુષ્ટ કરવા, વળ જોડું કરવા રસા-
કાળ આગળ ચન સેવે, પણ તેને જોમ છતાં પણ મૃત્યુ
અફળ. છોડતું નથી. આયુષ્ય ક્ષીણ થયે મંત્ર

સિદ્ધિ, કે વિદ્યાસિદ્ધિ, કે દેવતાની સાહા-

ય્ય કાંઈ કામ આવતું નથી; જોમાંથી કાંઈ પણ મૃત્યુ રોકવા
સમર્થ નથી. તેમજ જસાયણવડે જલે શરીરને તંદુરસ્ત કે
પુષ્ટ કર્યું હોય, પણ તેણે શરીર પણ આયુ ક્ષીણ થયે કામ
આવતું નથી. જોવા શરીરમાંથી પણ આત્માને કાળ ધકેલી
મૂકે છે, માટે વિદ્યા, કે મંત્ર, કે દેવસાધના, કે રસાયન કોઇ
માન કરવા યોગ્ય નથી. મોટા મોટા મન્વંતરી જેવા વૈદો,
હોકટરો પણ કાળ આગળ વિવશ થઈ પડી દેહ છોડી ચાલી
નીકળ્યા છે. તેઓની વૈદ્યક-કુશળતા કાંઈ કામ નથી આવી,
તેમજ મોટા વિદ્યાસિદ્ધિવાળા વિદ્યાધરો, કે તંત્રમાં કુશળ
તાંત્રિકો પણ આયુ પૂર્ણ થયે હોતા નહોતા થઈ ગયા છે.
આમ હે વિનય ! સર્વ જીવ કાળ આગળ અશરણ છે. જોકે
પરમ આશ્રયદ્રુષ્ટી જિનવર દેવ અને પવિત્ર ચારિત્ર છે
તેને તું આદર. ૪.

વપુષિ ચિરં નિરુણદ્વિ મમીરં ।

પતતિ જલધિપરતીરં ॥ •

શિરમિ ગિરેરધિરોહતિ તરમા ।

તદપિ સ જીર્યતિ જરસા ॥ વિ૦ ॥ ૫ ॥

અર્થ:—કોઈ માણસ ભલે પવન જય કરે, અર્થાત્ પ્રાણી
યામવડે લાળા કાળ મુઘી શરીરમાં
મરણને કશી પવનનો શય કરે, ભલે કોઈ માણસ સમુ-
અટકાયત નથી. ફ્રને પેવે પાર જઈ પડે, અથવા મહા-
પરાક્રમે કરી ઉઠ્યા પર્વતના શિખર પર
ચડી જઈ બેઠે, પણ ત્યાંયે તેને ઘડપણ છોડે એમ નથી, ત્યા
પણ તેનો દેહ જજ્જરિત થઈ પડી જવાનો જ, ત્યા પણ
મૃત્યુ આવવાતું જ)

“ જન્મ જરા મરણે કરીએ,

આ સ સાર અસાર તો ”

આ સ સારમાં જન્મ-જરા-મરણની અશરણતા ઠેરઠેર
છવાઈ રહી છે એવું કોઈ સ્થળ નથી કે કોઈ જીવ તેનો
આશ્રય લઈ એ ત્રિપુટિથી બચે ઉઠ્યા પર્વતની ટોચ ઉપર,
ઉડી ખાઈના તળિયે, સમુદ્રને પેલે પાર, ગમે ત્યા જાઓ પણ
મરણ તો ચોક્કસ છે પવન શાધી કોઈ સમાધિ લગાવે, પણ
આયુ પૂર્ણ થયે તેને દેહ મૂકવોજ પડશે આમ હે, વિનય ! આ
આખું જગત્ અશરણમૂત છે શરણરૂપ તો અરિહત પર
માત્રા, સિદ્ધ પરમાત્મા, નિરાગી મુનિવરો અને તેઓશ્રીનો
પ્રરૂપેત ધર્મ છે તેનો હે વિનય ! તું આશ્રય કરી તારા

આત્માની ચારિત્ર સાથે અનુસધિ કર તારા આત્માને ચારિ-
ત્રમા, સંયમમાં જોડે ૫

સૃજતી મસિતશિરોરુહલલિતં,

મનુજશિરો* વલિપલિતં ॥

કો વિદધાનાં મૃચનમરસં,

પ્રભવતિ, રોધ્યું જરસં ॥ વિ० ॥ ૬ ॥

અર્થ—અહો ! આ જરા અવસ્થાને અટકાવવા કોણું
સમર્થ છે ? કોઈ મથી માણસના કાળા
જરા પાણુ દુર્વાર વાળ, જેથી માથું ચોલી રહ્યું છે, તેને
શ્વેત પલીયુલ કરી મૂકે છે. યુવાવસ્થાકૃપ
વર્ધાઋતુના આ કુદર કાળા વાળકૃપી પાણીથી ભરેલાં રમામ
વાદળાને અહો ! આ જરાવચ્ચા શ્વેત વાળકૃપ બીજી ઋતુના
પાણી વિનાના વિરસ વાદળા કરી મૂકે છે. અર્થાત્ આ ઘંડપણુ
વાળાને શ્વેત કરી મૂકે છે, શરીરનો રસ હરી લે છે એવા ઘંડ-
પણુને કોણ હઠાવી શકે એમ છે ? ઘટપણુ આગળ પણ કોઈની
કારી કાવતી નથી, ટીકી લાગતી નથી, એવો અશરણુભૂત
આ સસાર છે, એમ જોઈ ચેતન વિનય ! તું શ્રી જિનેન્દ્ર
ભગવાનતું શરણુ લે ૬

ઉદયત ઉગ્રહૃજા જનકાયઃ,

કઃ સ્યાત્તત્ર સહાયઃ ॥

एकोऽनुमति विधुर्यरागं,

विमजति कोऽपि न भागं ॥ વિ० ॥ ૭ ॥

અર્થ:—હે બંધુ ચેતન ! જ્યારે આ દેહ રોગવ્યાપ્ત થશે, ત્યારે તને કોઈ સહાયભૂત થશે ? શરીર રોગગ્રસ્ત ના, કોઈ નહિં. કોઈ એમાં ભાગ નહિં લે. કેમકે જો ! આ ચંદ્રનું રાહુવડે ગ્રહણ થાય છે ત્યારે જો ગ્રહણપીડામાં ચંદ્રની આસપાસનાં બીજા નક્ષત્ર-તારા ભાગ લે છે ? ના, નહિં જ. જો ગ્રહણ ચંદ્ર પોતેજ ભોગવે છે, તેમ આ શરીરમાં પ્રત્યક્ષ રોગાદિ ઉપજે, તે આત્મા-એજ ભોગવવાં પડે છે; આસપાસના ઇંદ્રિય જન, મિત્ર, કુટુંબીઓ કે સ્વજન કોઈ તેમાં ભાગ લેતું નથી. કોઈ જો દુઃખ બ્રાહ્મું કરી શકતું નથી, કે ટાળી શકતું નથી.

“ શરીરમાં વ્યાધિ પ્રત્યક્ષ થાય;
તે કોઈ અન્યે લઈ ના શકાય. ”

આમ હે ચેતન ! આ જગતને જન્મ, જરા, રોગ, મૃત્યુને વશ પડ્યું અશરણરૂપ દેખી તું શ્રી વિનેશ્વર ભગવાનને આશ્રય લે, તેઓનો ધર્મ આદરે. ૭.

શરણમેક્ષ્મનુમરં ચતુરંગ્ગ,
પરિહર મમતામ્ગ્ગ ॥
વિનય રચ્ય શિવસૌરવ્યનિધાનં,
શાંતસુધારસપાનું ॥ વિ० ॥ ૮ ॥

અર્થ:—હે વિનય ! આમ સર્વ પ્રકારે આ જગત અનાથ, અશરણ છે, એમ બાણી તું જેના જ્ઞાન, શરણ એકે ધર્મ. દર્શન, ચારિત્ર, તપ એ જ્ઞાન ચતુષ્થીરૂપ ચાર અંગ છે, એવા તારા શાશ્વત, આત્માને

જ આશ્રય કર; અથવા જેને એ ચતુષ્થી વ્યક્ત, થઈ છે એવા
વીતરાગ પરમાત્માનું ચરણ લે; અથવા દાન-શીલ-તપ-ભાવ-
રૂપ જેનાં ચાર અંગ છે, એવા પવિત્ર ધર્મનો આશ્રય લે,
પર વસ્તુ પરની 'મમતા' અને આસક્તિ ત્યજી દે, અને, હે
વિનય ! આ શાંત સુધારસનું પાન કરી શિવસુખ પ્રાપ્ત કર.
આ શાંત સુધારસના પાનથી તને મોક્ષથી મળશે માટે વિનય !
આ જગત્ અસાર અશરણુરૂપ બળી—

“ ભજ સદા ભંગવંત ચેતન,

“ સેવ શુદ્ધ પદપદ્મ રે;

“ રૂપ કહે 'કર ધર્મ'કરણી,

“ પામે શાશ્વત સમ...માયા બલ રે ”

શ્રી રૂપવિજયજી. ૮

આ સંસારના અશરણુપણા વિષે શ્રી ઉત્તરાધ્યયનમાં
આપેલુ શ્રી અનાથી મુનિનું ચરિત્ર બહુ બોધક હોવાથી, આ
નીચે આપેલુ છે, તે પરથી ચેતન ! તું તત્ત્વ શોધ.

* અનાથી મુનિ.

અનેક પ્રકારની ઋદ્ધિવાળો મંગધ દેશનો + શ્રેણિક રાજા
અશ્વકીડા માટે મડિકુક્ષ નામના વનમાં નીકળી પડ્યો. વનની
વિચિત્રતા મનોહારિણી હતી. નાના પ્રકારનાં વૃક્ષો ત્યાં આવી
રહ્યા હતા. નાના પ્રકારની ફેમળ વેંલોઓ ઘટાટોપ થઈ
રહી હતી. નાના પ્રકારના ઘેણીઓ આનદથી તેનું સેવન

* મોક્ષમાળા

+ શ્રેણિક રાજા પર્મીસરો વરસ ઉપર હાલના પૂર્વ બંગાળના
એક મહાન જૈન ધર્મી રાજા હતા. શ્રી તીર્થંકર ભગવાન મહાવીર-
સ્વામીના પરમ અનન્ય ભક્ત હતા.

કરતાં હતાં. નાના પ્રકારનાં પાક્ષ્ણિકાનાં મધુરાં ગાયન ત્યાં સંભળાતા હતાં. નાના પ્રકારના જળના ઝરણ ત્યાં ાહેતા હતાં. ટુંકામાં એ વન નંદનવન જેવું લાગતું હતું. તે વનમાં એક ઝાડ તળે મહાસમાધિવંત પશુ સુકુમાર અને સુખોચિત મુનિને તે શ્રેષ્ઠિકે બેઠેલા હતા. એનું રૂપ જોઈને તે રાજા અત્યંત આનંદ પામ્યો. ઉપમા રહિત રૂપથી વિસ્મિત થઈને મનમાં તેની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો. આ મુનિનો કેવો અદ્ભુત વર્ણ છે ! એનું કેવું મનોહર રૂપ છે ! એની કેવી અદ્ભુત સૌન્દર્યતા છે ! આ કેવી વિસ્મયકારક ક્ષમાનો ધરનાર છે ! આના અંગથી વૈરાગ્યનો કેવો ઉત્તમ પ્રકાશ છે ! આની કેવી નિર્લોભતા જણાય છે ! આ સંયતિ કેવું નિર્ભય નમ્રપણું ધરાવે છે ! એ ભોગથી કેવો વિરક્ત છે ! એમ ચિંતવતો ચિંતવતો, મુદિત થતો થતો, સ્તુતિ કરતો કરતો, ધીમેથી ચાલતો ચાલતો, પ્રકૃષ્ણ થઈને, તે મુનિને વંદન કરી અતિ સમીપ નહિ, તેમ અતિ દૂર નહિ એમ તે શ્રેષ્ઠિક બેઠો.

પછી બે હાથની અજલિ કરીને વિનયથી તેણે તે મુનિને પુછ્યું:—“હે આર્ય ! તમે પ્રશંસા કરવા શ્રેષ્ઠિક અને શોભ્ય એવા વરુણ છે, ભોગ વિલાસના માટે અનાથીનો સંવાદ. તમારું વય અનુકૂળ છે. સંસારમાં નાના પ્રકારના સુખ રહ્યાં છે. તત્તુ તત્તુના કામ-ભોગ, જળ સંબંધીના વિલાસ, તેમ જ મનોહારિણી સ્ત્રીઓનાં સુખવચનનું મધુર શ્રવણ છતાં, એ સઘળાનો ત્યાગ કરીને મુનિત્વમાં તમે મહા ઉદ્યમ કરો છો એનું શું કારણ ? તે મને અનુગ્રહથી કહો.”

રાજાના આવા વચન સાંભળીને મુનિએ કહ્યું—“હે રાજા ! હું અનાથ હતો મને અપૂર્વ વસ્તુનો પ્રાપ્ત કરાવનાર તથા યોગ દેમનો આપનાર, મારા પર અનુકંપા આણનાર, કરુણાથી કરો પરમ સુખનો દેનાર એવો મારો કોઈ મિત્ર થયો નહિ, એ કારણે મારા અનાથીપણાનું હતું ”

શ્રેણિક મુનિના બાવણથી સ્મિત હસીને બોલ્યો—“તમારે મહા ઋદ્ધિવતને નાથ કેમ ન હોય ? જો કોઈ નાથ નથી તો હું થઈ છું હે બચત્રાણ ! તમે લોગ લોગવો હે, સચિત મિત્ર ! જાતિએ કરી ડુર્લભ એવો આ તમારો મનુષ્યભવ સુલભ કરો.”

અનાથીએ કહ્યું—“અરે ! શ્રેણિક રાજા ! પણ તું પોતે અનાથ છે તો મારો નાથ શું થઈશ ? વધ્યા પુત્ર કયાંથી નિર્ધન તે ધનાઢ્ય કયાથી બનાવે ? અપુષ્પ આપે ? તે પુદ્ગિદાન કયાથી આપે ? અસ તે વિદ્વતા કયાંથી હે ? વધ્યા તે સતાન કયાથી આપે ? જ્યારે તું પોતે અનાથ છે તો મારો નાથ કયાથી થઈશ ?”

મુનિના વચનોથી રાજા-અનિ આકુળ અને અતિ વિસ્મિત થયો કોઈ કાળે જે વચનોનું શ્રવણ થયું શ્રેણિકેની નથી, તે વચનોનું ચતિ-સુખથી શ્રવણ આકુળતા. થયું એથી તે ચકિત થયો અને બોલ્યો—
“હું અનેક પ્રકારના અશ્વનો લોગી છું, અનેક પ્રકારના મહોન્મત્ત હાથીઓનો ધણી છું, અનેક પ્રકારની સૈન્યા મને આધીન છે, નગર, ગ્રામ અને ચતુષ્પાદની

કાંઈ મારે ન્યૂનતા નથી, મનુષ્ય સંબંધી સઘળા પ્રકારના લોગ હું પામ્યો છું, અનુચરો મારી આજ્ઞાને રૂડી રીતે આરાધે છે, એમ રાત્રીને છાજતી સર્વ પ્રકારની સંપત્તિ મારે ઘેર છે, અનેક મનોવાંચિત વસ્તુઓ મારી સમીપ રહે છે. આવો હું મહાન છતાં અનાથ કેમ હોઉં ? રખે હે ! ભગવાન ! તમે મૃયા બોલતા હો ”

મુનિએ કહ્યું:—“ રાજા ! માફ કરેવું તું ન્યાયપૂર્વક સમજ્યો નથી. હવે હું જેમ અનાથ થયો, અને જેમ મેં સંસાર ત્યાગ્યો તેમ તને કહું છું; તે એકાગ્ર અને સાવધાન ચિત્તથી સાંભળ. સાંભળીને પછી તારી ચંકાનો સત્યાસત્ય નિર્ણય કરજે:—

“ કાશાંબી* નામે અતિ છુર્ણ અને વિવિધ પ્રકારની
 બન્ધતાથી ભરેલી એક સુંદર નગરી છે.
 અનાથીની ત્યાં ઋદ્ધિથી પરિપૂર્ણ ધનસંચય નામનો
 અનાથતા. મારો પિતા રહેતો હતો. હે મહારાજા !
 યૌવનવયના પ્રથમ ભાગમાં મારી આંખો

અતિ વેદનાથી ઘેરાઈ. આજે શરીરે અગ્નિ બળવા માંડ્યો.
 શસ્ત્રથી પણ અતિશય તીક્ષ્ણ તે રોગ વૈરીની પેઠે મારા ઉપર
 ક્રોધાયમાન થયો. માફ મસ્તક એ આંખની અસહ્ય વેદનાથી
 હુઝવા લાગ્યું. વજના પ્રહાર જેવી, ઊંજાને પણ રોદ્ર બળ

* અસ્લાદાબાદથી આળેલ માધવ દૂર “ કૌસાંબ ” ગામ છે, ગામડું છે, જુના ખંડિયેરા છે, જોનાનું તીર્થ છે, વિષ્ણુ પ્રેમ છે, General Cunningham ના Reports on the archæological researches of India માં એ બાબત ઘણું જણવા જેવું મળે છે.

ઉપજાવનારી એવી તે દારુણ વેદનાથી હું અત્યંત શોકમાં હતો. સંખ્યાબંધ વૈદ્યક શાસ્ત્રનિપુણ વૈદ્યરાજે મારી તે વેદનાનો નાશ કરવા માટે આવ્યા, અને તેમણે અનેક ઔષધોપચાર કર્યા, પણ તે વૃથા ગયા એ મહાનિપુણ ગણાતા વૈદ્યરાજે મને તે દર્દથી મુક્ત કરી શક્યા નહિં, એજ હે રાજા ! માફ અનાથપણું હતું. મારી આંખની વેદના ટાળવાને માટે મારા પિતાએ સર્વ ધન આપવા માંડ્યું, પણ તેથી કરીને મારી તે વેદના ટળી નહિં. હે રાજા ! એજ માફ અનાથપણું હતું. મારી માતા પુત્રના શોકે કરીને અતિ દુઃખાર્ત થઈ, પણ તે પણ મને ફરકથી મૂકાવી શકી નહિં, એજ હે રાજા ! માફ અનાથપણું હતું. એક ઉદરથી જન્મેલા મારા જ્યેષ્ઠ અને કનિષ્ઠ ભાઈઓ પોતાથી બનતો પરિશ્રમ કરી ચૂક્યા, પણ મારી તે વેદના ટળી નહિં. હે રાજા ! એજ માફ અનાથપણું હતું. એક પેટથી જન્મેલી મારી જ્યેષ્ઠા અને કનિષ્ઠા ભગિનીઓથી માફ તે દુઃખ ટળ્યું નહિં. હે મહારાજા ! એજ માફ અનાથપણું હતું. મારી સ્ત્રી જે પતિવ્રતા, મારા ઉપર અનુરક્ત અને પ્રેમવંતી હતી તે આંસુ ભરી માફ હૈયું પલાળતી હતી, તેણે અન્ન-પાણી આપ્યા છતાં અને નાના પ્રકારનાં અથોલણ, યુવાદિક સુગંધી પદાર્થો, તેમજ અનેક પ્રકારના પુલકદનાદિકના બાણીતા અભાણીતા વિલેપન કર્યા છતાં, હું તે વિલેપનથી મારો રોગ શમાવી ન શક્યો. ક્ષણ પણ અળગી રહેતી નહોતી એવી તે સ્ત્રી પણ મારા રોગને ટાળી ન શકી, એજ હે મહારાજા ! માફ અનાથપણું હતું. એમ કોઈના પ્રેમથી, કોઈના ઔષધથી, કોઈના વિલાપથી, કે કોઈના પરિશ્રમથી એ રોગ ઉપશમ્યો નહિં. એ વેળા પુન પુન મેં અસદ્ય વેદના લોગવી. પછી હું પ્રપંચી સંસારથી એક વામ્યો એક વાર જે

આ મહાવિડંબનામય વેદનાથી મુક્ત થઈ તો ખંતી, દંતી અને નિરાશંભી પ્રવ્રજ્યાને ધારણુ કરું, એમ ચિંતવીને શયન કરી ગયો. જ્યારે રાત્રી વ્યતિક્રમી ગઈ ત્યારે હે મહારાજ ! મારી તે વેદના ક્ષય થઈ ગઈ, અને હું નિરાશી થયો. માત-તાત-સ્વજન-બંધવાદિકને પૂછીને પ્રભાતે મેં મહાક્ષમાવંત, ઈંદ્રિયને નિમ્મલ કરવાવાળું, અને આરણ્યોપાધિથી રહિત એવું અણુગાસ્ત્ર ધારણુ કર્યું.

“હે શ્રેષ્ઠિક રાજા ! ત્યારપછી હું આત્મા-પરાત્માનો નાથ થયો. હવે હું સર્વ પ્રકારના જીવનો નાથ છું. તું જે શંકા પામ્યો હતો તે હવે ટળી ગઈ હશે. અનાથીની સનાથતા એમ આપું જગત્ ચક્રવર્તી પર્થત અશરણુ અને અનાથ છે. જ્યાં ઉપાધિ છે ત્યાં અનાથતા છે; માટે હું કહું છું તે કથન તું મનન કરી જાણે. નિશ્ચય માનજે કે આપણો આત્માજ દુઃખની ભરેલી વૈતરણીનો કરનાર છે, આપણો આત્માજ કૂર શાદમલી વૃક્ષના દુઃખનો ઉપજાવનાર છે આપણો આત્માજ નંદનવનની પેઠે આનંદકારી છે, આત્મા કર્તા આપણો આત્માજ વાંચિછત વસ્તુરૂપી અને દુઃખની દેવાવાળી કામધેનુ સુખનો ઉપ-આત્મા કર્તા જાવનાર છે; આપણો આત્માજ કર્મનો કરનાર છે; આપણો આત્માજ તે કર્મનો ટાળનાર છે; આપણો આત્માજ દુઃખોપાર્જન કરનાર છે, અને આપણો આત્માજ સુખોપાર્જન કરનાર છે; આપણો આત્માજ મિત્ર, અને આપણો આત્માજ વેરી છે; આપણો આત્માજ કનિષ્ઠ આચારે સ્થિત,

અને આપણો આત્માજ નિર્મળ આચારે સ્થિત રહે છે.”

એમ આત્મપ્રકાશક બોધ શ્રેણિકને તે અનાધી મુનિએ આપ્યો. શ્રેણિક રાજા બહુ સતોષ પામ્યો. બે હાથની અંજલિ જોડી તે એમ બોલ્યો—“હે ભગવન!
“શ્રેણિક સમકિત તમે મને બહી રીતે ઉપદેશ્યો, તમે જેમ પામ્યો રે” હવે તેમ અનાથપણું કહી બતાવ્યું.
મહર્ષિ! તમે સનાથ, સખાંધવ અને તમે સદ્ગમ છો. તમે સર્વ અનાથના નાથ છો. હે પવિત્ર સંયતિ! હું તમને ક્ષમાવું છું, તમારી જ્ઞાની શિક્ષાથી લાલ પામ્યો છું. ધર્મધ્યાનમાં વિઘ્ન કરવાવાળું લોગ લોગવવા સંબંધીનું મેં તમને હે મહાભાગ્યવંત! જે આમંત્રણ દીધું, તે સંબંધીનો મારો અપરાધ મસ્તક નમાવીને ક્ષમાવું છું.” એવા પ્રકારથી સ્તુતિ ઉચ્ચારીને રાજપુરુષદેસરી શ્રેણિક વિનયથી પ્રદક્ષિણા કરી સ્વસ્થાનકે ગયો.

મહાતપોધન, મહામુનિ, મહાપ્રજ્ઞાવંત, મહાયશ્યવંત, મહાનિર્ઝય અને મહાશુભ અનાધી તાત્પર્ય મુનિએ મગધ દેશના શ્રેણિક રાજાને પોતાના વીતક ચરિત્રથી જે બોધ આપ્યો છે, તે ખરે, અશરણુભાવના સિદ્ધ કરે છે. મહામુનિ અનાધીએ લોગવેલી વેદના જેવી, કે એથી અતિ વિશેષ વેદના અનંત આત્માઓને લોગવતા જોઈએ છીએ, એ કેવું વિચારવા લાયક છે! સંસારમાં અશરણુતા અને અનંત અમાયતા છવાઈ રહી છે. તેનો ત્યાગ ઉત્તમ તત્ત્વજ્ઞાન અને પરમ શીલને સેવવાથી જ

થાય છે, એ જ સુકિતના કારણરૂપ છે. જેમ સંસારમાં રહ્યા છતાં અનાથી અનાથ હોતા, તેમ પ્રત્યેક આત્મા તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વિના સદૈવ અનાથ જ છે.”

॥ इति श्री शांतसुधारसगेयकाव्ये अशरणभावनविभाषनो
नाम द्वितीयः प्रकाशः ॥

ઇતિ શ્રી શાંતસુધારસ નામના ઢાળખદ્ધ કાવ્યમાં
અશરણભાવના નામનો બીજો પ્રકાશ સમાપ્ત.

ૐ

ત્રીજી સંસારભાવના.

॥ શિશ્વરિણી વૃત્ત ॥

ઇતો લોભઃ ક્ષોભં જનયતિ દુરંતો દવ ઇવો ।

હ્રસહ્લામામ્મોભિઃ કથમપિ ન શક્યઃ શમયિતું ॥

ઇતસ્તુષ્ણાઽઘ્નાણાં તુદતિ મૃગતૃષ્ણેવ વિફલા ।

કથં સ્વસ્થૈઃ સ્થેયં ત્રિપિઘમયમીમે ભવવને ॥ ૨ ॥

અર્થ—અહો ! આ ભવરૂપી વનમા અનેક પ્રકારના ભય

રહેલા છે, જે ભવવન અત્યંત ભયંકર છે,

લોભ દાવાનળ તેમા જીવો સ્વસ્થતા કેમ પામી શકે ?

આ ભવરૂપી વનમા લોભરૂપી દાવાનળ

પ્રગળ્થો છે તે જીવોને કોલ પમાડી રહ્યો છે તે લોભ દાવા

વળ દુરંત છે, તેનો જલદી રહેલાઈથી અત આણી શકાય

એમ નથી; અહો ! જે લોભરૂપ દાવાનળ કેવા પ્રકારે શમાવી

શકાય ? જે શમાવવો દુષ્કર છે, કેમકે જેમ જેમ લાલ મળે

છે, તેમ તેમ લોભ વધે છે. લાભરૂપી જળથી જે લોભ

શમાવી શકાય એમ નથી

“જહા લાહો તહા લોહો ।”

જેમ જેમ લાભ મળે તેમ તેમ લોભ વધે. લોભ—તૃષ્ણા બહુ અનિષ્ટ વસ્તુ છે; એ આકાશના જેવી અનંત છે; તે સદાકાળ નવધોવન રહે છે; કંઈક ઇચ્છા જેટલું પ્રાપ્ત થયું કે એ ઇચ્છાને વધારી દે છે અથવા લોભ-તૃષ્ણા આદિ વિષયોને; એ સ્વભાવ જ છે, કે જેને અર્થ એ લોભ, વિષયવિકાર આદિ ઉપજેલ હોય, તે મળ્યે તે લોભ-વિષય વિકાર આદિ ઉપશમવાને બદલે વધે છે અગ્નિમા ધી હોમવાથી, અગ્નિની શાંતિ થવાને બદલે જેમ વૃદ્ધિ થાય છે, તેમ વિષયને પુષ્ટ કરે એવી વસ્તુ આપવાથી વિષય વધે છે. તેમજ લાભથી લોભ વધે છે; આવો લોભ હાવાનળ આ

સ સાર અરણ્યના પ્રગળી રહ્યો છે, વળી

ઝાંઝવાના પાણી આ સ સાર અરણ્યમાં ઇંદ્રિયોરૂપ અને પશુઓ વિષયરસરૂપ ઝાંઝવાના

વિષયરસ. પાણીની તૃષ્ણા રાખી નકામા દુઃખી થાય છે વિષયરસ ઝાંઝવાના પાણી જેવા

છે. ઝાંઝવાના પાણીથી જેમ તરસ છીપતી નથી, ઉલટી વધે છે, તેમ વિષયરસથી ઇંદ્રિયો તૃપ્ત થતી નથી, ઉલટી વધારે તરસી થાય છે, જેંઝેંડી લય છે અને આત્માને દુઃખી કરે છે. અહો ! આવી મૃગતૃષ્ણા જેવી તૃષ્ણા જે સમારવનમા જીવોને હેરાન કરી રહી છે, તેમા તે જીવો કયાથી સુખ સ્વસ્થતા પામે ? અર્થાત ન જ પામે આવી ભયંકર આ સંસાર-અટવી છે. તૃષ્ણારૂપી હાવાનળ ચોતરફ પ્રબલિત છે, અને

તે બિચારા પ્રાણીઓને એકી હાથે સંહાર કરી રહ્યો છે. એવું આ સંસારનું લયંકર સ્વરૂપ બિચારી હે લખ્યો ! તે- માંથી છૂટવાનો પ્રયાસ-પુરુષાર્થ કરો. ૧.

વળી—

ગલત્યેકા ચિંતા મવતિ પુનરન્યા તદધિકા ।

મનોવાક્રાયે હા વિકૃતિરતિરોપાત્તરજસઃ ॥

વિપદ્વર્તાવર્તે ક્ષતિતિ પતયાલોઃ પ્રતિપદં ।

ન જંતોઃ સંસારે મવતિ કથમપ્યાર્તિવિરતિઃ ॥ ૨ ॥

અર્થઃ—અહો ! આ સંસારમાં પ્રાણીઓને કોઈ પણ પ્રકારે

દુઃખનો અંત આવતો નથી અર્થાત્ આ

ચિંતાનો અરુણ- સંસાર દુઃખમય છે. જ્યાં એક ચિંતા

લિપ્ત પ્રવાહ, મટી ન હોય, ત્યાં બીજી એથી મોટી

આધિ, વ્યાધિ ચિંતા આવીને ઉભી રહે છે. જીવોના મન,

અને ઉપાધિ, વચન, કાયામાં વિકાર હોય છે: જીવો

આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિમય છે. કોઈ

જીવોને માનસિક પીડા નહે છે; કોઈ ચિંતાથી, બેઠેમથી દુઃખિત

હોય છે; તો કોઈ જીવોને શરીર સંબંધી, રોગ આક્રિન્ન દુઃખ

હોય છે, તો કોઈ જીવોને મહાઉપાધિનું, વ્યવહાર-ખટપટનું

દુઃખ હોય છે. કોઈને એ એક, કોઈને બે, તો કોઈને ત્રણેથી

દુઃખ હોય છે. આમ આ સંસારમાં મન, વચન, કાયાના

વિકારથી જીવો દુઃખી છે. આમ આ સંસાર વિપત્તિની ખાણ

જેવો છે. તેમાં પ્રતિક્ષણે જીવો પડી રહ્યા છે. આવી વિપત્તિની

ખાણરૂપ સંસારમાં પ્રાણીઓના દુઃખનો એકે આશ નથી. તે

સંસાર પ્રતિ જીવે લેશમાત્ર મોહ કરવા જેવું નથી. જ્ઞાની-

ઓએ આ સંસારને અનંત ખેદમય, અનંત દુઃખમય, અવ્યવસ્થિત, ચળવિચળ અને અનિત્ય કહ્યો છે. અનંત તાપ, અનંત શોક, અનંત દુઃખ ભેદને ઓએ આ સંસારને પુઠ દીધી છે, તે સત્યજ છે. એ ભણી પાછું વળી ભેવા જેવું નથી. ત્યાં દુઃખ, દુઃખ ને દુઃખ જ છે. દુઃખનો એ સમુદ્ર છે. ૨.

સહિત્વા સંતાપાનશુચિજનનીકુલિકુહરે ।

તતો જન્મ પ્રાપ્ય પ્રચુરતરકપ્તકમહતઃ ॥

મુદ્ધાભાસૈર્યાવત્સ્પૃશતિ કથમપ્યર્તિવિગતિ ।

જરા તાવત્કાર્ય કલ્પયતિ મૃત્યોઃ મહચરી ॥ ૩ ॥

અર્થઃ—જીવ પ્રથમ તો માતાની અપવિત્ર દૂધમાં—ગર્ભમાં જ અનેક સંતાપ સહન કરે છે. પછી જન્મ પામી અનેક પ્રકારના મહાકષ્ટો પામી મોટો થઈ, હાથ, હવે દુઃખનો અંત આવ્યો, હવે નિરાત થઈ એમ જ્યાં દેખીતાં સુખ, કાલ્પનિક સુખનો સ્વર્ગ કરે છે, ત્યાંજ મૃત્યુની બેનપણી જરા અવશ્યા કયાનો કોળિયો કરી લાય છે; અર્થાત મહાપણુ આવે છે, દેહ જર્જરિત થવા માડે છે અને કાળ આવી ઓચિંતો પ્રાણુ હરી લે છે. આવો દુઃખરૂપ આ સંસાર છે. ગર્ભનાં દુઃખથી માડી મરણુ પર્વત જીવ દુઃખીજ છે.

“ જન્મ, જરા ને મૃત્યુ, સુખ્ય દુઃખના હેતુ; ”

અહો ! આ જગતમાં મોટામાં મોટા દુઃખ-

દુઃખ કયું ? ના હેતુ હોય તો તે જન્મ-જરા-મરણુ-રૂપ સંસાર જ છે.

“ કારણ તેનાં બે કંઠ્યાં, રાગ-દ્વેષ આણહેતુ. ”

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

એ સંસાર દુઃખનાં કારણ બેતું કદ્યું પણ પ્રયોજન નથી,

એવા રાગ-દ્વેષ કરવા એ જ છે, અર્થાત

દુઃખનાં કારણ એવને રાગ-દ્વેષ કરવાતું કાંઈ પણ પ્રયો-

જન જ નથી. એને શું મળી જાય છે,

અથવા એતું શું હરાઈ જાય છે કે એ રાગ-દ્વેષ કરે છે ? એતું

તો એની પાસે છે. નથી તલભાર વધતું કે નથી જવભાર ઘટતું,

તો તે શા માટે રાગ-દ્વેષ કરે છે ? એ રાગ-દ્વેષ કરવાથી તો

ઉલટું એને જન્મ-મરણરૂપ સંસારમાં બટકવું પડે છે. એ

સંસાર કેવળ દુઃખમય જોણી એણે રાગ-દ્વેષ છાંડવા ચોગ્ય છે.

એક તરુણ સુકુમારને રોમે રોમે લાલચેળ સુયા થોચિયે

તેથી જે અસહ્ય વેદના ઉપજે છે તે કરતાં

ગર્ભાદુઃખ આઠગણી વેદના ગર્ભસ્થાનમાં એવ

જ્યારે રહે છે, ત્યારે પામે છે. લગભગ

નવ માસ મળ, મૂત્ર, લોહી, ચર આદિમાં અહોરાત્ર મુરછા-

ગત સ્થિતિમાં વેદના ભોગવી ભોગવીને

જન્મદુઃખ જન્મ પામે છે. ગર્ભસ્થાનની વેદનાથી

અનંતગુણી વેદના જન્મ સમયે ઉપજે છે.

ત્યારપછી બાળાવસ્થા પમાય છે. મળ, મૂત્ર, પૂળ અને

અજ્ઞાનાવસ્થામાં અણુસમજથી રજળી રડીને

બાલ્યદુઃખ તે બાળાવસ્થા પૂર્ણ થાય છે અને યુવા-

વસ્થા આવે છે. ધન ઉપાર્જન કરવા

માટે નાના પ્રકારના પાપમાં પડવું પડે છે. જ્યાંથી ઉત્પત્ત

યથો ત્યાં એટલે વિષયવિકારમાં વૃત્તિ
 યૌવનદુઃખ જાય છે. ઉન્માદ, આળસ, અભિમાન,
 નિંદા દષ્ટિ, સયોગ, વિયોગ એમ છટ-
 માળમાં યુવાવય આવ્યું જાય છે, ત્યાં વૃદ્ધાવસ્થા આવે છે.

વાર્ધક્યદુઃખ શરીર કંપે છે, મુખે લાળ ઝરે છે, ત્વચા
 પર કરોચલી પડી જાય છે. મુંઝવું,
 સાંભળવું અને દેખવું એ શક્તિઓ ઠેવળ મંદ થઈ જાય છે.
 કેશ ધવળ થઈ ખરવા માટે છે. ચાલવાની આશ રહેતી નથી.
 હાથમાં લાકડી લઈ લડચડીઆ ખાતા ચાલવું પડે છે.
 કાં તો જીવન પર્યંત ખાટલે પડ્યા રહેવું પડે છે. ન્યાસ,
 ખાંસી ઇત્યાદિ રોગ આવીને વળગે છે, અને થોડા કાળમાં
 કાળ આવીને ઠેાળિયો કરી જાય છે. આ દેહમાથી જીવ ચાલી
 નીકળે છે. કાયા હતી ન હતી થઈ જાય

મરણદુઃખ છે. મરણ સમયે પણ ઠેટલી બધી વેદના
 છે ? આમ વ્યવનથી મારી મરણ પર્યંત
 જીવને દુઃખ, દુઃખ ને દુઃખ જ આ સંસારમાં છે, સુખ નથી.
 આ સંસાર ઠેવળ દુઃખદાયી છે ૩

॥ ઉપજાતિવૃત્તં ॥

વિમ્રાન્તચિત્તો વત વંઘ્રમીતિ ।

પક્ષીવ રુદ્ધસ્તનુપજ્જરેઙ્ગી ॥

નુત્ત્રો નિયત્યાસ્તનુકર્મતંતુ—

—સંદાનિતઃ સન્નિહિતાંતકૌતુઃ ॥ ૪ ॥

અર્થઃ—અહો ! આ દેહરૂપી પાંજરામાં પૂરાએલો જીવ-
 રૂપ પક્ષી પ્રાંતિવાળા ચિત્તે કરી, વિશ્રમે

જીવ પ'ખી, દોહ કરી, મિથ્યાત્વે કરી, વસ્તુના અનિર્ણયે
 પિંજર, કાળ કરી, ચોતરફ, ચતુર્ગતિમા ભટકી રહ્યો
 બિલાડો. છે, પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છે. આહટ દોહટ
 ચિતલી રહ્યો છે, કર્મ બાધી રહ્યો છે
 પ્રારબ્ધે પ્રેયો થકો મ્હોટા કર્મરૂપ તાતણાથી વોંટાયો છે
 કાળરૂપ બિલાડો તેની પાસે બેઠો છે તે આ જીવપ'ખી
 ઉપાડશે કે ઉપાડ્યો એમ થઈ રહ્યું છે પ્રથમ તો જ્ઞાતિવાળા
 ચિત્તને લઈ આ જીવને કાઈ પણ સુખનો લેશ નથી, એ નિરં-
 તર કાળના મુખમા પડ્યો છે આવો આ સસારનો પરિભ્રમ-
 ÷નો હું ખદ પ્રકાર છે. ૪

॥ અનુષ્ટુપ્પૃષ્ઠ ॥

अनंतान् पुद्गलावर्त्तानंतानंतरूपभृत् ।

अनंतशो भ्रमत्येव, जीवोज्जादि भवार्णवे ॥ ५ ॥

અર્થ—આ સસાર અનાદિ છે એ સસાર-સમુદ્રમા
 જીવ અનતીવાર અનંતા પુદ્ગલપરાવર્તન કરી રહ્યો છે,
 અનંતાનંત રૂપ ધારણ કરતો તે ફરી રહ્યો છે અહો ! આ
 પરિભ્રમણ હું બ એા છું નથી. હે જીવ ! એ પરિભ્રમણરૂપ
 કુંખથી નિવૃત્ત થા, નિવૃત્ત થા તેમ થવા પુરુષાર્થ કર, પુરૂ-
 શાર્થ કર. તે બહુ ભવ કર્યા પ

“ હો, માહિબ, બાહુ બિનેશ્વર વિનવુ,

“ વિનતડી અવધાર હો,

“ હો, સાહેબ, ભવમંડપમાં નાટક નાચિયો,

“ હવે મુજ પાર ઉતાર હો. હો સાહેબ ”

પ્રકૃત સ્તાવન.

હવે આ ત્રીજી ભાવનાનું અષ્ટ ઢાળિયું કહે છે,
કેદારા રાગ—શાંત મુધારસ કુંડમાં—એ દેશી ॥

ક્લય સંમારમતિદારુણં,
જન્મમરણાદિભયમીત રે ॥
મોહરિપુણેહ સગલગ્રહં,
પ્રતિપદં વિપદમુપનીત રે ॥ ક૦ ૧ ॥

અર્થા:—હે ! વિનય ! જે તને જન્મ, મરણાદિના ભય લાગ્યા હોય, અર્થાત્ જે તું જન્મ-મરણથી ડરતો હોય તો આ સંસારને અત્યંત દારુણ બાણ અરે ! તને મોહરૂપી શત્રુ ગણેથી પકડી પ્રતિક્ષણે વિપત્તિ પમાડી રહેલ છે. જેને જન્મવાનો, મરવાનો, જરાવસ્થાનો, અનિદ્ર સંયોગનો, ઇન્દ્રિયોગનો, રોગ આદિનો ભય ન હોય, તે ભલે સુખેથી સંસારમાં સુખ માનો ! પણ તને હું કહું છે કે વિનય ! જે તું એ જન્મ-મરણના હુ ખથી બહોતો હોય તો મોહ છોડી દઈ આ સંસારને કેવળ દારુણ, હુ ખમય બાણ જન્મ-મરણથી ન યાકયા હોય, ભય ન પામ્યા હોય, એવા બીજા જીવો ભલે સુખે સુખે, મોહ કરી સંસારને ભલે સુખરૂપ માને—પણ તુ તો હે વિનય ! જે તારે એ હુ:ખમાથી—ભયમાથી બાણે તે માણે છૂટવું હોય, તો આ સંસારને હુ:ખરૂપ દારુણ બાણ, કેમકે હુ ખનું કારણ બાણ-વામાં આવે તો તે ટાળવા પ્રત્યન યાય; માટે પ્રથમ તો તું આ સંસારને હુ:ખરૂપ બાણ હુ:ખરૂપ એને બાણીય તો તું એમાંથી એસરીય, તો તું એનો મોહ મૂકીય; એનાથી પરા-

દુમ્બ યદ્યથા; અને એનો મોહ જતા તારી સત્ય વસ્તુ ઉપર
તને ભાવ આવશે, તેનું જ્ઞાન થશે, તેનું જ્ઞાન થશે, તેનો
પ્રત્યક્ષ અનુભવ થશે; માટે વિનય, તું આ સંસારને દારણ
જાણ ૧.

સ્વજનતનયાદિપરિચયગુણે-

-રિહ મુધા વધ્યસે મૂઢ રે ।

પ્રતિપદં નમનૈરનુમ વૈ:

પરિમૈરસકૃદુપગૂઢ રે ॥ ક૦ ૨ ॥

અર્થ:-ચેતન ! આ પુત્ર સ્વજનાદિના પરિચયમા ક્ષણે

ક્ષણે નારનાર જાતજાતના, નવાનવા, અનુ-

સસાર અનુભવ દ્રશ્ય-પ્રત્યક્ષ અનુભવ નથી થતા ? શાય

કોઈના પરિચયથી હર્ષ થાય છે,

કોઈના પરિચયથી શોક થાય છે, કોઈના પ્રસંગથી માન, કોઈના

પ્રસંગથી અપમાન, કોઈના પ્રસંગથી તેનું મન દુઃખાવું, કોઈ-

ના પ્રસંગથી આપણું દિલ દુઃખાવું, કોઈનાથી વૈરવિરોધ,

કોઈનાથી સ્નેહ, કોઈનાથી અભાવ, આમ અરસપરસ પરિચયથી

જાતજાતના અનુભવ થાય છે તો હે ચેતન ! જે સ્વજન

પુત્રાદિના પરિચયરૂપી દોરડાથી તું આ માટે ફાંકટ બંધાય

છે ? જે બધન તને હિતકારી નથી, અહિતકર છે. સ્વજના-

દિના સંગપ્રસંગથી નકામા બંધાવું જે આ દારણ સંસારને જ

અમત્કાર છે. તે તું હે વિનય ! વિચાર, વિચાર. ૨

ઘટયસિ ક્વચનમદમુન્નતેઃ ।
 ક્વચિદ્દહો હીનતાદીન રે ॥
 પ્રતિમત્તં રૂપમપરાપરં ।
 વહસિ વત કર્મણાધીન રે ॥ ક૦ ૩ ॥

અર્થ:—ચેતન, કોઈ વખત તું ઉન્નતિ પામે છે, અધિકાર પામે છે, માન પામે છે, યશ મેળવે અસ્તોદય અને છે, ધન કમાય છે, એ વગેરે રૂપ સારા સમવૃત્તિ દિવસો પામી સારી અવસ્થામાં આવે છે ત્યારે અભિમાન નથી કરતો ? કરે છે. તેમ માઠી અવસ્થા આવ્યે દીન-રાક નથી થતો ? થાય છે. વળી કર્મને વશ પડ્યો તું ભવભવમાં નવાંનવાં રૂપ નથી કરતો ? કરે છે. કોઈ જન્મમાં નારકી, કોઈમાં તિર્યચ્ચ, કોઈમાં દેવ, કોઈમાં મનુષ્ય, વળી મનુષ્ય ભવમાં પણ કોઈમાં રાજા, કોઈમાં રાંક, કોઈમાં સ્ત્રી કોઈમાં નપુંસક ઇત્યાદિ જુદાં જુદાં રૂપે તું નથી જન્મતો ? જન્મે છે. વળી ઘણી વાર તો એક જ ભવમાં જુદી જુદી સારી-માઠી સ્થિતિ-અવસ્થા તું પામે છે. એકજ ભવમાં રાજાપણું, રાંકપણું, ધનલાભ, ધનહાનિ, કીર્તિ, અપકીર્તિ આદિ વિરોધી અવસ્થાઓ તું પામે છે. આ બધું મહાજેઠ ઉપજાવે એવું છે, પણ ચેતન ! આમાં હર્ષ-ખેડ પામવા જેવું કંઈ નથી. આ સંસારનોજ એવો વિચિત્ર જેઠરૂપ, દુઃખરૂપ સ્વભાવ છે. આ સંસારજ એવો દારુણ છે, તે તું જો; વિચાર. ૩.

જાતુ કૈશવદશાપરવશો ।

જાતુ તારુણ્યમદમત્તરે ॥

જાતુ દુર્જયજરાજર્જરો ।

જાતુ પિતૃપતિક્રાયત્ત રે ॥ ક૦ ૪ ॥

અર્થ:—જુદા જુદા લવની વાત તો ઠેરે મૂક; પણ આ એકજ લવમાં તું કેવી જુદી જુદી અવ-
સ્થાઓમાં અનેક સ્થાઓ પામે છે, અને તે દરેકમાં કેવાં દુઃખ છે, તે તું જરા વિચારી ને.

(૧) બાલક અવસ્થામાં તું પરવશ રહે છે. ખાવા-પીવા માટે, પહેરવા-ઝોડવા આદિ માટે તારે પારકાને આધીન રહેવું પડે છે.

(૨) યુવાવસ્થામાં તુ મદમાં છાકી જાય છે, એ પણ તનેજ દુઃખ છે.

(૩) જરાવસ્થા—આમાં પ્રતિક્ષણે તારી કાયા લડ-થડવા માડે છે.

(૪) મરણ—અને છેવટે ચમરાજના હાથ તારા તરફ લંબાય છે. તે તને લઈ જાય છે અર્થાત્ તું મરણ પામે છે.

આમ એકજ લવમાં જુદી જુદી માઠી અવસ્થાઓ લોગ-વવી પડે છે. તે હે વિનય ! આ દારુણ સંસાર છે. તે દારુણ-પણું વિચારી તેમથી છૂટવાનો પ્રયત્ન આદર. ૪.

વ્રજતિ તનયોઽપિ નનુ જનકતાં ।

તનયતાં વ્રજતિ પુનરેપ રે ॥

માત્રયન્ વિકૃતિમિતિ મયગતે—

સ્ત્યજતમાં નૃમયશુમશેષ રે ॥ ક૦ ૫ ॥

અર્થ—આ સંસારમાં કોઈ ભવમાં પુત્ર હોય, તે બીજા ભવમાં પિતા થાય છે; વળી તે જ ફરી પિતા તે પુત્ર, સં- ભવાંતરે પુત્ર થાય છે. આવી આ સંસારની વિકૃતિ!!! રની વિકૃતિ, વિચિત્રતા છે, તે તું વિચાર.

અને આ નરભવનાં તારાં કાંઈ પુણ્ય બાકી રહ્યાં હોય તો આ દારુણ સંસારને સર્વથા એકદમ ત્યજ દે. તાત્પર્ય કે તારાં શુભ કર્મ રહ્યાં હશે તોજ તું આ સાત્ત્વિક વિચાર કરી શકીશ; તો જ તને સંસારની અસારતા સૂજશે; અને તોજ તું એથી છૂટી શકીશ, બાકી તારાં પુણ્યનાં શેષ પણ ખવાઈ ગયાં હશે, તો તો તને સર્વજ્ઞ વીતરાગ પરમાત્મા પણ સમજાવી નહિં શકે. પણ એતન! તને આ નરદેહ પ્રાપ્ત થયો છે, એ જ હું તો તારું પુણ્ય, શુભશેષ સમજું છું; કેમકે

તારાં પુણ્ય ખવાઈ ગયાં હતાં તો તને આ નરદેહ અને પુણ્ય નરદેહ ન મળત. પણ જ્યારે તને એ શેષ નરદેહ સાંપડ્યો છે, તો તારાં એ બાકી

રહેલાં પુણ્યનો લાભ લઈ લે; તારી મતિ આ સંસારનો પ્રકાર ચિંતવવામાં જોડ. નિશ્ચયે તને આ સંસાર દારુણ લાગશે. ૫

વળી—

યત્ર દુઃસ્વાર્તિગદદવલ્લે-

સ્તુદિનં દહાસે જીવ રે ॥

હંત તત્રૈવ રજ્યસિ ચિરં ।

મોહમદિરામદક્ષીવ રે ॥ ક૦ ૬ ॥

અર્થ--હે જીવ ! તું આ સંસાર-અરણ્યમાં, પ્રતિદિવસ દુઃખ,--ચિંતા,--રોગરૂપી કાવાનજવડે બળીબળી રહ્યો છે; છતાં હજી તું ત્યાંજ રાચી રહ્યો છે ! અરે, મોહ મદિરા અને મોહરૂપી મદિરાપાનથી તારી બુદ્ધિ Delirium વિપરીત થઈ ગઈ છે. મોહ મદિરાને તને છાક ચડ્યો છે. ઉન્માદ (Delirium) થયો છે. નહિં તો જેમાં તને અનેક પ્રકારનાં દુઃખ, માનસિક ચિંતા કે શારીરિક રોગ, પ્રતિક્ષણ હેરાન કરી રહ્યાં છે, તેમાં તારું ફરી ફરી રાચવાપણું કેમ હોય ? નજ હોય, ચેતન ! તને આ મોહથી જ દુઃખ થયું છે; એ મોહ આડે તું સંસારની અસારતા વિચારી શકતો નથી; માટે તું એ મોહ છોડી દઈ આ સંસારનું કારણ સ્વરૂપ વિચાર ૬.

दर्शयन् किमपि सुखैर्भवं ।

संहरंस्तदथ सहसैव रे ॥

विप्रलंभयति शिशुमिव जन् ।

कालनदुकोज्यमवैર रे ॥ ક૦ ૭ ॥

અર્થ--આ બદુક કાળનો વિપ્રલંભ તો બુજો. આ

“ મારા બેટા ” કાળની ઠગાઈ તો

મારો બેટો ઠગ બુજો ! જેમ કોઈ માણસ બાળકને કાળ !!!

ફાસલાવવા કાઈ ચીજ ઘડીબર આપી

પાછી તેની પાસેથી ખૂંચવી લે, તેમ આ

કાળ બદુક પણ આ સંસારમાં કાંઈક સુખવૈભવનાં ફર્ક ન કરાવ્યાં, ન કરાવ્યાં ત્યાંજ તેને અકસ્માત જોડી સાથે કરી લે છે. અર્થાત આ સંસારમાં કાળરૂપી ચોર લપાઈને બેઠો

છે. તે ઝોચિંતા પ્રાણ હરી લે છે. મનનું ધાર્યું મનમાં રહે છે. એવો દારણ આ સંસારનો પ્રકાર છે. તેમાં લેશ માત્ર તારે પ્રમાદ કર્તાવ્ય નથી. ૭.

સકલસંસારમયમેદકં ।

જિનવચો મનસિ નિવધાન રે ॥

વિનય પરિણમય નિઃશ્રેયસં ।

વિહિતશમરસસુધાપાન રે ॥ ક૦ ૮ ॥

અર્થ:—વિનય ! સંસાર તો આ પ્રમાણે લયંકર છે. તે લયમાંથી તારે છૂટવું હોય તો એ લયને સંસારદર્શન નાશ કરનારી શ્રી જિનદેવની પવિત્ર વાણી અને તારા હૃદયમાં ધારણ કર, અને આ શાંત-મોક્ષનો ઉપાય સુધારસનું પાન કરી પરિણામરૂપે મોક્ષ મુખ પ્રાપ્ત કર. શ્રી સર્વજ્ઞ વીતરાગ પર-માત્માનાં પવિત્ર વચનામૃતોનો વિચાર કરીશ, તો તને આ સંસારની અસારતા માલમ પડશે; સમતા આવશે; અને મોક્ષ-મુખ મળશે. ૮.

સંસાર કેના જેવો છે ?

ઉપમા: આ સંસારને જેટલી અધો ઉપમા આપીએ જેટલી થોડી છે.

(૧) સંસાર સમુદ્ર—સંસારને તત્ત્વજ્ઞાનીઓ એક મહા-સમુદ્રની પણ ઉપમા આપે છે. સંસારરૂપી સંસાર સમુદ્ર સમુદ્ર અનંત અને અપાર છે. અહો ! લોકો ! એનો પાર પામવા પુરુષાર્થનો ઉપયોગ કરો, ઉપયોગ કરો, આવાં એમનાં રથળે રથળે વચનો

છે. સંસારને સમુદ્રની ઉપમા છાજતી પણ છે સમુદ્રમાં જેમ મોજાની છાજો ઉછળ્યા કરે છે, તેમ સંસારમાં વિષયરૂપી અનેક મોજાઓ ઉછળે છે. જળનો ઉપરથી જેમ સપાટ દેખાવ છે, તેમ સંસાર પણ સરળ દેખાવ દે છે. સમુદ્ર કયાંક જેમ બહુ ઉંડો અને ભમરીઓ ખવરાવે છે, તેમ સંસાર કામ-વિષય પ્રપંચાદિકમાં બહુ ઉંડો છે, તે મોહરૂપી ભમરીઓ ખવડાવે છે. થોડું જળ ભલે હોય, છતાં જેમ સમુદ્રમાં ઉભા રહેવાથી કાફલમાં ગુચી જઈએ છીએ, તેમ સંસારના લેશ પ્રસંગમાં તે તૃષ્ણારૂપી કાફલમાં ગુચવી દે છે. સમુદ્ર જેમ નાના પ્રકારના ખરાબા અને તોફાનથી નાવ કે વહાણને જોખમ પહોંચાડે છે, તેમ સ્ત્રીઓરૂપી ખરાબા અને કામરૂપી તોફાનથી સંસાર આત્માને જોખમ પહોંચાડે છે. સમુદ્ર જેમ અગાધ જળથી શીતળ દેખાતો છતાં વડવાનળ નામના અગ્નિનો તેમાં વાસ છે, તેમ સંસારમાં માયારૂપી અગ્નિ બળ્યા જ કરે છે. સમુદ્ર જેમ ચોમાસામાં વધારે જળ પામીને ઉંડો ઉતરે છે, તેમ પાપરૂપી જળ પામીને સંસાર ઉંડો ઉતરે છે, અર્થાત મજબૂત પાયો કરતો નાથ છે.

(૨) સંસારાનલ—સંસારને બીજી ઉપમા અનલની અગ્નિની છાજે છે. અગ્નિથી કરી જેમ સંસાર અગ્નિ મહાતાપની ઉત્પત્તિ છે, અગ્નિથી બળેલો છવ જેમ મહા વિલ્લિલાટ કરે છે, તેમ સંસારથી બળેલો છવ અનંત દુઃખરૂપ નરકથી અસદ્ય વિલ્લિલાટ કરે છે. અગ્નિ જેમ સર્વ વસ્તુનો ભક્ષ કરી નાથ છે, તેમ સંસારના મુખમાં પડેલાંનો તે ભક્ષ કરી નાથ છે અગ્નિમાં જેમ જેમ ધી અને ઈધન હોમાય છે, તેમ તેમ તે વૃદ્ધ પામે

છે, તેવી જ રીતે સંસારરૂપ અગ્નિમાં તીવ્ર મોહરૂપ ધી અને વિષયરૂપ ઈંધન હોમાતાં તે વૃદ્ધિ પામે છે.

(૩) સંસારાંધકાર—સંસારને ત્રીજી ઉપમા અંધકારની છાજે છે. અંધકારમાં જેમ સિંદરી સંસાર અંધકાર સર્પાતું લાન કરાવે છે, તેમ સંસાર સત્યને અસત્યરૂપે બતાવે છે. અંધકારમાં જેમ પ્રાણીઓ આમતેમ બટકી વિપત્તિ ભોગવે છે, તેમ સંસારમાં બેભાન થઈને અનંત આત્માઓ ચતુર્ગતિમાં આમતેમ બટકે છે. અંધકારમાં જેમ કાચ અને હીરાતું જ્ઞાન થતું નથી, તેમ સંસારરૂપી અંધકારમાં વિવેક અવિવેકતું જ્ઞાન થતું નથી. જેમ અંધકારમાં પ્રાણીઓ છતી આંખે અંધ બની જાય છે, તેમ છતી શક્તિએ તેઓ સંસારમાં મોહાંધ બની જાય છે. અંધકારમાં જેમ ધ્રુવડ ઇત્યાદિનો ઉપદ્રવ વધે છે, તેમ સંસારમાં લોભ, માયાદિકનો ઉપદ્રવ વધે છે. એમ અનેક ભેદે જોતાં સંસાર તે અંધકારરૂપ જ જણાય છે.

(૪) સંસાર શકટચક્ર—સંસારને ચોથી ઉપમા શકટ એટલે ગાડાંનાં પૈડાંની છાજે છે. સંસારચક્ર શકટ-ચક્ર જેમ ફરતું રહે છે, તેમ સંસારમાં પ્રવેશ કરતાં તે ફરવારૂપે રહે છે. શકટચક્ર જેમ ધરી વિના ચાલી શકતું નથી, તેમ સંસાર મિથ્યાત્વ ધરી વિના ચાલી શકતો નથી. શકટચક્ર જેમ આરાવડે કરીને રહ્યું છે, તેમ સંસાર શકટ પ્રમાણે આરાવડે ટક્યો છે. એમ અનેક પ્રકારે શકટચક્રની ઉપમા પણ સંસારને લાગી શકે છે. સંસારને ત્રીજી ઘણી ઉપમા આપી શકાય એમ છે. સંસાર વન, સંસાર દાવાનલ, સંસારગર્ત,

ઈત્યાદિ. પણ આ ચાર મુખ્ય ઉપમા છે. આમાં તત્ત્વ લેવું યોગ્ય છે.

(૧) સંસાર સમુદ્ર કેમ તરી શકાય ?

સાગર જેમ મજબુત નાવ અને માછીતગાર નાવિકથી તરીને પાર પમાય છે, તેમ સદ્ધર્મરૂપી નાવ, અને સદ્-ગુરૂરૂપી નાવિકથી સંસારમાગ પાર પામી શકાય છે. માગ-રમા જેમ કાઠા પુરોએ નિર્વિઘ્ન રસ્તો શોધી કાઢ્યો હોય છે, તેમ જિનેશ્વર ભગવાને તત્ત્વજ્ઞાનરૂપ નિર્વિઘ્ન ઉત્તમ રાહ બતાવ્યો છે.

(૨) સંસારાગ્નિ કેમ ઠારી શકાય ?

અગ્નિ જેમ સર્વને ભક્ષ કરી જાય છે, પરંતુ પાણીથી ખૂબાઈ જાય છે, તેમ વેરાગ્યજળથી સંસારાગ્નિ ખૂબી શકાય છે.

(૩) સંસારાધિકાર કેમ ઓલવી શકાય ?

અધિકારમાં જેમ દીવો લઈ જતા પ્રકાશ થતા જોઈ શકાય છે, તેમ તત્ત્વજ્ઞાનરૂપી નિર્બુજ દીવો સંસારરૂપો અધિકારમાં પ્રકાશ કરી મત્ત વસ્તુ બતાવે છે.

(૪) સંસારચક્ર કેમ અટકે ?

ચક્ર અટકે જેમ બળદ વિના ચાલી શકતું નથી, તેમ સંસારચક્ર રાગદ્વેષ વિના ચાલી શકતું નથી.

જોમ જો સંસાર રોગનું નિવારણ ઉપમાવડે અનુપાનાદિ પ્રતીકાર સાથે કહ્યું આત્માર્થીએ પોતે જો નિરંતર મનન કરવા અને બીજાને બોધવા યોગ્ય છે.

આ સંસારભાવનાનું સ્વરૂપ ભાવતાં ઘણા મહાનુભાવો પરમસિદ્ધિને પામ્યા છે. તેમાં મૃગાપુત્ર પણ એક મહાપુરુષ થઇ ગયા છે. તેનું ચરિત્ર બહુ બોધક હોવાથી અત્રે આપ્યું છે, તે વિચારવા જેવું છે.

મૃગાપુત્ર.

“અનંત સૌખ્ય નામ દુઃખ ત્યાં રહી ન મિત્રતા,

“અનંત દુઃખ નામ સૌખ્ય પ્રેમ ત્યાં વિચિત્રતા;

“ઉઘાડ ત્યાં નેત્રને નિહાળ રે નિહાળ તું,

“નિવૃત્તિ શીઘ્રમેવ ધારી તે પ્રવૃત્તિ બાળ તું.

“નાના પ્રકારનાં મનોહર વૃક્ષથી ભરેલા ઉદ્યાનોવડે સુગ્રીવ નામનું એક સુશોભિત નગર છે. તે નગરના રાજ્યાસન પર બીજાદ્ર નામનો એક રાજા થયો. તેની પ્રિયવદ્ધા પટરાણીનું નામ મૃગા હતું. એ પતિ-પત્નીથી બલ્લથી નામે એક કુમારે જન્મ લીધો હતો. મૃગાપુત્ર એવું એનું પ્રખ્યાત નામ હતું. જનક-જનેતાને તે અતિ વલ્લભ હતો. એ સુવરાજ. ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહ્યા છતાં સંયતિના શુષ્ણને પામ્યો હતો એથી કરીને દમીશ્વર એટલે યતિમાં અગ્રેસર ગણવા યોગ્ય હતો.”

“તે મૃગાપુત્ર શિખરબંધ આનંદઝરી પ્રાસાદમાં પોતાની સ્ત્રી સાથે દોગંદુક દેવનાની પેઠે વિદ્વાસ કરતો હતો નિરંતર પ્રમોદ સહિત મનથી વર્તતો હતો. ચંદ્રકાંતાદિક મણિ તેમજ વિવિધ રત્નથી પ્રાસાદનો પટશાળ જડિત હતો. એક દિવસ તે કુમાર પોતાના ગોખમાં બેસી ચોતરફ આખા નગરને નિરખી રહ્યો છે.

તેવામાં એક મ્હોટા ચોક ઉપર તેની દૃષ્ટિ પડી. ત્યાં તેણે એક પરમ શાંત મુનિને જોયા. તેને મૃગાપુત્ર નિહાળી નિહાળીને જોવા લાગ્યા. નિરખી નિરખીને જોતાં યાદ આવ્યું હોય એમ

બોલ્યા: હું જાણું છું કે આવું રૂપ મેં

મુનિનું દર્શન, ક્યાંક દીકું છે. આમ બોલતાં બોલતાં જાતિસ્મરણુ જ્ઞાન રાજકુમાર શોભનિક પરિણામ પામ્યા, અને તેનો મોહપટ ટૂંચ્યો અને ઉપશમ પામ્યા,

વૈરાગ્યનું પ્રકટણું જાતિસ્મરણુ જ્ઞાન થયું. પૂર્વભવનું સ્મરણુ થતાં, તે મહાકલ્પિના લોકતા મૃગાપુત્રને

પૂર્વના ચારિત્રની સ્મૃતિ થઈ, એકદમ વિષય ઉપરથી એનો રાગ નાશ પામ્યો. માતાપિતા સમીપે આવી બોલ્યા કે—“ પૂર્વ ભવમાં મેં ખાંચ મહામત સાંભળ્યાં હતાં. તિર્યંચના અનંત દુઃખ પણ મેં સાંભળ્યાં હતાં એ અનંત દુઃખથી નિવૃત્તવાનો હું હવે અભિલાષી થયો છું. સંસારરૂપી સમુદ્રથી પાર પામવા માટે શુદ્ધનો, અને તે ખાંચ મહામત ધારણ કરવાની અનુજ્ઞા આપો. ”

“ કુમારના નિવૃત્તિથી ભરેલાં વચનો સાંભળીને માતા-પિતાએ લોગ લોગવવાનું આમંત્રણ કર્યું. આમંત્રણ વચનથી એક પાત્રીને મૃગાપુત્ર એમ કહે છે:—

“ અહો માત અને અહો તાત ! જે લોગોનું તમે મને આમંત્રણ કરો છો, તે લોગ મેં લોગવ્યા. તે લોગ વિષક્ષ, કિંપાક ક્ષણ જેવા છે. લોગવ્યા પછી કડવા વિષયલોગ કિંપાક વિપાકને આપે છે એ લોગ સદૈવ દુષો-કેળ. સત્તિનાં કારણ છે. આ શરીર અનિત્ય અને કેવળ અશુચિમય છે. અશુચિથી ઉત્પન્ન

યથું છે. જીવનો એ અશાશ્વત વાસ છે, અનંત દુઃખનો હેતુ છે; રોગ, જરા અને કલેશાદિનું એ શરીર સાજન છે. એ શરીરને વિષે હું કેમ રતિ કરું ? બાળપણે એ છાંડવું છે, કે વૃદ્ધપણે એવો આ શરીરનો નિયમ નથી. જે શરીર પાણીના પરપોટા જેવું છે, તે શરીર વિષે કનેહ કેમ યોગ્ય હોય ? મનુષ્યપણામાં પણ એ શરીર પામીને કાઢ, જ્વર વિગેરે વ્યાધિને તેમજ જરા-મરણને વિષે શ્રદ્ધાવું રહ્યું છે, તેમાં હું કેમ પ્રેમ „બાંધું ? જન્મનું દુઃખ, જરાનું દુઃખ, રોગનું દુઃખ, કેવળ દુઃખના હેતુ સંસારમાં છે. જૂમિ—ક્ષેત્ર, કંચન, કુકુંબ, આવાસ, પુત્ર, પ્રમદા, બાધવ એ બધાને છાંડીને માત્ર કલેશ પામીને આ શરીરમાથી ચોક્કસ જવું છે. કિંપાક વૃક્ષનાં ફળનું પરિણામ સુખદાયક નથી, તેમ લોગનું પરિણામ પણ સુખદાયક નથી. જેમ કોઈ પુરૂષ મહાપ્રવાસને વિષે જતાં સાથે અન્નજળ ન લે અને ક્ષુધા-તૃષ્ણાથી દુઃખી થાય, તેમ ધર્મના અનાચરણથી પુરૂષ પરભવ પ્રતિ પરવરતાં પુણ્ય સંબલ, સુખ ન પામે, જન્મ-જરાદિકનાં દુઃખ પામે મહાપ્રવાસમાં પ્રયાણ કરતાં કોઈ પુરૂષ અન્નજળ સાથે લે અને ક્ષુધા-તૃષ્ણાથી પીડિત ન થાય, તેમ ધર્મનો આચરનાર પુરૂષ પરભવને વિષે પરવરતાં સુખ પામે, અદ્ય કર્મવાળો હોય, અશાતાવેદનીય રહિત હોય. હે પવિત્ર માતાપિતા ! જેમ કોઈ ગૃહસ્થના ઘરમાં આગ લાગે છે ત્યારે તે ઘરઘણી અમૃત્ય વસ્ત્રાદિ લઈ જઈ વસ્તુ રહેવા દે છે, તેમ આ લોક બળના દેખી જઈ વસ્ત્રરૂપ જરા-મરણને છાંડીને અમૃત્ય આત્માને તમે આજ્ઞા આપો એટલે હું તારીશ.”

■ મૃગાપુત્રના વચન સાંભળીને શોકાર્ત્ત થયેલા એનાં

માતા-પિતા બોલ્યાં:-હે પુત્ર આ તું શું

ચારિત્રનું સ્વરૂપ કહે છે ? ચારિત્ર પાળવું ગહુ દુષ્કર

અને છે. ક્ષમાદિ ગુણને ચતિએ ધરવા પડે

તેની દુષ્કરતા છે, રાખવા પડે છે, ચતનાથી

સાચવવા પડે છે. સંચતિએ મિત્રમા

અને શત્રુમાં સમભાવ રાખવો પડે છે. સચતિને પોતાના

આત્મા ઉપર અને પરાત્મા ઉપર સમખુદ્ધિ રાખવી પડે છે.

અથવા સર્વ જગત્ ઉપર સરખો ભાવ રાખવો પડે છે. એવું

એ પ્રાણાતિપાતવિરતિ પ્રથમ વ્રત

પ્રથમહાવ્રત ચાવજીવ પાળવું દુષ્કર તે પાળવું પડે

છે સંચતિને સદાકાળ અપ્રમાદપણે મૃધા-

વચનનું વર્જવું, હિતવચન વદવું, એવું પાળતાં દુષ્કર બીજું

મૃધાવાદવિરતિ વ્રત ધારવું પડે છે. સંચતિને દત્તશોધન

અર્થે એક સળીનું પણ અદત્ત વર્જવું, નિર્વંદ્ય અને દોષ રહિત

ભિક્ષાનું આચરવું, એવું પાળવું દુષ્કર ત્રીજું અદત્તાદાન

વિરમણવ્રત ધારણ કરવું પડે છે કામભોગના સ્વાદ અને

મૈથુન સેવન ત્યાગીને ધ્વજસચર્યરૂપ ચોથું મૈથુનવિરતિવ્રત

ધારણ કરવું પડે છે, તેમજ ધન, ધાન્ય, ફાસ, પરિશ્રદ્ધ, મમત્વ,

સઘળા પ્રકારનો આરંભ,-એ બધાના ત્યાગરૂપ નિર્મમત્વપણે

પાંચમું પરિશ્રદ્ધ વિરમણવ્રત ધારણ કરવું પડે છે. આ

બધા વ્રતો પાળવા અતિ અતિ વિકટ અને દુષ્કર છે. વળી

રાત્રિભોજનનો ત્યાગ, ઘૃતાદિ પદાર્થ વાસી રાખવાનો ત્યાગ,-

આ અતિ દુષ્કર છે, માટે, તુ હે પુત્ર, ચારિત્ર ચારિત્ર શું

કરે છે ? ચારિત્ર ખાડાની ધાર છે. જૂખના પરીવહ, તરસના

પરીપક્ષ, ટાઢ-તાપના પરીપક્ષ, ડાંસ-મચ્છરના
 બાવીશ પરીપક્ષ, આક્રોશ, ઉપાશ્રય, તૃષ્ણપથ, મલ
 પરીપક્ષ અને એ વગેરેના પરીપક્ષ સહન કરવા. આપું
 ખાંડાની ધાર વિકટ આસ્ત્ર કેમ પાળી શકાય? વધના
 પરીપક્ષ, બધેના પરીપક્ષ કેવા વિકટ ?

શિક્ષાચરી કેવી દુષ્કર? મજ્જુ' ન મજ્જુ'—ચાચના કરવી કેવી દુઃખદ ?
 ચાચના કરતાં છતાં ન મળે, એ અલાભ પરીપક્ષ કેવો દુઃખદ ? કાચર
 પુરૂષના હૃદયને લેદી નાખનારું કેશ-હ્રુચન કેવું વિકટ છે? પુત્ર, તું
 વિચાર કર. કમ્બૈરીને રોદ્ર એવું બ્રહ્મચર્ય કેવું વિકટ છે ?
 ખરે, અધીર આત્માને એ બધાં અતિ અતિ વિકટ છે. પ્રિય
 પુત્ર ! તું સુખ લોગવવા ચોગ્ય છે. અતિ રમણીય રીતે નિર્ભળ
 સ્નાન કરવાને તારું સુકુમાર શરીર ચોગ્ય છે. પ્રિય પુત્ર ! નિશ્ચય
 તું આસ્ત્ર પાળવાને સમર્થ નથી. ચાવજીવ એમાં વિસામો
 નથી. સંયતિના મહાગુણનો સમુદાય લોહાની પેઠે બહુ ભારે છે.
 સંયમભાર વહન કરવો અતિ અતિ વિકટ છે. આકાશગંગાના
 સામે પાર જવું જેમ દોહિલું છે, તેમ યૌવન વયને વિષે
 સંયમ મહાદુષ્કર છે. સામે પ્રવાહે જવું જેમ દુઃકર છે તેમ
 યૌવનને વિષે સંયમ મહાદુર્લભ છે. બુદ્ધિએ કરીને જેમ સમુદ્ર
 તરવો દુર્લભ છે તેમ સંયમ-શુષ્ક-સમુદ્ર તરવો યૌવનમાં મહા
 દુર્લભ છે. વેળુનો કવલ જેમ નીરસ છે, તેમ સંયમ પણ
 નીરસ છે. ખડ્ગધારા પર ચાલવું જેમ વિકટ છે તેમ તપ
 આચરવું મહાવિકટ છે. જેમ સર્પ એકાંત દષ્ટિથી ચાલે છે,

તેમ આસ્ત્રમાં ધર્યાસમિતિ માટે એકાંતિક
 લોહાના જવ ચા- ચાલવું મહાદુર્લભ છે. હે પુત્ર ! જેમ
 વવા અને સંયમ લોહાના જવ ચાવવા દુર્લભ છે તેમ સંયમ

આચરવો. આચરતાં દુર્લભ છે. જેમ અગ્નિની શિખા પીવી દુર્લભ છે તેમ જીવાનીમાં યતિ થવું મહાદુર્લભ છે. જેમ ત્રાજવે કરી મેરુ તોલવો દુર્લભ છે તેમ નિશ્વળ-પણાગી, નિઃશંકતાથી કથવિધ યતિધર્મ પાળવો દુષ્કર છે. ભુલજો કરી સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર તરવો જેમ દુષ્કર છે, તેમ જે નથી ઉપ-શમવંત તેને ઉપશમરૂપી સમુદ્ર તરવો હોહીલો છે. હે પુત્ર ! શબ્દ, ગંધ, રૂપ, રસ, સ્પર્શ એ પાંચ પ્રકારે મનુષ્ય સંબંધી ભોગ ભોગવી ભુક્તભોગી થઇને વૃદ્ધપણામાં તું ધર્મને આચરજે.”

“ માતાપિતાનો ભોગ સંબંધી ઉપદેશ સાંભળી

તે મૃગાપુત્ર માતા-પિતા પ્રતિ એમ

Where there is બોલી ઉઠ્યા કે—વિષયની વૃત્તિ ન will, there is way હોય તેને સંયમ પાળવો કંઈજો દુષ્કર વિરકતને સંયમ નથી. આ આત્માજો શારીરિક અને સુકર. માનસિક વેદના અશાતારૂપે અનંત-વાર સહી છે; ભોગવી છે. મહાદુઃખથી

ભરેલી, ભયને ઉપભવનારી અતિ રોદ્ર વેદના આ આત્માજો ભોગવી છે. જન્મ-જરા-મરણ જો ભયનાં ધામ છે. ચતુર્ગતિ-રૂપ સંસારાટવીમાં ભમતાં અતિ રોદ્ર દુઃખો મેં ભોગવ્યાં છે. હે શુરજનો ! મનુષ્ય લોકમાં, જે અગ્નિ અતિશય ઉષ્ણ મનાયો

છે, તે અગ્નિથી અનંતગણી ઉષ્ણ તાપ-

નર્કની યાતના વેદના નર્કને વિષે આ આત્માજો ભોગવી

છે. મનુષ્ય લોકમાં જે ટાઢ અતિ શીતળ

મનાઈ છે, જો ટાઢથી અનંતગણી ટાઢ નર્કને વિષે અશાતાજો આ આત્માજો ભોગવી છે. લોકમય બાજન-તેને વિષે ઉચા પગ બાંધી, નીચું મસ્તક કરીને દેવતાજો વૈક્રિય કરેલા આકરા

બળતા અગ્નિમાં આકંઠ કરતાં આ આત્માએ અત્યુચ્ચ દુઃખ લોગ
વ્યાં છે. મહાકવના અગ્નિ જેવા મરુદેશમાં જે વેળુ છે તે
વેળુ જેવી વજ્રમય છે, તેવી વજ્રમય વેળુ કદંબ નામે
નદીની છે. તે સરીખી ઉષ્ણ વેળુમાં

કદંબ નદીની પૂર્વે મારા આ આત્માને અનંતીવાર
વેળુ બાળ્યો છે. નર્કમાં મહારોદ્ર પરમાધામીએ
મારા કડવા વિપાકને લપ અનંતીવાર

ઉંચા વૃક્ષની શાખાએ મને બાધ્યો હતો. બંધવ રહિત
એવા મને લાંબી કરવત લઈ છેલ્લો હતો. અતિ તીક્ષ્ણ કંટકે
કરી વ્યાપ્ત ઉંચા શાકમલી વૃક્ષને વિષે

ખીજડાનાં બાંધીને મહાખેદ પમાડ્યો હતો. પાશે
ઝાડનાં કાંટા કરીને બાંધી આઘો-પાછો ખેચવે કરી
મને અતિ દુઃખી કર્યો હતો. મહા અસહ્ય

કેદરુને વિષે શેલડીની પેઠે આકંઠ તરતો હું અતિ રોદ્રતાથી
પીડાયો હતો. એ લોગવણુ પડયું, તે માત્ર મારા અશુભ
કર્મના અનંતીવાર ઉદયથી જ હતું. સ્વાનરૂપે સામનામા પર-
માધામીએ કીધા. શબલનામા પરમાધામીએ તે સ્વાનરૂપે મને
લોયપર પાડ્યો, -છલ્લું વચની પેઠે ફાડ્યો; વૃક્ષની પેરે દંધો;
એ વેળા હું અતિ અતિ તરફડતો હતો.”

■ વિકાળ ખડગે કરી, બાલાએ કરી, તથા ખીજ શસ્ત્ર-
વટે કરી મને તે પ્રચંડીઓએ લખાંડ કીધો હતો. નર્કમાં પાપ-
કર્મે જન્મ લઇને વિષમ જાનિના અંડનું દુઃખ લોગવ્યામાં મણા
રહી નથી.

પરતંત્ર કરી અનંત પ્રજ્વલિત રથમાં રાજની પેઠે પરાણે
મને જોતર્યો હતો. મહિષની પેઠે દેવતાના વૈક્રિય કરેલા અગ્નિમાં

હું બળ્યો હતો. લડથું થઈ અશાતાથી અત્યુચ્ચ વેદના લોગ-
વતો હતો. ઢક-ગીધ નામના વિકાળ પક્ષીઓની સાલુસા જેવી
ચાંચથી ચુંચાઈ અનંત વલવલાટથી કાયર થઈ હું વિલાપ
કરતો હતો. તૃપાને લીધે જળપાનનું ચિંતવન કરી વેગમાં ઢોડતાં,
વૈતરણીનું છરપલાની ધાર જેવું અનંત દુઃખ પાણી પામ્યો
હતો. જેનાં પાંદડાં તીવ્ર ખડ્ગની ધાર જેવા છે, મહાતાપથી જે તપી
રહ્યું છે, તે અસિપત્રવન હું પામ્યો હતો. ત્યાં

અસિપત્રવન આગળ પૂર્વકાળે મને અનંતવાર છેલ્લો હતો.

સુદગરથી કરી, તીવ્ર શસ્ત્રથી કરી, ત્રિશૂળથી
કરી, મૂશળથી કરી તેમજ ગદાથી કરી મારાં ગાત્ર ભાગી
નાંખ્યા હતા શરણરૂપ સુખ વિના હું અશરણરૂપ અનંત દુઃખ
પામ્યો હતો. વસ્ત્ર પેઠે મને છરપલાની લીલચુંધારે કરી, પાળીએ
કરી, અને કાતરણીથી કરી કાપ્યો હતો. મારા ખડોખડ કંટકા
કર્યા હતા. મને નિચ્છોં છેલ્લો હતો. ચરચર કરતી મારી ત્વચા ઉતારી
હતી, એમ હું અનંત દુઃખ પામ્યો હતો પરવચતાથી મૃગની
પેઠે અનંતવાર પાશમાં હું સપડાયો હતો. પરમાધામીએ મને
મગરમચ્છરૂપે જાળ નાખી અનંતવેળા દુઃખ આપ્યું હતું.
સિંચાણરૂપે ખંખીની પેઠે જાળમાં બાંધી અનંતવાર મને હણ્યો
હતો. ફરશી ઇત્યાદિક શસ્ત્રથી કરીને મને અનંતીવાર વૃક્ષની પેઠે
ફટીને મારા સૂક્ષ્મ છેદ કર્યા હતા. સુદગરાદિકના પ્રહારવતી
લોહકાર જેમ લોહ ટીપે, તેમ મને પૂર્વ-

પરમાધામી કાળે પરમાધામીઓએ અનંતીવાર ટીપ્યો

હતો. ગ્રાંબુ, લોહું અને સીસું અગ્નિથી

ગાળી તેનો કળકળતો રસ મને અનંત

વાર પાયો હતો. અતિ રોદ્રતાથી તે પરમાધામીઓ મને એમ

કહેતા હતા કે પૂર્વભવમાં તને માંસ પ્રિય હતું, તે લે આ માંસ. એમ મારા શરીરના ખડોખંડ કટકા મેં અનંતીવાર ગળ્યા હતા. મઘની વહ્નિભતા માટે પણ એથી કંઈ ઓછું દુઃખ પડ્યું નહોતું. એમ મેં મહાભયથી, મહાત્રાસથી, મહા-દુઃખથી કંપાયમાન કાયાએ અનંત વેદના ભોગવી હતી. જે સહન કરતાં અતિ તીવ્ર-રોદ્ર અને ઉત્કૃષ્ટ કાળ-સ્થિતિની વેદના, સાંભળતાં પણ અતિ ભયકર, અનંતવાર તે નકંમાં મેં ભોગવી હતી. જેવી વેદના મનુષ્ય લોકમાં છે તેવી દેખાતી પણ તેથી અનંતગણી અધિક અશાતાવેદની નકંને વિષે રહી હતી. સર્વ ભાવને વિષે મેં અશાતાવેદની ભોગવી છે. મેવાનુમેષ માત્ર પણ ત્યાં શાતા નથી. એ પ્રમાણે મૃગાપુત્રે વેશગ્ય ભાવથી સંસાર પરિભ્રમણ દુઃખ કહ્યાં.”

“એના ઉત્તરમાં માતા-પિતા બોલ્યાં કે હે પુત્ર ! જો તારી ઇચ્છા દીક્ષા લેવાની છે, તો દીક્ષા શ્રદ્ધા કર; પણ ચારિત્રમાં રોગોત્પત્તિ વેગા વૈદક કોણ કરશે? દુઃખ નિવૃત્તિ કોણ કરશે? એ વિના બહુ દોહિલું છે.”

“મૃગાપુત્રે કહ્યું:—એ ખરું, પણ તમે વિચારો, કે અટવીમાં મૃગ તેમજ પંખી એકલું મૃગચર્યા હોય છે. તેને રોગ ઉત્પન્ન થાય અને છે, ત્યારે તેનું વૈદું કોણ કરે સંયમ છે? જેમ વનમાં મૃગ વિહાર કરે છે તેમ હું ચારિત્રવનમાં વિહાર કરીશ;

અને સત્તર લેહે શુદ્ધ સંયમનો રાગી થઈશ. બાર લેહે તપ આદરીશ; અને મૃગચર્યાથી વિચરીશ. મૃગને વનમાં રોગનો ઉપદ્રવ થાય છે, ત્યારે તેનું વૈદું કોણ કરે છે? એમ પુનઃ કહી તે બોલ્યો,

કે-કોણ તે મૃગને ઓવધ દે છે? કોણ તે મૃગને આનંદ, શાંતિ, અને સુખ પૂછે છે? કોણ તે મૃગને આહાર-જળ આપી આપે છે? જેમ તે મૃગ ઉપદ્રવ મુક્ત થયા પછી વનગહને જ્યાં સરોવર હોય છે ત્યાં જાય છે, તૃષ્ણાદિકનું-પાણીનું સેવન કરે છે અને પાછું જેમ તે મૃગ વિચરે છે, તેમ હું વિચરીશ. એ મૃગરૂપચર્યા હું આચરીશ. એમ હું મૃગની પેઠે સંયમવંત હોઈશ. અનેક સ્થળે વિચરતો યતિ મૃગની પેઠે અપ્રતિબદ્ધ રહે. મૃગની પેઠે વિચરીને, મૃગચર્યા સેવીને, સાવધ ટાળીને, યતિ વિચરે જેમ મૃગ તૃષ્ણ-જળાદિકની ગોચરી કરે, તેમ યતિ ગોચરી કરીને સંયમભાર નિર્વાહ કરે દુરાહાર માટે ગૃહસ્થને હીલે નહિ; નિંદા કરે નહિ, એવો સંયમ હું આચરીશ.”

“એવં પુત્તા જહાસુખ.”—હે પુત્ર, તને સુખ ઉપજે એમ કર. એમ માતા-પિતાએ અનુજ્ઞા આપી. અનુજ્ઞા મળ્યા પછી મમત્વ ભાવ ઉદીને જેમ મહાનાગ કંચુકી છોડી વ્યથો જાય છે, તેમ તે મૃગાપુત્ર સંસાર ત્યાગી સંયમધર્મમાં સાવ-ધાન થયા. કંથન, કામિની, મિત્ર, પુત્ર, જ્ઞાતિ અને સગા-સંબંધીઓના ત્યાગી થયા. વસ્ત્રને ધૂણી જેમ રજ ખંખેરી નાંખીએ, તેમ તે સધળા પ્રપંચ ત્યાગીને દીક્ષા લેવા માટે નીકળી પડ્યા પવિત્ર પંચમહાવ્રત મુક્ત થયા.

સંયમસ્વરૂપ. પચ્ચ સમિતિથી મુશોભિત થયા. ત્રિગુણ-નુગુણ થયા. બાહ્યાભ્યંતરે બાર પ્રકારના તપથી સંયુક્ત થયા. મમત્વ રહિત થયા. નિરહંકારી થયા. સ્ત્રિયાદિકના સંગ રહિત થયા. સર્વાત્મભૂતમાં એનો સમાન ભાવ થયો. આહાર-પાન ગાત્ર યાગ્યો કે ન યાગ્યો, સુખ ઉપજે કે દુઃખ, જીવિતવ્ય હો કે મરણ હો, કોઈ સ્તુતિ કરે કે કોઈ નિંદા

કરે, કોઈ માન લો કે કોઈ અપમાન લો, તે સધળા પર તે સમભાવી થયા. ઋદ્ધિ, રસ અને ચાતા એ ત્રિગારવના અલંપકથી તે વિરક્ત થયા. મનહંડ, વચનહંડ અને તનહંડ નિવર્ત્યા. ચાર કપાયથી વિમુક્ત થયા. માયાશય, મિથ્યાત્વ શય અને નિદાનશય એ ત્રણ શયથી વિરાગી થયા. સમ મહાભયથી એ અભય થયા. હાસ્ય અને ચોકથી નિવર્ત્યા. નિદાન રહિત થયા. રાગ-દ્વેષરૂપી બંધનથી છૂટી ગયા. વાંચછા રહિત થયા. સર્વ પ્રકારના વિલાસથી રહિત થયા. કરવાલથી કોઈ કાપે

મૃગાપુત્રની
વીતરાગતા.

અને કોઈ અંદન વિલેપન કરે, તે પરસમ-
ભાવી થયા. પાપ આવવાનાં સધળાં દ્વાર
તેણે રૂધ્ધા. શુદ્ધ અંતઃકરણ સહિત ધર્મ-
ધ્યાનાદિક બ્યાપારે તે પ્રશસ્ત થયા. જિનેન્દ્ર

શાસનતત્ત્વ પરાયણ થયા. જ્ઞાને કરી, આત્મ ચારિત્રે કરી,
સમ્યક્ત્વે કરી, તપે કરી, પ્રત્યેક મહાવ્રતની પાંચ ભાવના એમ
પાંચ મહાવ્રતની પચીસ ભાવનાએ કરી અને નિર્મળતાએ કરી
એ અનુપમ વિભૂષિત થયા. સમ્યક્ પ્રકારે ઘણાં વર્ષ મુધી
આત્મ ચારિત્ર પરિપેવીને એક માસનું અનશન કરીને તે મહા-
જ્ઞાની શુવરાજ મૃગાપુત્ર પ્રધાન મોક્ષગતિએ પરવર્યા.

તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ સપ્રમાણ સિદ્ધ કરેલી બાર ભાવનામાંની
સંસાર ભાવના દહ કરવા આ મૃગાપુત્રનું ચરિત્ર અહિં વર્ણ
વ્યું. મહર્ષિ મૃગાપુત્રનું સર્વોત્તમ ચરિત્ર સંસાર પરિભ્રમણ
નિવૃત્તિનો અને તે સાથે અનેક પ્રકારની નિવૃત્તિનો બોધ આપે છે.”*

* શ્રી અનાથી મુનિ, મૃગાપુત્ર એ આદિના આ ભાવનાઓમાં જે
સદ્બોધક કથાપ્રસંગ દાખલ કર્યો છે, તે મોટે ભાગે શ્રી મોક્ષમાળા

॥ इति श्री शांतसुधारसगेय काव्ये संसारभावनाविभावनो
नाम तृतीयः प्रकाशः ॥

ઈતિ શ્રી શાંતસુધારસ નામના હાળખદ્ધ કાવ્યમાં
સંસાર ભાવના નામનો ત્રીજો પ્રકાશ સમાપ્ત.

તથા ભાવનાબોધમાંથી શીધેલ છે. એ પ્રસંગે શ્રી ઉત્તરાધ્યાયનાદિ
પવિત્ર સૂત્રોના બાધાનુવાદરૂપે છે એ કથાઓનો મુખ્ય આશય તો તત્ત્વ-
જ્ઞાનનો બોધ છે, છતાં તે પ્રસંગોની એ પવિત્ર સૂત્રોમાંની બાધા મદ-
પદ પદ્ય જેવા અમરકારિક, અર્થ સંગીતવાળા, અલ્પકારિક, મૃદુરદસ્થ
મય છે કે વિદ્વાનોને વિનોદનું સ્થાન થઈ પડે ॥ વિનોદરૂપે ઉપદેશ
આપે છે શ્રી મૃગાયુત્રનંદ આ ગજરાતી ચરિત્ર એનો ખ્યાલ આપે એમ છે

ચોથી એકત્વ ભાવના.

॥ સ્વાગતાવૃત્તં ॥

एक एव भगवानयमात्मा,
ज्ञानदर्शन तरंगमरंगः ॥

सर्वमन्यदुपकल्पितमेतत्,
व्याकुलीकरणमेव ममत्वं ॥१॥

અર્થ:—એકજ ભગવાન તે આ આત્મા છે. જ્ઞાન, દર્શન,
ચારિત્રરૂપ તેના ગુણ છે. તેમા તે આનંદ-
આત્મા એકલો કલ્પોલ કરી રહ્યો છે બાકી આ બીજું
બધું કલ્પના માત્ર છે; વાસ્તવિક નથી.
તે પર મમતા રાખવી એ વ્યાકુલતાનું જ કારણ છે. ૧

॥ वृतालीयवृत्तं ॥

अवुर्धः परमानलालमा—
लमदज्ञानदशानशात्मभिः ॥

परवस्तुषु हा स्वकीयता,
विषयानेशंनशाद्विकल्प्यते ॥२॥

૧/— અર્થ.—પર વસ્તુમાં અત્યંત તીવ્ર ઈચ્છા-મોહ રાખવા
 એ અજ્ઞાન દશાનું કારણ છે વિષયના આવેશમાં તણાવાથી
 પરવસ્તુને વિષે મારાપણાની બુદ્ધિ થાય છે. અર્થાત્ વાસ્તવિક
 રીતે પોદ્ગલાદિક પારકી વસ્તુઓમાં જીવ મમત્વ કરે છે આમ
 પર વસ્તુમાં મમત્વ રાખનારા કેવળ અબુધ છે, બોધ રહિત,—
 અજ્ઞાની છે. અજ્ઞાની જીવોજ પરભાવમાં આસક્ત થઈ સ્વ સ્વ
 ભાવપર આવરણ આણે છે એઓજ વિષયવિવશ થઈ પરવ-
 સ્તુને “આ મારી, આ મારી” એમ કહ્યે છે વસ્તુત આત્મા
 એકલો છે, જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર જ તેના
 આત્મા અસંગ પોતાના ઋદ્ધિ-પરિવાર છે એને શૂંઠ,
 કુદુંબ, પરિઘાદિક પરવસ્તુ સાથે કશો
 સબંધ નથી એ એના નથીજ, છતાં એને પોતાના ગણી
 મમત્વ હાખવે છે અને બ્યાકુળ-દુઃખી થાય છે, એ ખરેખર
 ખેડવાત્તા છે ૨

કૃતિના દયિતેતિ ચિંતનં

પદારેષુ યથા નિપત્તયે ॥

વિવિધાર્તિમયાવહં તથા

પરમાવેષુ મમત્વમાનનં ॥ ૩ ॥

અર્થ — પારકી સીઓ પ્રતિ આ મારી સી એમ ચિંતવન
 કરવાનું જીવોને જેમ વિષયોનું કારણ થાય છે, તેમ સ્વ
 સ્વભાવને છાડી પરભાવમાં મમત્વ હાખવું એ જાતજાતનું
 દુઃખ અને ભય ઉપજાવે છે ૩.

અધુના પરમાવસંવૃત્તિ

હર ચેતઃ પરિતોજ્યગુંઠિતં ॥

ક્ષણમાત્મવિચારચંદન—

દ્રુમવાતોર્મિસ્તાઃ સ્પૃશંતુ માં ॥ ૪ ॥

અર્થઃ—આમ પર વરુના મમત્વને હુઃખ-ભયનાં કારણ બાળી, ચેતન, ચેતરફ બિછાવેલી પરભાવરૂપી આદર સંકેલી મૂક; ચેતરફ શું ચેલી પરભાવ બલ સમેટી લે; પરભાવ મમત્વનો નાશ કર; અને આત્મ વિચારરૂપ ભાવનાચંદન પાસેથી આવતી પવનની લહેરો મને સ્પર્શ કરી આનંદ આપો; જેમ ચંદન વૃક્ષનો વાયુ આસપાસ સુગંધ ફેલાવી આનંદ આપે ॥ તેમ આત્મ વિચારરૂપ ચંદનવાયુ મને મીઠા સુગંધ આપો; અર્થાત્ ચેતન, તુ તારા વિચારમાં લીન થા; પરવચાર મૂકી દે. ૪.

॥ અનુપ્પુપ્ત્તં ॥

एकतां समतोपेतामेना मात्मन् विभावय ।

लभस्य परमानन्दसंपदं नमिराजनत् ॥ ५ ॥

અર્થઃ—આત્મા, તું એકલો છે; તું એકલો આગ્યો; એકલો જઈશ; પાપ-પુણ્ય એકલો લોગવીશ; બીજું એગોઈ કંઈ તારી સાથે નહિ આવે; એકલો જન્મ્યો; એકલો મરીશ.

“આયા એકિલા, જવું એકિલા.”

આમ બીજા સાથે સ્પર્શના પણ તારે નથી; કંઈ લેવા-દેવા નથી. તારું તે તારી પાસે છે. જ્ઞાન, કર્મનાદિ તારાં છે તે તારી પાસે છે; બાકી બીજાં કંઈ તારું નથી.

“ एगोहं नथि मे कोह, नाहमज्ञस्स कस्सह, ।
एगो मे सासओ अप्पा, नाणदंसण संजुओ ॥ ”

હું એકલો છું; માફ કેાઈ નથી; હું બીજાં કેાઈનેા નથી;
જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રરૂપ હું શાન્ત આત્મા છું.” આમ હે। ચેતન,
સમતા આદરી, તું આ એકત્વ ભાવના ભાવ, અને આ એક-
ત્વ ભાવના ભાવતાં જેમ નભિરાજર્ષિ પરમાનંદરૂપ સંપત્તિ
પામ્યા, તેમ તું પણ એકત્વ ભાવી પરમાનંદ સંપદા પામ. ૫.

“ નભિરાજર્ષિ.

“ શરીરમાં આધિ પ્રત્યક્ષ થાય,
“ તે કેાઈ અન્યે લઈ ના રાકાય;
“ એ ભોગવે એકે સ્વ આત્મ પોતે,
“ એકત્વ એથી નય સુર જોતે. ”

—શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર,

મહાપુરૂષના આ ન્યાયને અચળ કગનાર શ્રી નભિરાજર્ષિ અને
શકેંદ્રનેા વૈરાગ્યોપદેશકે સંવાદ ગાહુ બોધદાયક છે. નભિરાજર્ષિ
વિદેહ દેશમાં આવેલા મિથિલા નગરીના રાજેશ્વર હતા. સ્ત્રી-
પુત્રાદિકથી વિશેષ હુબનેા સમૂહ પામ્યા નહોતા, છતાં એક-
ત્વના સ્વરૂપને પિછાણવામાં રાજેશ્વરે જરાએ વિવશ થયો નહોતો.

ચારિત્ર લીધા પછી નભિરાજર્ષિ જ્યા નિવૃત્તિમાં બિરાજ્યા
છે, ત્યા શકેંદ્ર પ્રથમ વિમરૂપે આવી પરીક્ષા નિદાને પોતાનું
વ્યાખ્યાન શરૂ કરે છે:—

* શ્રી ભાવના બોધ ઉપરથી

શહેંદ્ર વિપ્ર:—હે રાજા ! મિથિલા નગરીમાં આજે પ્રજાજ
કોળાહળ વ્યાપી રહ્યો છે. હૃદયને અને મનને
નભિરાજ અને ઉદ્વેગકારી વિલાપના શબ્દોથી રાજમંદિર
ઇંદ્રનો સંવાદ અને સામાન્ય ઘર છવાઈ ગયાં છે. માત્ર
તારી દીક્ષા એ જ એ સઘળાં દુઃખનો હેતુ
છે. પરના આત્માને જે દુઃખ આપણાથી ઉત્તર થાય, તે દુઃખ
સંસાર પરિશ્રમણુનું કારણ ગણીને તું ત્યાં જા. લોગો ન થા.

નભિરાજ:—હે વિપ્ર ! તું જે કહે ॥ તે માત્ર અજ્ઞા-
નરૂપ છે. મિથિલા નગરીમાં એક ખગીચો
જગત્ પોતાના હતો; તેની મધ્યમાં એક વૃક્ષ હતું; શીતળ
સ્વાર્થને રહે છે. છાયા વડે તે વૃક્ષ રમણીય હતું; પત્ર,
પુષ્પ, ફળથી એ શોભતું હતું; નાના
પ્રકારનાં પક્ષીઓ એનો આશ્રય લેતાં હતાં, વાયુના હલાવવાથી
તે વૃક્ષમાં રહેનારાં પક્ષીઓ દુઃખાર્ત્ત અને અશરણ થયાંથી
આકંઠ કરે છે. વૃક્ષના પોતાના માટે કાંઈ તે વિલાપ કરતાં
નથી; પોતાતું સુખ ગયું એ માટે એઓ શોકાર્ત્ત છે.

વિપ્ર:—પણ આ જો જો ! અગ્નિ ને વાયુના મિશ્રથી તારું
નગર, તારાં અંત:પુર અને મંદિરો બને છે; માટે ત્યાં જા
અને તે અગ્નિને શાંત કર.

નભિરાજ:—હે વિપ્ર, મિથિલા નગરીના તે અંત:પુરો
અને મંદિરોના દાઝવાથી મારું કંઈ પણ
મારું મારી પાસે દાઝતું નથી. જેમ મને સુખ ઉપજે ॥

છે; બહાર નથી. તેમ હું વર્તું છું. એ મંદિરાદિકમાં મારું
અણ્ય પણ નથી. 'મેં' પુત્ર, સ્ત્રી આદિના
વ્યવહારને છાંડ્યો છે. મને એમાંનું કાંઈ પ્રિય નથી અને
અપ્રિય પણ નથી.)

વિપ્ર:—પણ હે રાજા ! તારી નગરીને મજબૂત કિલ્લો,
પોળ, કોઠા, કમાડ, લોગળ, આસપાસ જળરી ખાઈ કરાવીને
પછી જાણે.

નમિરાજ:—હે વિપ્ર ! હું શુદ્ધ શ્રદ્ધારૂપ નગરી વસાવીને,
સંવર રૂપી લોગળ કરીને, કમાડૂપી શુભ
અર્ચનાનગરી ગઠ કરીશ; શુભ મનોયોગરૂપી કોઠા બાંધીશ,
વ્યવહારયોગરૂપ ખાઈ કરીશ, કાયાયોગરૂપ
શતધ્વી કરીશ; પરાક્રમરૂપ ધતુધ્વ કરીશ; ધર્માસમિતિરૂપ પલુછ
કરીશ; ધીરજરૂપી કમાન સહાવાની સુઠ કરીશ, સત્યરૂપ વાપ-
વડે ધતુધ્વ બાંધીશ; તપરૂપ બાણ કરીશ; કર્મરૂપી વૈરોના સૈ-
ન્યને લેડીશ, લૌકિક સંઆમની મને રુચિ નથી; હું માત્ર
તેવા લાવ-સંઆમને ઇચ્છું છું.

વિપ્ર:—હે રાજા ! શિખરબાંધ ઉંચા આવાસ કરાવીને,
મણિકમનમય ગવાક્ષ મૂકાવીને, તળાવમાં કીડા કરવાના મનો-
હર મહાલય કરાવીને પછી જાણે.

નમિરાજ:—તે જે જે પ્રકારના આવાસ ગણાવ્યા તે તે
પ્રકારના આવાસ મને અસ્થિર અને
મહેલરૂપી અશાન્ત જણાય છે. માર્ગના ઘર (Inn.
ધર્મશાળા અને Chattrahall) રૂપ જણાય છે, તે માટે

વટેમાગુનો ત્યાં સ્વધામ છે ત્યાં શાશ્વતતા છે, અને
વિસામો. ત્યાં શાશ્વતતા, સ્થિરતા ■ ત્યાં હું
નિવાસ કરવા ચાહું છું.

વિપ્ર:—હે ક્ષત્રિયશિષ્યમણિ ! અનેક પ્રકારના તસ્કરના
ઉપદ્રવો ટાળીને, નગરીનું એ દ્વારે ઠલ્યાણ કરી પછી તું જાજે.

નભિરાજ:—હે વિપ્ર ! અજ્ઞાનવંત મનુષ્ય અનેક વાર મિથ્યા
દંડ દે છે. ચોરીના નહિ કરનારા જે શરી-
અપરાધી દંડાય શદ્ધિ પુદ્ગળ તે લોકને વિષે બંધાય છે,
નહિ; નિરપ- અને ચોરીના કરનારા જે ઈન્દ્રિયવિકાર
, શાધી દંડાયા!!! તેને કોઈ બંધન કરી શકતું નથી; તો
પછી એમ કરવાનું શું અવશ્ય ?

વિપ્ર:—હે ક્ષત્રિય ! જે રાજાઓ તારી આણુ માનતા
નથી અને જે નરાધિપો સ્વતંત્રતાથી વર્તે છે, તેને તું વશ
કરીને પછી જાજે,

નભિરાજ:—દશ લાખ સુભટને સંશ્રામમાં જીતવા એ
દુર્લભ ગણાય છે; તોપણ એવા વિજય
ખરા વીર કરનારા અનેક પુરૂષો મળી આવે; પણ
એક સ્વાત્માને જીતનાર મળવો અત્યંત
દુર્લભ છે. દશ લાખ સુભટ પર વિજય મેળવનાર કરતાં એક
સ્વાત્માને જીતનાર પુરૂષ પરમોત્કૃષ્ટ છે. આત્મા સગાથે સુદ્ધ
કરવું ઉચિત છે. બહિર્ સુદ્ધનું શું પ્રયોજન છે ? જ્ઞાનરૂપ
આત્માવડે ક્રોધાદિક આત્માને જીતનાર સ્તુતિપાત્ર છે પાચે
ઈન્દ્રિયોને, ક્રોધને, માનને, માયાને તેમજ લોભને જીતવાં
દોહિલાં છે. જેણે મનોયોગાદિક જીત્યું તેણે સર્વ જીત્યું.

વિપ્ર — સમર્થ યજ્ઞ કરી શ્રમણ, તપસ્વી, બ્રાહ્મણાદિકને લોજન આપી, સુવર્ણાદિ દાન દઈ, મનોરૂ લોગ લોગવીને, રક્ષત્રિય ! પછી તુ જાજે

નમિરાજ — મહીને મહીને જો દશ લાખ ગાયના દાન દે, તોપણ તે દશ લાખ ગાયોના દાન

અંયમ માહાત્મ્ય કરતા સયમ ગ્રહણ કરી સયમ આરાધે છે, તે તે કરતા વિશેષ મંગળ પામે છે.

વિપ્ર — નિર્વાહ કરવા માટે બિદ્યાથી સુશીલ પ્રમત્ત્યામા અસદ્ય પરિશ્રમ વેઠવો પડે છે, તેથી તે પ્રમત્ત્યા ત્યાગીને અન્ય પ્રમત્ત્યામા રુચિ થાય છે માટે આ ઉપાધિક્ષય ન આવે, તે અર્થે તુ ગૃહસ્થાશ્રમમાજ રહી પૌષધાદિ મતમા તત્પર રહેજે. હે ! મનુષ્યના અધિપતિ ! હું કીક કહું છું.

નમિરાજ. — હે વિપ્ર ! જાલ અવિવેકી ગમે તેવા ઉગ્ર તપ કરે, પરંતુ સગ્યદ્ આરિત્ર તથા શ્રતધર્મની તુલ્ય ન થાય એકાદ કળા તે સોળ કળા જેવી કેમ ગણાય ?

વિપ્ર — અહો રક્ષત્રિય ! સુવર્ણ, મણિ, સુક્તાદિ, વસા-લકાર અને અન્ધાદિકની વૃદ્ધિ કરીને પછી જાજે.

નમિરાજ : — મૈરુપર્વત જેવા કદાચિત્ સોના રૂપાના અસંખ્યાતા પર્વત હોય, તો પણ લોભી સદા નવયોવન લોભ લુભોની તૃષ્ણા છીપવી નથી. લેશમાત્ર તે સતોષ પામતો નથી તૃષ્ણા આકાશના જેવી અનંત છે. ધન, સુવર્ણ, અતુષ્ઠાદિ ઇત્યાદિ સકળ લોક જરાય એટલું લોભી માણસની તૃષ્ણા ટાળવા સમર્થ નથી

લોભની એવી કનિષ્ઠતા છે, માટે સંતોષ નિવૃત્તિરૂપ તપને વિવેકી પુરૂષો આચરે છે.

વિપ્ર:—હે ક્ષત્રિય ! મને અદ્ભુત આશ્ચર્ય ઉપજે છે કે તું છતાં લોભને છાડે છે. પછી અછતા કામલોભને વિષે સંકલ્પવિકલ્પ કરી હજાઈશ; માટે આ સઘળી મુનિત્વ સંબંધીની ઉપાધિ મૂક

નમિરાજ:—કામલોભ શલ્ય સરખા છે, વિષ સરખા છે, સર્પ સરખા છે. તેની વાચનાથી જીવ વિષયવિપાક નકોદિક અધોગતિએ જાય છે, તેમજ કોષે કરીને અને માને કરીને માઠી ગતિ થાય છે. માયાને લઈ સદ્ગતિનો વિનાશ હોય છે, લોભધરી આ લોક પગલોકમાં જાય આવે છે, માટે, હે વિપ્ર ! તું મને એનો યોગ ન કર. મારે હૃદય કોઈ કાળે ચળનાર નથી, એ મિથ્યા-મોહિનીમાં અભિરુચિ ધરાવનાર નથી. જાણી જોઈને ઝેર ઠોણ પીએ ? દીવો લઈને કુવામાં ઠોણ ઉતારે ? જાણી જોઈને વિશ્વ-મમાં ઠોણ પડે ? હું મારા અમૃત જેવા વૈરાગ્યનો મધુર રસ અપ્રિય કરી એ ઝેરને પ્રિય કરવા મિથિલામાં આવનાર નથી.

મહર્ષિ નમિરાજની સુકલતા જોઈ શકેન્દ્ર આનંદ પામ્યો.

પછી વિપ્રવેષ છાંડી ઇંદ્રપણુ વૈક્રિય કર્યું.

નમિરાજની વંદન કરી મધુર વચ્ચને પછી તે રાજપિની કસોટી અને સ્તુતિ કરવા લાગ્યો:— “ હે મહાયશસ્ત્રિ ! શકેન્દ્રની પ્રસન્નતા મહા આશ્ચર્ય છે કે તે કોષને જીત્યો; તેણે કરેલી નમિ-આશ્ચર્ય તે અહંકારનો પરાજય કર્યો;

રાજની સ્તુતિ. આશ્ચર્ય તેં માયાને ટાળી; આશ્ચર્ય તેં
લોભ વશ કર્યો; આશ્ચર્ય તારું સરળપણું;
આશ્ચર્ય તારું નિર્મલત્વપણું; અહો, તારી આવી જળરી ક્ષમા;
અહો તારું નિર્લોભપણું. હે પૂજ્ય ! તું આ ભવને વિષે
ઉત્તમ છે અને પરભવે ઉત્તમ હોઇશ. કર્મ રહિત થઇ પ્રધાન
સિદ્ધિગતિમાં પરવરીશ.” એ રીતે સ્તુતિ કરતો કરતો, ‘ પ્રતિ-
ક્ષણ કરતો કરતો, શ્રદ્ધા ભક્તિએ તે યપિના પાદાંશુજને વંદન
કરીને પછી તે સુંદર સુકુટવાળો શકેદ્ર આકાશ વાટે ગયો.

વિપ્રરૂપે ઇદ્રે નભિરાજનો વૈરાગ્ય તાવવામાં શુ’ બાકી રાખી

છે ? કાંઈ નહીં. સંસારની જે જે લલ્લતા

પ્રમાણુશિક્ષા જીવોને ચળાવનારી છે, તે તે લલ્લતા સં-

બંધી મહાગૌરવથી પ્રક્ષ કરવામાં તે પુરં-

હરે નિર્મળભાવથી સ્તુતિપાત્ર આતુર્થ ચલાવ્યું છે; છતાં આ-

પણે જોવાતું તો એ છે કે-નભિરાજ કેવળ કંચનમય રહ્યા છે.

શુદ્ધ અને અખંડ વૈરાગ્યતા વેગમાં એમનું વંદન એમણે

ઉત્તરમાં દેખાડી આપ્યું છે. હે વિપ્ર, તું જે જે વસ્તુઓ

મારી છે એમ કહેવડાવવા માગે છે, તે વસ્તુઓ મારી નથી.

હું એકજ છું; એકલો જનાર છું; અને માત્ર પ્રશંસનીય

એકત્વને ચાહું છું. આવા રહસ્યમાં નભિરાજ પોતાના ઉત્ત-

રને અને વૈરાગ્યને દઢ કરતા ગયા છે.

એ નભિરાજને એકત્વ જ્ઞાન આ નીચેના પ્રસંગથી મળ્યું.

નભિરાજ રાજકુળ લોગવતા હતા ત્યારે

નામઝપિ એકત્વ એક વેળા એના શરીરમાં દાહજવર ઉપ-

શાથી પામ્યા ? જ્યો. એથી એને અત્યંત બળતરા થવા માંડી. ઘણા ઉપાયો કર્યા પણ એ રોગ શાંત થવાને બદલે ઉલટો વૃદ્ધિ પામ્યો. છેવટે એક કુશળ વૈદ્ય મળ્યો. તેણે મલયાગિરિ ચંદનનું વિલેપન કરવા સૂચ્યું. મનોરમા રાણીએ તે ચંદનને ઘસવામાં રોકાઈ. તે ચંદન ઘસવાથી હાથમાં પહેરેલાં કંકણનો સમુદાય પ્રત્યેક રાણીએ કને બળભળાટ કરવા માંડી પડ્યો. રાત્રી એક તો ઢાંહની અસહ્ય વેદના ભોગવતો હતો ત્યાં આ કંકણનો ડોળાહળ ઉપજ્યો. એથી રાત્રી બળભળાટ ખમી શક્યો નહિં. કંકણનો ડોલાહલ. એટલે રાણીએને ચંદન ઘસવા મના કરી.

બળભળાટ ન કરવા કહ્યું. ચંદન ઘસ્યા

બિના તો ચાલે એમ નહોતું એટલે બધી રાણીઓએ મંગળ દાખલ એક એક કંકણ રાખી બાકી કંકણ ત્યાગ કર્યાં. એથી બળભળાટ શાંત થયો. નમિરાજે પૂછ્યું કે શું તમે ચંદન ઘસવું બંધ કર્યું ? રાણીઓએ કહ્યું ના, ડોળાહળ શાંત કરવા અઠેક કંકણ રાખી બીજાં કાઢી નાખ્યાં છે. ચંદન તો ઘસીયે છીએ. કંકણનો સમુદાય હાથમાં નથી. એટલે ડોળાહળ થતો નથી. આટલાં વચનો સાંભળ્યાં ત્યાં તો નમિરાજને રોમે રોમે એકત્વ સિદ્ધ થયું; વ્યાપી ગયું; તેનું મમત્વ ટળી ગયું. ખરે, જાઝાં મળ્યે જાઝી ઉપાધિ જણાય છે. જો હવે આ એક કંકણથી લેશ માત્ર બળભળાટ થતો નથી. કંકણના સમૂહો કરી માથું કરી નાચ એવો ડોળાહળ થતો હતો. ચેતન ! તું માન કે એકત્વમાંજ

સિદ્ધિ છે. વધારે મળવાથી વધારે

ઝાઝે ઝાઝી ઉપાધિ છે. સંસારમાં અનંત આ-

ઉપાધિ. તમાના સંબંધમાં તારે ઉપાધિ, ભો-
ગવવાનું શું અવશ્ય છે? તેનો ત્યા-
ગ કર અને એકત્વમાં પ્રવેશ કર. ને આ એક કંકણ હવે
ખળભળાટ વિના કેવી ઉત્તમ શાંતિમાં રમે છે? અનેક હતાં
ત્યારે તે કેવી અશાંતિ ભોગવતું હતું? તેવીજ રીતે તું પણ
કંકણરૂપ છો. તે કંકણની પેઠે તું ત્યાંસુધી સ્નેહી-કુટુંબીરૂપી
કંકણ સમૂહમાં પડ્યો રહીય ત્યાંસુધી ભવરૂપી ખળભળાટ
સેવન કરવો પડશે. અને આ કંકણની વર્તમાન
સ્થિતિની પેઠે એકત્વને આરાધીય, તો સિદ્ધગતિરૂપી મહા-
પવિત્ર શાંતિ પામીશ. એમ વૈરાગ્યના પ્રવે-
શમાં ને પ્રવેશમાં તે નમિરાજ જાતિસ્મૃ-
તિશાન યાચ્યા. પ્રમલ્યા ધારણ કરવાનો
દૈગ્ધશાંતિ નિશ્ચય કરી સયન કરી ગયા. પ્રભાતે માંગ
અને પ્રમલ્યા. ત્યરૂપ વાન્નિત્રનો ધ્વનિ પ્રકટયો; દાહ
ત્વરથી મુક્ત થયા.

એકત્વને પરિપૂર્ણ સેવનાર તે શ્રીમાન નમિરાજર્ષિને
અભિવંદન હો!

રાણી સર્વ મળી સુચંદન ઘસી ને ચર્યાવામાં હતી,
ખૂંટયો ત્યા કઠળાટ કંકણતમ્બો, ઓલી નગિ ભૂપતિ;
સંવાદે પણ ઈદ્રશી દદ રહ્યો, એકત્વ સાનું કર્યું,
એવા એ મિમિલેશનું ચરિત આ, સંપૂર્ણ અત્રે યયું.

વિશેષાર્થ:—રાણીએનો સમુદાય ચંદન ઘસી ને, વિલેપન કરવામાં રોકાયો હતો. તત્સમયમાં કંકણના ખળભળાટને સાંભળીને નભિરાજ જૂઝયો. ધ્વની સાથે સંવાદમાં પણ અચલ રહ્યો અને એકત્વને સિદ્ધ કર્યું. એવા એ મુક્તિસાધક મહા-વૈરાગીનું ચરિત્ર ભાવનાબોધ અંથે તૃતીય ચિત્રેપૂર્ણતા પામ્યું.”

હવે આ ચોથી ભાવનાનું અષ્ટાંગિયું કહે છે.

॥ પરજીયો રાગ ॥

વિનય ચિંતય વસ્તુતત્ત્વં

જગતિ નિજમિહ કસ્ય કિં ?

ભવતિ મતિરિતિ યસ્ય હૃદયે ।

દુરિતમુદયતિ તસ્ય કિં ? ॥ ત્રિ० ૧ ॥

અર્થ:—“ હું કોણ છું ? ક્યાંથી થયો ? શું સ્વરૂપ છે મારું ખરું ?

સ્વ શું ? પર શું ? “ કોના સંબંધે વળગણા છે, રાખું કે એ પરિહર ? ”

—શ્રી મોક્ષમાળા.

ચેતન ! આ તું વિવેકપૂર્વક વિચાર. વિનય, તું વસ્તુ-તત્ત્વ વિચાર. આ જગતમાં ખેતાનું શું અને પારકું શું એનો વિવેક કર.

“ એના વિચાર વિવેકપૂર્વક ચાંત ભાવે જો કર્યા,

“ તો સર્વ આત્મિક જ્ઞાનનાં સિદ્ધાંતતત્ત્વ અનુભવ્યાં. ”

—શ્રી મોક્ષમાળા.

વિનય ! જેને માફ શુ અને પારકું શું એવો પ્રશ્ન ઉઠે છે અને જે એમા વિવેક કરે છે, તેને કદી પાપ-દુઃખ આવે ખરા ? ના, કદાપિ નહિં માટે વિનય ! તું વસ્તુતત્ત્વ વિચાર અને પરભાવ છાડી દે તાગ જ્ઞાન-કથાન-ચારિત્રરૂપ એકલા આત્માને ચિંતવ । ૧.

एक उत्पद्यते तनुमान् ।

एक एव विपद्यते ॥

एक एव हि कर्म चिनुते ।

सैमकः फलमश्नुते ॥ वि० २ ॥

અર્થ.—આત્મા એકલોજ દેહરૂપે ઉપજે છે, એકલોજ દેહરૂપે વિપત્તિ પામે છે, મરે છે, એક-એકલો એકજ લોજ કર્મ સર્જે છે અને તે એકલોજ તેના ફળ ભોગવે છે આમા ખીલું દોષ ભાગી-દાર નથી એમ હે વિનય ! તું વસ્તુ સ્થિતિ વિચાર. એકત્વ વિચાર. ૨.

यस्य यावान्परपरिग्रहः ।

विविधममतावीरघः ॥

जलधिविनिहितपोतयुक्तया ।

पतति तावदसावघः ॥ वि० ३ ॥

અર્થ.—જેમ ભરદરિયે વહાણુ હોય અને તેમાં પથ્થર આદિ જળરો ભાર ભર્યો હોય અને તેમાં જીવ જહાઝ, ગોહ ઠાણું પડે તો જળ અંકર ભરાય જઈ તે

કાણું, કપાય જળ વહાણ જેમ જૂડી જઈ તળિયે ઝેસે છે;
 સંસાર સમુદ્ર. તેમ હે વિનય ! પર પરિગ્રહભારથી
 ભરેલો આ જીવ-જહાઝ ભરસંસાર
 સમુદ્રે પડ્યો છે; તેમાં મમત્વરૂપ કાણુથી કપાય જળ
 ભરાતાં તે તળિયે ડુબે છે. તેમાંથી એ જીવ જહાઝને બહાર
 નિકળવું અતિ દુષ્કર છે, માટે હે વિનય ! તું પરપરિગ્રહ
 અને તે પર મમત્વ બંને છાંડી દે, તો હળવો થયો થકો આ
 સંસારસમુદ્ર તરી જઈશ. વિનય ! તું વસ્તુતત્ત્વ વિચાર અને
 આ બીજી જંગળ છોડી હાથ તારું એકત્વ વિચાર. ૩.

સ્વસ્વમાર્ગ મધ્યમુદિતો ।

ભુવિ વિલુપ્ય વિચેષ્ટે ॥

દશ્યતાં પરમાવગટનાત્ ।

પતતિ નિલુઠવિ જૃંમતે ॥ વિ૦ ૪ ॥

અર્થ:—જેમ કોઈ માણસ મધ્યપાનથી પોતાની શુદ્ધ-
 શુદ્ધ ખોઈ અનેક પ્રકારની ગાંડા જેવી
 મોહ અને વિચિત્ર ચેષ્ટા કરે છે, અને જમીન પર
 મદિરા પડે છે, લોટે છે, બગાસાં ખાય છે; તેમજ
 પરભાવ પર મૂર્છા કરવાથી, પર વસ્તુ પર
 મોહ—મમતા રાખવાથી જીવ પોતાનો સ્વસ્વભાવ વિસરી જઈ
 અનેક પ્રકારની વિભાવિક ચેષ્ટાઓ કરે છે, અધોગતિમાં પડે
 છે, જાતજાતની ગતિમાં જામે છે અને વિડંબના પામે છે.
 માટે જીવે પર વસ્તુ પર મોહ કર્તવ્ય નથી. પરભાવનો મમત્વ
 મધ્યપાન જેવો છે, માટે ૩ વિનય ! તું આ જગતમાં પોતાનું

શું અને પારકું શું ? સ્વ શું અને ૫૨ શું ? તારું શું અને
બીજાનું શું ? આત્માનું શું અને પુણ્યલતું શું ? એ વિવેક
કર; વસ્તુતત્ત્વ વિચાર. ૪.

પશ્ય કાંચનમિતરપુદ્ગલ—

મિલિતમંચતિ કાં દશાં ॥

કેવલસ્ય તુ તસ્ય રૂપં ।

વિદિતમેવ મગદશાં ॥ વિ૦ ૫ ॥

અર્થ:—જે, સુવર્ણમા બીજા પુણ્યલતું મિશ્રણ થવાથી
એની શું દશા થાય છે ? સુવર્ણનું કેવલ
" કુસગીનો પ્ર સુવર્ણ સ્વરૂપ કેવું હોય એ તો તારા જેવા
સંગ છે, કુસગ બહુતાજ હોવા નોંધએ. સોનાની રજ માટી
રંગ અગમાં " સાથે મળતાં માટીરૂપ થઈ જાય છે. સોનાની
સાથે બીજી હલકી ધાતુનો લોગ કરવામાં
આવે તો તે હલકું થઈ જાય છે ફરી એમાંથી એકાત કેવળ સોનું
ઘણા કષ્ટે થઈ શકે છે. માટી સાથે મળેલા સોનાનાં રજકણો માટી
શોધી શોધીને તાવવાથી, ગાળવાથી, યંત્રપ્રયોગમાં આણવાથી
જુદાં પડે છે. સુવર્ણ રજવાળી માટી ઉપર અનેક તાવવાના-
ગાળવાના-શોધવાના પ્રયોગ કર્યા પછી તેમાંથી સોનાની રજ
નીકળે છે. તે જધાને ફરી ફરી તપાવે ત્યારે ખરા સોનાનો
પિંડ બંધાય છે. તેમજ હલકી ધાતુ સાથે મિશ્ર થએલ સોનું
પણ તાવવાથી નીકળે છે. એનાને જેમ બીજા પુણ્ય સાથે
મળતાં આવી દશા લોગવવી પડે છે, અને પાછું સોનારૂપે
આવતા તવાણું-ગળાણું પડે છે, તેમજ ૫

एव मात्मनि कर्मवशतो ।

भवति रूपमनेकधा ॥

कर्ममलरहिते तु भगवति ।

भासते कांचनविद्या ॥ वि० ६ ॥

અર્થ:—આત્માનાં કર્મ સાથે લેખાવથી અનેક રૂપ થાય છે અને તે જ ભગવાનરૂપ આત્મા કેનકે અને હિતપલ્લ કર્મમેલ રહિત થાય ત્યારે કુંદન જેવો પ્રકૃતિ અને પુરૂષ દીપી રહે છે. ચોતું જોગ માટી કે બીજી હલકી ધાતુથી અલગ થતાં કુંદનરૂપે ચળકાટ કરી રહે છે તેમ આત્મા પણ કર્મ સંબંધથી અલગ થતાં, શુદ્ધ ચૈતન્યરૂપ થઈ ઝળહળી રહે છે. ચૈતન્ય ! એ આત્મપ્રકાશ કેવળ પરસંબંધથી અવરાઈ ગયો છે; તો તું તારું શું અને બીજાનું શું—એ વિચારી વસ્તુતત્ત્વ ચોધ. ૬.

ज्ञानदर्शनचरणपर्यव—

—परिवृत्तः परमेश्वरः ॥

एक एवानुभवसदने ।

स रमतामविनश्यरः ॥ वि० ७ ॥

અર્થ:—અહો ! આ મારો આત્મા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર પર્યાયવાળો પરમેશ્વર છે. જો એક છે, એકલો છે, એનો બીજા સાથે સંબંધ નથી. એનાં તો જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રજ છે; અને જ્ઞાનાદિ ઐશ્વર્યસંપન્ન તે પરમેશ્વર છે. વળી તે અવિનાશી છે બીજી વસ્તુઓ તો વિનાશ પામે એવી છે; પુદ્ગલો અનિત્ય છે;

એકરૂપે રહેતા નથી, ત્યારે આ ચેતનદ્રવ્ય, આત્મા અવિનાશી છે આવો મારો આત્મા અનુભવગૃહમાં

“તત્ત્વમસિ.” આનંદ કરો તે પોતે પોતાનોજ અનુભવ કરી તેથી આનંદ પામે છે વિનય ! તું સ્વપ્નની બેચેણી કર તને નિશ્ચય થશે કે આ જ્ઞાનાદિ ગુણવાળો એક, અવિનાશી આત્માજ તારો છે. તે જ તું છે, આ બીજી પોદ્ગલિક વસ્તુ તારી નથી; તે તું નથી-દેહ તે તું નથી; સ્ત્રી તે તું નથી, પુત્ર તે તું નથી, ધન તે તું નથી, કુટુંબ તે તું નથી; જો આદિ પુદ્ગલ વસ્તુઓ તું નથી. તું તેથી પર છે, અલગ છે, એકલો છે, તારે તેથી સબધ, લેવાદેવા નથી. આવા પ્રકારનો તને તારો પોતાનો અને બીજાનો નિશ્ચય થશે. તેથી તું તારો પોતાનો, તારી પોતાની વસ્તુનો આશ્રય કરીશ અને તારી નહિ એવી તારાથી પર વસ્તુનું ભ્રમત્વ છોડીશ, જે પરિણામે તને પરમ હિતરૂપ થશે ૭

રુચિરસમતામૃતરસં લ્લપ-

મુદિતમાસ્વાદ્ય મુદા ॥

વિનયવિપયાતીતસુખરસ-

રતિરૂદ્ધંચતુ વે સદા ॥ વિ૦ ૮ ॥

અર્થ:-ચેતન ! જો પ્રકારે વસ્તુતત્ત્વ વિચારવાથી, સ્વપ્નરો

વિવેક કરવાથી તને સુંદર સમતા વિષયમુખ અને અમૃતરસ પ્રાપ્ત થશે, તો તેવો મમતા વિષયાતીતમુખ. અમૃતરસ પ્રાપ્ત કરી એક દાષ્ય તું તેનો સ્વાદ તો લે, તને બહુ આનંદ થશે, જેનું પર્યંત ન થઈ શકે એવો સુખરસ તું પામીશ વિનય ! ૮

ઇન્હું છું, કે તું તે અનુપમ સુખ પામ, એ સુખ વિષયસુખથી
કયાંઈ ચડે એમ છે. વિષયસુખ તો ક્ષણિક છે; પરિ-
ણામે દુઃખદાયિ છે; આ અવર્ણનીય સુખ શાશ્વત
અવ્યાખાંધ છે—તે તને પ્રાપ્ત થાઓ, એ મારી આશિષ છે.
વિનય, તું વસ્તુતત્ત્વ વિચાર; સ્વપર વિચાર,—અને તને એ
અનુપમ સુખ ચોક્કસ મળશે. પૂર્વે કહેલ શ્રી નમિરાજર્ણિ
એ જ વિચારથી અનુપમ મોક્ષસુખ પામ્યા છે. ૮.

।इति श्रीशान्तसुधारसगेयकाव्ये एकत्व-भावना-विभावनो
नाम चतुर्थः प्रकाशः ॥

ઇતિ શ્રી શાંતસુધારસ નામના ઢાળખદ્ધ કાવ્યમાં
એકત્વભાવના નામનો ચોથો પ્રકાશ સમાપ્ત.

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય, ઉપયોગ શુભો છે. તે અમૂલ્ય મણિ સમાન છે. જો મણિને ઉપમા આપી શકાય એવી ખીણ વસ્તુ આ જગત્મા નથી, જો મણિ અનુપમ છે; તો તું એની ચિંતા

કેમ નથી કરતો? તારી બેઠકારીથી એ
 અરે! રત્નો અનુપમ મણિને કપાયઆદિ કમંડૂપી
 ચોરાય છે ચોરા ચોરી લે છે, માટે રે! ચેતન! તું
 તારા જે અનુપમ મણિઓની, રત્નત્રયીની

સંભાળ રાખ, જે યી ચિંતા કર, એનું ચિંતવન કર અને તારાથી
 પર એવા પુણ્યનાદિની ચિંતા છોડી દે; કેમકે એની ચિંતા
 કરવી નકામી છે, અને ઉલટો તુ પરતંત્ર થઈ હુખી થાય છે.
 તને તારા ઠેઠની ચિંતા છે એટલી તારા આત્માની
 ચિંતા નથી એ આશ્ચર્ય છે! તું કેમ ભૂલી જાય છે કે આ
 ઠેઠ તો પૌર્ણભિક વસ્તુ છે, તેથી તે સ્વભાવે જ સડી જઈ
 નાશ પામે એમ છે, તો એ તો નાશના ઘરમાજ પેઠો છે. તે
 આજકાલ બહેલો-મોઠો પણ અવશ્ય જર્જરિત થઈ થયાવસર
 કે અકસ્માત પડ્યોજ, તો તે અર્થે કરેલી ચિંતા તને શુ ફળ
 આપશે? કંઈ નહિ. ઉલટો તુ તેની ચિંતામાં હુખી થઈ,
 એ કાળ જે તારી પોતાની ખરી ચામત મહિ-દાનાદિ-
 ના ચિંતવનમા કાઢી શકત તે નકામો કારી ગયો; હરમ્યાન
 તારા શુભ ઉપર જબરૂં આવરણ આવી પડ્યું. ચેતન! પર
 એવાં શરીર, કુટુંબ પ્રમુખ પરની ચિંતાનાં ફળ પામ્યો, તો
 તુ એ પારછી ચિંતા છોડી દઈ તારા અનુપમ રત્નોને સાચવ,
 તેની ચિંતા કર, તેનું ચિંતવન કર. ૨.

॥ શાર્દૂલવિક્રીડિતં પૃત્તં ॥

યસ્મૈ ત્વં યતસે ત્રિમેષિ ચ યતો યત્રાનિશં મોદસે ।
 યદ્યચ્છોચસિ યદ્ યદિચ્છસિ હૃદા યત્રાપ્ય પ્રેષીયસે ॥
 સ્તિગ્ધો યેષુ નિજસ્વભાગમમલં નિર્લોઘ્ય લાલપ્યસે ।
 તત્સર્વં પરકીયમેત મગરન્નાત્મન્ન કિંચિત્તત્ર ॥ ૩ ॥

અર્થ—અહો ! ચેતન ! જેને લઈને તું પ્રયત્ન કરી
 રહ્યો છે, જેને લઈ તું ડરે છે, જેને લઈ
 એ તો પારકાં છે; તુ સર્વકાલ આનંદ પામી રહ્યો છે, જેને
 તારાં નથી. લઈ તું શોય કર્યા કરે છે, જેને તું અતઃ-
 કરણમા ધર્યો છે, જે મળ્યે તું આનંદ
 પામે છે અને જેના ઉપર તું સ્નેહ ધરતો થકો, તારા નિર્મળ
 સ્વભાવને કળી નાંખી, તેનો નાશ કરી, લાલનપાલન કરી
 રહ્યો છે, તે જાણાં હે ! ભગવદ્રૂપ આત્મા ! પારકાં છે; એમાંનું
 કંઈ તારું નથી. તો એવી પરવસ્તુની પોતાની વસ્તુના ભોગે
 શી ચિંતા ! જ્ઞાનાદિ જે પોતાની ઋદ્ધિ તેના ભોગે હે !
 ચેતન ! પરિણામે દુઃખ અને વિટંબનાના હેતુરૂપ પારકી ચિંતા
 તારે કર્તવ્ય નથી. હે ! ચેતન ! તું વિચારી જો.

તું ધન, કુટુંબ, સ્ત્રી, પુત્ર, યશ, અધિકાર આદિ
 માટે પ્રયત્ન કરે છે, તે વસ્તુઓ તારાં છે ? ના તારાં હાય
 તો તારી પાસે રહેવી જોઈએ; તેમ તો નથી. તે તો નાશ
 પામે છે, તું ધર્યો કે ન ધર્યો પણ તને છોડી જાય છે.

ૐ

પાંચમી અન્યત્વ ભાવના.

॥ ઉપજાતિ ઘૃત્તં ॥

પરઃ પ્રવિષ્ટઃ કુરુતે વિનાશં ।

લોકોક્તિરેવા ન મૃપેતિ મન્યે ॥

નિર્વિશ્ય કર્માણુભિરસ્ય કિં કિં ?

જ્ઞાનાત્મનો નો સમપાદિકર્ષ ॥ ૧ ॥

અર્થઃ—“ A foreign body, if allowed within કાટો કેમ સાલે ? can not but injure the native, ”

શરીરમાં કાટો કે કાચ કે પથરી પ્રવેશ કરે, તે બ્યાં-
સુધી રહે ત્યાંસુધી દુઃખ આપે; નવા નવા વિકાર પેદા કરે.
એ કાઢી નાખ્યે નિસંત થાય.

એકના ઘરમાં બીજાનો પ્રવેશ થયો, તે પહેલાનો નાશ કરે.

“ ફાટલો આપિયે થજુ જોટલો ન આપિયે ”

આ બાંધાં બ્યવહાર સત્ય છે, તેમ આ જ્ઞાનાદિ ગુણવાળો
જે આત્મા તેમાં તેથી પર, નેનાથી અન્ય એવા જે કર્મપર-
માણુઓ, તેના પ્રવેશથી તે જ્ઞાનાત્માને શું શું દુઃખ નથી

વીત્યાં ? અર્થાત્ આત્મામાં એ કર્મરૂપી અન્ય-પર વસ્તુઓનો
 પેસાસ થવાથી તે દેશનદેશન થઈ ગયો છે; પોતાની બધી
 જિદ્દિ, છતી જિદ્દિ, કર્મોએ બંધાવી પાડી છે; અને કર્મવશ
 થઈ અનંત શક્તિનો ધણી છતાં શંકની
 અનંત શક્તિનો પેઠે, અન્યાયાધ મુખવાળો છતાં દુઃખી
 થઈ શંકે ।।। થઈ, બટકે છે. આમાં કારણ બીજું કર્મ
 નહિ, પણ પોતાથી પર, જુદી, અલગ
 વસ્તુરૂપ કર્મે પોતાના ધરમાં પ્રવેશ કર્યો તે જ. તે પરવસ્તુરૂપ
 કર્મનું આત્માના જ્ઞાનાદિ પર આવરણ આવી ગયું; એથી
 આત્મા દિશામૂઢ થયો. હવે તેમાંથી છૂટવાનો ઉપાય તો એ
 પરવસ્તુને પાછી ધકેલી મૂકવી એ છે. ૧

॥ સ્વાગતાયુત્તં ॥

સિદ્ધસે નનુ કિમન્યરુથાર્તઃ ।

સર્વદેવ મમતાપરતંત્રઃ ॥

ચિત્તયસ્યનુપમાન્કયમાત્મ-

જ્ઞાત્મનો ગુણમણીન્ન કદાપિ ॥ ૨ ॥

અર્થઃ—અહો ! ચેતન, તું મમત્વને વશ થઈ તારાથી
 અન્ય એવા કુદુંળ, પુદ્ગલાદિ તેની જ
 અનુપમ મણિ. કુથલીથી પીડતો કા જેઠ પામે છે ?
 તારા પોતાના જ્ઞાનાદિ ગુણરૂપ અનુપમ
 મણિને તું કેમ કોઈ વેળા પણ ચિંતવતો નથી ? તારા પોતાના

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય, ઉપયોગ ગુણો છે. તે અમૂલ્ય મહિ
સમાન છે. એ મહિને ઉપમા આપી શકાય એવી બીજી વસ્તુ
આ જગતમાં નથી, એ મહિ અનુપમ છે; તો તું એની ચિંતા

કેમ નથી કરતો ? તારી બેદરકારીથી એ
અરે ! રત્નો અનુપમ મહિને કષાયઆદિ કર્મરૂપી
ચોરાય છે. ચોરા ચોરી લે છે, માટે રે ! ચેતન ! તું

તારા એ અનુપમ મહિઓની, રત્નત્રયીની

સંભાળ રાખ, એની ચિંતા કર, એનું ચિંતવન કર અને તારાથી
પર એવા પુણ્યકાંદિની ચિંતા છોડી દે, કેમકે એની ચિંતા
કરવી નકામી છે; અને ઉલટો તું પરતંત્ર થઈ દુઃખી થાય છે.

તને તારા હોહની ચિંતા છે એટલી તારા આત્માની
ચિંતા નથી એ આશ્ચર્ય છે ! તું કેમ ભૂલી જાય છે કે આ

દેહ તો પૌષ્ઠલિક વસ્તુ છે; તેથી તે સ્વભાવે જ સડી જઈ
નાશ પામે એમ છે; તો એ તો નાશના ઘરમાંજ પેઠો છે. તે

આજકાલ બહેલો-બોડો પણ અવશ્ય જર્જરિત થઈ યથાવસર
કે અકસ્માત પડશેજ, તો તે અર્થે કરેલી ચિંતા તને શું ફળ

આપશે ? કંઈ નહિ. ઉલટો તું તેની ચિંતામાં દુઃખી થઈ,
એ કાળ જે તારી પોતાની ખરી શાશ્વત શક્તિ-જ્ઞાનાદિ-

ના ચિંતવનમાં કાલી શકત તે નકામો કારી ગયો; કરમ્યાન
તારા ગુણ ઉપર જબરૂં આવરણ આવી પડ્યું. ચેતન ! પર

એવાં શરીર, કુટુંબ પ્રમુખ પરની ચિંતાનાં ફળ પામ્યો, તો
તું એ પારકી ચિંતા છોડી દઈ તારા અનુપમ રત્નોને ચાખવ,

તેની ચિંતા કર, તેનું ચિંતવન કર. ૨.

॥ શાર્દૂલવિક્રીડિતં શૃત્તં ॥

યસ્યે ત્વં યતસે વિમેષિ ચ યતો યત્રાનિશં મોદસે ।
 યદ્યચ્છોચસિ યદ્ યદિચ્છસિ હૃદા યત્રાપ્ય પ્રેપીયસે ॥
 સ્નિગ્ધો યેષુ નિજસ્વમાવમમલં નિર્લોઢ્ય લાલપ્યસે ।
 તત્સર્વં પરકીયમેવ મગવન્નાત્મન્ન કિંચિત્તત્ત્વ ॥ ૩ ॥

અર્થઃ—અહો ! ચેતન ! જેને લઇને તું પ્રયત્ન કરી
 રહ્યો છે, જેને લઇ તું કંઈ છે, જેને લઇ
 એ તો પારકાં છે; તું સર્વકાલ આનંદ પામી રહ્યો છે, જેને
 તારાં નથી. લઇ તું શોય કર્યાં કરે છે, જેને તું અંતઃ-
 કરણમાં ધરે છે, જે મન્યે તું આનંદ
 પામે છે અને જેના ઉપર તું રેનેહ ધરતો થકે, તારા નિર્ભળ
 સ્વભાવને કળી નાંખી, તેના નાશ કરી, લાલનપાલન કરી
 રહ્યો છે, તે બધાં હે ! ભગવદ્રૂપ આત્મા ! પારકાં છે; એમાંનું
 કંઈ તારું નથી. તો એવી પરવસ્તુની પોતાની વસ્તુના લોગે
 શી ચિંતા ? જ્ઞાનાદિ જે પોતાની શ્રદ્ધિ તેના લોગે હે !
 ચેતન ! પરિણામે દુઃખ અને વિટંબનાના હેતુરૂપ પારકી ચિંતા
 તારે કર્તવ્ય નથી. હે ! ચેતન ! તું વિચારી જો.

તું ધન, કુટુંબ, સ્ત્રી, પુત્ર, યશ, અધિકાર આદિ
 માટે પ્રયત્ન કરે છે, તે વસ્તુઓ તારાં છે ? ના. તારી રાય
 તો તારી પડે રહેવી જોઈએ; તેમ તો નથી. તે તો નાશ
 પામે છે; તું ધરે છે કે ન ધરે પણ તને છોડી જાય છે.

વળી જો બધા અર્થે તુ બચમાન રહે છે કે રખેને
જો ચાલી જશે, અથવા કોઈ હરી લેશે તારા હેઠ માટે પણ
તુ બચવીત ચાલ કરે છે કે રખે જો પડી જશે, પણ હે!
બધુ! તુ કેમ વિચારતો નથી કે સડી નાશ પામવાના સ્વ

ભાવવાળી જો તારાથી અન્ય એવી અનિત્ય
સ્વભાવનુ વસ્તુઓ ગમે ત્યારે તેના સ્વભાવ પ્રમાણે
ઓસડ છે? ક્ષીણ થશે, નાશ પામશે, તેના સ્વભાવને
તુ કેમ અટકાવી શકીશ? બધાનુ ઓસડ

છે, પણ કોઈએ સ્વભાવનુ ઓસડ હેખ્યુ છે? અર્થાત ન્યા
સ્વભાવ અટકાવી ન શકાય ત્યા તુ શા માટે નકામો હર શખી
હુ ખી ધાય છે? ચેતન! જો પારકી વસ્તુઓ છે, અને તારી
નથી એથી તને હર રહે છે

વળી જોન વસ્તુઓ તને સાપડી હોય છે ત્યારે તુ
આનંદ પણ પામે છે, પણ તે તારો આનંદ
“પશ્ચાદ્ દુઃખ તે નગમો છે, મોહથી જ ઉપનયો છે, કેમકે
સુખ નહિ” જે આનંદથી પછી દુઃખ પડે તે
આનંદ ન હોવાય જો વસ્તુઓ લેથી
તુ આનંદ માને છે, તે હરાઈ ગયે અથવા તેના સ્વભાવ
સુજળ નાશ પામ્યે, તને એવડું દુઃખ થશે

વળી તુ જો વસ્તુઓના વિયોગે શોક કરે છે, તેને
અતરમા ધરે છે, તે મળ્યે રાજ થાય છે, અને તે ઉપર
ગાઢ રનેહ ધરી છાકી જાય છે, પણ રનેહ તે દુઃખનુ મૂળ
છે, જો વ્યવહાર સત્ય છે, અને નિશ્ચયે જો રનેહ, શોક,

હવે આદિથી તારા પોતાનાં જે નિર્મલ જ્ઞાનાદિ ગુણો તે હજારો જાય છે. તેના પર આવરણ, ગાઢ આવરણ આવી જાય છે. તો હવે તન ! એ તારા પોતાના ગુણના ભોગે, તારા મુખના ભોગે તારે પારકી વસ્તુઓની, અર્થાત્ તારાથી પર એવી શરીર, પરિઘ, કુટુંબ, સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર, ઈશ્વર, ધર, હાટ, હવેલી આદિ બીજી વસ્તુઓની લેશ માત્ર ચિંતા કર્તવ્ય નથી. તેની પ્રાપ્તિએ હવે કે તેના વિરહે શોક, કે તેની કુશળતા પ્રતિ જય, કે તેઓ પ્રતિ સ્નેહ-મોહ ન કરવા યોગ્ય નથી.

પોતાનું પોતામાં, તારી પોતાની વસ્તુ તે તો
મારું મારામાં, તારા પોતામાં જ રહેલી છે.
તારૂં તારામાં.

તે તારાથી પર નથી.

તારાથી-બહાર નથી.

તે બહારથી જોણતાં નહીં મ
“તુમાં તું” શમાયો છે.”

કસ્તુરીમૃગ કસ્તુરી અર્થે વનોવન વિચરે છે, પણ બિચારું નિરાશ પામે છે, કેમકે કસ્તુરી તો પોતાની જ નાભિમા છે, તે એને બહાર બટકયે કયાથી મળે ?

Why do you find without what is within yourself ?

આમ હે ! ચેતન, તારી વસ્તુઓ તો તારી પાસે છે; તું પારકી ચિંતા શા માટે કરે છે ?

“તેરા હે સો તેરી પાસે,
 અવર કુછ નહિં તેરા,
 આપ સ્વભાવમાં રે-અવધુ
 સદા મગનમે રહેણા.”

—પ્રકીર્ણ

“પર વસ્તુમાં નહિંનુંઃમુંઝવે,
 એની હયા મુજને રહી;
 એ ભાગના સિદ્ધાત કે
 પશ્ચાદ્ દુઃખ તે મુખ નહિં.”

—શ્રી મોક્ષમાળા.—૩

बुद्धाः कष्टकुर्यानाः कति न ताः सोढास्त्वया संसृता ।
 तिर्यङ्नारकयोनिषु प्रतिहतच्छिन्नो विमिश्रो मुहुः ॥
 सर्वं तत्परकीयदुर्विलसितं विस्मृत्य तेष्वेव हा ।
 रज्यन्मुह्यसि मूढ तानुपचरन्नात्मन न किं लज्जसे ? ॥४॥

અર્થ:—રે! ચેતન! તું આ સંસારમાં અનેક દુઃખ સંકટો પામ્યો નથી? અરે! ઘણા ઘણાં દુઃખો કરી કરી પામ્યો છે. વારંવાર નરક-તિર્યચ જાતિમાં તું હણાણો છે, છેદાણો છે, ભેદાણો છે, વિશેષપણે ભેદાણો છે. હે! ચેતન! તે બધી કદ-ર્થના પારકી ચિંતાને હવે તેં ભોગવી છે. ઉપર જણાવેલ પર-પુદ્ગલાદિની ચિંતાથી વારંવાર એ દુઃખ, છેદન-ભેદન, તાડન-તર્જનના દુઃખ તું પામ્યો છે. તારા સ્વરૂપનીજ ચિંતા કરી હતી, તેનોજ વિચાર કર્યો હતો તો આ દુઃખ તું ન

પામત. હે ચેતન ! તું આ બધું શું વિચરી ગયો ? મોહ
પણ તેમાં—એ પરવસ્તુઓમાં રાગ ધરી, તેથી રાજી થઈ, તેથી
મોહ પામે છે, તેથી મૂર્ચ્છિત થાય છે ? આટલું છતાં, આવા
હુષોનાં પરિણામ છતાં, હજી તું એ પરવસ્તુને તારી ગણી
સેવે છે, તેનો ચિંતા કરે છે, તે તને લાજ આવતી નથી ?
તું વિચાર કે—

“ ના મારાં તન રૂપ કાંતિ યુવતી
આ માત્ર નહિ, “ ના પુત્ર કે ભ્રાત્ર ના,
“ ના મારાં ભૂત સ્નેહિયો સ્વજન કે
“ ના ગોત્ર કે જ્ઞાત ના;
“ ના મારાં ધન-ધામ યૌવન ધરા
“ એ મોહ અજ્ઞાત ના,
“ રે ! રે ! જીવ વિચાર એમજ સદા
“ અન્યત્વહા ભાવના.”

—શ્રી ભાવનાબોધ.

॥ અનુષ્ટુપ્ શૃત્તી ॥

જ્ઞાનદર્શનચારિત્રકેતનાં ચેતનાં વિના ।

સર્વમન્યદ્વિનિશ્ચિત્ય યતસ્વ સ્વ હિતાપ્તયે ॥ ૫ ॥

અર્થ:—હે ! ચેતન ! તારાં લક્ષણ તો જ્ઞાન, દર્શન,
ચારિત્ર છે. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર એજ

એમાં તારે મોહ કર્તાવ્ય નથી. એ પારકી વસ્તુનો મોહ દુઃખદાયી છે

તારી પોતાની, તારી સાથે સદા^૧ કાળ રહેનારી વસ્તુઓ તો જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર રૂપ અમૂલ્ય-અનુપમ રત્નો છે. તે મારે હે! ચેતન, તું ચિંતા રાખ. એ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રનું સંક્ષેપે આ સ્વરૂપ છે, તે તું પિયાર.

—જ્ઞાન સ્વરૂપ—

- “ છે દેહાદિથી વિન્ન આત્મા રે,
 “ ઉપયોગી સદા અવિનાશ, મૂળ મારગ સાંભળો
 જિનનો રે. ૧.
 “ એમ જાણ્યું સદ્ગુરુ ઉપદેશથી રે,
 “ કહ્યું જ્ઞાન તેનું નામ ખાસ...મૂળ મારગ...૨.

—દર્શન સ્વરૂપ—

- “ જે જાણ્યું સદ્ગુરુ ઉપદેશથી રે,
 “ તેની વર્તે છે, શુદ્ધ પ્રતીત.....મૂળ મારગ...૧.
 “ કહ્યું ભગવતે દર્શન તેહને રે,
 “ જેનું બીજું નામ સમક્ષિત.....મૂળ મારગ...૨.

—ચારિત્ર સ્વરૂપ—

- “ જેમ આવી પ્રતીતિ જીવની રે,
 “ જાણ્યો સર્વથી વિન્ન અસગ.....મૂળ મારગ...૧.

“ એવો સ્થિર સ્વભાવ જે ઉપજે રે,

“ નામ ચારિત્ર તે આણુલિંગ .. મૂળ મારગ ર

—શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

ચેતન । આ જ્ઞાનાદિનું મહેષે સ્વરૂપ છે, તે તુ વિચાર
તે વિશેષ વિશેષ વિચારી જોઈશ તો ઉત્તમ આત્માર્થ પામીશ
ચેતન । તુ સર્વથી ભિન્ન છે, અસંગ છે, બીજી વસ્તુઓ
સાથે તારે કંઈ લેવાદેવા નથી; તો તેની દુખદ
ચિંતા છોડી દે, તારા પોતાની, તારા સ્વરૂપની
ચિંતા કરી તારૂં હિત સાધીશ

હવે પાંચમી બાબતનું અષ્ટક જિયું કહે છે

॥ શ્રી રાગ—સુજ ગુણ પાર નહિં સુખઓ...૯ વેણી ॥

વિનય નિમાલય નિજમવનં ॥ ૬૫ ॥

તનુધનસુતસદનસ્વજનાદિપુ

કિં નિજમિહ કુગતેરવનં ॥ વિ૦ ૧ ॥

અર્થ—હે, વિનય, ॥ તારૂં પોતાનું જે બાબત છે, તેની

નિકટ આવી સલાખ લે, અર્થાત તુ તારા

“પિયા નિજ આત્માવાસ પાસે હવે આવ, અને
મહેલ પધારો રે” એની સલાખ લે હવે તો બહુ દુઃખ

આ સ સારમા કુગતિમા પડતા તને કોણ બચાવશે ?
તારૂં શરીર તારી રક્ષા કરશે, કે તારી લક્ષ્મી, કે તારા પુત્ર
કે ઘર કે સ્વજન, —કોણ તારી રક્ષા કરશે ? કોણ તને દુર્ગ-

તિમાં પડતો જ્યાવશે? તું તેને તારાં તારાં કરી રહ્યો છે, તારા ગણી તેના અર્થે હર્ષ-શોક-સય ધરી રહ્યો છે, તેઓના અર્થે પાપ કરી રહ્યો છે, તેઓ જો પાપનાં ક્ષણમાં ભાગ લેશે? માઠી ગતિરૂપ એ પાપમાંથી તને જ્યાવશે? ના. તો તું એઓ પર કેમ મિથ્યા મોહ ધરી રહ્યો છે? તું તારૂં પોતાનું આત્મદ્રવ્ય સંભાળ. હવે બહુ થઈ.

“ પિયા પર ઘર મત જાઓ રે, (૨)

“ કરી કરુણા મહારાજ, પિયા પર ઘર મત જાઓ રે ”

“ અપને ઘર વાલમ કહો રે, કૈન વસ્તુકી ખોટ ?

“ શોગટ તદ? કયમ લીજીએ, ખ્યારે શિશ ભરમકી ખોટ

પીયા નિજ મહેલ પધારો રે...”

શ્રી ચિદાનંદ.

હે ! ચેતન પ્રીતમ, હવે તો તું પર ઘેર જા નહિ.
હવે તો કરુણા કરી તારૂંજ ઘર સંભાળ.

येन सहाश्रयसेऽतिविमोहा-

-दिदमहमित्यविभेद ।

तदपि शरीरं नियतमधीरं

त्यजति भवंतं धृतस्वेदं ॥ वि० २ ॥

૧ તો

૨ ભરમ=(૧) બ્હેમ (૨) અજ્ઞાન. (૩) ભવ-બ્રમણ આ ત્રણ અર્થે જુદી જુદી રીતે આમાથી કોતરે એવું ચમત્કારવાળું આ કાવ્ય છે.

અર્થ:—રે ! ચેતન, બીજાની વાત તો અલગ રાખ; કેમકે બીજાં ઘર, કુટુંબ, પરિચય આદિ તો તારાથી પ્રત્યક્ષ અલગ છે, પણ આ શરીર કે જેનો “ આ હું ” “ આ હું ” “ આ શરીર તે હું ” એવા પ્રકારે અત્યંત વિભાવિકપણાથી, મોહથી તું આશ્રય કરી રહ્યો છે, તે શરીર પણ નિશ્ચય ક્ષણભંગુર છે, તે પણ તને રહતો મેલી, ખેડ ઉપજાવી આપ્યું જશે અર્થાત આ નશ્વર હેઠળ જેમા તું = હું પણ ”

હેઠળ પણ તારો (અસેદપણે, અર્થાત્ હેઠળ એજ આત્મા) નહિં ? માની બેઠો છે, અને તેનાજ આશ્રયે રહ્યો છે, -તે પણ નાશ પામશે, અને તને ખેડ ઉપજાવશે; તો તું એવી નાશવંત વસ્તુ જે તારી નથી તે પર વૃથા મૂરછાં કેમ પામે છે ? તું એ હેઠાત્મ-બુદ્ધિ છોડી દે અને તારી પોતાની ઋદ્ધિ સલાજ. “ રહી ઓછું વસ્તુ વિષય સહી જાશે તણ તને. ” ચેતન, જે તને વેલા-મોડુ છોડશે અને હુઃખ ઉપજાવશે, તેને તુંજ છોડી દેને. અર્થાત્ એ પરવસ્તુતું અનિત્યપણું વિચાર; એ તારી નથી એમ વિચાર; એ વેલામોડી જવાની એમ વિચાર; આમ વિચારી તે પરનો મોહ ત્મણ દે ! એટલે એ રહે કે છોડે એને છોડને ! જાણ, તેથી તને કાંઈ આકુળબ્યાકુળતા નહિં થાય, આત્મા અસ્થિર પરિણામી નહિં થાય. આકુળબ્યાકુળતા કે અસ્થિર પરિણામ કર્મબંધના સેતુ છે. મોહ અને મમત્વને લઈ આકુળબ્યાકુળતા થાય છે. પરવસ્તુને વિષે તારાપણું તે માન્યું હોય તો તે વસ્તુના જવાથી તને ખેડ થાયજ; હુઃખ થાયજ, આકુળબ્યાકુળતા થાયજ; મોહ

ઉપજે અને કર્મ લાગે; પણ પહેલેથીજ એ વસ્તુતઃ તારી નથી એવો નિશ્ચય કરી રાખ્યો હોય, તો પછી કાંઈ ભાવિ દુઃખ, ખેડ, કર્મ, આવરણનું કારણ રહેતું નથી; માટે ચેતન ! તું એ પર વસ્તુ તારી નથી એમ નિર્ધાર કરી તારા ચોતાના શુષ્કની સંભાળ લે; તેમાંજ રમણ કર. ૨.

जन्मनि जन्मनि विविध परिग्रह—

—मुपचिनुपे च कुटुंबं ।।

तेषु भवतं परमगमने,

नानुमरति कश्चमपि सुखं ॥वि० ૩ ॥

અર્થ:—હે ! ચેતન ! તું ભવભરને વિષે વિવિધ પ્રકારનાં કુટુંબ અને પરિગ્રહ સંપાદન કરે છે. તે કુટુંબ પરિગ્રહાદિમાંથી એક નાનો ત્રાંભિઓ પણ પરભવ જતાં તારી સાથે આવે છે ? ના, એક કુટી બહામ પણ નથી આવતી અરે ! તારો દેહ પણ તારી માથે નથી આવતો, એ પણ તું એમાંથી છુટ્યો એટલે અત્રે નિશ્ચય થઈ પડે છે; એને બાગી નાંખે છે. તું તો પરભવે એકલો તારાં પાપ-પુણ્ય કર્મ સાથે તારી સાથે શું લાય છે. જેને વિષે તું જન્મે જન્મે આવે છે? મૂર્છા નાંખે છે, તે કુટુંબ, પરિગ્રહ, દેહાદિમાંથી કશું તારી સાથે નથી આવતું એ શું જતાવે છે ? એ એમ જતાવે છે કે એ કુટુંબ, પરિગ્રહાદિ તારાં નથી; પારકાં છે; વારાથી પરે છે. તારા તો જ્ઞાનાદિ શુષ્ક છે, માટે પર વસ્તુનો મોહ ત્યજી દઈ હે ! વિનય ! તું તારૂં ચોતાનું ભવન સંભાળ. ૩

ત્યજ મમતાં પરિતાપનિદાનું ।

પરપરિચય પરિણામં ॥

મજ નિઃસંગતયા, નિશ્ચીકૃત-

-મનુભગસુખરસમભિરામં ॥ વિ૦ ૪ ॥

અર્થ:-મમતા, મમત્વ, પરવસ્તુને વિષે મારાપણું, -આ
ક'ખતું' કારણ છે માટે હે ! વિનય, તું એ મમત્વનો ત્યાગ
કર એ મમત્વ પરવસ્તુના પરિચયનું
વિશુદ્ધિનું શોધન-પરિણામ છે તું પરવસ્તુના પરિચય છાંડી,
સ્વવસ્તુનો પરિચય કર તું નિઃસંગ થા,
પરવસ્તુનો સંગ ત્યજ દે, તેમાં લેપ નહિ; તે પર આસક્તિ
કર નહિ, તે-મય થા નહિ; ચેતન ! એથી તારા આત્માનુભવ
પ્રગટ થશે, વિશુદ્ધ થશે, તેમાં રસ ભરશે અને તને બહુ
આનંદ આપશે, માટે પરવસ્તુના પરિચય છાડ, સ્વસ્વરૂપનો
પરિચય કર. ૪

પથિ પથિ ત્રિવિધપથૈઃ પથિકૈઃ સહ ।

કુરુતે કઃ પ્રતિગ્રંથં ॥

નિજનિજકર્મયથૈઃ સ્વજનૈઃ સહ ।

કિં કુરુપે મમતાગ્રંથં ॥ વિ૦ ૫ ॥

અર્થ:-હે ! ચેતન બુદ્ધે બુદ્ધે સ્થાનકે માર્ગમાર્ગમા બુદ્ધ
બુદ્ધા વટેમાર્ગનું મળવું થાય છે, તે કોઈ કોઈને પ્રતિબો
ધર છે ? ના, કોઈ કોઈ પર મમત્વ નથી કરતું, સર્વકોઈ પોતાપો
તાને માર્ગે ચાલ્યા બાંધે તેમજ અ

ભવરૂપી ધર્મ- બધા જેને તું સ્વજન, પોતાનાં જન ગણે
 શાળા અને છતે બધા પોતપોતાના કર્મે આવી મલ્યા છે;
 પ્રવાસીનો મેળો. તે પણ વટેમાર્ગી તુલ્ય છે. તો તે સાથે તું
 કેમ મમત્વ બાંધે છે? કર્મે પ્રેરાયલા
 આવ્યા છે, કર્મે પ્રેરાયા પોતપોતાના નિયત સ્થાને કુચ કરી
 જશે. આ કુદુર્બરૂપી ધર્મશાળામાં જેમ તું ઉતર્યો તેમ
 તારાં માનેલા આ સ્વજન પણ ઉતર્યા છે. સવાર પડ્યે વેલા-
 મોડા સા પોતપોતાની મેળે કોઈની વાટ નેચા વિના કુચ કરી
 જશે. એમાં તારે મમત્વ કર્તવ્ય નથી. મમત્વથી કર્મ
 બંધાય છે.

“પંથી જાડ હેઠે બેઠા

બે ઘડી કરીને બેઠા,

“મૂઠ જાણે જાડ માફ રે.....

તે નથી તાફ રે.....”

મકીણું—

ચેતન ! તારે આવી મૂઠતા કરવી જોઈએ નથી. તું પર-
 વસ્તુનો નિર્ણય કર; તે પરથી મમત્વ છાડ અને તારા પોતાના
 ભવનને, તારા પોતાનાં ઘરને સંભાળ. પ.

પ્રણયવિહીને દ્વદ્વમિપંગ્મં ।

સહતે બહુસંતાપં ॥

ત્વયિ નિઃપ્રણયે પુદ્ગલનિચયે ।

વહસિ મુધા મમતાતાપં ॥ વિન્દ ॥

અર્થ:—“ રાગિશું રાગી સહુ રે ”

નિરાગી શું, રથો રાગ ? ”

“ મન વિના મળવું, સિંત સાથે લાટકાવું. ”

આ તો સત્ય વાત છે કે સ્નેહચૂન્ય પદાર્થ (પછી તે મનુષ્ય હોય કે તિર્યચ હોય, કે લુપ્ત હોય કે અલુપ્ત હોય) પ્રતિ સ્નેહ ધરનારને ગહુ સંતાપ સહન કરવા પડે છે, તે પછી આ પુણ્યલેના સમૂહ જે તારા પ્રતિ સ્નેહ રહિત પ્રેમી સાથે પ્રેમ. છે, જેને તારા સાથે લેશ માત્ર પણ પ્રેમભાવ નથી, તેના પર મમત્વ રાખી તે દાકટ દુઃખ સહન કરે છે. જે આપણા ઉપર પ્રેમભાવ, મમત્વ રાખતું હોય, તેના પર પ્રેમ કે મમત્વ રાખવો તે વાત હીક જ છે, ન્યાયની છે, પણ જેને આપણી કરી તમા કે પરવા ન હોય તેના પર આપણે શા માટે નકામા મૂર્ચિત થવું ? એ પર પુણ્યલાદિને આપણા ઉપર પ્રેમ નથી એ તો પ્રત્યક્ષ છે. આપણે એના માટે મંદી પડીએ તો પણ તે આપણું સાંભળતા નથી; આપણને હાથ દેતા નથી; આપણને ન ગમે તોપણ તે આ તે કાંઈ પ્રેમના આપણને રકતા મૂકી ચાલ્યા બાંધ છે. પ્રેમના લક્ષણ ? આ લક્ષણ ન હોય. માટે રે । વિનય । તે એવી નિષ્પ્રેમી પરપુણ્યલાદિ વસ્તુપર પ્રેમ ધર નહિ; મમત્વ રાખ નહિ; તેને પારકી ગણી છાંડી દે. તારા પોતાના, તારી સાથે સદા રહેતા એવા જ્ઞાનાદિની સંભાળ લે. ૬.

ત્યજ સંયોગં નિયતવિયોગં ।

કુરુ નિર્મલમયધાનં ॥

नहि विदधानः कथमपि तृप्यसि।

મૃગતૃષ્ણા ઘનરસપાનં ॥ ત્રિ० ૭ ॥

અર્થ—ચેતન ! સયોગ ત્યા વિયોગ એ નિયત વાત છે, માટે જેનો ચોક્કસ વિયોગ થવાનો છે, જે વેલા-મોડુ અવશ્ય વિછૂટ પડવાનું છે, એવા પરપુદ્ગલિક પદાર્થોનો સયોગ ત્યજી દે, એઓથી તું ખધા નહિ, એનું મમત્વ

સયોગ ત્યાં વિયોગ છાડ, અને એમ કરી તાની ચિત્તવૃત્તિ શુદ્ધ કર મોહ મમત્વને લઈ તારી

ચિત્તવૃત્તિ મલિન થઈ ગઈ છે, અસ્થિર થઈ ગઈ છે તે હે ચેતન ! મમત્વ છાડવાથી સ્થિર-શુદ્ધ થશે વળી એ પરપુદ્ગલના

મમત્વથી સમ્યક્ એ મૃગતૃષ્ણા, ઝાઝવાના

મૃગતૃષ્ણાથી પાણીથી તરસ છીપાવવા જેવું છે ચેતન !

તૃષ્ણા છીંચે ? ઝાઝવાના જળ જેમ મિથ્યા છે અને

એથી તૃષ્ણાવતની તરસ છીપતી નથી,

ઉલટી વધે છે, કેમકે જળાભાસ દેખી એથી તરસ છીપશે એ

આશાએ દોડે છે, પણ સત્ય જળ મળતું નથી એટલે વધારે

તરસો થઈ પ્રાણ ખૂવે છે પરપુદ્ગલથી રાચી એથી સુખ

મળશે, એમ ધારી તે ભણી જોયાય છે, પણ સત્ય સુખ

મળતું નથી, સત્ય સુખ તો વેગળું જતું જાય છે, માટે

ચેતન ! પરવરતું રૂપ ઝાઝવાના પાણીથી તૃષ્ણા છીપાવવાની

આશાને જતી કરી અને એ પરનું ગમત્વ છોડી જેથી

વસ્તિવિક રીતે તૃષ્ણા છીંચે, જેથી વાસ્તવિક સુખ જલદી મળે,

એવા તારા આત્મા રૂપ સરોવર પાસે જઈ જ્ઞાનાદિ રૂપ સત્ય

જળ પી, તારી તૃષા શાંત કર. વિનય ! બહુ થઇ. હવે તે
સારું પોતાનું ઘર ખોલી સંભાળ : પરપચાત મુકી દે. ૭.

મજ્જિનપતિ મસહાયસહાયં ।

શિવગતિસુગમોપાયં ॥

પિચ ગદશમનં પરિહૃત્વમનં ।

શાંતસુધારસમનપાયં ॥ વિ૦ ૮ ॥

અર્થ:-અને હે વિનય ! તું અસહાયતા સહાય અને
 અશરણના શરણ એના શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનને ભજ. શિવગતિ
 પામવાનો આ સુગમ ઉપાય છે. વળી આ
 જગાખંધુ શ્રી શાંત સુધારસનું પાન કર. એ સંસાર-
 જિનેશ્વર. રૂપી રોગને સમાવનારું ઔષધ છે. વળી
 એ ઔષધ નિર્દોષ છે. એ લેનાથી, ફરી
 વંશન-રોગ ઉપજતો નથી, માટે ભગવાનને ભજ; સમતા ધર;
 પરવસ્તુ પ્રતિની મૂર્ખા ટાળ અને તારા શુચ સંભાળ. હે
 વિનય ! નિરૂપદ્રવરૂપ સ્થાન પામવાનો આ સરળ ઉપાય છે.

આ અનન્ય ભાવના ભાવતાં ચક્રવર્તી જરત મહારાજનાં
 કર્મ ક્ષીણ થઇ તેઓ અનુપમ દિવ્ય કમલાને વધ્યાં, તેનું આ
 હુંક ચરિત્ર હે ચેતન ! તારે વિચારવા જેવું છે.

† ભરતેશ્વર.

“ દેખી અંગુલિ આપ એક અડવી. વરાળે વેગે ગયા;
 છાંડી રાજ સમાજને ભરતજી, કેવલસાની થયા.... ”

† ભાવનાઓ ઉપરથી.

જેને ત્યાં સામ્રાજ્યનો અખંડ દીપક પ્રકાશમાન હતો,
 જેને શિરે મહાન છ ખંડની પ્રભુતાનો તેજસ્વી અને ચળકાટ-
 માન સુકુટ વિરાજિત હતો, જેનાં સાહિત્યનો,
 ચક્રવર્તીની જેના હળનો, જેનાં નગર-પુર-પાટણનો,
 ઋધિ. જેના વૈભવનો અને જેના વિલાસનો
 સંસાર સંબંધે કોઈ પણ પ્રકારે ન્યૂનભાવ
 નહોતો, એવા શ્રીમાન ભરત ચક્રવર્તી, શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનના
 પુત્ર, પોતાના આરીસાભવનમાં વસ્ત્રાલંકા-
 આરીસાભુવનમાં રથી સજ્જ થઈ મનહર સિંહાસન ઉપર
 ભરત રાજા. બિરાજ્યા હતા. આવાસનાં ચોતરફનાં દ્વાર
 ખુલ્લાં હતાં; જાતજાતના મુગધી ધૂપનો
 ધૂમ સૂક્ષ્મ રીતે પ્રસરી રહ્યો હતો, નાના પ્રકારના મુગંધી
 પદાર્થો મધમધી રહ્યા હતા; નાના પ્રકારનાં વાજાંત્રા યાંત્રિક
 ઠળાવડે સુસ્વરે એંચી રહ્યાં હતાં,
 શરીર શોભાનું શીતળ, મંદ અને મુગંધી પવનની લહેરે
 નિરીક્ષણ અને આવતી હતી. પોતાનાં આભૂષણાદિક પદાર્થો
 એક વીંટીનું નિરીક્ષણ કરતા કરતાં એ શ્રીમાન
 સગી જણું. રાજરાજેશ્વર ભરત એ ભુવનમાં અપૂર્વતાને
 ધામ્યા. એના હાથમાંની એક આંગળિયેથી
 વીંટી નીકળી પડી. ભરતજીનું ધ્યાન એ ભણી એંચાયું અને
 આંગળી ડેવળ અડવી જણાઈ. નવ આંગ-
 આંગળી અડવી ! બીજો વીંટીએવડે જે મનોહરતા ધરાવતી
 હતી, તે મનોહરતા વિના આંગળી ઉપ-
 રથી ભરતેશ્વરને મૂળોત્તર વિચારની પ્રેરણા થઈ. આ કાર-
 ણથી આ આંગળી આવી લાગવી જોઈએ ? એ વિચાર

કરતા વિટીનું નીકળી પડવું, એ કારણ, એમ તેમને સમજાયું તે વાતને વિશેષ પ્રમાણભૂત કરવા બીજી આગળીની વાંટી તેણે એવી લીધી એ બીજી આગળીમાથી જેથી વાંટી નીકળી તેવી તે આગળી અશોભ્ય દેખાઈ વળી એ વાત સિદ્ધ કરવાને તેણે ત્રીજી આગળીમાથી પણ વાંટી સેરવી લીધી એથી વિશેષ પ્રમાણ યથું વળી એથી આગળીમાથી વાંટી કાઢી લીધી એટલે એણે પણ એવો જ દેખાવ દીધો.

એમ અનુક્રમે કંઈ આગળીઓ અડવી કરી મૂકી અડવી થઈ જવાથી સઘળીનો દેખાવ અશોભ્ય દેખાયો. અશોભ્ય દેખાવાથી રાજરાજેશ્વર અન્યત્ર ભાવનામાં ગૂઝગઠિત થઈ એમ બોલ્યા —

“ અહોહો ! કેવી વિચિત્રતા છે કે ભૂમિમાથી ઉત્પન્ન થએલી વસ્તુને ટીપીને કુશળતાથી ઘડવાથી મુદ્રિકા બની.

એ મુદ્રિકાવડે ભારી અશુભિ સુંદર દેખાઈ,

આ તે શરીરની એ આગળીમાથી વિટી નીકળી પડતા શોભા કે પારકી એથી વિપરીત દેખાવ દીધો, વિપરીત

શોભા ? દેખાવથી અશોભ્યતા અને અડવાપણું

એકરૂપ થયું. અશોભ્ય જણવાનું કારણ

માત્ર વિટી નહિ એ જ ઠયું કે ? જો વિટી હતો તો તે એવી અશોભ્ય હું ન જોઉં એ મુદ્રિકાવડે ભારી આ આગળી શોભા

પામી, એ આગળીવડે આ હાથ શોભે છે અને એ હાથવડે આ શરીર શોભે છે, તો હવે હું શોભા કેની ગણું ? અતિ

વિસ્મયતા ! માત્ર આ અનાદી મનોહર કાતિને વિશેષ દીધા-

વનાં મણિ-મણિક્યાદિના અલંકારો અને રંગબેરંગી વસ્ત્રો
 ઠર્યાં; એ કાંતિ મારી ત્વચાની શોભા
 શેની શોભા ઠરી; એ ત્વચા શરીરની ગુપ્તતા ઢાંકી
 ગાણું? સુંદરતા ઢેખાડે છે. અહો! આ મહા
 વિપરીતતા છે! જે શરીરને હું માફ
 માનું છું તે શરીર તે માત્ર ત્વચાવડે, તે ત્વચા કાંતિવડે
 અને તે કાંતિ વસ્ત્રાલંકારવડે શોભે છે; ત્યારે ગુ મારા શરી-
 રની તો શોભા કાંઈ નહિ જ કે? રુધિર, હાડ-માસનો જ
 કેવળ એ માળો કે? અને એ માળો તે હું કેવળ મારે
 માનું છું! કેવી જૂલ! કેવી ભ્રમણા!! અને કેવી વિચિત્રતા
 છે!!! કેવળ હું પરપુદ્ગલની શોભાથી શોભું છું. કોણથી રમ
 શ્લિકતા ધરાવતું શરીર તે મારે માફ કેમ માનવું? અને
 કદાપિ એમ માનીને હું એમાં મમત્વભાવ રાખું, તો પણ કેવળ
 દુઃખપ્રદ અને વૃથા છે. આ મારા આત્માનો શરીરથી એક
 કાળે વિયોગ છે. આત્મા જ્યારે જીજ્ઞાસે તેને ધારણ કરવા
 પરવરશે, ત્યારે આ દેહ અહીં રહેવામા કંઈ શકા નથી. એ કાયા
 મારી નથી અને નહિં થાય ત્યારે હું એને મારી માનું છું,
 કે માનું એ કેવળ મૂર્ખતા છે.

જેનો એક કાળે વિયોગ થવાનો છે, અને જે કેવળ અન્ય-
 ત્વભાવ ધરાવે છે, તેમાં મમત્વ શું રાખવું? એ કાયા જ્યારે
 મારી થતી નથી, તો મારે એના થવું
 કાયા મારી નહિં ઉચિત છે? નહિ. નહિ, એ જ્યારે મારી
 તો હું શા માટે નહિં ત્યારે હું એનો નહિં, એમ વિચારૂં,
 એનો થાઉં? દૃઢ કરૂં અને પ્રવર્તન કરૂં, એમ
 વિવેકજુદિતું તાત્પર્ય છે.

આ આખી સૃષ્ટિ અનંત ચીજથી અને અનંત પદાર્થોથી
ભરી છે; તે સઘળા પદાર્થ કરતાં જેના જેટલી કોઈ પણ
વસ્તુ પર મારી પ્રિયતા નથી, તે વસ્તુ
એ કાંઈ મારું નહિં મારી ન થઈ, તો પછી કંઈ વસ્તુ મારી
હોય ? અહો ! હું બહુ ભૂલી ગયો.
મિથ્યા મોહમાં લથડી પડ્યો તે નવયૌવનાઓ, તે માનેલા
કુળદીપક પુત્રો, તે અઢળક લક્ષ્મી, તે છ ખંડનું મહાન
રાજ્ય એ મારા નથી એમાંનું લેશ માત્ર મારું નથી.
એમાં મારો કિંચિત્ ભાગ નથી. જે કાયાથી એ મધળી
વસ્તુઓનો હું ઉપભોગ લઉં છું, તે ભોગ્ય વસ્તુ જ્યારે
માગી ન થઈ ત્યારે જે હું મારી માની બેઠો છું, એવી બીજી
વસ્તુઓ, રત્નેહી, કુટુંબીઓ ઇત્યાદિ મારા શું થનાર હતા ?
નહિં, કંઈ જ નહિં. એ મમત્વભાવ મારે બોધતો નથી. એ
પુત્ર, એ મિત્ર, એ કલત્ર, એ વૈભવ અને એ લક્ષ્મીને મારે
મારા માનવાજ નથી. હું એનો નહિં, એ મારા નહિં.

પુણ્યક્રિક સાધીને મેં જે જે વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરી તે તે
વસ્તુ મારી ન થઈ, એ જેવું સંસારમાં કયું ખેદમય છે ?
મારા ઉપ્ર પુણ્યત્વનું ફળ આજ કે ? છેવટે એ સઘળાનો
વિયોગ જ કે ? પુણ્યત્વનું એ ફળ પામીને એની વૃદ્ધિ માટે
જે જે પાપ કર્યાં, તે તે મારા આત્માએજ ભોગવવાં કે ? તે
પણ એકલાએજ કે ? એમાં કોઈ સહીયારી
પોતાનો દ્વેષ કરી નહિં કે ? નહીં, નહીં આમ એ દેહ જે
પારકું મમત્વ મારાથી અન્ય છે, પર છે, કેવળ અલગ
કોણુ કરે ? છે, તેનું મમત્વ કરી, આત્માનો દ્વેષી થઈ,
તેને નર્ક, રૌદ્ર નર્કમાં નાખું, એના જેવું
કયું અજ્ઞાન ? એવી કંઈ ભ્રમણા છે ? એવો કયો અવિવેક છે ?

શલાઠાપુરુષોમાંનો હું એક ગણાયો, ત્યાં આવાં કૃત્ય ટાળી શકું નહિં અને પ્રાપ્ત કરેલી પ્રજાતાને જોઈ બેસું, એ કેવળ અયુક્ત છે. એ પુત્રોનો, એ પ્રમદાઓનો, એ રાજ-વૈભવનો અને એ વાહનાદિક સુખનો મારે કશો અનુરાગ નથી; મમત્વ નથી.”

વૈરાગ્યનું આવું ચિત્ર ચક્રીરાજ ભરતનાં અંતઃકરણમાં પડ્યું કે તિમિરપટલ ટળી ગયું. શુદ્ધ વૈરાગ્યનો પ્રકાશ ધ્યાન પ્રાપ્ત થયું. અશેષ કર્મ જળીને અને તિમિરનું ભરમીભૂત થયા. મહાદિવ્ય અને સહ-સ્રકિરણથી પશ્ચ અનુપમ કાતિમાન કૈવલ્યજ્ઞાન પ્રગટ થયું. તે જ વેળા તેણે પંચમુદ્રિ કેશહુંચન કર્યું. શાસનદેવીએ એને સંતસાજ આપ્યો; અને તે મહાવિરાગી, સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી, ભરતકેવડી થયા. થઈ, ચાર ગતિ, ચોવિશ ઇંડક અને આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિથી વિરહા થયા. ચપળ સંસારના સકલ સુખવિલાસથી એણે નિવૃત્તિ કરી. પ્રિયાપ્રિય ગયું; અને તે નિરંદર સ્તવવા યોગ્ય પરમાત્મા થયા.

એમ એ છ ખંડનો પ્રજુ, દેવના દેવ જીવો, અઢળક ક્ષાત્રાલ્ય લક્ષ્મીનો લોકતા, મહાયુનો ધણી, પ્રમાણુ શિક્ષા અનેક રત્ન, ધરાવનાર, રાજરાજેશ્વર ભરત આદર્શ ભુવનમાં અન્યત્વ ભાવના ઉપજવાથી શુદ્ધ વિરાગી થયો.

ખરેખર ભરતેશ્વરનું મનન કરવા યોગ્ય ચરિત્ર સંસારની શોકાર્તતા અને ઔદાસીન્યતાનો પૂરેપૂરો

ભરતને શી ભાવ, ઉપદેશ અને પ્રમાણુ દર્શિત કરે
ખામી હતી ? છે. એને ત્યાં કાંઈ ખામી હતી ? નહોતી

એને ત્યાં નવયૌવના સ્ત્રીઓની ખામી
કે નહોતી રાજઋદ્ધિની ખામી; નહોતી વિજયસિદ્ધિની ખામી
કે નહોતી નવનિધિની ખામી; નહોતી પુત્ર સમુદાયની ખામી
કે નહોતી કુટુંબ પરિવારની ખામી; નહોતી રૂપ કાંતિની
ખામી કે નહોતી યશસ્વીતિની ખામી ! આમ એ સંપૂર્ણ
ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ એને ત્યાં હતી, છતાં ભરતેશ્વરે વિવેકથી અન્ય-
ત્વનું સ્વરૂપ જોયું, ભણ્યું અને સર્પ-કંચુકવત્ સંસારપરિ-
ત્યાગ કરી તેનું મિથ્યા મમત્ત્વ સિદ્ધ કરી આપ્યું. મહા-
વૈરાગ્યની અથળતા, નિર્મમત્વતા અને આત્મશક્તિનું પ્રદુ-
હિત થયું આ મહાયોગીશ્વરના ચરિત્રમાં રહ્યું છે.

એક પિતા (શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન) ના સો પુત્રમાં
'નવાણું' આગળ આત્મ-સિદ્ધિને સાધતા હતા. સોમા આ
ભરતેશ્વરે સાધી. પિતાએ પણ એ જ સિદ્ધિ સાધી ભરતેશ્વરી

રાજ્યાસનયોગિયો ઉપરાઉપર આઠ નાર,

એ જ અરીસા એજ આદર્શબુવનમાં તે જ સિદ્ધિને
બુવનનો મહિમા. પામ્યા કહેવાય છે. એ સકળ સિદ્ધિસા-

ધક મંડળ અન્યત્વનેજ સિદ્ધ કરી એક-
ત્વમાં પ્રવેશ કરાવે છે. અશિવંદન હો તે પરમાત્માઓને ! !

॥ इति श्री शांतसुधारसगेयकाव्ये अन्यत्व

भावनाविभावनो नाम पंचमः प्रकाशः ॥

ઈતિ શ્રી શાંતસુધારસ નામના ઢાળબદ્ધ

કાવ્યમાં અન્યત્વભાવના નામનો પાંચમો પ્રકાશ સમાપ્ત.

ૐ

છઠી અશુચિ ભાવના.

॥ શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત ॥

સચ્છિદ્રો મદિરાઘટઃ પરિગલત્તલ્લેશસંગાશુચિઃ ।

શુચ્યા મૃદ્યમૃદા વહિઃ સ વહુશો ધૌતોઽપિ ગગોદકૈઃ ॥

નાઘત્તે શુચિતા યથા તનુમૃતા કાયો નિકાયો મહા—

ધીમત્સાસ્થિપુરીપમ્વતરજસા નાયં તથા શુદ્ધયતિ ॥ ૧ ॥

અર્થ — આ દેહ મહિરાના કુલ જેવો છે મહિરાના
કુલમા મહિરા ગાળવા છિદ્રો પાડેલા હોય છે તેમ આ દેહમા
પણ અનેક છિદ્રો છે મહિરાના ભાજન
મહિરા ગાળવાનું માથી છિદ્રો વાટે મહિરા બહાર ગલાતાં
વાસણુ અને આ તેના જરા પણ સગથી તે ભાજન
દેહ સરખામણી અપવિત્ર થાય છે, તેમજ આ દેહમાથી
બુદ્ધા બુદ્ધા છિદ્રવાટે મળ, મૂત્ર, પર-
સેવો, રૂધિર, વીર્ય, પડે આદિ અપવિત્ર વસ્તુઓ ઝરી રહી છે
તે આ દેહને અપવિત્ર કરી રહી છે છિદ્રો વાટે ગળતી

મહિરાથી અપવિત્ર થતુ મહિરાનું વાસણ જેમ પવિત્ર માટીથી
બહાર થયા છતાં, અને પવિત્ર ગંગા નદીના જળથી ધોયા
છતાં પવિત્ર થઇ શકતુ નથી તેમ આ દેહધારીઓનો આ દેહ
પણ જે સુગ આવે એવા હાડ, ચર્મ, માસ, રક્ત, મૂત્ર, મળ,
શુક્રનું સ્થાન છે, અને જેના છિદ્રોદ્વારા અનેક અશુચિમય
પરિસ્વેદ, મૂત્રાદિ પદાર્થો બહી રહ્યા છે, તે પવિત્ર માટીથી ઘસી
કે શુદ્ધ ગંગોદકથી ધોવો, પણ પવિત્ર થઇ શકતો નથી
તાત્પર્ય કે એકજ વાર અશુચિ ઝરી હોય અને ફરી પાછી
ઝરવાની ન હોય, તો તો માટી-જળ આદિથી ઘસતા-ધોતા
મહિરાના વાસણ કે આ દેહને પવિત્ર કરી શકાય, પણ જ્યાં
નિરતર અશુચિ વહ્યા કરતી હોય, તે બાજનને ફરી ફરી
માટીથી ઘસીએ, શુદ્ધ જળથી ધોઇએ તો પણ તે પવિત્ર થતુ
નથી, ઉલટા એ માટી અને જળ અપવિત્ર થાય છે ગંગાનું
પાણી ગમે તેવું મીઠું અને શુદ્ધ છતાં ખારા સમુદ્રમાં પડતા ખાર
અને મલિન થાય છે, અથવા ગટરમાં પડતા ગમે તેવું શુદ્ધ
જળ અશુદ્ધ થાય છે, તેમ આ અપવિત્ર દેહ, જેમાથી રાત્રિ-
દિવસ, અશુચિ વહ્યા કરે છે, જે અશુચિનું સ્થાનક છે, તે
ધોયા-મસજ્યા છતાં કેવા પ્રકારે શુદ્ધ થઇ શકે ? ૧

॥ મંદાક્રાન્તા વૃત્ત ॥

સ્નાયં સ્નાયં પુનરપિ પુનઃ સ્નાતિ શુદ્ધાભિરદ્ધિઃ ।

વારં વારં વત મલતનું ચંદનૈર્ચયંતે ॥

મૃદાત્માનો વયમયમલાઃ ત્રીતિમિત્યાશ્રયંતે ।

નો શુદ્ધયંતે કયમનકરઃ શ્વયતે શોઘુમેવં ॥ ૨ ॥

અર્થ—અહો ! મૂઠાં છોડો એક વાર નાહ્યા, બીજી વાર નાહ્યા, ત્રીજી વાર નાહ્યા, એમ ફરી ફરી શુદ્ધ જળવડે નાહ્યો છે;

અને મલના સ્થાનરૂપ આ શરીરને ચંદન—

(૨) ઉકરડો સુખડથી ચર્ચો છે; અને હવે અમે પવિત્ર અને આ દેહ. છીએ એમ ગણી એના પર પ્રીતિ—

મોહ ધરે છે, પણ વાસ્તવિક રીતે એમ

નથી. એ શરીર કદી શુદ્ધ નથી થતું. ઉકરડો કદી શુદ્ધ થાય ખરો ? ન જ થાય; કેમકે ત્યાં નિરંતર ખાતર, કચરો રહ્યાં કરે છે. એક વખતનો કચરો જ્યાં ન ઉપડ્યો ત્ય જીજ્ઞે આવી પડે છે તેમ આ શરીર પણ કચરાના ઉકરડા જેવું છે. ત્યાં નિરંતર મળ રહે છે. એક વખતનો મળ જ્યાં દૂર કે ઓછો થતો નથી ત્યાં જીજ્ઞે આવી ઉપજે છે એક વખતનો પરસેવો, મેલ આદિ જ્યાં જળાદિથી ધે તા દૂર થયો હોતો નથી, એટલામાં નવો પરસેવો, મેલ આદિ બહાર આવી પડે છે. આમ નિરંતર જેમાંથી મળ વહે છે, એવું અશુચિનું સ્થાનક દેહ છતાં, તેને મ્નાનવડે પવિત્ર થયેલું ગણનારા, તેના ઉપર ચંદનાદિ વિલેપનાના અને એને પવિત્ર ગણી તે પર પ્રીતિ—મૂર્છા રાખનારા છોડો ખરેખર મૂઠાં છે. ૨.

॥ શાર્દૂલવિક્રીડિતં વૃત્તં ॥

कर्पूरादिभिरर्चितोऽपि लशुनो नो गाहते सौरभं ।

ना जन्मोपकृतोऽपि हंत पिशुनः सौजन्यमालंगते ॥

देहीप्येष तथा जहाति न नृणां स्वामात्रिकीं निस्त्रतां ।

नाभ्यक्तोऽपि विभूषितोऽपि बहुधा पुष्टोऽपि विश्वस्यते ॥૩॥

અર્થ:—ઠપૂર, ચંદન, ભરાસ, ગોરોચન, અત્તર
આદિ મુગંધી વસ્તુઓનો લશણ ઉપર

(૩) લશણ ભલે લેપ કરો, પણ લશણ પોતાનો
અને આ હેડ. દુર્ગંધ સ્વભાવ છડી મુગંધ મહણ
કરે નહિ.

ભલે આખા જન્મ પર્યાંત તેના ઉપર ઉપકાર કરવામાં આવે
પણ ચાક્રીયો દુર્ગંધ સુજનતા પામે નહિં.

તેમ આ શરીરને વિવિધ પ્રકારનાં તેલ મર્દન કરો,
અભયગ કરો, શણગારો, ખવડાવી-પીવડાવી પુષ્ટ કરો, પણ તે
તેની સ્વાભાવિક અશુચિ મૂકે નહિં.

આ શરીર ઉપર મુગંધી છાટો ચંદન લેપ કરો, તેને
શણગારો, ખવડાવો અને જોમ માનો કે હવે જો સાફ થયું,
ફૂડું થયું, પવિત્ર થયું; પણ જોમ માનવા જેવું નથી. જો
ભરોસો પણ રાખવો યોગ્ય નથી. અર્થાત્ જો સ્વાભાવિક રીતે
અપવિત્ર છે, તે કૃત્રિમ પવિત્રતાના સાધનોથી અપવિત્રતા
છોડેજ નહિં.

“તન તું ગણે છે, તારૂં રે, તે નથી તારૂં રે,

“સ ભાળીને રાખ્યું સાજું, તોલવાળું કીધું વાજું;

“ખવડાવી ખાડું ખાડું રે, .. તે નથી તારૂં રે.

“જ્યારે જો રાગી જણાયે, મૂકવાતું મન થયે,

“અતિશે યશે અઠાડું રે....તે નથી તારૂં રે”

અકીણું

॥ ઉપેદ્રવજ્ઞા વૃત્તં ॥

યદીય સંસર્ગમગ્રાપ્ય સઘો,
મવેચ્છુચીનામશુચિત્વમુચૈઃ ॥

અમેઘ્યયોનેર્ગપુપોસ્ય શૌચ—

સંકલ્પમોહોયમહો મહીયાન્ ॥ ૪ ॥

અર્થ—ઉચ્ચ પ્રકારના પવિત્ર પદાર્થો પણ આ
અપવિત્ર શરીરનો સંસર્ગ પામતા
હેહની સાહુજિક
અશુચિ,
અન્ન-વિદ્યા
પાન-પૂરીય
અપવિત્ર કરવાનો સંકલ્પ-વિચાર કરવો એ
કાંઈ મોટો આશ્ચર્યકારક મોહજ છે. ભલે
ઉચ્ચ જાતના ભાવનાચંદનનું વિલેપન આ
શરીરને કરો પણ તેજ થોડા વખતમા સુગંધરહિત દુર્ગંધપણને
બાજે છે. તેમજ રૂડા રૂડા ભાતભાતના સ્વાદિષ્ટ સુગંધી અશન-
પાનવડે આ હેહને આરોગો, પણ તે ખાન-પાન પણ થોડા
કાળમાં નરક-મૂત્રરૂપે પરિણમે છે આવો જોનો અશુચિમય
સ્વભાવ છે, એ હેહને પવિત્ર કરવાનો વિચાર, એ તો ખરેખર
મહાન મોહ છે ૪

॥ સ્વાગતા વૃત્તં ॥

હત્યવેત્ય શુચિનાદમતથ્યં ।

પથ્યમેવ જગદેકપવિત્રં ॥

શોધનં સક્લદોષમલ્લાનાં ।

ધર્મમેવ હૃદયે નિદધીયાઃ ॥ ૫ ॥

અર્થ:—એ રીતે આ અપવિત્ર શરીરને પવિત્ર કરવાને
 વાદ ખોટો જાણીને જગતમા એક પવિત્ર
 ખરો શુચિ પદાર્થ પથ્ય સર્વપાપદોષરૂપ મેર-અશુચિને
 ટાળનાર-શોધનાર ધર્મને તમે હૃદયમા
 ધારણ કરો તાત્પર્ય કે અશુચિભરી કાયા તો શુચિરૂપ થઈ
 શકે એમ નથી માટે એ વાદ ત્યજ દેવો ચોગ્ય છે, અને
 ખરેખરી પવિત્ર વસ્તુ ધર્મ, જે પથ્ય છે, પાળવા-આકરવા
 ચોગ્ય છે અને જે બધા પાપમેલને ઘોઈ નાખવા સમર્થ
 છે, તેનું જ શરણ-ધારણ કર્તવ્ય છે. ૫

“ ખાણુ મૂત્ર ને મળની,

“ રોગ જશને નિવાસનુ ધામ;

“ કાયા એવી ગણીને,

“ માન ત્યજીને કર સાર્થક આમ. ”

—શ્રીમદ્ રાજયદ્ર.

હવે આ ભાવનાનુ અદ્વિતિય કહે છે —

॥ આસાવારી રાગ ॥

॥ કાગારે તનુ સુની સુની જાવે એ દેશી ॥

માગ્ય રે વપુરિદમતિમલિનં ।

વિનય પ્રિબોધય માનસનલિનં ॥

પાપનમનુર્ચિતય વિમુમેકં ।

પરમમહોદયમુદિતવિવેકં । મા૦ ૧ ॥

અર્થ—હે વિનય ! તું આ શરીરને અતિ મલિન બાણ.
અને તારા મનરૂપી કમળને સમભાવ કે
પવિત્ર તો પવિત્ર તો જેને મહાન જ્ઞાનાદિ ઐશ્વર્ય
આત્મા છે. પ્રાપ્ત થયું છે, જેનામાં વિવેકનો ઉદય
થયો છે,—તે એક પરમાત્માજ છે. તાપર્ય
કે આ શરીર પવિત્ર નથી; માટે એનો વિચાર ત્યજી દે અને
ખરેખર પરમ પવિત્ર તો જ્ઞાનાત્મા ભગવાન છે, તેનું તું
ચિંતવન કર. ૧.

દમ્પતીરેતોરુધિરવિવર્તે,

ર્કિ શુભમિદ મલકશ્મલગર્તે ।

મૃશમપિ પિહિતઃ સ્વરતિ વિરૂપં,

કો બહુમનુતેજ્વસ્કરકૂપં ॥ મા૦ ૨ ॥

અર્થ:—અહો ! આ શરીર તો સ્ત્રી-પુરુષનાં રક્ત-શુક્રના
વિવર્તરૂપ છે; અર્થાત્ સોનું રુધિર અને
શુક્ર શોણિતનાં પુરુષનું વીર્ય,—એ જેના સયોગથી
વિવર્ત એ ઉત્પન્ન થએલો આ વિકાર છે. અહો !
આ દેહ. એ મેલરૂપ સ્ત્રીબલ-ક્રીયક, ગ્રાહવની ખાઈ છે
એમાં શું સાફ-શોભનિક છે ? કંઈજ
નહિં. એ શરીરને હાક-ચામથી ગમે તેટલું ઢાંકયું છે, તોપણ
તેમાંથી અત્યંત દુર્ગંધનીક, સુગ આવે એવા પદાર્થો નિરંતર
ઝરી રહ્યા છે તો એવા કચરાના કુવાનું તે કેણ બહુમાન
કરે ? અર્થાત્ એવા અશુચિ બરેલા શરીરનું લેશ માત્ર પણ
માન કર્તવ્ય નથી. આમ હે વિનય ! તું શરીરનું અપવિત્ર-
પણું વિચાર ! તારા મનકમલને વિકસાવ ૨.

મજતિ સચંદ્રં શુચિતાંબુલં । :

ક્તું મુસમારુતમનુકૂલં ॥

તિષ્ઠતિ સુરભિ કિયંતં કાલં ।

મુસમસુગંધિ જુગુપ્સિતલાલં ॥ મા૦ ૩ ॥

અર્થ:—હવે મુખવાયુને અનુકૂળ કરવા, મુગ ધી કરવા
કર્પૂર પ્રમુખ નાંખીને તાંબૂલ-પાન ખાય છે;
કેાયલો ધોવો. પણ આ મુખ જે અમુગધી છે, દુર્ગંધ-
વાળું છે, અને જેમાં મુગ આવે એવી
લાજ રહેલી છે, તેમાં તે એ મુગધી કેટલો વખત ટકશે ?
અર્થાત બહુ નહિં ટકે. રાત્રે ગમે તેવા મુગધી પાન ચાવી
મુઠ્ઠા રહો, સવારે ઉઠતાં મોઢું ગંધાતું હશે; જ્યાં પર ઉલ્લેખ
મળે તે પોપટો બાજશે હશે. આમ હે વિનય ! આ શરીરની
અપવિત્રતા પ્રત્યક્ષ છે; તે તું વિચાર, વિચાર. તારા મનકમળને
બાગૃત કર. ૩.

અસુરભિગંધવહોંતરચારી ।

આગરિતું શક્યો ન વિકારી ॥

વપુરુપજિગ્રાસિ વારંવારં ।

હસતિ બુધસ્તવ શૌચાચારં ॥ મા૦ ૪ ॥

અર્થ:—હે ! વિનય, દુર્ગંધ વહેનારો અંતરમાં રહેલો
વિકાર ટાળવા-ઢાંકવા તો તું સમર્થ નથી,
કોઠીનો કાદવ છતાં આ તારા શરીર પર કૃત્રિમ મુગંધ
અશુચિ કેમ ટળે? છાંટી તેને તું વારંવારં મુઠ્ઠે છે,
તારો શૌચચાર એમ કહ્યા માણસો હસે છે.

તાત્પર્ય કે જો તારાથી બને તો ખરેખરું કર્તવ્ય તો જો છે
 કે દુર્ગંધના કારણરૂપ શરીરની અંદર રહેલો જે વિકાર તે દૂર
 કરવો; કારણ કે જો વિકારરૂપ મૂળ કારણથી બહાર અશુચિ
 નીકળી આવે છે. જો વિકારરૂપ કારણ દૂર થાય તો પછી
 અશુચિનો લેશ પણ ન રહે; પણ આ અંતર વર્તનારો વિકાર
 તો તું જાણે તેમ તારાથી દૂર થઈ શકે એમ નથી. જોટલે
 બહારની પવિત્રતા રાખવા-જાળવવાના તારા પ્રયાસ મિથ્યા છે.
 તેમાં પંથુ જ્યારે એને ખરેખર પવિત્ર ગણી મોહવશ થઈ તું
 સુધે છે, ત્યારે તો કાઢ્યા પુરૂષો જો તારી કૃતિ પર ધૂમ હસે
 છે. આવો અશુચિ પ્રકાર દેહનો છે, તે તારા હૃદયમાં હે
 વિનય ! તું ધાર. ૪. .

દ્વાદશ. નવ રંધ્રાણિ નિકામં ।

ગલદશુચીનિ ન યાંતિ વિરામં ॥

યત્ર વપુષિ તત્કલયસિ પૂતં ।

મન્યે તત્ર નૂતનમાકૂતં ॥ ભા૦ ૫ ॥

મર્થ:—પુરૂષના શરીરમાં નવ અને ઝીના શરીરમાં

બાર ગોળાં છિદ્રો વાટે બહારના અશુચિ

બારે વાટ ને નવે ઝરી રહી છે. તે શરીરને તું પવિત્ર માને

ઘાટ બેસી નીક. છે, જો તો હે વિનય ! મને તારો કોઈ

પવિત્રતા ક્યાં રહી ? નવીન આચાર લાગે છે. અર્થાત્ આવો

આચાર તો મેં જોયો-સાંભળ્યો નથી.

જે પ્રત્યક્ષ અપવિત્રતાનું સ્થાન છે, જેમાંથી નિરંતર અશુચિ

વહ્યાં કરે છે, તેને તું પવિત્ર માને છે ? પણ જો પવિત્ર નથી,

એમ હે વિનય ! તું નિરધાર. ૫.

અશિવમુપસ્કરસંસ્કૃતમનં ।

જગતિ જુગુપ્સાં જનયતિ હનં ॥

પુંસવનં ધૈનવમપિ લીડં ।

ભવતિ વિગર્હિતમતિજનમીડં ॥ ભા૦ ૬ ॥

અર્થ:—અહો ! આ જગતમાં મસાલા, વધાર પ્રમુખ સામગ્રીથી સંસ્કાર કરેલું, રાઇ, મરચાં, વિદ્યા અને મૂત્ર, એલથી આદિ બરી સ્વાદિષ્ટ કરેલું અન્ન અન્નજળના ખાધા પછી વિદ્યા રૂપે પરિણમી જુગુપ્સા-વિકાર ! મુગ ઉપજાવે છે; તેમજ વીર્યવૃદ્ધિ કરે એવું ગાયત્રું દ્રવ્ય પણ પીધા પછી અત્યંત ગર્હણીય મૂત્ર રૂપે પરિણમે છે. તાત્પર્ય કે. આ દેહની અંદર કાંઈ એવો વિકાર રહેલો છે કે સ્વાદિષ્ટ અન્ન અને પવિત્ર ગણાતી ગાયત્રું દ્રવ્ય પણ અનુક્રમે વિદ્યા અને મૂત્ર રૂપે પરિણમે છે. આત્મ અશુચિનું સ્થાનક હેલ છે, તે જ વિનય ! પુ વિચાર, વિચાર. ૬.

કેવલમલમયપુદ્ગલનિચયે ।

અશુચીકૃંતશુચિમેજનસિચયે ॥

વપુષિ નિચિતય પરમિદ સારં ।

શિવસાધનસામર્થ્યમુદારં ॥ ભા૦ ૭ ॥

અર્થ:—There is something bright even in the darkest cloud. શ્યામમાં શ્યામ વાદ-કેરડામાંનું રત્ન જામાં પણ કંઈક ઉજળો થળકાટ છે,—એવી એક લોકવાણી સત્ય છે. ગમે તેવી ખરાબ અસારરૂપ વસ્તુમાંથી તત્ત્વગતેષકો સાર શોધી કાઢે છે.

તેમ હે વિનય ! આ શરીર જો કે કેવળ સડી-પડી જવાના, નાશ પામવાના સ્વભાવવાળા પુદ્ગલનો સમૂહ છે, અને એની અંદર પડેલ પવિત્ર આહાર-પાન પણ વિદ્યા-પૂરીપદ્ધતિ પરિણમે છે, આમ જો કે કેવળ મલિન અને અસારભૂત આ દેહ છે, તો પણ તેમાં આ એક પરમ સારભૂત વસ્તુ છે, તે તું વિચાર. ગમે તેવો અશુચિમય આ દેહ છે, છતાં એમાં શિવમુખ, મોક્ષ મુખ આપવાનું સામર્થ્ય છે; એવો એ દેહ ઉદાર-ઉચ્ચ છે. જે દેહ મનુષ્ય દેહનું અશુચિમય હોતાં કેવળ અસારભૂત માહાત્મ્ય છે, તે મનુષ્ય દેહને સારભૂત કરવો હોય, તેનું સાર્થક કરવું હોય, તો તે દેહમાં મોક્ષમુખ આપવાનું જો સામર્થ્ય છે, તેનો તું લાભ લઈ લે. કોઈ પણ ગતિમાંથી મોક્ષ પામી શકાય એમ હોય તો તે આ મનુષ્ય ગતિજ છે; બીજા દેહે મોક્ષ પામી શકતો નથી દેવતાઓ પણ એ દેહને ઇચ્છે છે. દેવતાઓ સંયમ આરાધી શક્તા નથી, જ્યારે આ દેહથી અંયમ પાળી શકાય છે; વિરતિના ભાવ, ઉદમ આ દેહે થઈ શકે છે. સંયમ-વિરતિ વિના, ચારિત્ર વિના મોક્ષ મુલ્લ નથી. આમ આ દેહ મોક્ષ પ્રમાડવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે, પણ તે તો જો આ દેહનો ઉપયોગ સંયમ-વ્રત-ચારિત્ર અર્થે કરવામાં આવે તો જ.

“ દેહસ્ય સારં વ્રતધારણં ચ. ”

દેહનો નિર્વાહ કરવો, તેને ખવડાવવું, પીવડાવવું, પહેરાવવું, ઝોઢાડવું એ કેવળ વ્રત-સંયમના નિર્વાહ

મનુષ્ય હેહ ઉત્તમ અર્થેજ હોય તો દેહનું સાર્થક છે. કેવળ નોકા, ચતુર મોહને લઈ, વિવિધાધીન વૃત્તિને લઈ નાવિકે જોઈએ. દેહનો ઉપયોગ ખાવામાં, પીવામાં, વિવિધ યોગમાં દરવામાં આવે, તો તે દેહ હારી જવા જેવું છે, માઠી ગતિનું કારણ છે. તો એવી મૂંઝાઈ ટાળવા આ અશુચિ ભાવના ભાવવી ઘટે છે. દેહનું અપવિત્રતામય વાસ્તવિક સ્વરૂપ સફળુદ્ધિપૂર્વક વિચારીએ તો આ મૂંઝાઈ અવશ્ય ટળશે, અને જત-સંયમ આદિ આત્મહિતપ્રવૃત્તિ ણણી આ અમૂલ્ય દેહનો ઉપયોગ, રશે. સસારસંસારમાંથી જીવને તારી નિર્વાણ કાઢે લઈ જનાર નાવ આ મનુષ્ય હેહ છે, પણ તેમાં કપાય, મોહ, મૂંઝાઈ, અમાદ, આત્મ-સૌદ્રધ્યાન આદિ યાંકો ન પડે તો અને જત-સંયમ ઉપયોગ-જાગૃત, સાધ્યદષ્ટિ, પુરૂષાર્થ, સંત્યગિનય આદિ ઉત્તમ સદ, કુવાસ્તવ અને આનુકૂળ પવન હોય તોજ એ વહાણ સહીસલામત સુક્ષ્મ બંદરે પહોંચાડે છે. આમ આ મનુષ્ય દેહનો સાર શિવ-સુખ આપવાનું હતું સામર્થ્ય છે, માટે એ સામર્થ્યનો ઉપલક્ષ લઈ લે; અને ખીજી રીતે એ દેહને અશુચિમય, અસાર ગણ્ય, એમાં મૂંઝાઈ પામ નહિ. ૭.

येन विराजितमिदमतिपुण्यं ।

तच्चित्तं चेतननेपुण्यं ॥

विशदागममधिगम्य निपानं ।

विरचय शान्तसुधारसर्पानं ॥ માં ૮ ॥

અર્થ:—જો કે ઉપર કહ્યું કે આ મનુષ્ય દેહ મોક્ષ-
 પ્રાપ્તિનું સાધન છે, અને એથી અતિ
 “બાધના કુલ પુણ્યવાન પવિત્ર ગણાય છે; અને એ
 બાધને, શોભા કારણથી એ દેહ શોભનિક છે;
 મારા બાધને,” પણ આ દેહને જે શોભા મળી છે,
 એતો ચેતનનો જ તે કાંઈ તેના પોતાના શુભ કે નિપુણ-
 ગુણ.

તો આ ચેતનની જ કુશળતા-નિપુણતા-ચતુરાઈ છે કે
 દેહ આ માન પાટી બાય છે. બાકી દેહની પોતાની શોભા
 અને તેની પોતાની નિપુણતા તો અશ્રુચિપણામાજ છે !
 આવો દેહનો અશ્રુચિ પ્રકાર હે વિનય ! તું વિચાર. અને
 પવિત્ર સિદ્ધાંત, સત્યાસરૂપ જળસ્થાન પામી તું શાંત-
 મુદ્રારસનું પાન કર. તાત્પર્ય કે સફળરૂપે શોધ; તે પાસે
 જા; વિનયપૂર્વક તેઓ સમીપે શાસ્ત્રશ્રવણ કર; સમતાનો
 પ્રોધ લે, અને એ સમતારૂપી અમૃતપાન કરી અમર થા. હે
 ચેતન ! જો ફરી આ અશ્રુચિમય દેહ ઠેના ઠેના જેવો છે ?
 કહી જઈ છું, તે તું વિચાર—

દેહને ઉપમા.

(૧) દેહ ચોમેર છિદ્રવાળા મદિરાનાં વાસણુ જેવો છે.

(૨) દેહ કચરાના ઉકરડા જેવો છે.

(૩) નગરની આળ (Gutter) જેવો છે.

(૪) દેહ લશણુ જેવો છે.

(૫) દેહ દુર્જન જેવો છે.

(૬) દેહ કચરાની ખાણ છે.

આત્મ દેહનું અશુચિમય સ્વરૂપ વિચારી તેમાં સુદાં લવેમૂર્છા કરવી ન ધટે.

ખીજી દૃષ્ટિએ એજ દેહ ફરી એ વડે વ્રત-સંયમ આહર-વામા આવે, તો મોક્ષ આપવા જેટલું સામર્થ્ય ધરાવે છે ૮.

આ અશુચિમય દેહનું લેશ માત્ર મોહ, માન, અભિમાન કરવા જેવું નથી. એ સંબંધી શ્રી સનત્કુમારની આ વાત બહુ મનન કરવા જેવી છે

સનત્કુમાર.

ચક્રવર્તીના વૈભવમાં શી ખામી હોય ? ભરત રાજાની વાતમાં એ વૈભવની બહોળાશ બતાવી છે. સનત્કુમારનું સનત્કુમાર પણ ચક્રવર્તી હતા તેના સુરૂપ અને વર્ણ અને રૂપ અત્યુત્તમ હતાં. એક વેળા સ્વર્ગમાં પ્રશંસા. સુધર્મ સલામાં એ કેવળી સ્તુતિ થઈ કેાઈ એ દેવાને એ વાત રૂચી નહિ. આથી તેઓ તે ચક્ર ટાળવાને વિપ્રરૂપે સનત્કુમારના અંતઃપુરમાં ગયા. સનત્કુમારનો દેહ તે વેળા એજથી ભર્યો હતો. તેને અંગે મહાનાદિ પદાર્થોનું માત્ર વિલેપન હતું તેણે એક નાનું પંચિયું પહેયું હતું અને તે સ્નાનમંજ્જન કરવા બેઠા હતા વિપ્રરૂપે આવેલા દેવતા તેનું મનોહર સુખ, કંચનવર્ણી કાયા અને ચદ્ર જેવી કાંતિ જોઈને બહુ આનંદ પામ્યા અને માથું ધૂણાવ્યું. આ જોઈને ચક્રવર્તીએ પૂછ્યું, તમે માથું શા માટે ધૂણાવ્યું ? દેવતાઓએ કહ્યું. અમે તમારું વણ અને રૂપ જોવા

બહુ અભિલાષી હતા; સ્થળે સ્થળે તમારાં વર્ણ-રૂપની સ્તુતિ સાંભળી હતી; આજે અમે એ પ્રત્યક્ષ જોયું, જેથી અમને પૂર્ણ આનંદ ઉપજ્યો. માથું ધૂણાવ્યું એવું કારણ એ કે જેવું લોકોમાં કહેવાય છે તેવુંજ રૂપ છે.

દેવતાઓની એથી વિશેષ છે, પણ જોાણું નથી. સ્તન-પ્રસન્નતા. સ્તનભાર સ્વરૂપવર્ણની સ્તુતિથી પ્રભુત્વ લાવી બોલ્યા કે-તમે આ વેળા માટે રૂપ જોયું

તે ભલે, પરંતુ હું રાજસભામાં વચ્ચાલંકાર ધારણ કરી બેઠું છું, ત્યારે માટે રૂપ અને અરે વર્ણ જોવાં યોગ્ય છે. અત્યારે તો હું જેજભરી કાયાએ બેઠો છું. એ તે વેળા તમે

મારા રૂપવર્ણ જુઓ, તો અદ્ભુત ચમ-સનહુમારનો તકારને પામે અને ચક્રિત થઈ જાઓ.

રૂપમદ. દેવોએ કહ્યું, ત્યારે પછી અમે રાજસભામાં આવશું. એમ કહી તેઓ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા.

સનહુમારે ત્યારપછી ઉત્તમ વચ્ચાલંકાર ધારણ કર્યા. અનેક ઉપચારથી જેમ પોતાની કાયા વિશેષ આશ્ચર્યતા ઉપજાવે તેમ કરીને તે રાજસભામાં આવી સિંહાસન પર બેઠો. આબુબાબુ સમર્થ મંત્રીઓ, સુભટો, વિદ્વાનો અને અન્ય સભાસદો યોગ્ય આસને બેસી ગયા હતા. રાજેન્દ્ર આમર, છત્રથી વિંઝાતા અને ખમા ખમાથી વધાવાતાં વિશેષ શોભી રહ્યા છે, ત્યાં પેલા દેવતાઓ પાછા વિપ્રરૂપે

રાજસભા અને આવ્યા. અદ્ભુત રૂપ-વર્ણથી આનંદ દેવોનું આગમન. પામવાને બદલે જાણે જેદ પામ્યા છે એવા સ્વરૂપમાં તેઓએ માથું ધૂણાવ્યું; ચક્ર-

વર્તીએ પૂછ્યું, અહો ! બ્રાહ્મણો, ગઈ વેળા કરતા આ વેળા તમે જુદા રૂપમાં માથું ધૂળાવ્યું એનું શું કારણ છે ?

અવધિજ્ઞાનાનુસારે દેવપિત્રોએ કહ્યું, હે મહારાજ ! તે

રૂપમાં અને આ રૂપમાં ભૂમિ-આકાશનો દેવતાઓનો એક દેર પડી ગયો છે. ચક્રવર્તીએ તે સ્પષ્ટ અને સમજાવવાને કહ્યું. બ્રાહ્મણોએ કહ્યું, અધિ-

સનતકુમારની રાજ ! તમારી કાયા પ્રથમ અમૃત તુલ્ય શકી. હતી આ વેળા ઝેર તુલ્ય છે. જ્યારે અમૃત

તુલ્ય અંગ હતું ત્યારે આનંદ પામ્યા; અને આ વેળા ઝેર તુલ્ય ત્યારે એક પામ્યા. અમે કહીએ છીએ

શકી સમાધાન, તે પાતળી સિદ્ધતા કરવી હોય તો તમે અને પૂર્વકર્મનો તાબૂવ છુટો, તે પર માખી બેસશે, તે હિંદય. તત્કાળ પરલોક પહોંચી જશે

સનતકુમારે એ પરીક્ષા કરી તો સત્ય કરી પૂર્વિત કર્મનાં પાપનો જે ભાગ તેમાં આ કાયાના મહ કાયાનું વિપરૂપ સબધીનું મેળવણુ થવાથી એ ચક્રવર્તીની થયું. કાયા ઝેરમય થઈ ગઈ હતી વિનાશી અને

અશુચિમય કાયાનો આવો પ્રપંચ જોઈને સનતકુમારને અંતઃકરણમાં વૈરાગ્ય આવ્યો. આ સસાર દેવળ ત્યજવા યોગ્ય છે આવીને આવી અશુચિ

સનતકુમારનો સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્રાદિકના શરીરમાં રહી છે. વૈરાગ્ય. એ સઘળું મોહમાન કરવા યોગ્ય નથી,

એમ વિચારી તે છ અંકની પ્રજ્વળતા ત્યાગી ચાલી નીકળ્યા.

સાધુરૂપે બ્યારે વિચરતા હતા ત્યારે તેઓને મહારોગ ઉત્પન્ન થયો. તેનાં સત્યત્વની પરીક્ષા લેવાને કોઈ દેવ ત્યાં વેદ-
રૂપે આવ્યો. સાધુને કહ્યું-હું બહુ કુશળ રોગનો ઉદય. રાજવેદ છું. તમારી કાયા રોગનો ભોગ થયેલી છે. જો ઇચ્છા હોય તો તત્કાળ તે રોગને હું ટાળી દઉં. સાધુ બોલ્યા હે ! વેદ, કર્મરૂપી રોગ મહા ઉન્મત્ત છે; તે રોગ ટાળવાની તમારી કર્મરોગ. જો સમર્થતા હોય તો ભલે મારો એ રોગ ટાળો એ સમર્થતા ન હોય તો આ રોગ ભલે રહ્યો. દેવતા બોલ્યા-એ રોગ ટાળવાની સમર્થતા નથી. સાધુએ પોતાની લક્ષ્મિનાં પરિપૂર્ણ પ્રબળવડે શુક્રવાળી આગળી કરી તે રોગને ખરડી કે તત્કાળ તે રોગનો નાશ થયો; અને સનત્કુમારની કાયા પાછી હતી તેવી બની ગઈ પછી લક્ષ્મિ. તે વેળા દેવે પોતાનું સ્વરૂપ પ્રકાશ્યું; ધન્યવાદ ગાઈ, વંદન કરી તે પોતાને સ્થાનકે ગયો.

સ્કતપિત્ત જેવા, સદૈવ લોહીપરથી ગદ્ગદતા, મહા રોગની ઉત્પત્તિ જે કાયામાં છે, પણમાં વણસી જવાનો જેનો સ્વભાવ છે, જે પ્રત્યેક પ્રમાણુશિક્ષા રોમે પોણા બળે રોગવાળી હોઈ રોગનો ભંડાર છે, અજ વગેરેની ન્યૂનાધિકતાથી જે પ્રત્યેક કાયામાં દેખાવ દે છે, મળ-મૂત્ર-નરક-હાડ માંસ-પદ્ અને શ્લેષ્મથી જેનું બધા

રણુ ટકયુ છે, ત્વચાથી માત્ર જેની મનોહરતા છે તે કાયાનો મોહ ખરે વિભ્રમ જ છે. સનત્કુમારે જેનું લેશમાત્ર માન કર્યું, તે પણ જેનાથી સંખ્યાનું નહીં તે કાયામાં આરે ! પામર, તું શું મોહ છે ? એ મોહ અગણદાયક નથી.— શ્રી મોક્ષમાળા.

॥ इति श्री शांतसुधारस गेयकाव्ये अशुचिमावनाविमावनी
नाम पष्ठः प्रकाशः ॥

ઇતિ શ્રી શાંતસુધારસ નામના ઢાળખણ્ણ કાવ્યમાં
અશુચિ ભાવના નામનો છઠો પ્રકાશ સમાપ્ત.

॥ શાર્દૂલવિક્રીડિતં વૃત્તં ॥

યાત્ત્વિકિદિવાનુમૂય તસ્મા કર્મેદ નિર્જીર્યેતે ।

તામચ્ચાશ્રમશ્રવોઽનુસમયં સિંચંતિ મૂયોઽપિ તત્ ॥

હા કષ્ટં કથમાશ્રમપ્રતિભટાઃ શક્યા નિરોધ્ધું મયા ।

સંસારાદતિભીષણાન્મમ હ્રદા મુક્તિઃ કથં માત્રિની ॥૨॥

અર્થઃ—અહો ! હજી કંઈક કર્મ જ્યા લોગવાઈ નિર્જરી

જાય છે, ત્યાં તો આશ્રવરૂપ શત્રુ સમયે

અખંડ વરસાદ, સમયે નવા કર્મો સિંચ્યા કરે છે અહો !

છુટાય કેમ ? આમ જોતા આ આશ્રવરૂપી શત્રુઓને

હું કવી રીતે જીતી શકીશ ? અને આ

ભયંકર સંસારમાથી મારો મોક્ષ કેવી રીતે થશે ? ૨

॥ પ્રહર્ષણી વૃત્તં ॥

મિથ્યાત્વાવિરતિકપાયયોગસંજ્ઞા—

શત્વારઃ સુકૃતિમિરાશ્રયાઃ પ્રદિષ્ટાઃ ॥

કર્માણિ પ્રતિસમયં સ્ફુટૈરમીભિ—

વૈધ્નંતા ઋમસક્તો ઋમંતિ જીવાઃ ॥૩॥

અર્થઃ—(૧) મિથ્યાત્વ (૨) અવિરતિ (૩) કપાય

અને (૪) યોગ જો નામના ચાર આશ્રવ

શાથી જીવ પુણ્યશાળી પુરુષોએ કહ્યા છે. જામે કરી,

જામે છે ? અર્થાત્ વસ્તુનું યથાર્થ જ્ઞાન નહિ હોવાથી

આ આશ્રવે કરી પ્રતિક્ષણે જીવો નવાં

નવાં કર્મો બાંધે છે, અને ચાર ગતિરૂપ સંસારમા જામે છે. ૩

કોષાદિ કરતા કર્મ લાગે.

વિના ઉપયોગે, વિના પ્રયોજને, ઉઠતાં, બેસતાં, લેતાં, મૂકતાં, ફેંકતાં આદિ અનેક ક્રિયાએ કરી કર્મ લાગે.

કોઈ કર્મ મિથ્યાત્વને લઈ આવ્યું હોય, કોઈમાં અવિરતિ

કારણ હોય, કોઈમાં પ્રમાદ કારણ હોય;

કર્મ આવવાનાં કોઈમાં યોગ કારણ હોય, કોઈમાં બે કારણ.

કારણ હોય, કોઈમાં ત્રણ હોય, કોઈમાં

વધારે બોધ કે બધા કારણો હોય, કોઈમાં

એક પ્રધાન કારણ હોય તો બીજા ગૌણ હોય. આમ મિથ્યા-ત્વાદિ, પાંચ કારણોને લઈ બેતાલીશ પ્રકારે આશ્રવ આવે છે.

એ આશ્રવના મુખ્ય કારણના પણ અનેક પ્રતિલેહ છે.

મિથ્યાત્વના પાંચ લેહ છે.

૫-૫

અમતના બાર લેહ છે

૧૨-૧૭

કષાયના પચીશ લેહ છે.

૨૫-૪૨

યોગના પંદર લેહ છે.

૧૫-૫૭

એમ આશ્રવના મુખ્ય ચાર કારણના ઉત્તરલેહ સતાવન છે. આ લેહ અંધાતરથી (નવતત્ત્વ, -તત્ત્વાર્થ પ્રમુખ થયથી) બાણવા યોગ્ય છે. એમાંથી એક કે વધારે કારણે લઈ કર્મ બધાય છે. તેમાં જેવું કારણ તેવો બધ પડે છે. આકરા કષાયથી આકરો બધ પડે છે. પાતજો જેવું કારણ તેવો કષાય હોય તો ચિચિલ બધ પડે છે. તેમ બધ. બીજા કારણોનું સમજવું. લાખા કાળના કે દુકા કાળનાં, આકરા કે ચિચિલ, નહાનાં

કે મોટાં, એમ કર્મના બંધ પડે છે તે જે કારણથી તે બંધાય છે, તે કારણો ઉપર આધાર રાખે છે. એ આશ્રવનાં કારણો ટાળવાથી, ફર કરવાથી, રોધવાથી પરમ કલ્યાણ છે. એ આશ્રવના રોધને સંવર કહે છે.

દેહધારી જીવ દેહમાં રહ્યો છે ત્યાં સુધી તેને ધદિયો તો છેજ; યોગ છે, આંખ બેંચે, કાન દેહ પર્યંત ક્રિયા સાંભળશે; નાક સુંઘશે; જીભ ચાખશે; તો છે. શરીર સ્પર્શશે; બીજી ક્રિયાઓ પણ ચાલશે. આથી હરવાનું નથી, પણ હરવાનું છે તે તો મિથ્યાત્વાદિ કોઈ આશ્રવના કારણને લઈ એ ક્રિયા થાય તો; માટે સુદ જીવોએ, આત્મા-પણ જીવે શાથી થીંઓએ ક્ષણે ક્ષણે વિચારવું. કે કમ કરવું જોઈએ લાગે છે, તે મિથ્યાત્વ, અમત, કપાય છે? અને યોગથી લાગે છે, બીજી રીતે નથી લાગતા, માટે અસુક ક્રિયા ચાલવામાં, ખાવામાં, પીવામાં, ભોજવામાં, હરવામાં, ફરવામાં, ચાખવામાં, સેવામાં, દેવામાં વગેરે ક્રિયામાં કયું કારણ વર્તે છે, એને સૂક્ષ્મ ઉપયોગ રાખવો. વિચારવું કે મિથ્યાત્વ છે કે અવિરત છે, કપાય છે કે યોગ કે પ્રમાદ, -શું પ્રધાનપણે વર્તે છે, એ વિચારી તેને અટકાવવા. આથી આશ્રવનાં કારણો ઓછાં થશે, ટળશે, ફર થશે, સંવરનો અભ્યાસ પડશે અને પરિણામે પરમ કલ્યાણ થશે. ૪.

॥ દ્વંદ્વજા ધૃતં ॥

इत्याश्रवानामधिगम्य तत्त्वं ।

निश्चित्य सत्यं श्रुतिसन्निधानात् ॥

‘ एषां निरोधे विगलद्विरोधे ।

मर्मात्मना द्राग् यतितव्यमात्मन ॥ ५ ॥

અર્થ:—હે આત્મા ! તું અને જ્યાં હોયો આ પ્રકારે આશ્રવ તત્ત્વ સમજી શાસ્ત્રશ્રવણ કરી સત્યનો નિશ્ચય કરો, અને એ આશ્રવ શત્રુનો નિરોધ કરવા તરત પ્રયત્ન કરો; એમાં વિરોધ જેવું કશું નથી, એમાં કાંઈ કહેવા જેવું નથી, એ આશ્રવનો રોધ કર્યોજ છૂટકો છે, કહ્યાણ આશ્રવ ટળ્યો છે; માટે સફળ સમીપે એ આશ્રવતત્ત્વ છુટકો. જાણી મત્યનો નિરોધ કરી એ આશ્રવ છાડવા ઉદ્યમ કરો. ૫.

• હવે આ સાતમી આવનારું અષ્ટાંગીયું કહે છે.

॥ धनाश्री राज—खोलीडा रे हंसा रे

विषय न राखीये.....એ દેશી, ॥

परिहरणीया रे सुकृतिभिरायवा ।

इदि समतामवधाय ॥

प्रमवत्येते रे मृशमुच्छ्रंखला ।

विभुगुणविमवधाय ॥ ૫૦૧ ॥

અર્થ:—અહો ! કુશળ આત્માઓએ હૃદયને વિરે સમતા મારણ કરી આ આશ્રવનો પરિહાર કરવો જોઈએ; કેમકે આ ઉચ્છ્રંખલ આશ્રવ (ઉચ્છ્રંખલ છુટો, બેડી વિનાનો; આશ્રવને તો રાધ્યો સારો; બેડીમાં બાંધ્યો સારો, છુટો ઉચ્છ્રંખલને ખરાબ) આત્માના જ્ઞાનાદિ શુભરૂપ જે રાખેલામાં વેલેવ-એવું તેનો નાશ કરવામાં ફતેહ

ખાંધ્યો સારો. પામે છે. હે ! સજ્જનો ! તમે આશ્રવને
છાંડો; કેમકે એ આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણને
માઠ આવરણનું કારણ થાય છે. ૧;

કુમુદનિયુક્તાં રે કુમંતિપરિપ્લુતાઃ ।

શિવપુરપયમપહાય ॥

પ્રયતંતેઝ્મી રે ક્રિયયા દુષ્ટયા ।

પ્રત્યુત શિવવિરહાય ॥ ૫૦૨ ॥

અર્થ:—અહો ! કુશુદ્રથી પ્રેરાયલા અને કુમતિના પાશમાં
ફસેલા આ છવો શિવપુરનો માર્ગ ત્યજી દઈ ઉલટા દુષ્ટ
ક્રિયાવડે અવળા આદ્યા છે ! અહો !
કુમતપાશ આ તો એઓનો શિવમુખ પામવાને બંદલો
મિથ્યાત્વ. તે હારી જવાનો પ્રયાસ છે, માટે જે
આશ્રવરૂપ દુષ્ટ ક્રિયાથી શિવમુખનાશ
પામે, છેલું જાય, એનો તમે હે ! સજ્જનો પરિહાર કરો. ૨.

અવિરતચિત્તા રે નિપયનશીકૃતા ।

વિપદંતે વિતતાનિ ॥

इह परलोके रे कर्मविपाकजा—

न्यनिरलदुःखस्तानि ॥ ૫૦૩ ॥

અર્થ:—ઉપર જણાવ્યું કે કુશુદ્ર અને કુમતિના પાશમાં
પડી મિથ્યા માર્ગ છવો ગ્રહણ કરે છે; ઉત્તરમાં જવું હોય

અને લે દક્ષિણની વાટ, અને સમજે કે ઉત્તર તરફ જતાં અમે ઉત્તરમા જઈએ છીએ જે ક્રિયા-દક્ષિણ આવે કે ? વર્તનથી મોક્ષ ફર જાય, કર્મ વધારે વધારે આકરા બધાતા જાય, તે ક્રિયા-વર્તનથી શિવસુખ-મોક્ષ મળશે એમ ગણી આચર્યા રહે, તો તેઓને મોક્ષ મળે ખરો ? ના, કદી નહીં. આમ ઘણા જીવો જ્યારે મિથ્યાત્વ આશ્રયથી કર્મ બાંધ્યા જાય છે, ત્યારે વળી બીજા ઘણા જીવો છે, કે જેના ચિત્તમા લેશ માત્ર પ્રતિભા, વિરતિના, વૈરાગ્યના પરિણામ નથી, દિશાભ્રમથી દુઃખ જે બિચારા વિષયવશ પડ્યા છે, અને જે તેમ વિષયાશ્રયથી ઉપાજોલા કર્મના સેકડો ઇન્દ્રિયો ખુંહોરાખ અને વિપાક-ફલ આ ભવમા તથા પરવાથી પણ દુઃખ ભવમા નિરંતર સહન કરી રહ્યા છે. શારીરિક ક્ષીણતા આદિ રોગ એ આ ભવનાં વિષયસેવનથી થએલાં પ્રત્યક્ષ ફળ છે, પરભવે પણ નરક, તિર્યંચ ગતિરૂપ એનાં ફળ છે. વિષય-સેવનથી રોગ થાય; રોગથી તન-મનની-સ્ફૂર્તિ ન રહે; આત્મવીર્યોદ્ધાસમાં ખામી આવે; આહૃદ્દોહૃદ ચિત્ત-વલુ થાય; મન અસ્થિર રહે; આર્તરોદ્ર ધ્યાન ધરે; કુતર્ક કરે; આથી માઠાં કર્મ બધાય; જે પરિણામે દુઃખરૂપ માઠી ગતિને આપે આમ પરપરાએ વિષયસેવન કારણભૂત થાય છે એટલે ઘણા જીવો કુશુર અને કુમતિના પાશમા પડ્યા હોવાથી તત્ત્વ પામતા નથી સત્યને અસત્ય-રૂપે ગણે છે, અસત્યને સત્યરૂપે ગણે છે, કવચિત્ત ખોટું જાણતા છતાં જાણી નેકને છાડતા નથી, સાચુ જાણતા છતાં

જાણી જોઇને આદરતા નથી, આત્મા મિથ્યાત્વી, અવળે રસ્તે આત્મનારા, વસ્તુ સ્વરૂપના જ્ઞાનથી વિમુખ, એ દુઃખ પામે છે. તેમ જ વિષયાધીન વૃત્તિ-વાળા જીવો પણ અગાઉ કહ્યું, તેમ આ ભવ, પરભવ બંનેમાં વિષયજન્ય કર્મના કડવા વિપાક અનુભવે છે; માટે હે ! સજ્જનો ! તમે આ આશ્રવ છાંડો. ૩.

કરિહ્વપમધુપા રે શલમમૃગાદયો ।

વિપવવિનોદરસેન ॥

હંત લમંતે રે વિવિધા વેદના ।

વત પરિણતિવિરસેન ॥ ૫૦૪ ॥

અર્થ:—અહો ! જેનું પરિણામ ખરેખર મારું છે, જેના વિપાક કડવા છે, એવા વિષયાનંદના રસે કરી હાથી, માછલાં, બ્રમરા, પતંગીઆ, હરણ આદિ જીવો જાતજાતની વેદના ભોગવે છે. વિષયજન્ય વેદનાના આ પ્રત્યક્ષ પરિણામ છે. હાથી સ્પર્શે દ્રિયના વિષયમાં લુબ્ધ છે; તો તે જ વિષયલોભ તેને અંધ કરી દેસાવે છે. માછલા જાહેંદ્રિયના વિષયને વશ છે; બ્રમરા મુગંધને વશ છે; પતંગીયાં રૂપ-તેજને વશ છે; હરણીયા રાગને, મુસ્વરને વશ છે. આમ એકેક ઇન્દ્રિયના વિષયને વશ થકા, એમાં એવા લીન થઇ જાય છે કે પોતાને ભૂલી જઇ પ્રાણ જોવા જેવી સ્થિતિમાં દેસાઇ જાય છે.

હાથીને સ્પર્શે દ્રિયનો લોભ જ દેસાવે છે. વિષયને વશ પ્રાણીની બંને ચક્ષુઓ, ચર્મ તથા ભાવચક્ષુ અંધ થઇ જાય છે. તે દેખી શકતો નથી; વિચારી શકતો નથી, હાથી ને વિષય. આ પ્રત્યક્ષ વાત છે. કામવિવશ હાથી, હાથણી દેખી એવા વિહ્વળ થઇ જાય છે કે કશું

દેખી ચકતો નથી. આ વિષયાધપણથી એ મહાન જળરૂં પ્રાણ પણ વશ થાય છે. જંગલમાં હાથીઓનાં ટોળામાંથી હાથી પકડવાની આ સુદ્ધિ પ્રચલિત છે.

જંગલમાં એક જળરો, બે-ત્રણ હાથી માય એવડો ખાટે ખોદવામાં આવે છે. તે ઉપર મોટી ખપાટો ઓરસચોરસ ભરેલ છે. તેને લાકી કે છે. ઉપર એ હાથી કેમ પકડે જીવતી હાથણીના આકારની કાગળની હાય છે ? કે ખીજ કૃત્રિમ હાથણી ઉભી રાખવામાં આવે છે. બિચારો કામવિવશ હાથી તો હાથણીની શોધમાં જ ભટકતો હોય છે, અને ત્યાં હાથણી દેખી ત્યાં આધખોલિત થાય છે, અને તેના ઉપર પોતાનું ચાલે તો હુમલો કરવા જાય છે. આ કૃત્રિમ હાથણી પાસે પણ એ પ્રકારે હાથી આવી ચડે છે. અને પકડનારા આસપાસ સંતાઈ રહે છે. આસપાસ કંઈ નથી, એ જાણી હાથીને વધારે ભરે આવે છે અને કૃત્રિમ હાથણી પર હુમલો કરવા જાય છે, ત્યાં પોતાના ભારથી વાસની જળી તૂટી પડે છે. અને પોતે ખાડામાં સરી પડે છે, અહીં આ તેનો મદ ઉતરી જતાં સુધી તેને બૂખ્યો તરસ્યો રાખી મૂકવામાં આવે છે, આથી તે ગળી જઈ શાંત થઈ પકડાય છે અને પાળી ચકાય છે. આમ હાથી જેવું રાક્ષસી પ્રાણી એક સ્પર્શે દ્વિયના વિષયને લઈ વિટંબના પાસે છે, તે પછી બધી ઇન્દ્રિયોને વશ જીવને કેટલી વિટંબના થાય ? એ હે જીવ ! તું બિચાર.

માછલી બિચારી જીવના વિષયને વશ હોવાથી ખાવાની

લાલચે પકડાય છે. જામરો મુગંધનો
માછલીને રસ, લોગી થતાં તે વિષયથી છેવટ સુધી
જામરને મુગંધ, તૃપ્તિ નથી પામતો, એથી સાંજે કમળ,
પતંગને રૂપ, જેમાં તે રહ્યો હોય છે તે બીડાઈ જતાં
મૃગને રાગ-પ્રાણ અંદર પ્રાણ ખૂએ છે, પતંગીઆ રૂપથી
જવાની વાત. આકર્ષાઈ બળતા દીવામા અંપલાઈ કુખ
પામે છે, પ્રાણ ખૂએ છે. હરણીઆ મધુર
ગાયનથી લુપ્ત થઈ શિકારીના પાશમાં ફસાઈ પ્રાણ ખૂએ છે.
વિષયજન્યતા આ પ્રત્યક્ષ વિપાક છે. એકેક વિષયના લોભથી
આપું માફુ પારણામ આવે છે, તો પછી બધી
ઇદ્રિયોને વશ રહેતાં કેટલું દુઃખ આવે એ હે ચેતન!
તું વિચારી એ વિષયથી વેગળો રહે! વેગળો રહે!
એ વિષયનાં પરિણામ માઠાં છે માટે હે પુણ્યવંત
શ્રવે! તમે આશ્રવ છાંડી દો. ૪.

આમ જ્યારે ધણા મિથ્યાત્વ અને વિષયથી કુખ પામે
છે ત્યારે ધણા કષાયથી પામે છે એ બતાવે છે.

ઉદિતકમાયા રે વિષયશીકૃતા ।

યાંતિ મહાનરકેષુ ॥

પરિવર્તંતે રે નિયતમનંતશે ।

જન્મજરામરણેષુ ॥ ૫૦૫ ॥

અર્થ:-અહો! જેને કષાયનો ઉદય થયો છે, જે વિષયને
વશ થયા છે, તે બિચારા મહાધોર
કષાયથી દુઃખ નરકગતિ પામે છે અને નિશ્ચયે અનંતી
વાર જન્મ-જરા-મરણના કુખ અનુભવે

છે. વિષય, કષાય, પ્રમાદ, મિથ્યાત્વ, આશ્રવનાં આવાં કડવા
ફળ છે, તેા હે ! પુણ્યશાલી જીવો ! તમે આશ્રવનો પરિહાર
કરો ! પરિહાર કરો !' ૫

તેવાજ પ્રકારે મન-વચન-કાયાના માઠા યોગે જીવો હુ ખ
પામે ॥ તે બતાવે છે.

મનસા વાચા રે વપુષા ચંચલા ।

દુર્જયદુરિતમરેણ ॥

ઉપલિપ્યંતે રે તત આશ્રવજયે ।

યતતાં કૃતમરેણ ॥ ૫૦૬ ॥

અર્થ:-અહો ! જે પ્રાણી મન, વચન, કાયાએ અસ્થિર
થાય છે, અર્થાત્ જેના મનોયોગ, કાય-
યજનતાનાં હુ.ખ યોગ, વાચાયોગ કાણુમા રહેતા નથી, તે
પ્રાણિયો દુર્જય, આકરૂ પાપ બાધે છે,
માટે હે ચતુરજનો ! તમે આશ્રવને જીતવાનો પ્રયાસ
કરો. નવાં કર્મ બાંધો નહિ. મન, વચન, કાયાના યોગ
સ્થિર કરો. આશ્રવના પરિણામ માઠા છે, માટે એને છાડો. ૬.

આ તેા અશુદ્ધયોગનાં ફળની વાત કહી, પણ શુભયોગથી
પણ જીવોને લમણું પડે છે, લલે શાતા લોગવે છે, પણ તે
કર્મનું કારણ હોવાથી, લવમા લમાડે છે, એ બતાવે છે

શુદ્ધ યોગા રે યદપિ યતાત્મનાં ।

સર્વંતે, શ્રમકર્માણિ ॥

કાંચનનિગઢાંસ્તાન્વપિ જાનીયાત ।

હતનિર્જિતિશર્માણિ ॥ ૫૦૭ ॥

અર્થ—સંચિત પુણ્યોના ભલે શુભ યોગ હોય, તો પણ તે યોગ હોવાથી શુભ કર્મને આણે છે; સોનાની અને કર્મ રહિત નથી કરતા. આ શુભ કર્મો લોહાની બેડી. પણ મોક્ષમુખનો નાશ કરવાને મુવણું બેડી સમાન સમજવાં. ત્યાં- મુખી કર્મ છે ત્યાંમુખી છવ બેડીમાં બંધાયેલો છે; અને ત્યાંમુખી તેનો મોક્ષ થાય નહિ. ભલે અશુભ કર્મવાળાની લોહાની બેડી ગણો, શુભકર્મવાળાની સોનાની; પણ બંને બંધાયેલા તો છે. આમ શુભયોગ પણ આશ્રવ છે. તેને હે સમજનો ! તમે પરિહરો. ૭

મૌદસ્તૈવં રે સાશ્રવપાપ્મનાં-

રોષે ધિયમાધાય ॥

શાંતસુધારસપાનમનારતં

વિનય ! વિધાય વિધાય ॥ ૫૦૮ ॥

અર્થ—માટે રે વિનય ! હે સુવિનીત ચેતન ! તું આવા પ્રકારે આશ્રવજન્ય પાપને રોષવાની ભુદ્ધિ કર; અને આ શાંતસુધારસનું વારંવાર પાન કરી આનંદ પામ. આશ્રવનાં ઠડવા પરિણામ આમ બાણી હે સમજનો ! હે ચેતન ! તમે આ મિથ્યાત્વ, અમત, કષાય, પ્રમાદ, યોગરૂપ કર્મને આવવાનાં નિગિડ કારણરૂપ આશ્રવને છોડો. ૮.

આમ આશ્રવ વિચારી તે અટકાવતાં જીવને મોક્ષ પામ-
આશ્રવ છાંડે તે વામાં કાંઈ વાર નથી. તે અમર થાય છે.
અમર થાય. તેને ભય રહેતો નથી.

“ અળ હમ અમર ભયે ન મરેગે,

“ યું કારણ મિથ્યાત દિયો તજ

“ કાહે કે હેહ મરેગે ? અળ હમઝ. ”

—શ્રી આનંદધનજી.

બંધનું કારણ આશ્રવ મુક્તિનું કારણ સંવર.

“ કારણ યોગે હો બંધે બધને રે,

“ કારણે મુક્તિ મુકાય,

“ આશ્રવ-સંવર નામ અનુકમેરે,

“ હેયોપાદેય મુણાય. ”

શ્રી આનંદધનજી. પદ્યપ્રભુનું સ્તવન.

*પુંડરિક—કુંડરિક

મહાવિરેહમાં પુંડરિકિણી નગરીમાં પુંડરિક અને કુંડ-
રિક બે ભાઈઓ રાજ્ય કરતા હતા. એક
આશ્રવદ્વારે કુંડરિક સમયે મહાતત્ત્વજ્ઞાની ‘સુનિરાજ’ વિહાર
કરતાં ત્યાં આવી ચડયા. તેઓનાં
વૈરાગ્ય-વચનામૃતથી કુંડરિક દીક્ષા લેવાનો અનુરાગી થયો.
યેર આવી પોતાનું રાજ્ય પુંડરિકને સોંપી પોતે ચારિત્ર

મહાલુ કયું. સરમ-નીરમ આહાર કરતાં થોડા કાળે એને રોગ ઉપ-ત્યો, તેથી તે ચારિત્ર પરિણામે ભગ્ન થયો. પુંડરિકિથી નગરીના અગ્રોક ઉદ્યાનમાં આવી તેણે ઓઘો-મુહપત્તિ વૃદ્ધે વલગાડી મૂક્યાં. નિરંતર તે પરિચિન્ન-ભાગપરિણામી તવન કરવા મંડ્યો, કે પુંડરિક મને કુંડરિકે રાજ્ય આપશે કે નહિ ? વનપાળે કુંડરિકને જોળખ્યો. તેણે જઈને પુંડરિકને

વિદિત કયું કે તમારો ભાષ આકુળવ્યાકુળ થતો અગ્રોક ભાગમા રહ્યો છે પુંડરિકે આવી કુંડરિકના મનોભાવ જોયા, અને તેને ચારિત્રથી ઝેલતો-બ્રષ્ટ થતો જોઈ કેટલોક ઉપદેશ આપી, પછી રાજ્ય તેને સોંપી દેર આવ્યા. સહસ્ર વરસ મનજયા પાળી પછી તે પતિત થયો, તેથી કુંડરિકની આજ્ઞા સામંત કે મંત્રી કોઈ માનતા નહિ અને ઉલટા તેને ધિક્કારતા. કુંડરિકે રાજ્યમાં આવ્યા પછી અતિ આહાર કર્યો. રાત્રિએ એથી કરી તેને બહુ પીડા થઈ, વમન થયું. અભાગને લઈ કોઈ તેની ખાસે આવ્યું નહિ; તેથી તેના મનમાં પ્રચંડ ક્રોધ બાપ્યો તેણે નિશ્ચય કર્યો મહારૌદ્ર ધ્યાન કે આ કઈથી જો મને શાંતિ થાય તો પછી પ્રભાતે હું એ જમીને જોઈ લઈશ.

એવા મહા માઠા દુર્ધ્યાનથી મરીને સાતમી નરકે અપચંડાણ પાયડે તેત્રીશ સામરોપમના આયુષ્યે અનંત દુઃખમાં જઈ ઉપજ્યો. કેવુ વિપરીત આશ્રવદાર ! ! ! આશ્રવથી કુંડરિકની રી અવરથા થઈ ?

આમ જાણી મુમુક્ષુઓએ આશ્રવ છાડવો યોગ્ય છે.

હવે પુંડરિકનું શું થયું જુઓ !—

કુંડરિકના ઓઘો-સુખવશિકા આદિ સંયમોપકરણ, જે
 તેણે અશોક ભાગમા આઠે લટકાવ્યા હતા,
 સંવરદ્વારે તે ગ્રહણ કરીને પુંડરિકે નિશ્ચય કર્યો કે
 પુંડરિકે મારે મહર્ષિ ગુરૂ કને જવું; અને ત્યાર
 પછીજ અત્તજળ ગ્રહણ કરવા અણવાણે
 ચરણે પરવરતાં પગમાં કકર, કંટક, ખૂચવાથી લોહીની ધારાએ
 ચાલી તે। પણ તે ઉત્તમ ધ્યાને સમતા ભાવે રહ્યો. એથી
 એ મહાનુભાવ પુંડરિક વ્યવીને સમર્થ અર્વાર્થસિદ્ધિ વિમાને
 તેત્રીશ સાગરોપમના અત્યુચ્ચ આયુષ્યે દેવરૂપે ઉપજ્યો.

આશ્રવથી કુંડરિકની શી હું ખદશા । સંવરથી પુંડરિક-
 ની શી સુખદશા ! ! !

॥ इति श्री शान्तसुधारसगेयकाव्ये आश्रवभावनाविभावना
 नाम सप्तमः प्रकाशः ॥

ઇતિ શ્રી શાંતસુધારસ નામના ઢાળખદ્ધ કાવ્યમાં
 સાતમી આશ્રવ ભાવના સમાપ્ત.

ॐ

આઠમી સંવર ભાવના

॥ સ્વાગતા વૃષ્ટં ॥

યેન યેન ય દ્વિઘાત્રય રોઘઃ ।

સંભવેન્નિયતમૌપયિકેન ॥

આદ્રિયસ્વ વિનયોઘતચેતા—

સ્તત્તદાંતરદૃશા પરિભાવ્ય ॥ ૧ ॥

અર્થ—હું વિનય । આ જગતમા જે જે ઉપાયે ઠરી
નિશ્ચયે આશ્રવશોધ થાય, તે તે ઉપાયો અતર દૃષ્ટિએ વિચારી
તે પ્રતિ ચિત્ત લગાડવામાં આદર કર ૧.

સંયમેન પ્રિયપારિતલ્પે ।

દર્શનેન વિતથામિનિવેશં ॥

ધ્યાનમાર્ત્તમથ રૌદ્રમજસં ।

ચેતસઃ સ્થિરતયા ચ નિરુઘ્યાઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ—હે વિનય ! વિષય અને અમતનો સ્વયમવડે નિરોધ કર અસત્યના અભિનિવેશ-આગ્રહરૂપ જે મિથ્યા-ત્વ તેનો સમ્યગ્ દર્શનવડે, સમ્યક્ત્વવડે નિરોધ કર અને ચિત્તની સ્થિરતાવડે આર્ત અને રોદ્ર એ બે માઠા ધ્યાનનો હંમેશ નિરોધ કર વિષય, અમત, મિથ્યાત્વ, દુર્ધ્યાન એ બધા આશ્રવના કારણો છે, તેા તે કારણો તેના પ્રતિપક્ષી કારણો સંયમ, દર્શન, સ્થિરતાથી દૂર કરી શકાય છે. ૨

॥ શાલિની વૃત્ત ॥

ક્રોધં ક્ષાંત્યા માર્દવેનાભિમાનં ।

હન્યા માયા માર્જવેનોજ્જ્વલેન ॥

લેભં વારાંરાશિરોદ્રં નિરુંધ્યાઃ ।

સંતોષેણ પ્રાંશુના સેતુનેન ॥ ૩ ॥

અર્થ—જેમ રોદ્ર-અથકર લાગતી પાણીની રાશીને હથેલી પાજ બાધી ખાળી શકાય છે, તેમ હે વિનય ! ક્રોધનો ક્ષમાવડે, માનનો નમ્રતાવડે, માયા કપટનો ઉલ્લવળ સરળ ચિત્તવડે અને લોભનો સંતોષવડે નિરોધ કર ૩.

॥ સ્વાગતા વૃત્ત ॥

ગુપ્તિમિસ્તિસૃભિરેવમજય્યાન્ ।

ત્રીન્ વિજિત્ય તરસાઽધમયોગાન્ ॥

સાધુસંનરપયે પ્રયતેયા ।

લપ્સ્યસે હિતમનીદિતમિદ્રં ॥ ૪ ॥

અર્થ—હે ! વિનય ! જીવતા મુરકેલ એવા ત્રણ મન-
વચન-કાયાના અધમ યોગને મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ અને
કાયગુપ્તિ એ ત્રણ ગુપ્તિવડે જીવી, તું રૂડા સવર માર્ગમાં
પ્રયત્ન કર; એથી પરિણામે તું શાશ્વત હિતાર્થ પામીશ;
અર્થાત્ ઠાણ કાળે નાશ ન પામે એવો મોક્ષ પામીશ. ૪.

॥ મંદાક્રાંતા વૃત્તં ॥

एषं रुद्धेष्वमलहृदयैराश्रवेष्वाप्तवाक्य—

श्रद्धा चंचलितपटपटुः सुप्रतिष्ठानशाली ॥

शुद्धैर्यોગैर्जनपजनैः प्रेरितो जीरपोतः ।

स्रोतस्तीर्त्वा भगजलनिधेर्याति निर्गणपुण्यो ॥૫॥

અર્થ—મિથ્યાત્વ, અનત, પ્રમાદ, કષાય અને યોગ એ
પાંચ આશ્રવનાં કારણો છે. કર્મ જળ આવવાના એ પાંચ
મોટા નાળા છે.

મિથ્યાત્વનાળું સમ્યગ્દર્શનરૂપ કરવાના (સવર) વડે
બંધ કરી શકાય ■

અનત, વિષય, પ્રમાદરૂપનાળું ચારિત્રથી બંધ કરી શકાય છે.

ક્રોધ કષાય ક્ષમા સવરથી અટકાવી શકાય છે

માન આશ્રવ મૃદુતા સવરથી અટકાવી શકાય ■

માયા આશ્રવ સરલચિત્તરૂપ સંવરથી રોધી શકાય છે.

લોભ આશ્રવ સતોષ સવરથી રોધી શકાય છે.

મનોયોગ મનગુપ્તિથી અટકાવી શકાય છે.

વચનયોગ વચનગુપ્તિથી અટકાવી શકાય છે

કાયયોગ કાયગુપ્તિથી અટકાવી શકાય છે

આમ જે જે કર્મ આવવાનાં મ્હોટાં દ્વાર છે, તે દ્વારને બંધ કરવાના તેવા જ કરવાળ છે. તે કરવાળરૂપ સંવરને હે વિનય ! તું આદર. હે નિર્મલ હૃદયવાળા પુરુષો ! એ સંવરનું તમે સેવન કરો. એ સંવરનો આદર અને આશ્રવનો રોધ થતાં જીવરૂપ વહાણ સંસારસમુદ્રના પ્રવાહને તરી જઈ નિર્વાણ-પુરી પહોંચી જાય છે. એ જીવરૂપી વહાણમાં પરમ આત્મપુરુષ સર્વજ્ઞ વીતરાગ પરમાત્માનાં પવિત્ર વચન પર શ્રદ્ધારૂપ સહ કરકરી રહ્યા છે; અને મન, વચન, કાયાના

જીવવહાણ શુદ્ધ યોગરૂપ વેગવાળા પવને કરી તે મોક્ષબંદરે કેમ જીવરૂપ નૌકા સહસ્રકાંટ નિર્વાણપુરી ભણી પહોંચે ? પ્રયાણ કરી રહી છે. સમુદ્રમાં વહાણ હોય તેને જે કાંઠે જવું, હોય તે કાંઠે

પહોંચવામાં અનુકૂળ પવન જોઈએ; કુવાસ્થાન અને સહ સારા જોઈએ. જીવરૂપી વહાણને સંસારસમુદ્રમાંથી મોક્ષપુરી બંદરે પહોંચવું છે. તે જીવરૂપ જહાજને શ્રી તીર્થંકરનાં વચન પર આસ્થારૂપ સહ છે; તે સહને શુદ્ધ યોગરૂપી પવન ઉઘે કરકરાવી રહે છે; એથી જીવવહાણ તીર્થવેગે મુક્તિપુરી બંદર ભણી ફોડવું જાય ■ અને નિર્વિઘ્નપણે ત્યાં તટકાળ પહોંચે છે. જીવજહાજને મુક્તિએ પહોંચાડનારા આ અનુકૂળ સહ અને વાયરારૂપ શ્રદ્ધા અને શુદ્ધયોગ આશ્રવનો રોધ થાય, તે જ મળે છે; માટે હે સંસારસમુદ્ર તરવાની ઇચ્છાવાળા મુમુક્ષુઓ ! તમે આશ્રવને રોધો, સંવરને આદરો; સંયમ આરાધો સમ્યગ્ દર્શન સેવો; મન સ્થિર રાખો; ક્ષમા, નમ્રતા, સરળતા અને સંતોષ ધરો; મન, વચન, કાયાની ત્રણ ગુપ્તિ, ત્રણ શુદ્ધયોગ આદરો. ૬.

હવે સંવરભાવનાનું અષ્ટાંગીયું કહે છે:—

॥ નટ રાગ—મહાવીર મેરો લાલન એ દેસી...॥

શૃણુ શિવસુસસાધનસદુપાયં ।

સદુપાયં રે સદુપાયં ॥ શૃણુ ० ॥

જ્ઞાનાદિક પાત્રનરત્નત્રય

પરમારાધનમનપાયં રે ॥ શૃણુ ૦ ૧ ॥

અર્થ:—હે ॥ વિનય તું શોધસાધનનો ફેરો ઉપાય સાંભળ.
એકે તે.—

(૧) નિર્દોષ પવિત્ર જ્ઞાન—દર્શન—આશિષ રત્નત્રયીનું
આરાધન કરવું તે. ૧.

બીજું—

વિષયવિકાર મપાકુરુ દૂરં ।

ક્રોધં માનં સહમાયં ॥

લોભં રિપું ચ વિજિત્ય સહેલં ।

મજ સંયમગુણમરૂપાયં ॥ શૃ ૦ ૨ ॥

અર્થ:—(૨) વિષયવિકાર દૂર કર.

(૩) ક્રોધ—માન—ભય—લોભરૂપ શત્રુને સહેલાઈથી
જીતી લઈ કષાયથી રહિત સંયમ આરાધ. ૨.

૧ળી —

ઉપશમરસમનુશીલ્ય મનસા ।

રોષદહનજલદપ્રાર્યં ॥

કલય વિરાગં ધૃતપરમાગં ।

હૃદિ વિનયં નાયં નાયં ॥ શૃ૦ ૩ ॥

અર્થ—હે વિનય ! ક્રોધરૂપી અગ્નિને ઠારવા એક સમાન જે ઉપશમ રસ તે તું તારા હૃદયમાં ધારણ શિવમુખ સાધન. કર; તે ઉપશમ રસનો તું અભ્યાસ પાડ; હૃદયમાં વિનય આણીને પરપુરુષભાદિ ભાવ છાંડી વૈરાગ્યનો પરિચય કર. હે વિનય ! પુરુષભાદિ જે પર વસ્તુ તે વૈરાગ્ય વિના ટળશે નહિ; માટે વૈરાગ્ય આણ. આ શિવમુખ પ્રાપ્ત કરવાનો રૂઠો ઉપાય છે, તે તું વિનય ! શ્રવણ કર. ૩.

વાળી—

આર્ત રૌદ્રં ધ્યાનં માર્જય ।

દદ્વ વિકલ્પરચના નાયં ॥

યદિ યમરુદ્ધા માનસવીચી ।

તત્ત્વવિદઃ પંથા નાયં ॥ શૃણુ૦૪ ॥

અર્થ—હે વિનય ! આર્તરૌદ્ર ધ્યાન વાળી નાંખ; આર્ત-રૌદ્ર ધ્યાનરૂપી કચરો વાળી નાંખ; અને સંઘર્ષ-વિકલ્પ —કુતર્કરૂપી બળને બાળી બસત કરી નાંખ; કેમકે મનરૂપી ધોરી રસ્તો—મનરૂપી યોગ-ગ્રાહણો, 'શુદ્ધો રાખવો, જે વત્સવેતાઓનો ધર્મ નથી. વત્સવેતાઓને તો મનોયોગનો નિરોધ કર્તાવ્ય છે, કેમકે જે મનરૂપ ભાગે શુદ્ધો હોય તો હૃદ્યાન અને કુતર્ક વિકલ્પરૂપ ધ્યાનાદિ એમા પ્રવેશ કરે ને ? માટે મનોયોગને રૂધવો એ હિતકર છે.

“ યોગશ્ચિત્તટ્તિનિરોધઃ ”

—યોગદર્શન.

૧૫૧—

“ રે જીવ ! નહિં મેલ રે મન તું મોકળું,

મન મારો. “ મન મોકલડે રે હાણુ,—

“ સઠેઆથી રે સંવર નિપજે,

“ યાય ઠેઠિ ઠડ્યાણુ ” જીવ

—સ્વાધ્યાય.

માટે રે વિનય ! તું આ હુધ્યાન દ્વર કરવાણુ અને
મનોયોગને હાળૂઆ રાખવાણુ શિવસુખના ઉપાયને ગ્રવણુ કર. ૪.

૧૫૨—

સંયમયોગેરવહિતમાનસ—

શુદ્ધયા ચરિતાર્થય કાયં ॥

નાનામતરુચિગહને મુને ।

નિશ્ચિનુ શુદ્ધયં નાયં ॥ શૃ૦૫ ॥

અર્થ—હે વિનય ! સંયમના યોગથી અર્થાત ઇન્દ્રિ-

યોને હાળમાં રાખીને, અથવા આરિત્ર

મન કેમ શુદ્ધ અહણુ કરીને મનની શુદ્ધિ કર અને

યાય ? જોમ કરી કાંઈ પણ કૃતાર્થતા પામ;

કેમકે મનની શુદ્ધિ વિના સક્ષમતા નથી.

વળી આ જગત જેમા જાતજાતના મત-ધર્મની રુચિ વ્યાપેલી છે, જેમાં અનેક પ્રકારના મત-પંથ વર્તી રહ્યા છે, તેમાં શોધી શોધીને શુદ્ધપથનો નિશ્ચય કર. હે વિનય ! આ શ્રેયસ્પુષ્પનો સહુપાય છે, તે તું સાબળ. ૫.

ઋણવ્રતમંગીકુરુ વિમલં ।

નિઘ્રાણં ગુણસમવાયં ॥

ઉદિતગુસ્ત્રદનાદુપદેશં ।

સંગ્રહાણ શુચિમિત્ર રાયં ॥ શ્રુ૦ ૬ ॥

અર્થ—વળી હે વિનય ! શુભના સમુદાયને ધરનાર અર્થાત્ ધણા શુભવાળા નિર્ભળ બ્રહ્મચર્યવ્રતને તું અંગીકાર કર, અને જે પ્રકારે શુદ્ધ દ્રવ્યનો સંગ્રહ કરીએ છીએ, તેજ પ્રકારે સદ્ગુણ શુભક્રમણમાથી નીકળેલા ઉપદેશ વચનામૃતનું સમ્યક્ પ્રકારે ગ્રહણ કર હે વિનય ! આ વધા શિવશુભ પ્રાપ્તિના પરમ-ઉત્તમ ઉપાય છે, તે તું શ્રવણ કર. ૬.

સંયમરાહમયકુસુમરસૈ રતિ

સુરમય નિજમધ્યવસાયં ॥

ચૈતન્યપુલકાય કૃતલક્ષણ—

જ્ઞાનચરણગુણપર્યાયં ॥ શ્રુ૦ ૭ ॥

અર્થ—શુદ્ધ સંયમનો પવિત્ર ઉપદેશ કરનારા વીતરાગ સુદૃષ્ટોનાં શુભક્રમણમાથી ઝરેલા જે વચનપુષ્પો તેનો જીતી, હે વિનય ! તારા અધ્યવસાય સુવામિત કર. આ એજ વચનપુષ્પો જીતી જ્ઞાન-દર્શન-આરિત-તપ-વીર્ય-ઉપયોગ

એ શુષ્કપર્યાયરૂપ લક્ષણવાળા તારાં ચેતનનું તું જોળખાણુ કર. તાત્પર્ય કે-વીતરાગ ઉપદેશ સમીપે તું જા; તેઓશ્રીનાં વચનામૃતો સાંભળ; તેઓનો સંયમ આદરવાનો ઉપદેશ સાંભળ; આથી તારા અધ્યવસાય નિર્ભળ થશે, તારા મનપરિણામ વિશુદ્ધ થશે; અને એઓશ્રીનાં વચનોદ્વારા તારો ચેતન ઉપયોગ લક્ષણવાળો છે, જ્ઞાનાદિ શુષ્કપર્યાયવાળો છે,—એ જોળખાણુ કર. હે ! વનય ! શિવસુખ પામવાનો આ માર્ગ છે, તે તું સાંભળ ૭.

વદનમલંકુરુ પાવનરસનં ।

જિનચરિતં ગાયં ગાયં ॥

સવિનયશાંતસુધારસમેનં ।

ચિરં નંદ પાયં પાયં ॥ સ્વ ૦ ૮ ॥

અર્થ—૨ વિનય ! તું જિન ચરિત્ર આધરે તારા મુખને અલંકૃત કર; તારી જીભને પવિત્ર કર; વિનયપૂર્વક આ શાંતસુધારસનું સાધન પાન કર; અને ચિરકાલ આનંદ આનંદ પામ. હે ! વિનય ! આ શિવ સુખ પ્રાપ્તિનાં ઉત્તમ સાધન છે, તે તું શ્રવણુ કર.

(૧) જ્ઞાનાદિ રત્નત્રયી આરાધ.

(૨) વિષયવિકાર છાંડી દે.

(૩) કષાયનો ત્યાગ કર.

(૪) ઉપશમ આદર.

(૫) વૈરાગ્ય ધારણુ કર; પુદ્ગલમૂર્ચા છાંડ.

(૬) આર્ત-રોદ્ધ ધ્યાન ત્યજી દે.

(૭) વિકલ્પ કૃતકો છાંડી દે.

- (૮) મનોયોગ રાધ.
 (૯) ત્ર્યંબક ધારણ કર.
 (૧૦) તત્ત્વનો નિર્ણય કર.
 (૧૧) બ્રહ્મચર્ય પાળ.
 (૧૨) સદ્ગુણો યોગ મેળવ.
 (૧૩) તેઓથી પાસેથી શાસ્ત્રશ્રવણ કર.
 (૧૪) પરિણામ વિશુદ્ધિ કર.
 (૧૫) આત્માનુ ઓળખાણ કર.
 (૧૬) જિનેશ્વર ભગવાનનો શુભગાન કર.

હે વિનય ! આ બધાં શિવમુખ, નિરુપદ્રવ સ્થાન પામવાનાં ઉત્તમ સાધન છે તે તું સાંભળ અને એનો ઉપયોગ કર. ૮

આ સંવર ભાવના આશ્રવ ભાવનાથી વધારે સ્ફુટ થાએમ છે. આશ્રવનો નિરોધ એ સંવર. આશ્રવનાં ચાર મુખ કારણો અને તેના સત્તાવન પ્રતિકેદને રોધવા તે સંવર.

મિથ્યાત્વ	પાંચ	૫
અમત	બાર	૧૭
કપાય	કપાય ૧૬ નોકપાય ૬	} પચીસ ૪૨
યોગ	મન-વચન-કાયા	
		પંદર ૫૭

આ સત્તાવનને સૂક્ષ્મ ઉપયોગે આવતા અટકાવવા તે સંવર. આશ્રવ ભાવનામાં આ સ્ફુટ કરેલ છે. છતાં વિગતે વિસ્તારથી સમજવા થી તત્ત્વાર્થ પ્રમુખનો આશ્રય લાભાય છે.

સંવર આશયી શ્રી વજ્રસ્વામીનું ચરિત્ર જોધક છે. પુંડ-
રિકનું હુંક વૃત્તાંત તો હુંડરિકના અનુસંધાનમાં આશવભાવ-
નાના છેડે આપેલ છે.

* શ્રી વજ્રસ્વામી

શ્રી વજ્રસ્વામી કંચન-કામિનીના કેવળ દ્રવ્ય-ભાવ પરિ-
ત્યાગી હતા. એક શ્રીમંતની રૂકિમણી
રૂકિમણીનો મોહ નામની સુંદર પુત્રી, વજ્રસ્વામીના ઉત્તમ
ઉપદેશને શ્રવણ કરી મોહિત થઇ. ઘેર
આવી માતા-પિતાને કહ્યું કે જો હું આ દેહે પતિ કહું તો
માત્ર વજ્રસ્વામીને જ કહું; અન્ય સાથે લગ્ન ગાઠે જોડાવા માટે
પ્રતિજ્ઞા છે.

રૂકિમણીને તેનાં માતાપિતાએ ઘણું કહ્યું કે ઘેલી વિચાર
તો કર કે સુનિરાજ તે કદી પરણે? એ સુનિએ તો આશ-
વદ્વારની સત્ય પ્રતિજ્ઞા કરી છે. તો પણ રૂકિમણીએ કહ્યું ન
માન્યું. નિરુપાયે તેના પિતા ધનાવાહ શેઠ કેટલુંક દ્રવ્ય અને
સૂરૂપા રૂકિમણીને સાથે લઇ વજ્રસ્વામી સગીરે આગ્યા અને
શેઠે સુનિને કહ્યું: આ લક્ષ્મીનો તમે યથારુચિ ઉપયોગ કરો,
પૈશવ વિલાસમાં વાપરો અને આ મારી મહાસુકોમળા રૂકિમણી
નામની પુત્રીથી પાણિગ્રહણ કરો. જોમ કદી તે પોતાને
ઘેર આવ્યો.

વૈવનસાગરમાં તરતી અને રૂપના અંગારરૂપ રૂકિમ-
ણીએ વજ્રસ્વામીને અનેક પ્રકારે લોગ સળધી ઉપદેશ કર્યો;
લોગનાં સુખ અને પ્રગટ વર્ણવી દેખાડ્યાં. મનમોહક હાવ-

લાવ તથા અનેક પ્રકારના અન્ય ચળાવવાના ઉપાય કર્યા; પરંતુ તે વૃથા ગયા. મહાસુંદરી રૂકિમણી પોતાના મોહ-કટાક્ષમાં નિષ્ફળ ગઇ.

ઉચ્ચરિત્ર વિજયમાન વજ્રસ્વામી મેરુની પેઠે અચળ અને અડોલ રહ્યા. રૂકિમણીના મન, વચન, વજ્રસ્વામીની અને તનના સર્વ ઉપદેશ અને હાવ-માવથી દહતા તે લેશ માત્ર પીગળ્યા નહિ આવી મહાવિશાળ દહતાથી રૂકિમણીએ બ્રોધ પામી નિશ્ચય કર્યો કે આ સમર્થ જીતેદ્રિય મહાત્મા કેાઈ કાળે ચળિત થનાર નથી. લોહ-પથ્થર પીગળાવવા મુલમ છે, પણ આ મહાપવિત્ર સાધુ શ્રી વજ્રસ્વામીને પીગળાવવા સંઘ-ધીની આશા નિરર્થક તો છે, પણ ઉલટી અધોગતિનાં કારણરૂપ છે

એમ સુવિચારી તે રૂકિમણીએ પિતાએ આપેલી લક્ષ્મીને શુભ ક્ષેત્રે વાપરી, ચાત્રિત્ર ગ્રહણ કર્યું. મન, વચન, કાયાને અનેક પ્રકારે દમન કરી આત્માર્થ સાધ્યો. આને જ્ઞાનીઓ સંવર કહે છે. સંવર એ આત્મચિત્ત પામવા પરમ સાધન છે

॥ इति श्री शान्तसुधारसगेयकाव्ये संवरमात्रनाविभावनो नाम अष्टमः प्रकाशः ॥

ધતિ શ્રી શાંતસુધારસ નામના ઢાળણદ્ધ કાવ્યમાં સંવર લાવના નામનો આઠમો પ્રકાશ સમાપ્ત.

ૐ નવમી નિર્જરા ભાવના.

॥ ઇંદ્રગ્જા ઘૃત્તં ॥

યનિર્જરા દ્વાદશધા નિરુપતા ।

તદ્ દ્વાદશાનાં ઘણાં વિષેદાર્ઙ્ ॥

હેતુપ્રમેદાદિહ કાર્યમેદઃ ।

સ્વાતંત્ર્યતસ્ત્યેકવિધેન સા સ્યાત્ ॥ ૧ ॥

અર્થ.—નિર્જરા પોતે તો એકજ પ્રકારની છે, છતાં તેના બાર લેહ કદા, તે તેના કારણ ત-
એક છતાં પના બાર લેહ છે તેને લઈને; કારણ કે
અનેક કેમ ? કારણલેહ કાર્યલેહ થાય એ રીતિ છે.
એટલે કારણનાં અપેક્ષા વિના સ્વતંત્રપણે
એ લઈએ તો નિર્જરા એકજ પ્રકારની છે, બાકી તેના
કારણ તપને લઈ તે બાર પ્રકારની છે ૧.

॥ અનુષ્ટુપ્ ઘૃત્તં ॥

ક્રાદ્યોપલાદિરૂપાણાં નિદાનનાં વિષેદતઃ ।

વહ્નિર્યથેકરૂપોઽપિ પૃથગ્રૂપો વિવક્ષ્યતે ॥ ૨ ॥

અર્થ — જેમ અગ્નિ જાતે તેા એકજ રૂપનો છે, પણ તે જેમાથી ઉત્પન્ન થયેલ હોય તે કાર કારણુલેદે કારણુલેદે થીને લઈ જુદા જુદા પ્રકારનો કહેવાય છે જેમકે આ કાષ્ઠનો અગ્નિ, આ પાષાણનો અગ્નિ ઇત્યાદિ ૨

નિર્જરાપિ દ્વાદશઘા તપોમેદૈસ્તથોદિતા ।

કર્મનિર્જરણાત્મા તુ સેકરૂપેવ વસ્તુતઃ ॥ ૩ ॥

અર્થ — તેમ તપના લેદને લઈ નિર્જરા પણ બાર પ્રકારની કહી છે, બાકી વાસ્તવિક રીતે કર્મ નિર્જરારૂપે તેા એકરૂપજ ૩

॥ ઉપેદ્રવજ્ઞા વૃત્ત ॥

નિરાચિતાનામપિ કર્મણા યદ્ ।

ગરીમસા ભ્રૂઘરદુર્ધરાણા ॥

વિમેદને વન્નમિનાતિતીત્ર ।

નમોઽસ્તુ તસૈ તપસેઽદ્રુતાય ॥ ૪ ॥

અર્થ — અહો ! તે અતિ તીવ્ર અદ્રુત તપને મારે નમસ્કાર હો ! જેમ વજ્ર દુર્ધર પર્વતોને તપ-વજ્ર અને લેદી નાખે છે તેમ પર્વત જેવા દુર્ધર કર્મ પર્વત. મહોદા નિરાચિત-આકરા કર્મોને પણ એ લેદી નાખે છે, ક્ષીણ કરી નાખે છે જે ભોગવ્યા વિના છુટકો નથી, એવા આકરા કર્મોને પણ તપ નિર્જરા નાખે ૪

॥ ઉપજાતિ શૃત્તં ॥

કિમુચ્યતે સત્તપસઃ પ્રમાયઃ ૧ ।

કઠોરકર્માર્જિતકિલ્બિષોડપિ ॥

દૃઢપ્રહારીનિહત્ય પાપં ।

યતોડપયર્ગં લમતેડચિરેણ ॥ ૫ ॥

અર્થઃ—અહો ! એ અફળુત તપનો પ્રભાવ તે શું
કહિયે ? અર્થાત્ એ પ્રભાવ વર્ણુઓ જાય એમ નથી કેમકે
કઠોર કર્મને લઈ ઘોર પાપના કરનારા પણ દૃઢપ્રહારીની
પેઠે એ તપના પ્રભાવે પાપનો નાશ કરી અલ્પ વખતમાં
મોક્ષ પામે છે. ૫.

* દૃઢપ્રહારી.

કેઇ પ્રાણીએ પોતાના પુત્રને સમ વ્યસનભક્ત જાણી
પોતાના ઘરમાંથી કાઢી મૂક્યો, તે ત્યાંથી નીજી પડ્યો અને
જઇને એક તરફર મંડળીથી સ્નેહસંબંધ
દૃઢપ્રહારી કેમ જોડ્યો. તે મંડળીના અગ્રેસરે તેને સ્વ-
કહેવાયો ? કામનો પરાક્રમી જાણી પુત્ર કરીને સ્થાપ્યો.
એ વિષયુત દુષ્ટ દમન કરવામાં દૃઢપ્રહારી
જણાયો, એ ઉપરથી એનું ઉપનામ દૃઢપ્રહારી કરીને સ્થાપ્યું.

તે દૃઢપ્રહારી તરફરમા અગ્રેસર થયો. નગર-ગ્રામ
ભાંગવામાં બળવાન થયો; છાતી ભારે થઇ; તેણે ઘણા પ્રાણી-
જોના પ્રાણ લીધા. 'એક વેળા પોતાના જમા સાથીઓને

લઈને તેણે એક મોટું નગર લૂંટ્યું. ત્યાં દંડપ્રહારી એક
પ્રાદાણને ઘેર બેઠો હતો. તે વિપ્રને ત્યાં ઘણા પ્રેમ ભાવથી
ક્ષીરસોજન કર્યું હતું. તે ક્ષીરસોજનનાં ભાજનને વિપ્રનાં

આશાસર્યાં બાળકડાં વિંટાઈ વળ્યાં હતાં.
પ્રાદાણને ઘેર દંડપ્રહારી એ ભાજનને અકડવા માંડ્યો
ક્ષીરનું સોજન, એટલે પ્રાદાણીએ કહ્યું: અરે મૂર્ખના સર-
અને દંડપ્રહ- હારાં એ અગડાવ કાં? અમારે પછી કામ
રીની ચાર હત્યા. નહિં આવે, એટલુંએ છું સમજતો

નથી? દંડપ્રહારીને આ વચનથી પ્રચંડ
ક્રોધ વ્યાપ્યો, અને તેણે તે ઢીન સીને કાળધર્મ પમાડી, -મારી
નાંખી નહાતો નહાતો પ્રાદાણ સીને સહાય આપવા દોડ્યો,
તેને પણ તેણે પરભવપ્રાપ્ત કર્યો. એટલામાં ઘરમાંથી ગાય
દોડતી આવી અને તેણે શોંગડાંવતી દંડપ્રહારીને મારવા

માંડ્યો, તે મહાદુષ્ટે તે ગાયના પણ તાઠના-
દંડપ્રહારીનો વડે પ્રાણ લીધા એ ગાયના પેટમાંથી
નિર્વેદ એક વાછરડું નીકળી પડ્યું, જેને તર
ફડતું કેળી દંડપ્રહારીને કંપારી છૂટી.

દંડપ્રહારીના મનમાં બહુ બહુ પશ્ચાત્તાપ થયો. અહો!
મને ધિક્કાર છે! મેં મહાધોર કિંસાઓ કરી. અરે! મારો
એ મહાપાપોથી કયારે છટકારો થશે? ખરે આત્મ સાર્થક
સાધવામાં જ એવ છે. જેવી ઉત્તમ ભાવ-
વૈરાગ્ય-દીક્ષા નાએ તેણે પંચમુદ્રિ કેશકુચન કર્યું. નગ-
રની ભાગોળે આવી ઉશ્ર કાયોત્સર્ગે રહ્યો.

આખા નગરને પૂર્વે સંતાપરૂપ થયાં હતા, એથી લોકોએ
તેને બહુ પ્રકારે સંતાપવા માંડ્યા. જતાં-

અપૂર્વ ઉપરામ આવતાનાં ધૂળ-ટૂંકાં, પથ્થર, ઇંટાલા અને ભાવ. તરવારની મુદ્રિકાવડે તેને અતિ સંતાપ પ્રાપ્ત થયો. ત્યા આગળ હોઠ સમુદાયે હોઠ માસ મુધી તેને પરાભવ્યા. પછી ચાકચા અને તેને મૂડી દીધા. હૃદયપ્રહારી ત્યાંથી કાયોત્સર્ગ પારી ખીલ ભાગોળે એના જ હૃદય કાયોત્સર્ગથી રહ્યા. તે દિશાના હોઠાએ પણ એમ જ પરાભવ્યા. હોઠ મહીને છંછેલી મૂડી દીધા. ત્યાંથી કાલિસગ્ગ પારી હૃદયપ્રહારી ખીલ પોળે રહ્ય. તેઓએ પણ મહાપરાભવ આપ્યો. ત્યાંથી હોઠ મહીને મૂડી દીધાથી ચોથી પોળે હોઠ માસ મુધી રહ્યા. ત્યાં અનેક પ્રકારના પરિ કર્મની નિર્જરા પહોંને સહન કરીને તે ક્ષમાધર રહ્યા. છઠે કૈવલ્યપ્રાપ્તિ માસે અનંત કર્મ મમુદાયને ખાળી વિશેષી-વિશેષીને તે કર્મ રહિત થયા. સર્વ પ્રકારના મમત્વનો તેણે ત્યાગ કર્યો. અનુપમ કૈવલ્યજ્ઞાન પામીને તે મુક્તિના અનંત મુખમા વિચલિત થયા તપનો, ક્ષમાનો, કાયોત્સર્ગનો પ્રભાવ !!

यथा सुनर्णस्य शुचिस्वरूपं ।

दीप्तः कृशानुः प्रकटीकरोति ॥

तथात्मनः कर्मरजो निहत्य ।

ज्योतिस्तपस्तद्विशदीकरोति ॥ ૬ ॥

અર્થ:—જેમ જાહુ આકરો અગ્નિ સોનાનું પવિત્ર સ્વરૂપ પ્રગટ કરે છે. તેમ કર્મરૂપી રજનો, ચેલનો નાશ કરી તપરૂપી તાપ આત્માની જ્યોતિ-આત્માનો પ્રકાશ તપ આત્માની વિશુદ્ધિ પ્રગટ કરે છે. સોનાને જેમ જેમ તાપમા તપવિશે, તેમ તેમ તે શુદ્ધ પવિત્ર કુંદન

થાય છે; તેવીજ રીતે આકરા તપશ્ચરણથી આત્મા વિશુદ્ધ-પવિત્ર-કર્મ રહિત થાય છે, પ્રકાશ પામે છે. આપું અદ્ભુત તપનું પ્રબળ છે. ૬.

॥ સ્તગ્ધરા વૃત્ત ॥

પાલ્યેનામ્બંતરેણ પ્રથિતવહુમિદા જીયતે ચેન શુભુ-
શ્રેણી ગાહ્યાંતરંગા ભરતનૃપતિત્ત માતલબ્ધદિમ્ના ॥
યસાત્પ્રાદુર્ભવેયુઃ પ્રકટિતવિભગા લબ્ધયઃ સિદ્ધયશ્ચ ।
વંદે સ્તર્ગાપવર્ગાર્પણપદુ સતતં તત્તપો ત્રિશ્વર્વર્ધ ॥ ૭ ॥

અર્થ:—બાહ્ય અને અર્થ્યંતર એવા એ તપના બહુ સેક છે. એ તપ પર દૈત્યાવ રાખનારા ભરત-તપનું માહાત્મ્ય. રાજાની પેઠે પોતાના બાહ્ય અને અંતરંગ વૈરીઓના અમૂલ્ય પર વિજય મેળવે છે. વળી એ તપના પ્રભાવે વૈભવઐશ્વર્ય પ્રગટ કરનારી લબ્ધિઓ, સિદ્ધિઓ પ્રગટ થાય છે. તથા એ તપ સ્વર્ગ અને મોક્ષસુખ આપવામાં કુશળ છે. આમ એ તપ આપના જગતને વંદવા પૂજવા યોગ્ય છે. તે તપને હું વંદું છું.

હવે આ નવમી શાવનાનું અષ્ટઠાંગિયું કહે છે.

॥ સારંગ રાગ-નિષ્કંધરાય શરણ તાદરે આપોરે...એ દેશા ॥

વિમાયય વિનય તપોમહિમાનં ॥ ધુમપદં ॥

વહુમયસંચિતદુષ્કૃતમમુના ॥

લમતે લઘુ લચિમાનં ॥ વિ० ૧ ॥

અર્થ:—હે! વિતય! તું તપનો મહિમા વિચાર. પણ મવતું એકદું થએલું પાપ એ તપથી તરતજ ઝોણું થઇ જઇ નાશ પામે છે. એવા એ તપનો મહિમા હે સુવિનીત છવ! તું તારા હૃદયમાં ચિંતવ. ૧.

યાતિ ઘનાપિ ઘનાઘનપટલી,

સ્વપવનેન વિરામં ॥

મજતિ તથા તપસા દુરિતાલી,

સુખમંગુરપરિણમં ॥ વિ० ૨ ॥

અર્થ:—જેમ ભારે વાચરાથી લેગાં થએલાં મ્હોટાં વાદળાં તપરૂપી વાયરો. પણ વીજરાઈ જાય છે તેમ આ તપના ક્રમરૂપી રજા પ્રભાવે એકઠાં થએલા મ્હોટાં પાપો પણ ઉડી જાય. સ્વપ્નવારમાં નાશ પામે છે. ૨.

વાંચ્છિતમાર્કર્ષતિ દૂરાદપિ ।

રિપુમપિ વ્રજતિ વ્યસ્યં ॥

તપ દ્વદમાશ્રય નિર્મલમાત્વા- ।

દામાપરમરહસ્યં ॥ વિ० ૩ ॥

અર્થ:—એ તપ દૂરથી પણ ઇચ્છિત વસ્તુને પામે આશી આપે છે; એ તપના પ્રભાવે શત્રુ પણ મિત્ર થાય છે; શત્રુ પણ મિત્રનું કાર્ય સારે છે; શત્રુએ આપણને પ્રતિકૂળ અથવા અણુહિતકારી ધારી કરેલું કામ પણ એ તપને લઇ અનુકૂળ અથવા હિતકર થઇ પડે છે; એ તપ તપનો મહિમા. આગમનું પરમ રહસ્ય છે; આગમનો મ્હોટો.

એ સાર છે પણ પૂર્વથી ઉત્તરેતર ઉતરી આવેલું કમનાશના હેતુરૂપ એ મહેલું રહ્યું છે. તે તપને નિર્મલભાવે તું આશ્રય કર. હે વિનય ! આવા મહિમાવાળા તપને તારા હૃદયમાં ચિંતવ; અને તે તપ આચર, ૪.

અનશનયુનોદરતાં શુચિ—

દ્રાસં રસપરિહારં ।

મજ સાંલીન્યં કાયકલેશં,

તપ इति पाक्षमुदारं ॥ વિ૦ ૪ ॥

અર્થ:—એ તપના આ છ બાદ્યો ભેદ છે.

૧. અનશન—સોજનનો ત્યાગ. ઉપવાસ, છકું, એકાદ્યન, આંગિત ઇત્યાદિ.

૨. ઊણોદરી:—ઓછું જમવું તે ખાવામાં ભેઇએ તે કરતા ઓછા કવલ લેવા તે.

૩. વૃત્તિહાસ—વૃત્તિસંક્ષેપ ખાનપાન, સ્વાદિદ્ધ સોજન પ્રતિ વૃત્તિ જવી અટકાવવી, ઓછી કરવી.

૪ રસપરિહાર—રસચરણ લજનો, સ્વાદિદ્ધા ન થવું. આ સરસ છે અને આ નીરસ છે, એમ કયાં વિના હુપાવૃત્તિ અર્થે જમી લેવું.

૫ સાંલીનતા:—અગોષાંગ સંકોચી મુખું, બેસવું; એ કજ આસને બેસી રહેવું; આસન જય કરવો.

(૬) કાયકલેશ—કાયાની કસોટી કરવી, એને કલેશ આપવો.

આમ ઉદાર તપના છ બાદ્યો ભેદ છે ૪

હવે આંતર લેદ કહે છે.

પ્રાયશ્ચિત્તં વૈયાવૃત્યં

સ્વાધ્યાયં વિનયં ચ ॥

કાયોત્સર્ગં શુદ્ધં ધ્યાન-

મામ્યંતરમિદમંચ ॥ વિ૦૫ ॥

અર્થ—(૧) પ્રાયશ્ચિત્તઃ—કરેલાં પાપોનો પશ્ચાત્તાપ અને તે કરી ન થાય એવું ચિંતવન. ચએલ અપરાધનો કંઠ.

(૨) વૈયાવૃત્યઃ—રોગી, ગ્હાત, બાલ, શુદ્ધ, આર્ત આદિની સેવા ચાકરી. તેઓના દુઃખ દૂર થાય, તેઓનાં દુઃખ રોગ વિસારે પડે અથવા તેમાં તેમને હીલાસો-શાંતિ મળે, તેમને શાતા ઉપજે એ વગેરે રીતે તેઓના તરફ વર્તન—એ વૈયાવૃત્ય

(૩) સ્વાધ્યાયઃ—સંભવ. પોતાનું બાહ્યપણુ વધે, આત્માની ઓળખાણ થાય, આત્મજ્ઞાન થાય,—એ પ્રકારે સત્યાત્મનું વાંચન-મનન-પઠન. સત્પુરુષોના ચરિત્રોનું ચિંતવન; તેઓના ગુણગાન કરવા; સત્યાત્મનું વાંચન : આત્મકલ્યાણના પ્રશ્નોનું વિનયપૂર્વક સંશુદ્ધને પૂછવું; ન સમજાતું હોય તે વિનયપૂર્વક પૂછવું; વાંચેલું-ગોળેલું-સમજાયેલું કરી કરી વિચારી જવું; સંસારના અનિત્યાદિ ભાવ કરી કરી ચિંતવવા; વૈરાગ્યની ભાવનાઓ ભાવવી; ધર્મકથા કરવી ને સાંભળવી, એ વગેરે સ્વાધ્યાયના પ્રકાર છે.

(૪) વિનયઃ—ગુણીનો, જ્ઞાનીનો, શુદ્ધનો, વડિલનો, ચોગ્ય પુરુષનો વિનય કરવો. તે પાસે નમ્ર થવું; આજ્ઞાંકિત થવું; માન ત્યજી દેવું; તેઓના ગુણનું જહુમાન કરી પોતાના

શુભ્ર જોઓની અપેક્ષાએ કંઈ નથી, એમ ચિંતવતું, એમ વર્તવું, - તે વિનય.

(૫) કાયોત્સર્ગઃ--કાયા ઉપરનો મોહ ઉતારી ધરી સર આત્માને વિષે સ્થિર થવું; આત્માનો વિચાર કરવો; અથવા આત્માર્થ જેનો સર્વો છે એવા મહાપુરુષોનું સ્મરણ કરવું; તેઓનાં સ્તવન મનમાં ગાવાં; નવકાર-લોગસત્ત્વ ચિંતવન પઠન કરવું અથવા પોતે કરેલા કોયો હૃદયમાં નિચારી જઈ તેની પશ્ચાત્તાપપૂર્વક ક્ષમા ચાહવી. ઇત્યાદિ કાયોત્સર્ગ.

(૬) ધ્યાનઃ--આત્માનું અથવા સદૃશુરૂં, તીર્થંકર દેવતું, ધર્મતું-ચિત્ત વિષે એકાગ્રતાથી ધ્યાનવું તે ધ્યાન.

આ તપના છ અબ્યતર લેક જાણવા. હે વિનય ! આ તપનો મહિમા તું વિચાર. ૫.

શમયતિ તપ ગમયતિ પાપં ।

રમયતિ માનસદંતં ॥

હરતિ વિમોહં દૂરારોહં ।

તપ ઇતિ વિગતાશંસં ॥ વિ० ૬ ॥

અર્થઃ--એ તપ તાપને શમાવે છે; સંસારજન્ય તાપની શાંતિ કરે છે; પાપનો નાશ કરે છે; મનરૂપી હંસને આનંદ આપે છે; અથવા મનુષ્ય દેહરૂપી માનસ મનુષ્યદેહ-માનસ સરોવરમાં રહેલા આત્મારૂપી 'હંસને આત્મા-હંસ આનંદ આપે છે; અને ઘીલ રીતે દૂર તપ-આનંદ કરવો અશક્ય એવા વિભાવિક મોહનો તપ નાશ કરે છે. આત્મ તપ અશુભ છે. હે વિનય ! તું એ તપનું, એના મહિમાનું ચિંતવન કર. ૬.

સંયમકમલાકાર્મણમુજ્જ્વલ—

શિવસુસસત્યંકારં ॥

ચિતિતચિતામણિમારાધય

તપ દ્વદ્ વારંવારં ॥ ત્રિં ૭ ॥

અર્થ:—વળી એ તપ સયમરૂપ લક્ષ્મીને વશ કરવાની વિદ્યા છે, ઉજ્જ્વલ એવા મોક્ષમુખને આપવા સમર્થ છે, એ તપથી મોક્ષ મુખ ચોક્કસ મળે છે, એ તપ ધરિછત-ચિતિત વસ્તુ આપવામાં ચિતામણિ મમાન છે; અર્થાત્ ચિંતામણિ જેમ ધારેછું ક્ષણ આપે છે તેમ એ તપ આદરવાથી ધારેલ સિદ્ધ થાય છે, તપ ચિતામણિ. આવા પ્રભાવવાળા તપને આ જગતમા હે વિનય ! તુ વારવાર અગીકાર કર એ તપને! મહિમા હે વિનય ! તુ ચિતવ ૭

કર્મગદૌષધમિદમિદમસ્ય ચ,

જિનપતિમતમનુપાનં ॥

વિનય સમાચર સૌલ્યનિધાનં,

શાંતસુધારસપાનં ॥ વિં ૮ ॥

અર્થ:—હે વિનય ! એ તપ કર્મરૂપી રોગનુ ઔષધ ઔષધ છે, કર્મરૂપી રોગ દાળવામા આ તપ-ઔષધ નિષ્કુળ જડું નથી, શ્રી જિનવર દેવે પ્રગટ કરેલ મત એ તપ આપધનુ અનુપાન છે. અર્થાત્ જેમ કુશળ વૈદે

કર્મ રોગ, તપ બનાવેલા અનુપાન પ્રમાણે ઔષધ લેતા ઔષધ, જ્ઞાની વૈદ્ય, ગંગા દર થાય તેમ શ્રી જિનેશ્વર ભગવાને આજ્ઞા અનુપાન. પ્રરૂપેત રસ્તે, તે મતે આ તપશ્ચર્યા આચરતા કર્મરૂપી રોગ ટળેજ, અજ્ઞાન

રૂપે, સ્વચ્છેદે, પોતાની મતિએ તપ કરતા કર્મરોગ ન જાય સારા કુશળ વૈદ્યની સલાહ વિના જેમ સ્વમતિએ ઔષધ લેતા રોગ દૂર ન થાય, પણ ઉલટો નવો વિકાર પેદા થાય, તેમ કુશળ વૈદ્યરૂપ શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનના મતની નિશ્ચા વિના સ્વમતે તા કરવાથી, અજ્ઞાન તપ કળ્યાથી કર્મ ક્ષીણ ન થાય, પણ ઉલટા નવા પેદા થાય, માટે તપરૂપી ઔષધ ગ્રહણ કરવું, પણ તે શ્રી જિનેશ્વરના મતરૂપ અનુપાન સાથે. એમ લેવાય તોજ કર્મરોગ નાશ પામે અજ્ઞાન તપશ્ચર્યાથી

કર્મ ક્ષીણ થતા નથી, પરંતુ નવા પેદા અજ્ઞાન તપ ગાતા થાય જી ભલે શુભ ગતિ કે વૈભવ એના આપે, ભવ ન છેદે દુઃખરૂપે પ્રાપ્ત થાય, પણ એ પરિણામે નિર્જરતા હેતુ નથી, માટે જ્ઞાનીની આજ્ઞાએ, તપશ્ચર્યા આચરવી ઘટે છે. તપ ન આચરવું એમ કહેવાનું નથી, તપશ્ચર્યાની તો બહુ બહુ જરૂર છે, એના વિના તો કોઈ ઘણે કર્મ ક્ષીણ થવાના નથી જેટલા મહાપુરુષો સિદ્ધિ પામ્યા, તે બધા તપના બળે કર્મ નિર્જરીનેજ. માટે તપશ્ચર્યા તો અવશ્ય કરવાની છે; પણ તે સદ્-ગુણની આજ્ઞાએ; શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનના મત પ્રમાણે, -

સુખ રક્ષિ આદિ પામવા-મેળવવાની વાંચછા-આશાએ નહિ; પણ કેવળ તપશ્ચર્યા ખાતરજ તપ કર્તવ્ય છે.

કરી કુળની આશા-ધન્યા વિના તપ કર્તવ્ય છે. શ્રી

ત્રિનેશ્વર ભગવાનની એજ આજ્ઞા છે, એનો નિષ્ક્રમ તપ. એજ મત છે કે આજ્ઞા-ધૃતિ વિના તપ કરવું આથી કર્મભજન ટળી આત્મજ્ઞાન થાય છે ધી સદ્ગુણની આજ્ઞાદિ અનુપાન સાથે જ તપ ઔષધ હોતા કર્મરોગ ટળે છે, એમ કહેવાના આ હેતુ છે

“ આજ્ઞા ઘમ્મો આજ્ઞા તવો. ”

—આર્યવચન.

આજ્ઞાએ ધર્મ, આજ્ઞાએ તપ. તે બે પ્રકારે, બે હેતુએ શ્રી હનુવર દેવે તપશ્ચર્યા કરવાની આજ્ઞા કરી છે તે પ્રકારે તે હેતુએ એ આરાધતા કલ્યાણ થાય છે કર્મરોગ ટળે છે હે વિનય ! તુ મુખનો ભઠાર એવું આ તપ આવર તુ શાંતસુધારસના પાનદ્રવ્ય આ તપ આદર હે વિનય ! તુ તપનો મહિમા વિચાર ૮

॥ इति श्री शान्तसुधारसगेयकाव्ये निर्जराभावना विमा-
वनो नाम नवमः प्रकाशः ॥

ઇતિ શ્રી શાંતસુધારસ નામના દાળબદ્ધ કાવ્યમાં
નિર્જરા ભાવના નામનો નવમો પ્રકાશ સમાપ્ત.

ૐ

દશમી ધર્મભાવના.

॥ ઉપજાતિ ઘૃતં ॥

દાનં ચ શીલં ચ તપશ્ચ ભાવો ।

ધર્મશ્ચતુર્ધા જિનવાંધવેન ॥

નિરૂપિતો યો જગતાં હિતાય ।

સ માનસે મે રમતામજસ્રં ॥

-જિનબાંધવ શ્રી તીર્થંકર દેવે દાન-શીલ-તપ

અને ભાવ એ ચાર પ્રકારનો ધર્મ જગ-

ધર્મના ચાર તના હિત અર્થે ઉપદેશ્યો છે. તે ધર્મ

પ્રકાર. મારા હૃદયમાં નિરંતર રહેા અને મને

આનંદ આપેા. શ્રી જિનેન્દ્ર દેવે એ ધર્મ

પ્રદેશ્યો, તેથી મને બહુ આનંદ થાય છે. જે ધર્મથી જગ-

તના હિત થાય એમ છે, જે ધર્મ જગતના બધુ શ્રી તીર્થં-

કર દેવે ઉપદેશ્યો અને જે ધર્મ તેના ઉપદેશ સર્વજ્ઞ વીત-

રાગ પરમાત્મા હોવાથી નિઃસંશય કલ્યાણકારી છે, તે ધર્મ

નિરંતર મારા હૃદયમાં વાસ કરેા. ૧.

એ ધર્મના મુખ્ય બીજા પ્રકાર છે.

॥ ઈન્દ્રવજ્રા વૃત્તં ॥

સત્યક્ષમામાર્દવશીચસંગ-

ત્યાગાર્જવ વ્રહ્મ વિમુક્તિ યુક્તિઃ ॥

યઃ સંયમઃ કિંચ તતોપગૃહ ।

-ચારિત્રધર્મો દશધાયમુક્તઃ ॥ ૨ ॥

અર્થઃ—શ્રી જિનવર દેવે ઉપદેશેલા ધર્મના બે પ્રકાર છે. (૧) ચારિત્ર ધર્મ અને (૨) શ્રુત ધર્મ. તેમાં ચારિત્ર ધર્મ એ આ દશ પ્રકારનો છે. (૧) સત્ય. (૨) ક્ષમા. (૩) માર્દવ (મૃદુતા) વિનય, નિર્માનીપણ (૪) શૈશ્ય. (૫) સંગ-ત્યાગ, (૬) આર્જવ (સરળતા, સચ્ચતા, નિષ્કપટપણ.) (૭) પ્રહસ્યયર્. (૮) વિમુક્તિ (અર્થાત્ વિશેષ પ્રકારે પરિશદ્ધથી મુકાવું તે, નિર્લોભતા. (૯, સંયમ અને (૧૦) અકિંચનત્વ (પરિશદ્ધ રહિત અવસ્થા.) ચારિત્ર ધર્મના આ દશ પ્રકાર છે.

(૧) સત્ય—મન, વચન, કાયાએ કરી,

૧ સત્ય ચિંતન	{	ચોતાને અને
૨ સત્ય વચન		પરને હિત
૩ સત્ય વર્તન		ધાય તેમ.

સત્ય વહવું એ સામાને કઠોર ન સાગે એવી પ્રિય મૃદુ લાખામાં.

વસ્તુની જે પ્રકારે સ્થિતિ હોય તેજ પ્રકારે, તેમાં લેશ માત્ર ફેરફાર

કર્થો વિતા {	જે વર્તન તે સત્ય વર્તન,
	જે વચન તે „ વચન,
	જે ચિંતન તે „ ચિંતન.

- (૨) ક્ષમા—ક્રોધ કષાયનો ત્યાગ, ઉપશમ ભાવ, અપરાધી પ્રતિ પણ ક્રોધ ન આણવો.
- (૩) માદ્વ—વિનય, નિર્માનીપણું, મૃદુતા.
- (૪) રૌચ—તન, મનની, દ્રવ્ય-ભાવની શુદ્ધિ.—પવિત્રતા
- ૧ પવિત્ર વિચાર.
૨ પવિત્ર ઉચ્ચાર.
૩ પવિત્ર આચાર.
- (૫) સંગત્યાગ—કોઈ વસ્તુ પ્રતિ લેશ માત્ર આસક્તિ ન રાખવી. આસંગો વર્જી દેવો તે. નિર્લેપ રહેવું તે કુસંગ વર્જવો. સત્સંગ કરવો.
- (૬) આજ્ઞવ—ઝલુતા, સરળતા, નિષ્કપટ ભાવ, માયા-કષાયનો ત્યાગ, કોઈને છેતરવું નહિ, અસત્ય આચરવું નહિ, આમણો રાખવો નહિ. વફતા છાડવી.
- (૭) અસાચર્ય—શીલનું પાલન, કામનો જય; દ્રવ્ય ભાવે મૈથુનનો ત્યાગ.
- (૮) વિમુક્તિ—પરિશદ્દ મૂર્છાથી વિશેષપણે મૂકાવું તે. નિર્લોભપણું.
- (૯) સયમ—ઇદ્રિયો ઉપર, મન ઉપર સમ્યક્ પ્રકારે કાબૂ રાખવો.
- (૧૦) શાંતિચિન્તા—નિષ્પરિશદ્દપણું. પરિશદ્દની મૂર્છાનો ત્યાગ. પરિશદ્દનો ત્યાગ.

આ દશ પ્રકાર ચારિત્ર ધર્મના છે. તે ચારિત્ર ધર્મ

આરાધવાથી અનંત કર્મવર્ગીયા ફીણ કરી એવ સ્વસ્વરૂપને પામે છે ૨.

એ ધર્મનો મહિમા બતાવે છે

यस्य प्रमाणादिह पुष्पदंतौ ।

विश्वोपकाराय सदोदयेत्ते ॥

ग्रीष्मोष्મमीष्मा मुदितस्तडित्वान् ।

કાલે સમાશ્વાસયતિ શિર્તિ ચ । ૩ ॥

અર્થ:—એ ધર્મના પ્રભાવે ઠંડી આ જગત્મા સૂર્ય-ચંદ્ર

પણ જગત્ના ઉપકાર અર્થે હમેશ ઉગે

ધર્મનું માહા છે ઉન્હાળાની ઝતુમા અત્યંત તમ

ત્ય થયેલી જમીનને વર્ષાઝતુમા એવ વધારે

કરી ઠંડી કરે ૪ ૩

૫મી—

उल्लोलकुल्लोलकलामिलासै-

नाप्लाम्यत्यंबुनिधिः क्षितिं यत् ।

नाघ्नन्ति यद् व्याघ्रमरुदवाद्या ।

धर्मस्य सर्गोप्यनुभावा एषः ॥ ૪ ॥

અર્થ:—સમુદ્ર મ્હોટા મોજાએ કરી પૃથ્વીને ઝૂડાવતો

નથી, અને વ્યાઘ્ર કે પવન કે હાવાનવ કોઈને મારતા નથી

એવો ધર્મનો પ્રભાવ છે અર્થાત્ ધર્મના પ્રભાવે સમુદ્ર પોતાની

મર્યાદા છોડતો નથી, ધર્મના જ પ્રભાવે જો સહિષ્ણુ એવાથી-

વટોળીઆ આદિ પવનના તોફાનથી, હાવાનજ આદિથી બચી

જાય છે અધર્મનો પ્રચાર થાય છે ત્યારે જીવો તાપથી,
તૃપાથી, ક્રુધાથી આકુળવ્યાકુળ થાય ॥ અનાવૃષ્ટિ થાય છે,
કાતો અતિવૃષ્ટિ થાય છે, દુર્નિક્ષ થાય છે,
અધર્મના અનર્થ મારી મરકી આદિ પ્રાણુધાતક રાગોના

ઉપદ્રવ થાય છે, ઉત્કાષાત થાય છે,
ભૂકપ થાય દે, દાવાનળ પ્રજ્વળે છે અને અનેક જીવોનો
સહાર થઈ જાય છે ભયકર વાવાઝોડ, વટોળીઆ, પવ
નના તોફાન થાય છે, સમુદ્ર પલ્લુ પૃથ્વી ઉપર આગળ ધસી
આવે છે, અને એક જ મોજાએ આસપાસના પ્રદેશને જળ
સમાધિ આપે છે, જળપ્રલય થાય છે ઇત્યાદિ અધર્મના
ફેલાવાના ફળ છે આ પચમ કાળ એના અત્યક્ષ પૂરાવારૂપ
છે જેમ જેમ અધર્મ આચાર, વિચાર, ઉચ્ચારનો પ્રસાર થતો

જાય છે તેમ તેમ લોકો કુળ, દારિદ્ર્ય,

પચમ કાળ રાગથી વિશેષ વિશેષ પીડાતા પ્રતિદિવસ
સાક્ષી.

આપણે દેખીએ છીએ આવા ભયકર

પ્રસંગોમા પણ, અર્થાત્ દેશ પર કુળ,
દારિદ્ર્ય, દાવાનલ મરકી, આદિના સકટો-ઉપદ્રવો આવ્યે સતે
ધર્મી જીવો સુખી છે ધર્મી જીવોને ધર્મ ગમે તેવ
સકટમાં સહાયક છે, આ નિર્વિવાદ વાત છે. આવો
ધર્મનો મોટો મહિમા છે તે ધર્મ હે બન્યો ! તમે આચરો,
સુખી થાઓ અને બીજાને સુખી કરો ४

ધર્મનો વિશેષ મહિમા બતાવે છે.

॥ શાર્દૂલચિક્રીડિત વૃત્ત ॥

यस्मिन्नेव पिता हिताय यतते भ्राता च माता सुतः ।

सैन्यं दैन्यमुपैति चापचपल यत्राफलं दोषलं ॥

તસ્મિન્કચ્છદગાનિપાક્ષમયે ધર્મસ્તુ સંચર્મિતઃ ।

સત્ત્વઃ સત્ત્વન એવ સર્વજગત્સાધનાય ચદ્વોધમઃ ॥ ૫ ॥

અર્થઃ—પિતા, માતા, ભાઈ, પુત્ર આદિ આપણા હિતને

અર્થે ઉદ્યમ કરે છે, તે ધર્મને જ કહેવું.

“ધર્મે જય ધનુષ્યના યોગે ચપત્ર યયેતું એવું જે જખડું

પાપે ક્ષય.” લશ્કર તે પણ આવીને દીનતા ધરે છે, તે

ધર્મનું જ ફળ. વળી બુદ્ધિમાન જ્યારે નાશ

પામે છે, કોરી કદ અવસ્થાના પરિણામ કાલે પણ આ ધર્મ જ

મિત્ર સમાન થાય છે. આમ આ ધર્મરૂપ સર્જન આપ્યા જગતના

રક્ષણ અર્થે સર્જે ચમ્પ ઉદ્યમ કરી રહ્યો છે. આ દેખીતી વાત

છે કે અધર્મનો ઉદય થયે માતા, પિતા, પુત્ર, ભાઈ આદિ

વૈરીનું કોમ સારે છે, અને અણુહિત ચિંતવે છે, અણુહિત

કરે છે. આ વર્તમાન કાળમાં આવા કાળકા શોધવા જવું

પડે એમ નથી; માટે ધર્મનું આસાધન પરમ હિતકર છે, ૫.

પ્રલોક્યં સચરાચરં વિજયતે यस્ય પ્રસાદાદિદં ।

યોત્રામુત્ર હિતાગ્રહસ્તનુભૃતાં સર્ગાર્થેસિદ્ધિપ્રદઃ ॥

પેનાનર્થેકદર્થેના નિજમહસ્મામર્થ્યેતો વ્યર્થિતા ।

તસ્મે કારુણિકાય ધર્મવિમલે મક્તિપ્રણામોઽસ્તુ મે ॥ ૬ ॥

અર્થઃ—તે ધર્મનાજ પ્રમાદવટે કરી આ સ્થાવર

જંગમમય ત્રણ લોક, આ સચરાચર

ધર્મના આધારે વિશ્વ શોભી રહ્યું છે. જે ધર્મજ આ

જગત્ શોભે છે લોક તથા પરલોકને વિષે પ્રાપ્તિયોનું હિત

કરે છે. અને એજ સર્વ અર્થની સિદ્ધિ

આપે છે, જીવોનાં સંજ્ઞ કાર્યો સિદ્ધ કરે છે. એ ધર્મજ ચોતાના તેજબળે કરી પાપરૂપ વિટંબનાનો નાશ કરી નાંખ્યો છે.

ધર્મ વિભુ   આવે જે કયાવંત ધર્મરૂપ વિભુ-પ્રભુ
તેને મારા ભક્તિભાવે નમસ્કાર હો ! ૬.
ધર્મ એ આ જગતમાં કંદપવૃક્ષ છે.

॥ મંદાક્રાંતા ઘૃતં ॥

પ્રાજ્યં રાજ્યં સુમગદયિતા નંદના નંદનાનાં ।

રમ્યં રૂપં સરસકવિતા ચાતુરી સુસ્વરત્વં ॥

નીરોગિત્વ ગુણપરિચયઃ સજ્જનત્વં સુવૃદ્ધિઃ ।

કિંતુ ઋમઃ કલ્પપરિણતિ ધર્મકલ્પદ્રુમસ્ય ॥૭॥

અર્થ—આ બધા ધર્મરૂપી કંદપવૃક્ષનાં ફળ છે. મહોદ્ધં

રાજ્ય, સારાં ભાગ્યવાળી, સારાં વર્તનવાળી,

ધર્મકંદપ વૃક્ષનાં અંચવપ્રેમી સ્ત્રી, પુત્રોના પુત્રો, સુંદર કવિ,

આ ફળ. સરસ કવિત્વ, ચતુરાઈ, બીજાને સામજતાં

મીઠાશ ઉપજાવે અને છાપ પાડે એવા

સારો સ્વર, આરોગ્યતા, ગુણોનો પરિચય, સજ્જનતા, સારી

સુદ્ધિ ઇત્યાદિ કેટલુંક કહિયે? આ બધાં ધર્મરૂપ કંદપવૃક્ષનાં

ફળ છે. ધર્મ વિના આવાં જગતને વિષે સુખરૂપ ગણતાં

સાધનો ન મળે, માટે હે ભવ્યો! એ ધર્મને સેવો એ

ધર્મ કંદપવૃક્ષ હચ્છિત ફળ આપશે. ૭

હવે આ કથમી ભાવનાનું અષ્ટ ઢાળિયું કહે છે

॥ વસત રાગ—ભવિ તમે વડો રે

હીરવિજયસૂરિરાયા.....એ દેશી ॥

પાલય પાલય રે પાલય માં જિનધર્મ ॥

મંગલકમલાકેલિનિકેતન ।

કરુણાકેતન ધીર ॥

શિવસુરસાધન ભવમયવાધન ।

જગદાધાર ગંભીર ॥ પા૦ ૧ ॥

અર્થ:—રે ! જિનધર્મ ! તુ મારું રક્ષણ કર, રક્ષણ કર તું માંગલિક રૂપ લક્ષ્મીનું ક્રીડાગૃહ છે, અર્થાત્ તું જ્યાં હોય ત્યાં મંગલ લક્ષ્મી વર્તીવે છે, તું કરુણાતું સ્થાનક છે, અર્થાત્ તું જ્યાં હોય ત્યાં પ્યા, કરુણા, અહિંસા વર્તે છે; તું ધીર છે; તું મોક્ષસુખનું સાધન છે; તું ભવ-ભયનો નાશ કરનાર છે; તું જગતનો આધાર છે; અને પરમ ગંભીર છે,—એવા હે ! જૈનધર્મ, તુ મારું રક્ષણ કર ! રક્ષણ કર !

ધર્મ ધીર છે, અર્થાત્ ધીરજવાત છે, એમ બતાવ્યું તેનો

ધર્મનું ધૈર્ય હેતુ એ કે જગતમાં બીજી કેટલીક એવી તામુળીઓ રહેલી છે, કે એકવાર એનો અનાદર કરતાં ફરી એને મનાવવી બહુ

મુશ્કેલ થઈ પડે છે, જ્યારે હે ધર્મ ! તું તો એવો ધીરજ-વાળો છે, કે કોઈ જીવ તારા પ્રતિપક્ષી અધર્મનો અનેકવાર આશ્રય કરી તારો અનાદર કરે, તો પણ ફરી એ જીવ તારે શરણે આવે ત્યારે તું શરણ આપી એનું કલ્યાણ કરે છે વળી હે ધર્મ ! તું અતિ ગંભીર છે, અર્થાત્

ધર્મનું ગંભીર્ય જગતમાં બીજી એવી વસ્તુઓ છે, કે જે પાતે કરેલો ઉપકાર ગાંધ જતાવે છે, પણ તું તો મોટું દિલ રાખી તારો આશ્રય કરનારનું મુગે મોઠે એવ કયે જાય છે.

એવા હે ગભીર, શિવસુખના સાધન રૂપ પવિત્ર સ્ત્રીન
ધર્મ ! તુ માફ રક્ષણ કર હું તારે શરણે આગ્યો છું ૧

સિંચતિ પયસા જલધરપટલી ।

શ્વતલમમૃતમયેન ॥

સૂર્યચંદ્રમસાવુદયેતે ।

તવ મહિમાતિશયેન ॥ પા૦ ૨ ॥

અર્થ—જલધર અમૃતમય જળે કરી બૂતળને સિંચે છે
અને સૂર્ય તથા ચંદ્ર ઉદય પામે છે,—તે જણું હે ધર્મ !
તારા મહિમાતિશયને લઈ. તુ માફ રક્ષણ કર, રક્ષણ કર ૨.

નિરાલંબમિયમસદાધારા ।

તિષ્ઠતિ વસુધા યેન ॥

તં વિશ્વસ્થિતિમૂલસ્તંભં ।

ત્વાં સેવે વિનયેન ॥ પા૦ ૩ ॥

અર્થ—જેને કાંઈ આધાર નથી અને જેને આલબન
જિતાની છે, એવી પૃથ્વી હે ધર્મ ! તારા વડેજ રહેલી છે, તે
વિશ્વને, જગતને આધારરૂપ, ટેકાવી રાખનાર મૂલ સ્તંભરૂપ
એવા હે ધર્મ ! તને હું વિનય ભક્તિભાવે સેવું છું
વિશ્વના આધારરૂપ એવા હે ! પવિત્ર નિરાગીપ્રફ
પિત ધર્મ ! તારૂં મને શરણુ હો ! તુ માફ રક્ષણ
કર વિશ્વનો આધારભૂત એક ધર્મજ છે. તે ધર્મ
આત્મહિતેષિયે આદરવો યોગ્ય છે. ૩

દાનશીલશુભમાયતપોમુસ-

ચરિતાર્થીકૃતલોક ॥

શરણસ્મરણકૃતામિહ મવિનાં ।

દૂરીકૃતમયશોક ॥ પા૦ ૪ ॥

અર્થ—દાન, શીલ, તપ અને ભાવ જેમાં મુખ્ય છે, એવા છે ધર્મ । તું લોકને ચરિતાર્થી કરે છે; અર્થાત્ લોકોને ચારિત્રનો ખપ કરાવે છે. વળી તારૂં જે સ્મરણ કરે છે અને તારે જે આશ્રય લે છે એવા બધ્યજીવોના ભય શોક દૂર થાય છે. આમ તું ચારિત્ર આપનારો અને ભય શોક નિવારનારો છે. હે જિનધર્મ ! તું મારૂં રક્ષણ કર હું તારે શરણે આવ્યો છું. ૪.

ક્ષમાસત્ત્વસંતોષદયાદિક—

સુભગસકલપરિવાર ॥

દેવામુરનરપૂજિતશાસન ।

આમ્યતિ મીમે મવગહનેંમી ।

ત્વાં બાંધવમપહાય ॥ પા૦ ૬ ॥

અર્થ:—હે ધર્મ ! તું જેને બાંધવ નથી તેનો બંધુ છે;

અને જેને કોઈ સહાય નથી તેને અહો

અબંધુનો બંધુ રાત્ર સહાયરૂપ છે. અહો ! આવો તું ધર્મ.

અબંધુનો બંધુ અને અસહાયનો સહાય છતાં, તારા જેવો બાંધવ છાડી જવો

ભય કર ભવમા ભટકે છે ।

હે ભવ્ય જીવો ! જેને કોઈ બંધુ નથી, જેને કોઈ મહદગાર નથી, તેનો બંધુ તથા મહદગાર ધર્મ છે. આમ છતાં તેવા બંધુને છાડી, તેનો લાભ નહિં લેતાં તમે ભય કર ભવાટવીમા રજળી ઠા ફૂંબ પામો છો ? એ ધર્મ આરાધો, ધર્મ આરાધો. હે ! પરમ બાંધવ જનધર્મ ! હું તારું ચરણ શ્રદ્ધાં છુ. મારે નક્ષણ કર ! નક્ષણ કર ! ૬.

દ્રંગતિ ગહનં જલતિ કુશાનુઃ ।

સ્થલતિ જલધિરચિરેણ ॥

તવ કૃપયાઽખિલકામિત્તસિદ્ધિઃ ।

—ર્વહુના કિંતુ પરેણ ॥ પા૦ ૭ ॥

અર્થ:—હે પરમ બાંધવ ધર્મ ! તારી કૃપાથી અરણ્ય મહોટા

નગર થાય છે; જંગલમાં મંગળ થાય છે;

મૈના પ્રભાવ. પાવકનું પાણી થાય છે, અર્થાત અગ્નિ શીતળ

થાય છે. જલ ત્યાં સ્થળ થાય છે, સમુદ્ર

તે આપે છે; પ્રાણી માનવી ઇષ્ટસિદ્ધિ થાય છે. આવો તારો

મહિમા છે. હે પવિત્ર જૈનધર્મ ! તને વિશેષ મુંઝવે ?
મારા પર કૃપા કર ! મારી રક્ષા કર ! ૭.

“ મેં તો જગતમાંથી મંગળ થયો. આધાર આધીનનો;
આનંદોત્સવ આપશે અવનિમાં, સદ્ધર્મ શ્રી જૈનનો. ”

અકૃત

इह यच्छसि सुरमुदितदयांगं ।

પ્રેત્યંદ્રાદિપદાનિ ॥

क्रमतो ज्ञानादीनि च वितरसि ।

નિઃશ્રેયસસુદાનિ ॥ પા૦ ૮ ॥

અર્થ:—જેને દયાધર્મ સ્ફુર્યો છે, તેને હે ધર્મ !

તું આ ભવમાં જ સુખ આપે છે,

ધર્મી આ લોકે અને પરભવે ઇશ્વરિક પદવી આપે છે

પરલોકે સુખી, અને ક્રમે કરી મોક્ષસુખ આપનાર

જ્ઞાનાદિ શુભ આપે છે. આવો તારો

પ્રભાવ છે. હે ધર્મ ! મારી રક્ષા કર ! રક્ષા કર ! ૮

सर्वव्रतनयनीतसनातन ।

મિદ્વિસદનસોપાન ॥

जय जय विनयवतां प्रतिलंबित-

શાંતસુધારસપાન ॥ પા૦ ૯ ॥

અર્થ:—હે ધર્મ ! તું સનાતન-શાશ્વત છે, બધાં

શાસ્ત્રોના માળખરૂપ-સારરૂપ છે. તું મોક્ષ

શિવ હૃદયનું આવાગ પર જવા નિસરણી સમાન છે.

ધર્મ સોપાન. તું વિનયવંત શિષ્યોને શાંતસુધારસનું

પાન કરાવે છે. જીવા હે ધર્મ ! તું જ્ય-
વંત વર્તી ! જ્યવંત વર્તી ! મને તારે શરણ હો ! તારી કૃપા
હો ! તું મારે રક્ષણ કર ! ૯.

॥ इति श्री शान्तसुधारस गेयकाव्ये धर्म

भावनाविभावનો નામ દશમઃ પ્રકાશઃ ॥

ઇતિ શ્રી શાંતસુધારસ નામના હાળખદ્ધ કાવ્યમાં
ધર્મભાવના નામનો દશમો પ્રકાશ સમાપ્ત.

ॐ

अध्यारभी लोकस्वरूप भावना

॥ शालिनी पृथं ॥

सप्ताधोघो विस्तृता याः पृथिव्य-

श्छत्राकाराः संति रत्नप्रमाद्याः ॥

ताभिः पूर्णो योऽस्त्यधोलोक एतौ ।

पादौ यस्य व्यापतौ सप्तरज्जू ॥ १ ॥

तिर्यग्लोको निस्तृतो रज्जुमेकां ।

पूर्णो द्वीपं र्णगांते रसंख्यैः ॥

यस्य ज्योतिश्चक्रकांचीकलापं ।

मध्ये काश्यं श्रीविचित्रं कटित्रं ॥ २ ॥

लोकोऽधोर्ध्वो ब्रह्मलोके द्युलोके ।

यस्य व्याप्तौ कूर्परौ पंच रज्जू ॥

લોકસ્યાતો વિસ્તૃતો રજ્જુમેકા ।

સિદ્ધજ્યોતિશ્ચિત્રકો યસ્ય મૌલિઃ ॥ ૩ ॥

યો વૈશાસસ્થાનકસ્યાયિષાદઃ ।

શ્રોણીદેશે ન્યસ્તહસ્તદ્વયથ ॥

કાલેઽનાદૌ શશ્વદ્ધ્વં દમત્ત્વાદ્ ।

વિભ્રાણોઽપિ શ્રાતમુદ્રામલિન્નઃ ॥ ૪ ॥

સોયં જ્ઞેયઃ પૂરુષો લોકનામા ।

પદ્મ દ્રવ્યાત્માઽકૃત્રિમોઽનાદ્યનંતઃ ॥

ધર્માધર્માકાશકાલાત્મસંજ્ઞૈ-

દ્રવ્યૈઃ પૂર્ણઃ સર્વતઃ પુદ્ગલૈથ ॥ ૫ ॥

અર્થ:-તે આ લોક નામનો પુરુષ જાણવો એક બીજાની

નીચે નીચે વિસ્તીર્ણ છત્રાકારે રહેલ

રાજલોક રૂપ રત્નપ્રભાદિ સાત નર્કપૃથ્વી છે, તેથી

પુરુષનું વર્ણન પૃથ્વી એવા અધોલોકરૂપ સાત રજ્જુ

એ પગ, પ્રમાણ એ લોકપુરુષના બે પગ છે (૧)

એ લોકપુરુષની મધ્યમા અર્થાત્ કેડે

તિર્યંકવોળ આવેલા છે જે વિસ્તારમા એક

કટિ

રજ્જુપ્રમાણ છે, અને જેમા અસખ્યાતા

દ્વીપમમુદ્રો આવેલા છે જ્યોતિષ ચક્રરૂપ

કદોરો

ઠાચી ઠલાપ એ પુરુષની કેડના કદોરાનું

કામ સારે છે અર્થાત્ સૂર્ય-ચંદ્રાદિ જે

જ્યોતિષ ચક્ર આ તિર્યંક લોકની આસપાસ ફરતું આવેલું છે,

આ લોકપુરુષનો ક દોરો છે. (૨) હવે ભિર્વ લોક તે લોક
પુરુષની કટિભાગની ઉપર ઉચે ગ્રહ દેવલોક છે, જે
પાંચ રત્ન પ્રમાણ વિસ્તારમાં હોય છે
કોણી કોણીઓનું કામ સારું છે. સિદ્ધચિહ્ન જે
એ લોક પુરુષના અંતે ભિર્વભાગમાં
માવેલ છે, અને જે પશુ વિસ્તારમાં એક રત્ન છે, તે એ
લોકપુરુષનું મસ્તક છે. (૩) એ લોક
શિર પુરુષ છાશ કરવા ઉલેલા પુરુષની જેમ
પગ પહોળા કરી ઉલેલ છે, અને એણે
પોતાના બે હાથ કેક ઉપર રાખેલા છે તે લોકપુરુષ અના-
દિકાળનો નિરંતર ભિર્વ જોવાવાળો છે; ભિર્વ જવાવાળો છે;
ઉચ્ચ એની ગતિ છે, ઉચ્ચ એનો આશય છે, નિતેન્દ્રિય છે;
અને ધ્યાંતમુદ્રા ધારણ કરતો છતો ધિત્ર નથી (૪). એ લોકપુરુષ
જ દ્રવ્યે ભરેલો છે. એ પુરુષ અકૃત્રિમ
અનાદિશાન્ધત છે, એને કોઈએ કરેલો નથી. એ
અનાદિ અનંત છે. એનાં જન્મ-મૃત્યુ
ધર્મા નથી અને ચાતરક ધર્મ, અધર્મ, કાલ, આકાશ,
શુન્ય અને પુરુષ એ નામના જ દ્રવ્યથી ભરેલો છે એવો
તે લોકપુરુષ છે. (૫)

રંગસ્થાનં પુદ્ગલાનાં નદાનાં ।

નાનારૂપેર્નૃત્યતામાત્મનાં ચ ॥

કાલોદયોગસ્વસ્વમાવાદિ માર્ગૈઃ ।

કર્માતોદયૈર્નૃતિતાનાં નિયત્યા ॥ ૬ ॥

અર્થ—વળી એ લોક રંગમંડપ રૂપ છે, જેમા પુ
ગલ અને આત્મા નટ છે, અને કા

લોકરૂપ રંગ— ઉદ્યમ, સ્વભાવ, કર્મ અને નિયતિ :

મંડપ Theatre પાંચ સમવાય કારણો રૂપ વાજિત્રો :

નયાન્યા નાન્યતા જુદા જુદા વેષ :

પુરૂષરૂપ રંગમંડપમા નાચી રહ્યા છે / ૬.

एवं लोको भाव्यमानो विविक्त्या ।

विज्ञानां स्यान्मानसस्थैर्यहेतुः ॥

स्थैર્યं प्राप्ते मानसे चात्मनीના ।

सुप्राप्येवाऽध्यात्मसौख्यप्रसूतिः ॥ ७ ॥

અર્થ—એ રીતે લોકનુ સ્વરૂપ જુદી જુદી રીતે સ્પષ્ટ
ભાવતા વિજ્ઞાની પુરૂષો મનની સ્થિરતા પ્રાપ્ત કરે છે, અને
મનની સ્થિરતા પ્રાપ્ત થયે આત્માને
ગણિતાનુયોગ હિતકારી એવી અધ્યાત્મ સુખપ્રાપ્તિના
કારણો સુલભ થાય છે

“ગણિતાનુયોગ ગણવાધકી

સુકલ થાય જડચિત્ત”

—સ્વાધ્યાય

જિનેદ્રાગમમા જ્ઞાનથેની ચાર અનુયોગમા વહેચાણી
થએલી છે, તેમા એક ગણિતાનુયોગ છે. આ લોકસ્વરૂપનુ
જ્ઞાન, એનો વિચાર ગણિતાનુયોગમાં સમાવેશ પામે છે મન
રૂપી કરવતને ગણિતાનુયોગ કાનસ સમાન છે. એ લોકને

જુદી જુદી રીતે સ્પષ્ટપણે વિચાર કરવાથી ચિત્ત સ્થિર થાય છે, બધું સમજી અટકે છે, જડતા છાંડે છે અને એમ થાય છે કે અહો ! આ લોક રૂપ રગમંડપમાં અનેક વખત નાચ્યો. એવું કોઈ પણ સ્થળ નથી, એવો આ લોકનો કોઈ પણ વિભાગ બાકી રહ્યો નથી કે જ્યાં આ જીવે સ્પર્શ ન કર્યો હોય, આમ એને સુખદિ રૂપે છે અને પરિણામે આત્મહિત થાય છે, માટે જીવે આ લોકસ્વરૂપ જુદી જુદી રીતે પણ સ્પષ્ટપણે વિચારવું ઘટે છે. ૭.

હવે આ લોકસ્વરૂપ ભાવનાનું અષ્ટઘણીયું કહે છે —

॥કાફી રાગ-આજ સખી મનમોહનો—એ હેરી ॥

નિનય ત્રિમાસ્ય શાશ્વતં,

હૃદિ લોકાકાશં ॥

સકલચરાચરધારણે,

પરિણમદવકાશં ॥ વિ० ૧ ॥

અર્થ—હે વિનય ! તારા હૃદયમાં આ શાશ્વત લોકાકાશનું ચિત્તવન કર, આ શાશ્વત લોકાકાશનું ચિત્ર તારા હૃદયમાં અલેખ. એથી તને સર્વ જગત-સ્થાવર, ચર-અચર, જીવ-અજીવ, તેની કૃતિ-એષ્ટાંગો આદિનું જ્ઞાન થશે, તે બધું તારા હૃદય આગળ ખજું થશે, કેમકે લોકાકાશમાં એ બધું આવેલું છે. હે વિનય ! તો સકળ ચરાચર વસ્તુઓ જેમાં રહેલી છે, એવા લોકાકાશનું ચિત્ર જો તારા હૃદયપટ પર પડે

તોં તુ અતિ સ્થિર થઈ આત્મહિત પ્રાપ્ત કરીશ, માટે એ
એ લોકસ્વરૂપ ચિતવ ૧

લસદલોકપરિવેષિતં,
ગણનાતિગમાનં ॥
પંચમિરપિ ધર્માદિભિઃ,
સુઘટિતસીમાનં ॥ વિ૦ ૨ ॥

અર્થ — એ લોકાકાશ કેવો છે ? શોભાયમાન છે એની
શોભેર અલોકાકાશ વીટળાઈ રહ્યો છે,
લોકાકાશતુ એ પરિભાષુ મૂકીને રહ્યો છે, અર્થાત
માન અસંખ્યાતો છે અને પાચ દ્રવ્ય ધર્મ—
અધર્મ—કાળ—ભવ—પુદ્ગલ—એ પાચવડે
તેની સીમા સુઘટિત થયેલી છે અર્થાત જેટલા ક્ષેત્રમાં એ પાચ
દ્રવ્યો વર્તે છે તેટલું ક્ષેત્ર એ લોકાકાશ છે આવો ચોંદ રાજ
લોક નામા પુરૂષ છે, તેણે હે ! વિનય ! તુ તારા હૃદયપટ
ઉપર ચિત્ર આલેખ ૨

સમગ્રઘાતસમયે જિનેઃ,
પરિપૂરિત્વદેહં ॥
અસુમદણુરુવિવિધક્રિયા,
ગુણગૌરવગેહં ॥ વિ૦ ૩ ॥

અર્થ:—વળી આ લોકાકાશ કેવો છે ? શ્રી જિનેશ્વર—
બગલાનું સમુદ્ઘાત સમયે પોતાના આત્મા

લોકાકાશ અને ના પ્રદેશવડે એ લોકપુરુષના સમસ્ત દેર્શક મુદ્ધાત. પ્રદેશને પૂરી નાંખે છે, અને આ લોકાકાશમાં જીવ અને પુરુષવચરમાણુ વિવિધ પ્રકારની ક્રિયા કરી રહ્યા છે. અર્થાત્ જીવ અને અણુની જાત-જાતની ક્રિયા અને શુદ્ધતા ઔરવતું આ લોકાકાશ સ્થાનક છે. એનો એક પ્રદેશ એવો ખાલી નથી, કે જ્યાં જીવ-અણુની ક્રિયા ન વર્તતી હોય. એવા લોકપુરુષને હે વિનય ! તું તારા ચિત્તમાં ચિંતવ. ડ.

एकरूपमपि पुद्गलः,

कृतविविधविवर्तं ॥

कांचनशैलशिखरोन्नतं,

क्वचिदवनतगतं ॥ वि० ४ ॥

અર્થ:—વળી એ લોકાકાશ કેવું છે ? ત્યાં પુદ્ગલોને લઈને એકરૂપ છતાં જાતજાતનાં વિવર્તો

લોકાકાશ રૂપે રૂપાંતર પામી રહ્યું છે. તે લોકાકાશ કોઈ સ્થળે એક એવા ઉંચા મુવર્ણના

પુદ્ગલવિવર્તો. શિખરારૂપ થઈ રહેલ છે; તો બીજે સ્થળે એવીજ ઉંડી નીચી મહોટી ખાડાઓ

રૂપે થઈ રહેલ છે. આવા લોકપુરુષને હે વિનય ! તારા હૃદયમાં ધાર અને સ્થિર થઈ તારું સ્વરૂપ વિચાર. ડ.

क्वचन तविषमणिमंदिरै-

रुदितोदितरूपं ॥

ઘોરતિમિરનરકાદિમિઃ,

વવચનાતિવિરૂપં ॥ વિ૦ ૫ ॥

અર્થઃ—(લોકપુરુષમાં પુરુગલનાં વિવર્તોના વધારે દાખલા

આપે છે) કોઈ કોઈ સ્થળે દેવતાઓના

વિવર્તોના રમ્ય આવાસ આવી રહેલા છે. તે સૂર્ય-

દાખલા કાત મચ્છિની શેલાથી બહુ મુઠર લાગે

છે ત્યારે ખીણ બાબુએ ઘોર બચંકર અધ-

કારમય નરકાદિ આવેલા છે, જે બહુ માઠા લાગે છે. આમ આ

લોકાકાશમાં કયાય મેરૂ જેવા ઉંચા સોનાના પર્વતો આવેલા છે,

તો કયાય ઉંચી ખીણો આવેલી છે; કયાય દેવતાઓના રમ્ય

સ્વર્ગભવન આવેલાં છે. તો કયાય બચંકર અધકારમય નરક-

નિગોહના સ્થાનો આવેલા છે, જે એકરૂપ છતાં પુરુગલના

કરેલા વિવિધ વિવર્તો છે. લોકાકાશ પોતે તો એક રૂપ છે,

એકજ છે; પણ તેમાંથી અનેક ચિત્રવિચિત્ર નાનાં-મોટાં

નવાં રૂપ પેદા થાય છે પાણીના વિશાળ સરોવરમાં કાકરો

નાખતા એક કુડાળું (Ripples) થયું, લાગણું ખીણ એથી

મોટું, તારાણ ત્રીણું એથી મોટું, એમ ઉત્તરોત્તર મોટાં

બુઢાં બુઢાં કુડાળા થઈ ઠેઠ આખા સરોવરમાં બ્યાપી જાય છે

તેમ એક રૂપમાંથી અનેક વિવર્ત (Vibrations) પુરુગલો

રહે છે. એક શબ્દ આખા લોકાકાશને સ્પર્શી આવે છે આ

આધારે, પુરુગલની વિવર્તશક્તિના

પુરુગલના વિવર્તો આધારે, આ જમાનાના Telegraph,

અને Telephone, Phonograph, wire-

માધુનિક શોધકોની less Telephone આદિ શોધાયા

સ્રોધો   છે. હે ચેતન! આમ આજો લોકા-
કાશ પુરૂષલવિવર્તથી વ્યાપ્ત છે, તેને
હું હૃદયમા ધાર. ૫

વળી એ લોકાકાશનું બીજી રીતે ચિત્ર આપે છે

અચિદુત્સવસમયમુજ્જ્વલં,

જય મંગલનાદં ॥

અચિદમંદહાહારં,

પૃથુશોકવિપાદં   ॥ વિ० ૬ ॥

અર્થ — વળી લોકપુરૂષ રૂપી નાટકની રંગભૂમિ કેવી છે ?

કોઈ કોઈ સ્થળેએ ઉજાગળ ઉત્સવ સમય

લોકરૂપ નાટ્ય   વર્તી રહ્યો છે અને જયના મંગલ અવાજો,

ગૂહ   બીતો ગવાઈ રહ્યા છે, તો વળી બીજે સ્થળે

અત્યંત હાહાકાર થઈ રહ્યો છે, મહા

જબરા શોકનું અને ખેદનું કારણ વર્તી રહ્યું છે, અર્થાત્ કયાય

વિવાહ જેવા મંગલ પ્રસંગો ઉજવાય છે, તો કયાય ઇષ્ટ

પ્રિય યુવાન સ્વજનના મરણ જેવો દારણ્ય પ્રસંગ બધાને

શોકમગ્ન કરે છે કોઈ હારે છે, કોઈ જીતે છે, કોઈ રટે છે,

કોઈ હસે છે, કોઈ લક્ષ્મી કમાય છે, કોઈ ખોઈ દે છે,

આમ અનેક પ્રકારનાં ચિત્રવિચિત્ર નાટકો આ પુરૂષ-

લોક નાટ્યગૃહમાં બજવાય છે, તેનું ચિત્ર હે વિનય !

તું તારા હૃદયપટ ઉપર ચિતર, અને આ લોકની

એવી પ્રથા દેખી શાંતચિત્ત થઈ સમતા આદર,

આથી તારૂં પરમ કલ્યાણ થશે. ૬.

વહુપરિચિતમનંતશો,
નિચિલૈરપિ સત્ત્વૈઃ ।

જન્મમરણપરિવર્તિભિઃ,
કૃતમુક્તમમત્ત્વૈઃ ॥ વિ૦ ૭ ॥

અર્થ—જે પુણ્નલ દ્રવ્યે કરેલા વિવર્તોથી છવાઈ રહેલો આ લોકાકાશ છે, -તે પુણ્નલ કેવા છે, તે વિધાવધ જતાવે છે) અનતી અનતી વાર એ વેપનુ કારણ પુણ્નલ દ્રવ્યનો સર્વ પ્રાણીઓએ પરિભ્રમ્ય કર્યો છે; કેમકે સર્વ પ્રાણીઓ અનતી વાર જન્મ મરણ કરી ચૂક્યા છે; તેથી પૂર્વ પૂર્વ મમત્વની પરપરાએ પુણ્નલો મૂકે છે એવું છે. આમ ઘટમાળ આ લોકાકાશમાં ચાલી જ રહી છે જે પુણ્નલ એક વાર છાડ્યું, તેજ ફરી જીભ રૂપે મમત્વ યોગે પ્રહણ કરે છે. એવો જન્મ-મરણ કરી રહ્યા છે તેથી આગલા ભવમાં લોભના પરિણયથી નવા જન્મમાં જાણે એ બધું કદી ના મળ્યું હોય એમ એ પુણ્નલલોભ તરફ આવ્યા નામે છે, પુણ્નલની જ્યાં આવી જાણ ફેલાયલી છે એવા લોકાકાશ નાટકમાં જાને હે વિનય ! તુ તારા ચિત્ત અક્ષુ વડે જોઈ જઈ સ્થિર થા ॥

इह पर्यटनपराङ्मुखाः,
अणमत भगवंतं ॥

શાંતસુધારસપાનતો,
ઘટવિનયમતં ॥ વિ૦ ૮ ॥

અર્થ:—માટે હે ચેતન ! હે ભવ્ય હવે ! જેમાં આવું નાટક ભજવાઈ રહ્યું છે, એવા—આલોકાકાશના પર્યટલુથી તમે તો પરાઈમુખ થયા હો, અર્થાત્ તમે ભવભટ-કણથી થાકી ગયા હો અને એથી છુટવા માગતા હો તો આ શાંતમુધારમનુ પાન કરો, અને શરણાગત વિન-યવંતનું રક્ષણ કરનાર ભગવાનને પ્રકૃષ્ટ ભાવે નમો. ૮

॥ इति श्री शान्तसुधारसगेयकाव्ये लोकस्वरूप भावना
निभावनो नाम एकादशः प्रकाशः ॥

ઘાત શ્રી શાંતમુધારસ નામના દાળખદ્ધ કાવ્યમાં
અમારમો લોકસ્વરૂપ ભાવના નામનો પ્રકાશ સમાપ્ત.

આરમ્ભી બોધિદુર્લભ ભાવના

॥ મંદાક્રાંતાવૃત્તં ॥

યસ્માદિસ્માપયિતસુમનસ્વર્ગસંપદિલાસ-

પ્રાપ્તોહ્લાસાઃ પુનરપિ જનિઃ સત્કુલે શ્રુતિભોગે ॥

બ્રહ્માદૈત્યગુણપદવીપ્રાપકં નિઃસપત્નં ।

તદુપ્રાપં મૃશમુરુધિયઃ સેવ્યતાં બોધિરત્નં ॥ ૧ ॥

અર્થઃ—હે વિશાલ બુદ્ધિવાળા સજ્જનો ! અતિ

દુઃપ્રાપ્ય, મહામુશ્કેલીએ પમાય એવું જે

બોધિ પ્રભાવ. બોધિરત્ન—સમ્યક્ત્વ તેનું તમે સેવન કરો.

એ બોધિના પ્રભાવે કરી દેવતાઓ પણ

વિસ્મય પામે એવો સ્વર્ગસંપત્તિનો વિલાસ પામી જીવ

આનંદોહ્લાસ પ્રાપ્ત કરે છે. વળી એ બોધિના પ્રભાવે પુષ્કળ

રેભવભોગવાળા ઉત્તમ કુળમાં જીવ કરી કરી જન્મ પામે છે;

અને ક્રમે કરી અદૈત્ય બ્રહ્મપદવી (બોધ) સુધી જીવને પહોં-

ચાડવામા કદાઈ જેને બાધક નથી-એવું મહાશૂન એ બોધિ-
રત્ન છે, તેને વચે હે શુદ્ધિચાલિઓ ! સેવે ૧.

॥ મુજંગપ્રયાતવૃત્તં ॥

અનાદૌ નિગોદાંધરૂપે સ્થિતાના-

મજત્તં જનુર્મૃત્યુદુઃસાર્દિતાનાં ॥

પરીણામશુદ્ધિઃ કુતસ્તાદ્યશી સ્યા-

ઘયા હંત તસ્માદ્વિનિર્ચોતિ જીવાઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ:-અનાદિકાલના નિગોદરૂપ અધારા કુવામા રહેલા
અને ફરી ફરી જન્મ-મરણના દુખથી
હુલ્લભ શુ છે ? પીડાતા હોવાને એવી પરિણામશુદ્ધિ
કમાથી માય કે જેથી તે નિગોદરૂપ અધ
કારમય કૂચમાથી પહાર આવે ? અર્થાત્ પ્રથમ તો એવી
પરિણામવિશુદ્ધિ જ હુલ્લભ છે, એટલે એ અનાદિ નિગોદમાથી
નીકળવું મહાહુલ્લભ છે. હવે કદાચ તે નિગોદમાથી હવ
પહાર આવે તો-૨

તતો નિર્ગતાનામપિ સ્થાયરત્વં ।

તસત્ત્વં પુનર્દુર્લભં દેહમાજાં ॥

તસત્ત્વેપિ પચાશ્વપર્યાસસંજ્ઞિ-

સ્થિરાયુષ્યક્ત્વં દુર્લભં માનુષત્વં ॥ ૩ ॥

અર્થ -એ નિગોદમાથી પહાર નીકળેલાને સ્થાયરપણામા

રહેવું થાય, કેમકે દેહધારિયોને ત્રસપણું
 એથી દુર્લભ પામવું દુર્લભ છે હવે કદાચ ત્રસપણું
 થું છે ? પ્રાપ્ત થાય તેમા પણ પચેદ્રિયપણું પામવું
 દુર્લભ છે, પચેદ્રિયપણું પ્રાપ્ત થાય તો
 સંપૂર્ણ જ પર્યાપ્તિ પામવી દુર્લભ છે તે પણ કદાચ મળે તો
 સસિ પચેદ્રિયપણું, તે સાથે વળી લાળુ આયુષ્ય અને
 મનુષ્યપણું એ પરમ દુર્લભ છે ૩

તદેતન્મનુષ્યત્વમાપ્યાપિ મૂઢો ।

મહામોહમિથ્યાત્વમાયોપગૂઢઃ ॥

અમન્દ્વરમગ્નો મવાગાધગર્તે ।

પુનઃ ક્વ પ્રપદ્યેત તદ્વોધિરત્નં ॥ ૪ ॥

અર્થ — એ મનુષ્યપણું પણ કદાચ મળ્યું, તો સટે મૂઢ

જીવ મહામોહ, મિથ્યાત્વ અને માયા

એથી વિશેષ કપટે કરી યુક્ત છે, અને એથી સસાર

દુર્લભ થું છે ? રૂપ અગાધ ખાડામા ભમતો ભમતો બુઝી

રહ્યો છે તેને આ બોધિરત્ન કેમ ફરી

પ્રાપ્ત થશે ? અર્થાત્ હે એતન ! આ બોધિરત્ન ફરી મળવું

બહુ દુર્લભ છે

“ આવો રૂઝો મનખા દેહ ફરી ફરી કયા મળશે રે ?

આવું રૂઝું બોધિરત્ન ફરી ફરી કયા મળશે રે ? ”

અર્થાત્ એ મળવું દુર્લભ છે અનાદિ નિગોદમાંથી
 નીકળવું દુર્લભ છે, ત્યાંથી નીકળતાં ત્રસપણું એથી

વધારે દુર્લભ છે; તેમાં પણ પચેદ્રિય, પર્યાપ્તિ પૂરી, સ્ત્રીપણ, દીર્ઘ આયુષ્ય, મનુષ્યપણ અને આ સમ્યક્ બોધ એ પામવાં ઉત્તરોત્તર અત્યંત દુર્લભ છે; માટે ચેતન ! હાલ તને એ બધું મળ્યું છે, તો સાવધ રહી એ પરમ દુર્લભ બોધિનો લાભ લઈ લે. ૪.

॥ શિવરિણીયુત્તં ॥

વિમિત્તાઃ પંથાનઃ પ્રતિપદમનલ્પાશ્ચ મતિનઃ ।
 વ્યુક્તિવ્યાસંગેર્નિજનિજમતોહ્રાસરસિકાઃ ॥
 ન દેવા સાન્નિધ્યં પ્રિદધતિ ન વા કોપ્યતિશય-
 સ્તદેનં કાલેઽસ્મિન્ ય ઇહ દ્વદ્ધર્મા સ સુકૃતી ॥ ૫ ॥

અર્થ:—

“ વસ્તુ વિચારે જે દિવ્ય નયન તથા જે,
 વિરહ પડ્યો નિરધાર,
 તરતમ બોધે હો તરતમ વાસના જે,
 વાસિત બોધ આધાર ”
 શ્રી આનંદધનજી.

“ મત મત લેટે હો બે જઈ પૂછીયે જે
 સહુ થાયે અહમેવ. ”
 શ્રી આનંદધનજી.

જુદા જુદા પથો પડી ગયા છે, ભિન્ન ભિન્ન મતવાળા છે.
 તેઓ ચોતે બે મત માનતા હોય (બધે તે અસત્ય હોય)

તેના ઉદ્દાસમાં રસિક છે; અને કુચુક્તિનો ઉપયોગ કરી તે દેલાવવામાં રસ લે છે. દેવતાઓ પણ સાતિધ્ય કરતા નથી, સમીપ પધારતા નથી કે જોજોને પૂછી સત્યથંધનું નિરાકરણ કરીયે. તેમ કોઈ મર્મ બાણનાર રસિક અતિશયવંત મહા-પુરુષ પણ નથી દેખાતો કે જેને જઈ નિર્જન્ય પૂછીયે; માટે આ કાળમાં તો જે ધર્મ ઉપર દૃઢતા રાખે છે તે પુરુષશાળી બાણવો પ.

॥ શાર્દૂલમીક્રીડિતવૃત્તં ॥

યામદેહમિદં ગદં નં મૃદિતં નો વા જરાજર્જરં ।

યામત્તથસ્ત્વદં વરું સ્વરિપયગ્નાનામગાહ્યમ્ ॥

યામચાપુરમ્ ગુરં નિજહિતે વામદ્ વુર્યર્થત્વતાં ।

કાસારે સ્ફુટિતે જલે પ્રચલિતે પાલિઃ કર્યં વચ્યતે ? ॥૬॥

અર્થઃ—હે ચેતન ! જ્યાંસુધી આ હેડ રોગથી

શિથિલ થયો નથી, જ્યાંસુધી ઘડ-

સાથે તે વાધે. પાણીથી ક્ષીણ થવા નથી માંડ્યો,

જ્યાંસુધી પથે દ્રિયોનો સમૂહ પોત-

પોતાના વિષયો લેવા સમર્થ છે અને જ્યાંસુધી આયુ-

ષ્ય ક્ષીણ થયું નથી, ત્યાંસુધીમાં તારે તારાં હિત

અર્થે પ્રયત્ન કરવો ઘટે છે; કેમકે રોગ કે ઘડપણ

આવ્યે ઇન્દ્રિયોની શક્તિ ક્ષીણ થયે, અથવા આયુ પૂર્ણ

થયે તું શુ કરી શકીશ ? માટે આ અવસર છે, ત્યાં

ચેત. તલાવ ફાટી જઈ પાણી બહાર ચાલ્યું જશે, પછી

પાળ કેવી રીતે બધાશે ? માટે—“ પાણી પહેલાં પાળ
અણની બાંધે ”
સ્વાધ્યાય.

“ અવસર આવ્યે અવશ્ય કર,
“ અવસર આવ્યે મત ભૂલ્ય,
“ અવસર ચૂક્યા જે નરા,
“ તે નર ઠોડી મૂલ્ય ”

—પ્રકીર્ણ

॥ અનુષ્ટુપ્વૃત્ત ॥

વિરિઘોપદ્રવં દેહમાયુથ સ્થળમંગુરં ।

કિમાલંચ્ય ધૃતિ મૃદેઃ સ્વથેપસિ વિલંબ્યતે ॥ ૭ ॥

અર્થ — જાતજાતના ઉપદ્રવયુક્ત આ દેહ છે, આયુ
ક્ષણભંગુર છે; છતાં મૃદ જીવો ઢીલા
ધર્મ કરતાં થઈ કેમ પોતાના શ્રેયમાં વિલબ કરે છે?
ઢીલ શી ? “થેયાસિ વહુવિજ્ઞાનિ પ્રાયશો મહતા-
મપિ ॥” અને “ ધર્મસ્ય સ્વરિતા ગતિઃ ”

મહાપુરુષોને પણ પ્રાય શ્રેયમાં વિલબ આવે ॥ અને ધર્મ કરતા
ઢીલ ન કરવી—જે લક્ષ હે ચેતન ! તારે રાખવો યોગ્ય છે જ
હવે આ બોધિદુર્લભ ભાવનાનું અષ્ટઠાગિયું કહે છે
॥ ધનાશ્રી રાગ — હાંચિ રે હાંચિ રે ખીઆ હિઠોલટે—જે દેશી ॥

ચુચ્યતાં ચુચ્યતા બોધિરતિદુર્લભા,
જલધિજલપતિતસુરત્નયુક્ત્યા ॥

સમ્યગારાધ્યતાં સ્વદિવમિહ સાધ્યતાં,

વાધ્યતામધરગતિરાત્મશક્ત્યા ॥ શુ. ૧ ॥

અર્થ:—રે ચેતન ! ખુઝ, ખુઝ. આ બોધિરત્ન અતિ દુર્લભ છે

સમુદ્રના જળમાં પડેલું ચિંતામણિરત્ન

ખુઝ, ખુઝ. જેમ દુર્લભ છે તેમ આ બોધિરત્ન

જે એક વાર હાથે તો ફરી મળવું

ખડું દુર્લભ છે; માટે ખુઝ રે ! ખુઝ ! એ બોધિનું સમ્યક્

પ્રકારે આરાધન કર અને તારૂં હિત સાધ; અને

સ્વશક્તિએ કરી તારી દુર્ગતિ થતી અટકાવ. ૧

ચક્રિભોજ્યાદિરિવ નરમવો દુર્લભો ।

બ્રામ્યતાં ધોરસંસારકલ્સે ॥

વહુનિગોદાદિકાયસ્થિતિવ્યાપતે ।

મોહમિધ્યાત્વમુણચોરલક્ષે ॥ શુ. ૨ ॥

અર્થ — આ સસાર-અરણ્ય જે ખડું નિગોદાદિ કાય

સ્થિતિએ કરી વિશાળ છે, અને જેમા મોહ-મિધ્યાત્વ પ્રમુખ

લાભો ચાર-હુ ટારા વસે ॥ અને જે ઘોર-ભયકર ॥ તેમા

ભમતા, પરિભ્રમણ કરતા જીવોને નરભવ પામવો એ

ચક્રવર્તીના લોજનની જેમ દુર્લભ છે.

ચક્રવર્તીનું

લોજન

ચક્રીનું લોજન એક વખત મળ્યા પછી

બીજી વખત જેમ મળવું દુર્લભ છે,

(કેમકે બીજી વખત ત્યા જમવા આવવાનું

થાય તે પહેલાં તો ઘણો કાળ ગયો હોવાથી આયુ પણ પૂરું

મઠ મધુ હોય,) તેમ નરભવ એક વાર મળ્યા પછી તેનું જો

સાર્થક ન થયું તો ફરી મળવો અતિ ફલ્લભ છે; કેમકે આ
સંસાર ઘોર નિનિઠ અંધકારવાળો છે.
જો એ કેમ જોટલે જોમાં ભમતા જોવોને દિશા સુઝતી
દિશામૂઢ છે નથી. વળી અનેક નિર્ગોહ-નરક આદિ
કાયસ્થિતિ જોમાં હોવાથી જો અરણ્ય
જોટલું બધું વિશાળ છે કે જોનો પાર પામતાં યાકી જવાય.
તેમાં કદાચ આગળ યાક ગ્રહણ કર્યા વિના વધે તો આકા
મોહ, અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વફળી વાટપાડુઓ
વાટપાડુઓ બેઠા છે, તે છુંદી લઈ આગળ વધવા દેતા
નથી. આમ મનુષ્ય ભવ મળવો અતિ
ફલ્લભ છે, માટે હે ચેતન ! જો તને જો હમણા મળ્યો
છે, તો સમ્યક્ પ્રકારે બોધિનુ આરાધન કરી તેનું તુ
સાર્થક કરી લે. ૨.

સન્ધ્ય રૂઢ નરમવોજનાર્યદેશેષુ યઃ ।

સ મયતિ પ્રત્યુત્તાર્થકારી ॥

જીર્ઘિસાદિપાપાશ્રવ્યસનિનાં ।

માયવત્પાદિમાર્ગાનુસારી ॥ ગુ૦ ૩ ॥

અર્થઃ—નરભવ મળવો તો ફલ્લભ છે, પણ તે કદાચ
મળે તો આર્યદેશ, આર્યપણું પામવું ફલ્લભ છે. અનાર્ય
દેશમાં મનુષ્ય દેહ મળવો જો વળી
અનાર્ય દેશ, અનર્થનું કારણ થાય છે, કારણકે
પાપનું નિમિત્ત ત્યાં જોવો જોવડિંસા આદિ પાપોથી
વ્યાકુલ છે કે જેનું પરિણામ મધા, માધ-

વતી આદિ નર્કગતિ છે, માટે રે **ભવ ! ભુજ ! ભુજ !** તને
તો આ દુર્લભ માનવદેહ, આર્યદેશ અને બોધિરત્ન મળ્યું
છે તેનો લાભ લઈ લે ! લાભ લઈ લે ! ! એક વાર હારીય તો
ફરી એ મળવું દુષ્કર છે ૩

આર્યદેશસ્પૃશામપિ સુકુલજન્મનાં ।

દુર્લભા વિગિદિપા ધર્મતત્ત્વે ॥

સ્તપરિગ્રહમયાહારસંઘાર્તિભિ—

હંત મમં જગદ્વસ્થિતત્ત્વે ॥ સુ૦ ૪ ॥

‘ અર્થ ’—આર્ય દેશમા અને વળી ફક્ત કુળમા જન્મ થયો
હોય તેવાઓને પણ ધર્મતત્ત્વમા હચ્છા થવી એ દુર્લભ એ
કારણકે મૈથુન, પરિચ્છેદ, ભય અને આહાર એ ચાર સજામા
આખું જગત્ ખૂસી રહ્યું છે આર્યપણુ અને સાથે જીવ્યું
કુળ એ બંને દુર્લભ છતાં મળે તો પણ તત્ત્વજિજ્ઞાસા
થવી દુર્લભ છે, કેમકે ભવ માત્ર મૈથુનાદિ ચાર સજામા
મૂર્ચ્છિત થયા છે, તો મનુષ્ય દેહ, જેમા લોગના વિવિધ
સ્થાનક રહેલાં છે તેમા ભવ મૂર્છા પામ્યા વિના કેમ રહે ?
એ મૂર્છા આડે તત્ત્વજિજ્ઞાસા કયાથી થાય ? તને તો
ચેતન ! એ બધું—મનુષ્યપણુ, આર્યતા, ઉત્તમ કુળ અને
જિજ્ઞાસા એ બધું પ્રાપ્ત થયું છે, તો હવે તું એનો લાભ
લઈ, એ મળ્યાનું સાર્થક કરી લે ફરી ફરી એ મળવું દુર્લભ
છે હે ચેતન ! બોધ પામ, બોધ પામ ૪

વિવિદિપાયામપિ શ્રવણમતિદુર્લભં ।

ધર્મશાસ્ત્રસ્ય ગુરુસનિધાને ॥

વિતથનિક્યાદિતત્ત્વસાવેશતો ।

નિવિધનિસેપમલિનાપધાને ॥ વુ૦ ૫ ॥

અર્થ — કદાચ બાલુવાની ઇચ્છા પ્રાપ્ત થાય, તો ધર્મ-
શાસ્ત્રઅવલુ અતિ દુર્લભ છે, કેમકે સફળરૂપે યોગ ન હોય.
હવે કદાચ અફળરૂપે યોગ પછુ હોય, તો નકામી વિકલા-
રસના આવેશથી જાતજાતના વિશેષ પેઠા થઈ નિસવૃત્તિ એવી
મલિન થઈ હોય કે એમાં પવિત્ર સફળરૂપે બોધ ન સોઢાય
આમ હે ચેતન ! તને એ દુર્લભ અવલુ પછુ મળ્યું છે,
આ સત્યરૂપે યોગ પછુ પ્રાપ્ત થયો છે, તો વિકલા આદિ
જતા કરી તું આ મળેલ અપૂર્વ જોગને લાભ લઈ લે કરી
આ જોગ, આ બોધિ મળવી અતિ દુર્લભ છે, માટે ધુજ,
રે, ધુજ. ૫

ધર્મમાકર્ણ્ય સંયુલ્ય તત્રોધમં ।

કુર્વતો વૈરિવર્ગોતરંગઃ ॥

રાગદ્વેષશ્રમાલસ્યનિદ્રાદિકો ।

વાઘવે નિહતસુકૃતપ્રસંગઃ ॥ વુ૦ ૬ ॥

અર્થ — વળી જીવ ધર્મ સાબળી સમ્યક્ પ્રાપ્તિ બોધ
પામી ધર્મને વિષે ઉદ્ધમ કરે છે, ત્યાં તેને રાગ-દ્વેષ-ખેદ-
આલસ્ય-નિદ્રા આદિ અતરંગ વૈરીયો
તેર ઝાઢિયા આડખીલ નાએ છે, અને તેના સુકૃત
પ્રસંગને, તેની ધર્મકરણીને બાધા ઉપજાવે
છે જીવ ધર્મ કૃત્ય ભણી પ્રેરાય ત્યાં મોહાદિ તેર ઝાઢિયા તેને
નહે છે આમ ઉત્તરોત્તર ધર્મની દુર્લભતા છે એવો ધર્મ,

એવું બોધિરત્ન કરી મળવું દુષ્કર છે. હે જીવ, જીવ, જીવ
અને એનો લાભ લે. ૬

ચતુરશીતાવહો યોનિલક્ષ્મિયં ।
ક્વ ત્વયાકર્ણિતા ધર્મવાર્તા ॥
પ્રાયશો જગતિ જનતા મિથો વિવદતે ।
ઋદ્ધિરસશાતગુરુગૌરવાર્તા ॥ ચુ૦ ૭ ॥

અર્થ:—અહો ચેતન ! આ ચોરાશી લાખ જીવ
ચેતનિમાં તેં ક્યાંયે ધર્મવાર્તા અવણુ કરી ? ક્યાંયે કરી નહિ
હોય, કેમકે ઋદ્ધિ, રસ અને શાતા વં
જિજ્ઞાસા વિના ત્રણ મહા મ્હોટા ગારવેથી પીડાયેલ
અવણુ કેમ થાય ? જનો પ્રાયઃ જગતમાં એક-બીજા સાં
કલેશવાદ કરી રહ્યા છે. તેઓને ધર્મ
વાર્તા સાંભળવામાં ક્યાંથી આવે ? બધા જીવો પોતપોતાન
ઋદ્ધિ, પોતપોતાના રસ અને પોતપોતાની શાતામાં ખુશ
રહ્યા છે, તેમાંથી નીકળી શકે તો ધર્મ સાંભળેને. આમ હે
ચેતન ! ચોરાશી લાખ જીવાચેતનિમાં ફરતાં જીવને
ધર્મઅવણુ બહુ દુર્લભ છે. તે તને પ્રાપ્ત થયું છે,
તેનો લાભ લઈ લે. જીવ ! જીવ, જીવ. ૭

एवमतिदुर्लमात्प्राप्य दुर्लभतमं ।
बोधिरत्नं सकलगुणनिधानं ॥
कुरु गुरुप्राज्यविनयप्रसादोदितं ।
शान्तरस सरस पीयूषपानं ॥ चु० ८ ॥

અર્થ—એ પ્રકારે દુર્લભમાં દુર્લભ અને બધા શુભોનો
 બંડાર એવું બોધિરત્ન પ્રાપ્ત કરી હે ! ચેતન ! તું શુદ્ધના
 મ્હોટા વિનયના પ્રસાદથી ઉત્પન્ન થએલો
Samamkary જે આ રસિક શાંતસુધારસ તેલું પાન
 કર. હે ચેતન ! બધા શુભના રાશિરૂપ એવું
 આ બધા કરતાં અતિ દુર્લભ બોધિરત્ન તને મળ્યું છે. પૂર્વે
 કહ્યું છે કે નિગોઠમાંથી નીકળવું, ત્રણપણું પામવું, તેમાં પચ્ચ
 પચોદ્રિયપણું પામવું, ત્રણપૂર્વે હજો પચાસિ પામવી, અત્રિ
 પચોદ્રિયપણું પામવું, તેમાં પચ્ચ મનુષ્યપણું પામવું, લાંબું
 આયુષ્ય પામવું, આર્યપણું પામવું, ઉત્તમ કુળ પામવું, ધર્મ-
 જિજ્ઞાસા પામવી, સદ્ગુણો યોગ અને તત્ત્વજ્ઞપણું પામવું,
 બોધિરત્ન પામવું જે ઉત્તરેચર અતિ અતિ કઠિન છે. તે
 બોધિરત્ન તું પામ્યો છે, તો ચેતન ! સદ્ગુણો પરમ વિનય
 કર, તેની પ્રસન્નતા મેળવ અને આ શાંતસુધારસતું પાન
 કરી અમર થા ! અમર થા ! ! હે ચેતન ! બુઝ, બુઝ. ફરી
 ફરી ઉપર કહેલી દુર્લભ વસ્તુઓમાં દુર્લભમાં દુર્લભ આ
 બોધિરત્ન મળવું શુરકેલ છે. મળ્યું છે તો લાભ લે, સાર્યક
 કરી લે.

“ ગુરુપ્રાજ્યવિનયપ્રસાદોદિતં શાંતસુધારસં ॥ ”

જે શબ્દો કહી શ્રી કર્તા ગુરુએ સૂચવી દીધું કે આ
 શાંતસુધારસ શ્રી સદ્ગુણના પરમ
 શાંતસુધારસ વિનયની પ્રસાદી છે. અર્થાત્ શ્રી સદ્-
 વિનયનું ફળ શુદ્ધી વિનયભક્તિ ન કરી હવ તો આ

અથ ન થાત. આમ સદ્ગુણ ભક્તિને
મહિમા બતાવી એનો બોધ કર્યો. ૮

॥ इति श्री शांतमुधारसगेयकाव्ये बोधिदुर्लभ
भाजना विभावनो नाम द्वादशः प्रकाशः ॥

ધતિ શ્રી શાંતમુધારસ નામના દાળખન્દ કાવ્યમાં
બારમી બોધિદુર્લભ ભાવના સમાપ્ત.

ॐ

તેરમી મૈત્રી ભાવના

॥ અનુષ્ટુપ્ વૃત્તં ॥

સદ્ધર્મધ્યાનસંધ્યાનહેતવઃ શ્રીજિનેશ્વરૈઃ ।

મૈત્રીપ્રભૃતયઃ પ્રોક્તા અતસ્રો ભાવનાઃ પરાઃ ॥ ૧ ॥

અર્થઃ—શ્રી જિનેશ્વર ભગવાને સદ્ધર્મ ધ્યાનધારના હેતુએ મૈત્રી આદિ બીજી ચાર ભાવના પ્રકાશી છે. ૧

તથાહુઃ ।

મૈત્રીપ્રમોદકારુણ્યમાધ્યસ્થ્યાનિ નિયોજયેત્ ।

ધર્મધ્યાનમુપસ્કર્તુઃ, તદ્દિ તસ્ય રસાયનં ॥ ૨ ॥

અર્થઃ—તે આ પ્રમાણે,—

(૧) મૈત્રી (૨) પ્રમોદ (૩) કારુણ્ય
ધ્યાન રસાયન. (૪) માધ્યસ્થ—આ ચાર બીજી ભાવ-
નાઓ ધર્મધ્યાનને ઉપકારક હોવાથી
ભાવવી ઘટે; કેમકે એ ધર્મધ્યાનને રસાયનરૂપ છે,

અર્થાત્ રસાયનની પેઠે એ ધર્મધ્યાનને પુષ્ટિરૂપ છે,
હિતકર્તા છે. ૨

હવે એ ભાવનાનું સ્વરૂપ સમજાવે છે.

॥ ઉપજાતિ ષ્ટ્તં ॥

મંત્રી પરેષાં હિતચિત્તનં યત્ ।

મયેત્ પ્રમોદો ગુણપક્ષપાતઃ ॥

કારુણ્ય માર્તાંગિરુજાં જિહ્વી-
ત્યુપેક્ષણં દુષ્ટધિયામુપેક્ષા ॥ ૩ ॥

અર્થઃ—(૧) પારકુ મહુ ચિંતવણુ એ મૈત્રી ભાવના,
(૨) શુદ્ધનો પક્ષપાત એ પ્રમોદ ભાવના, (૩) આર્તા,
કુખી, દીન, રોગી ભવોના કુખ દુર કરવાની ઈચ્છા એ
કારુણ્ય ભાવના અને (૪) કુદ્ધ બુદ્ધિવાળા ભવોની ઉપેક્ષા
કરવી એ ચોથી ઉપેક્ષા અથવા માધ્યસ્થ ભાવના. ૩.

સર્વત્ર મૈત્રીમુપકલ્પયાત્મન્ ।

ચિત્યો જગત્યત્ર ન કોપિ શત્રુઃ ॥

કિયદિનસ્થાયિનિ જીવિતેઽસ્મિન્

કિં લિઘતે વૈરિધિયા પરસ્મિન્ ॥ ૪ ॥

અર્થ— હે આત્મા ! તુ સર્વત્ર મૈત્રીભાવ વિચાર
આ જગત્માં મહારો કોઈ પણ વૈરી
નથી એવું ચિંતવણુ ઘટે છે, કેમકે
આ જીવિત તો થોડા દિવસ રહેવાનું

એ, તેમાં પરસ્પર વૈરશુદ્ધિ થી શું
બેદ પામે છે ? ૪.

૧૫—

સર્વેષ્વમી વંધુતયાઙ્ગુભ્રતાઃ ।

સહસ્રશોઽસ્મિન્ મવતા મવાઘ્વૌ ॥

જીવાસ્તતો વંધવ ઇવ સર્વે ।

ન કોઽપિ તે શત્રુરિતિ પ્રચીદિ ॥ ૫ ॥

અર્થ:—આ સંસાર સમુદ્રમાં બધા જીવો હનરો વેળા
બંધુપણને પામ્યા છે, તો જો બધા ત્હારા
ભૂત બંધુ બાઈઓજ છે; કોઈ પણ શત્રુ નથી એવી
ખાત્રી આણ. ૫.

સર્વે પિતૃઘ્નાત્પિતૃવ્યમાદ—

પુત્રાંગજાસ્ત્રીમગિનીસ્તુપાત્વં ॥

જીવાઃ પ્રપન્ના બહુશસ્ત્રદેવત ।

કુટુંબમેવેતિ પરો ન કચિત્ ॥ ૬ ॥

અર્થ:—સર્વે જીવો પિતા, બાઈ, પિત્રાઈ, માણસ, પુત્ર,
પુત્રી, સ્ત્રી, જહેન, પુત્ર-સ્ત્રી આદિ
ભૂત કૌટુંબિકે રૂપે અનેક વખત સગપણ-સંબંધ કરી,
ચુક્યા છે, તો જો ત્હારું કુટુંબજ
છે; એમાંથી કોઈ પારકું નથી, એમ ધારી બધા સાથે
મત્રીભાવ રાખ. ૬

॥ હંદ્રઃપ્રજા વૃષ્ટ ॥

एकेंद्रियाद्या अपि हंत जीवा ।

पंचेन्द्रियत्वाद्यधिगत्य सम्यग् ॥

बोधिं समाराध्य कदा लभन्ते ।

भूयो भवभ्रातिमिषा विरामं ॥ ७ ॥

અર્થ — વળી ચેતન ! એકેન્દ્રિય છવે પછુ પચેન્દ્રિય-
પછુ પામી અચ્યગૃહસ્થન આરાધી કોઈ
ભાવિ બધુ બેળા ભવભટકછુરૂપ ભયનો અત કરશે,
ભાક્ષ પામશે, એવુ વિચારી તેઓની
આથે મૈત્રી આદર ૭

या रागरोपादिरुजो जनानां ।

शाम्यंतु वाक्काममनोદ्रुहस्ताः ॥

सर्वेप्युदासीनरસं रसंतु ।

सर्वत्र सर्वं सुखिनो भवंतु ॥ ८ ॥

અર્થ — વળી ચેતન ! એવી મૈત્રી ભાવના ભાવ કે મન,
વચન, કાયાનો દ્રોહ કરનારા એવા જે
પ્રાણી માત્ર રાગ દ્વેષરૂપ જનોના રોગ તે
મુખી થાઓ શાંત થાઓ ! બધા પ્રાણી ઉદાસીન
ભાવમાં પરિણામ પામે, અને સર્વ
સ્થળે સર્વ છવે મુખી થાઓ ! ૮.

હવે મૈત્રી ભાવનાનુ અણ દાળીયુ કહે છે
દેશાખ રાગ, રે છવ ! નૈનધર્મ કીછવે... એ દેશી ॥

વિનય મિચિત્તય મિત્રતાં,
ત્રિજગતિ જનતાસુ.
કર્મવિચિત્રતયા ગતિ,
નિરિધાં ગમિતાસુ ॥૧॥

અર્થ — હે વિનય ! હે સુવિનીત ચેતન ! આ ત્રણ
જગતના જીવો પ્રતિ મિત્રતા ચિંતવ, મિત્રતા
કર્મો વિચિત્રતા ચિંતવ. જે બધા જીવો કર્મની વિચિત્ર-
અને વિવિધ ગતિ તાને લઈ વિવિધ ગતિ પામેલા છે ૧

સર્વે તે પ્રિયબાંધવા,
ન હિ રિપુરિહ કોપિ ।
મા હુરુ કલિકલુપં મનો,
નિજસુકૃતનિલોપિ ॥ વિ૦ ॥ ૨ ॥

અર્થ — જે બધા તારા પ્રિય બાંધવ છે, કોઈ પણ તારો
શત્રુ નથી, માટે તારા સુદૃઢને નાશ
બધા તારા મિત્ર કરનાર જેવા ક્રોધે કરી, વૈરે કરી તારા
મનને કલેશ ન થમાડે, ઠણપિત ન કરે ૨

યદિ કોપં કુરુતે પરો,
નિજકર્મયસેન ।
અપિ મવતા કિં શ્યતે,
હૃદિ રોષવસેન ॥ ત્રિ૦ ॥ ૩ ॥

અર્થ.—જો કોઈ પોતાના કર્મવશે કરી ક્રોધ કરે, તો

પણ તું હૃદયને વિષે શા માટે રોષ કરે છે ? અર્થાત્ એ તો
 બિચારો કર્મવશ પડેલ છે, એથી ક્રોધ
 નકામો ક્રોધ થો ? કરે છે, તુ નકામો એ સામો શા માટે રોષ
 કરે છે ? એથી કર્મ બધાય છે ૩

અનુચિત મિદ્ કલહં સતાં,
 ત્યજ સમરસમીન ।
 મજ વિવેકફલહંસતાં;
 ગુણપરિચયીન ॥ વિ૦ ॥ ૪ ॥

અર્થ.—સમતા રૂપ જળના સરોવરમાં વસતા હે મત્સ્ય !
 આ જગતમાં સતપુરુષોને અયોગ્ય એવો
 વિવેક સર અને કલહ તું ત્યજ દે, ત્યજ દે, અને ગુણોના
 ચેતન હસ. પરિચયને પુષ્ટ કરનાર એવું જે
 વિવેકરૂપ સરોવર, તેના હે રાજ-
 હસ ! તુ વિવેકરૂપ કલહહંસતાને લજ, અર્થાત્ વિવેક
 આચર, સર્વ જીવો પ્રતિ મૈત્રી આદર. ૪

શત્રુજનાઃ સુખિનઃ સમે,
 મત્સરમપહાય ।
 સંતુ મંતુમનસોપ્યામી,
 શિવસૌખ્યગૃહાય ॥ વિ૦ ॥ ૫ ॥

અર્થ — જ્યાં શત્રુજનો મત્સર છોડી કઈ સુખી યાગી,
 તેમજ એગ્રી શિવસુખતુ ઘર-મોક્ષ તે

“સર્વં છવતું” પ્રતિ જવાના મનવાળા થાઓ; અર્થાત્
 ઇચ્છો મુખ” જોઓનું મોક્ષ પ્રાપ્ત થવા રૂપ પરમ
 ઠલ્યાણ થાઓ ! આવી મૈત્રી ભાવના
 હે વિનય ! તું ભાવ. ૫.

સકૃદપિ યદિ સમતાલયં,

હૃદયેન લિહંતિ ।

વિદિતરસાસ્તત્ દ્વહ રતિમ્

સ્વતઃ એવ વહંતિ ॥ વિ૦ ॥ ૬ ॥

અર્થ:—જોકવાર પણ જો તેઓ હૃદયને વિષે સમતાના
 નિંદુનો આસ્વાદ કરે, તો તેઓને સમ-
 થાએ તે માગે રસ શું છે એની ખબર પડશે, અને
 —સાર્વત્રિક પોતાની ગેળે આ સમતાને વિષે રતિ
 જોડશે; અર્થાત્ સમતાજ એઓને પ્રિયકર
 થશે. એમ વિચારી હે વિનય ! તું જોઓ ઉપર શેષ ન
 આણ. જોઓ કર્મવશ છે એમ ગણ અને કર્મ વિવર આપશે
 ત્યારે ઠેકાણે આવશે, સમતા ગ્રહીશે, આમ જાણી તેઓ પ્રતિ
 મૈત્રી આચર. ૬.

કિમુત કુમતમદમૂર્ચ્છિતા,

દુરિતેષુ પતંતિ ।

જિનવચનાનિ કર્થં હદા,

ન રસાદુપયંતિ ॥ વિ૦ ॥ ૭ ॥

અર્થ:—અહો ! કુમતરૂપી મદથી મૂર્ચ્છિત થએલા આ

હવે કેમ પાપને વિષે પડતા હશે ? અરે !
માર્ગ પામે ! વીતરાગ પરમાત્માનાં પવિત્ર વચનોમાં
એઓ શા માટે રસ પામતા નથી ? એમ
હે વિનય ! એઓ પ્રતિ તું મૈત્રી ભાવે જો. ૨

પરમાત્મનિ વિમલાત્મનઃ,

પરિણમ્ય વસંતુ ।

વિનય સમામૃતપાનતો,

જનતા વિલસંતુ ॥ વિ૦ ॥ ૮ ॥

અર્થઃ—નિર્મલ અતઃકરણવાળા હવે પરમાત્માને

વિષે પરિણામ પામે. અર્થાત્ પરમાત્માના

Universal સ્વરૂપમાં લીન થાઓ; અને હે વિનય !

well-being હે સુવિનીત ચેતન ! જનમંડળ સમતા

રૂપી અમૃત પાને કરી વિલાસ પામે-

આનંદ પામે અથવા વિનય અને સમતારૂપી અમૃતપાન-

વડે જનમંડળ આનંદ અનુભવે. આવો વિચાર કરી હે

વિનય ! તું જગત્જંતુ પ્રતિ મૈત્રીભાવ ધારણ કર ! મૈત્રીભાવ

ધારણ કર । ૮

॥ इति श्री शान्तसुधारसगेयकाव्ये मैत्रीभावना

विभाजनो नाम त्रयोदशः प्रकाशः ॥

ઇતિ શ્રી શાંતસુધારસ નામના દાશબદ્ધ કાવ્યનો

મૈત્રી ભાવના નામનો તેરમો પ્રકાશ અમારો.

ૐ

ચૌદમી પ્રમોદ ભાવના

। સ્તવધરા વૃત્તં ॥

ધન્યાસ્તે વીતરાગાઃ ક્ષપકપયગતિધીનક્રમોપરાગા—

સ્ત્રીલોકયે ગંધનાગાઃ સહજસમુદિતજ્ઞાનજાગ્રદ્વિરાગાઃ ।

અધ્યાત્માત્મશુદ્ધ્યા સન્નિવૃત્તિશિશ્લુષ્ણાનિર્મલધ્યાનધારા—

મારાન્મુક્તેઃ પ્રપન્નાઃ કૃતસુકૃતશ્ચતોષાર્જિતાર્હત્યલક્ષ્મી ॥ ૧ ॥

અર્થઃ—(શુષ્કનો પશુપાત એ પ્રમોદ ભાવના, તે। તેવા
શુભે। દેખી કેવો પ્રકૃષ્ઠ આનંદ થાય ? એ બતાવતા પરમ-
શુષ્કી એવા વીતરાગ દેવની સ્તુતિ કરે ।)

વીતરાગ સ્તવ અહો ! ધન્ય છે તે વીતરાગ પરમા
જ્ઞને શુણ્ણપ્રમોદ તમાજ્ઞો ! કે જેણે ક્ષપણુએણી પર ચઢી
કર્મમળને ધોઈ નાખી ક્ષીણુ કયાં છે,
જેઓ ત્રણ હોઠને વિશે ગંધહરતી સમાન છે, જેઓને સહજ
લિહય પામેલા કેવલરાગને કરી વૈરાગ્ય બાળ્યો છે, જેઓ આત્મ

શુદ્ધિવડે સંપૂર્ણ ચક્રકલા જેવી શ્વેત-નિર્મળ ધ્યાનધારાએ ચડ્યા ■ અને જેઓ સેકડો ગમે પુણ્યકર્મે કરી અહંત ભગવાનને યોગ્ય લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરી મુક્તિ નજીક પહોંચ્યા છે અહો ! આવા વીતરાગ પરમાત્માઓ ધન્ય છે ! ધન્ય છે !! (આમ શુણેતર્ષ જોઈ હર્ષાયમાન થઈ જીવ પ્રભોદ ધારણ કરતો અનત નિર્જરા કરે છે) ૧

તેષાં કર્મક્ષયોત્થૈરતનુગુણગર્ભૈર્નિર્મલાત્મસ્વમાર્ગે—

ર્ગાયં ગાયં પુનીમઃ સ્તવનપરિણ્તરણ્ણાસ્પદાનિ ॥

ધન્યાં મન્યે રસજ્ઞાં જગતિ મગતઃ સ્તોત્રવાણીરસજ્ઞા—

મજ્ઞાં મન્યે તદન્યાં વિતથજનક્યાકાર્યમૌર્જર્યમદ્રાં ॥ ૨ ॥

અર્થ — અહો ! તે તીર્થંકર ભગવાનને કર્મક્ષય થવાથી ઘણા શુણેનો સમૂહ ઉત્પન્ન થયો છે, નિર્મળ આત્મસ્વભાવ પ્રગટયો છે અને તેથી તેની સ્તુતિ થઈ છે, અહો ! એવા પરમાત્માના આ શુણેની સ્તુતિ ગાઈ ગાઈને અમે આઠ વર્ણના પદને પવિત્ર કરીએ છીએ. અહો ! હું જગતમાં તે જીભને ધન્ય ગણું છું કે જે જીભ ભગવાનનાં સ્તોત્ર ગાવામાં રસજ્ઞ છે, ભગવાનની સ્તુતિ કરવામાં રસ જી છે, બીજી જીભ જે નકામી જનકયામાં, વિકયામાં, ચંદ્રવાત્સલા બોલવામાં મથાગલ છે, તેને અજ્ઞ-અધન્ય માવું છું. ૨.

અત્રે એમ જણાવ્યું કે તીર્થંકર પરમાત્મા તો ધન્ય છે, પણ એઓથીની સ્તુતિ ગાનારા પણ ધન્ય છે

નિર્ગ્રંથાસ્તેઽપિ ધન્યા ગિરિગહનગુહાગહ્વરાંતર્નિવિષ્ટા ।

ધર્મધ્યાનાવધાનાઃ સમરસસુહિતાઃ પક્ષમાસોપવાસાઃ ।

યૈઙ્મયેઽપિ જ્ઞાનયંતઃ શ્રુતવિતતધિયો દત્તધર્મોપદેશાઃ ।

શાંતાદાંતાજિતાક્ષાજગતિ જિનપતેઃ શાસનં ભાસયંતિ ॥૩॥

અર્થ:—પર્વતોની ગહન ગુફા-કોતરોમાં રહી ધર્મ-ધ્યાનમાં એકાધ, સમતાવંત, પક્ષદિન કે માસના ઉપવાસ કરનાવાળા નિર્ગ્રંથ, રાગ-રૂપની અર્થી વીતરાગની સ્તુતિ જેની છેદાદ છે, એવા મહાપુરૂષો કરેનારાની સ્તુતિ. પણ ધન્ય છે. તેમજ બીજા જ્ઞાનવત ગુણુ પ્રમોદ મહાપુરૂષો જેની બુદ્ધિ શ્રુતજ્ઞાને કરી વિસ્તાર પામી છે, જેઓ ધર્મનો ઉપદેશ કરી રક્ષા છે, જે શાંત છે, જે દાંત છે, જિતેન્દ્રિય છે અને જે જગતને વિષે શ્રી જિનવરેદ્રના પવિત્ર શાસનને પ્રકાશિત કરે છે, તેઓ પણ ધન્ય છે. ૩.

દાનં શીલં તપો યે વિદધતિ ગૃહિણો ભાવનાં ભાસયંતિ ।

ધર્મ ધન્યાશ્ચતુર્ધા શ્રુતસમુપચિતશ્ચદ્વયારાધયંતિ ॥

સાઘ્યઃ શ્રાદ્ધયશ્ચ ધન્યાઃ શ્રુતનિશ્ઠધિયા શીલમુદ્ભાસયંત્ય—

સ્તાન્ સર્ગાન્ મુક્તર્ગાઃ પ્રતિદિનમસકૃદ્ ભાગ્યમાજઃ સ્તુયંતિ ॥૪॥

અર્થ:—વળી તે ગૃહવાસિજનો જે દાન, શીલ, તપ આદરે છે, વાવના વાવે છે અને એ ધર્મોપુરૂષો ધન્ય, પ્રકારે ચાર પ્રકારનો ધર્મ શ્રુતજ્ઞાનથી ગુણુપ્રમોદ વૃદ્ધિ પામતી અદ્વાયે આરાધે છે, તે

ધન્ય છે, તેમજ વળી તે સાધ્વીઓ
 અને ધાવિકાઓ, જેની બુદ્ધિ પવિત્ર શ્રુતજ્ઞાનવડે વિશુદ્ધ
 થઈ છે, અને જે શીલનું પાલન કરે છે તે પણ ધન્ય છે
 અહો ! આ બધાંને પ્રતિદિવસ
 ગુણાનુરાગી ધન્ય. નિરતર જે હવે ગર્વ છાંડી દઈ
 ગુણ પ્રમોદ. સ્તવે છે, તેઓ ભાગ્યશાળી છે
 અર્થાત ગુણીના ગુણે દેખી અનુમોદનાર
 પ્રમોદ ભાવ યામનાર, હર્ષ યામનાર મહાભાગ્યવાંત છે ૪

આ તો પરમ ભાગ્યશાળી જોવા સમ્યગ્દષ્ટિ હવેર્ન
 સ્તુતિ થઈ, પણ પ્રમોદ ભાવનાવાસિત હવે અન્યના ગુણે
 દેખી પણ પરમ આનંદ પામે છે, જો દેખાડતા કહે છે

“ પરગુણપરમાણન્ પર્વતીકૃત્ય નિત્યં ।

નિજહૃદિ વિક્રમંતઃ સંતિ સંતઃ કિમંતઃ ॥ ”

—શ્રી ભર્તૃહરિ

॥ ઉપજાતિષ્ટત્ ॥

મિથ્યાદૃશામપ્યુપકારસારં ।

સંતોષમત્યાદિગુણપ્રસારં ॥

વદાન્યતા વૈનયિકપ્રકારં ।

માર્ગાનુસારીત્યનુમોદયામઃ ॥ ૫ ॥

અર્થ:—મિથ્યાદષ્ટિઓ પણ જેઓમાં સંતોષ, સત્ય, શૌચ
 આદિ ગુણે પ્રસરી રહ્યા છે, જેમાં દાન ગુણ, વિનય ગુણ

રહેલા છે, તેઓનો પણ અમે ઉપકાર માનીએ છીએ, અને
એઓ પણ માર્ગાનુસારી છે એમ જાણી
માર્ગાનુસારી ધન્ય. અનુમોદના કરીએ છીએ. અર્થાત્ ભલે
ભાવિબોધે જીવ. સમ્યગ્દષ્ટિ ન હોય પણ સત્ય, સંતોષ,
ગુણ પ્રમોદ. શૌચ, જ્ઞાન, વિનય આદિ શુદ્ધોવાળા
જીવો દેખી અમને બહુ પ્રમોદ ઉપજે છે.
એઓ પણ માર્ગને અનુસરવાવાળા જાણી કાંઈ વેળા એજ
શુદ્ધોથી સમ્યક્ બોધ પામી કદ્યાણ પામશે, એ જાણી અમને
આનંદ થાય છે ૫

॥ સગૃહરાષ્ટ્રત્વં ॥

જિહ્વે પ્રહ્વી મન ત્વં સુકૃતિસુચરિતોચારણે સુપ્રસન્ના ।
મૃયાસ્તામન્યકીર્તિશ્રુતિરસિદ્ધતયા મેડ્ય કર્ણો સુરુણો ॥
વીક્ષ્યાન્યગ્રૌહલક્ષ્મીં દ્રુતમુપચિનુતાં લોચને રોચનત્વં
સંસારેઽસ્મિન્નસારે ફલમિતિ મમતાં જન્મનો મુલ્યમેવ ॥ ૬ ॥

અર્થ:—હે જીવ ! તું પુણ્યશાળી જીવોના સુચરિત્રો
ઉચ્ચારી પવિત્ર શા, સુખસન્ન થા; બીજાની કીર્તિ સામળવાનો
રસ પામી મારાં બને કાનો આજે મુકર્ણ અર્થાત્ સદ્ગુણ
થાઓ અહો ! બીજાની ઉત્તમ લક્ષ્મી,
જીવ, જ્ઞાન, આંખ બીજાનું ઐશ્વર્ય દેખી મારા લોચનો કરે,
ધન્ય. ગુણ પ્રમોદ. દ્રવો, એમાંથી હર્ષાશ્રુ આવે. હે !
જીવ ! હે જ્ઞાન ! હે ચક્ષુ ! આ અસાર
સંસારમાં આવી ભાવના એજ તમારા જન્મનું પરમ
સાધક છે. ૬.

॥ ઉપજાતિવૃત્તં ॥

પ્રમોદમાસાઘ ગુણૈઃ પરેપાં ।

યેપાં મતિઃ મજ્જતિ સામ્યસિંધૌ ॥

દેદીપ્યતે તેષુ મનઃપ્રસાદો ।

ગુણાસ્તથૈતે વિશદીભવંતિ ॥ ૭ ॥

અર્થ:—ખીલના શુદ્ધોથી પ્રમોદ પામી જેની મતિ સમ-
તાસમુદ્રમાં ઝીલે છે, તેનું મન પ્રકૃષ્ઠિત
શુણુઆમથી થઈ દીપી રહે છે, ઝોટલુંજ નહિં પણ
શુણુ વધે. તેના શુદ્ધો પણ વિશુદ્ધ થઈ અળહળી
હાલે છે. પારકાના શુદ્ધોથી પ્રમોદ પામ
વાનું, પારકા શુદ્ધો જોઈ રાજ થવાનું આવું ઉત્તમ ક્ષણ છે. ૭
હવે પ્રમોદ ભાવવાનું અષ્ટદાળીયું કહે છે.

॥ ટોહી રાગ-ઋષભકી મેરે મન મગતિ વશીરી-૯ દેશી ॥

વિનય વિમાત્રય ગુણપરિતોષં ॥ ધ્રુવપદં ॥

નિજસુકૃતાપ્તવરેષુ પરેષુ ।

પરિહર દૂરં મત્સરદોષં ॥ વિ० ૧ ॥

અર્થ:—હવે વિનય । તુ શુદ્ધી પુરૂષોના શુદ્ધથી સતોષ
આનંદ પામવાનું વિચાર. પોતાનાં સુકૃ-
શુણુઆનુરાગ ત્યોથી જે વર પામ્યા છે અથવા જે
પોતાનાં સુકૃત્યોથી ભાગ્યશાળી થયા છે,
અથવા જે પોતાના સુકૃત્યોથી ઉત્તમ આપ્ત પુરૂષોની સફમાં
બિરાજે છે, એવા અન્ય મહાદાગીઓ પ્રતિનો મત્સર, ઇર્ષ્યા

દોષ દૂર કર. તેઓના ગુણોનો રાગી થા; તેઓના ગુણથી
આનંદ પામ ! આનંદ પામ !! ૧

દિપ્તયાગં વિતરતિ વહુદાનં,
ચરમયમિહ લમતે વહુમાનં ॥

કિમિતિ ન વિમૃશસિ પરપરમાગં,

યદ્વિમજસિ તત્સુકૃતવિભાગં ॥ વિ૦ ૨ ॥

અર્થ:—અહો શાભાસ છે આને, કે એ બહુ દાન આપે
છે, અથવા બહુ રૂડું યાચ છે કે આને આ જગતમાં બહુમાન
મળે છે. (અહો ! એનાં સુદૃઢો ભોતાં એ માન એને છાજેજ
છે). હે વિનય ! તું આ પ્રકારે કેમ સુધી

ગુણાનુભોદન— વિચારણા કરતો નથી ? સ્થળે સ્થળે
પુણ્યનું કારણ. પારકા ગુણો ગાવા એજ હે (વિનય ! તેના
ગુણોમાં, સુદૃઢોમાં ભાગ લેવા જેવું છે

તાત્પર્ય કે ગુણોને, પુણ્યકર્તાની ગુણ-પુણ્યનું તે ફળ
છે, પણ એ ગુણ-પુણ્યની જે અનુભોદના કરે છે, તે
પણ તેનો ભાગી થાય છે. ૨

યેષાં મન રૂઢ નિગતવિકારં,

યે વિદધતિ શ્રુતિ જગદુપકારં ॥

તેષાં વ્યમુચિતાચરિતાનાં,

નામ જપામો વારંવારં ॥ વિ૦ ૩ ॥

અર્થ:—આ જગતમાં જે પવિત્ર પુરુષોનાં મન
વિકાર રહિત થયાં છે, જે મહાભાગ્યવંત પુરુષો જગત પર

ઉપકાર કરે છે, તે ઉચિત-આચરણવાળા
 ગુણી પુરુષોનાં મહાપુરુષોના નામ અમે વારંવાર ક્ષણે
 નામનો જાપ પણ ક્ષણે જાપીએ છીએ અર્થાત્ એવા મહા
 કટયાણુકારી. સત્પુરુષોના ગુણો દેખી તેઓના એવા
 નામથી પણ અમે આનંદ પામીએ છીએ
 ગુણી પુરુષોના નામનો જાપ પણ પરમ કટયાણુકારી છે, માટે
 હે વિનય ! તુ પરના ગુણ દેખી રાજ થા, રાજ થા ૩

અહહ તિતિક્ષા ગુણમસમાનં,
 પश्यत भगवति मुक्तिनिदानं ॥
 येन रूपा सह लसदभिमानं,
 झटिति विघटते कर्मजितानं ॥ वि० ४ ॥

અર્થ — અહો ! જેના સમાન બીજો કોઈ ગુણ નથી,
 અને જે મુક્તિના કારણરૂપ છે, એવો તિતિક્ષા-ક્ષમા ગુણ
 શ્રીભગવાનને વિષે જુઓ ! કે જે ક્ષમા-
 ગુણદર્શનથી, આ ગુણને લઈ ક્રોધ સહિત અભિમાને
 નદ, ભગવાનની કરી નાચતો એવો કર્મનો સમૂહ
 ક્ષમા ! એકદમ નાશ પામે છે ! અહો ! ધન્ય
 છે ! એ ભગવાનના ક્ષમા ગુણને !
 એમ હે વિનય ! તુ તારા દૃઢ્યમા પરગુણી ગતોષ પામ,
 સતોષ પામ ૪

अदधुः केचन शीलमुदागं,
 गृहिणोऽपि परिहृतपरदारं ॥

યશ ક્વહ સંપ્રત્યપિ શુચિ તેષાં,

વિલસતિ ફલિતફલં સદ્ધારં ॥ વિ૦ ૫ ॥

અર્થ:—જે જે ગૃહસ્થીઓ પરસ્પરીને પરિત્યાગ કરીને ઉત્તમ-ઉદાર શીલવ્રતને આદરે છે, તેઓનો પવિત્ર ઉજ્જવળ યશ અત્રે હંમણાં પણ ક્વલિત થઈ આંખાના વૃક્ષ પેઠે ચોમી રહે છે; અર્થાત્ એઓને પરભવે તો શીલનો મહિમા કાલાંતરે લાભ થાય છે, પણ હંમણાં સ્ત્રીશીલવાન ધન્ય. તત્કાળ તેઓનો યશ વૃદ્ધિ પામી અનેક ફળ આપે છે, આવો શીલનો મહિમા છે. તેના શીલવ્રતધારી છવો ધન્ય છે, એમ હે વિનય ! તું પારકા શુભની અનુમોદના કર. ૫

યા યનિતા અપિ યશમા સાકં,

કુલયુગલં વિદધતિ સુપતાર્કં ॥

તાસાં સુચરિતસંચિતાર્કં,

દર્શનમપિ કૃતસુકૃતવિપાર્કં ॥ વિ૦ ૬ ॥

અર્થ:—તેમજ જે સ્ત્રી પણ પોતાના શીલ શુભે કરી પોતાના માવિત્ર તથા પતિના એમ બંને કુળને યશની ધ્વજા બંધાવે છે, અર્થાત્ શીલ પાળી બંને કુળને સતી સ્ત્રી ધન્ય. જે એજીવાળે છે તે સ્ત્રીઓનું પુણ્યપરિપાકથી પ્રાપ્ત થયેલું જે દર્શન તે પણ પુણ્યરૂપી ધન પ્રાપ્ત કરાવનારૂં છે. અર્થાત્ આવી શીલવંતી સ્ત્રીઓનું દર્શન દુર્લભ છે; અને એ દર્શન પ્રાપ્ત થાય તો તે પણ પુણ્યનો ઉદય હોય તોજ થાય છે;

સતીનું દર્શન અને દર્શન થાય તો તે દર્શન પણ
પુણ્યનું ફળ, અને ભાવિ પુણ્યનું કારણ છે. અહો ! આવી
પુણ્યજનક. શીલવતી વનિતાઓ ધન્ય છે. એમ હે
વિનય ! તું પાવકા શુભેથી રોમાચિત
થા, રોમાચિત થા ૬.

તાત્ત્વિકસાચ્છિન્નસુજનપતંસાઃ,

કેચન યુક્તિવિવેચનહંસાઃ ।

અલમકૃપત કિલ મુવનાભોગં,

સ્મરણમમીપાં કૃતશુભયોગં ॥ વિ० ૭ ॥

અર્થ — તત્ત્વ અને સત્ત્વ શુભને ધારણ કરનારા એવા
સબળનોમા શ્રેષ્ઠ, અને જેમ હંસ યુક્તિથી ક્ષધ પાણીનો વિવેક
કરી ક્ષધ ગ્રહણ કરે છે તેમ જે યુક્તિવડે સારાસારનો વિવેક
કરે છે, — એવા પુરૂષો ત્રણ જગતના ખરેખર ભૂવણરૂપ છે,
એઓના સ્મરણથી પણ શુભ યોગ પ્રાપ્ત
તત્ત્વ વિવેચક થાય છે અર્થાત્ જે પાવન પુરૂષો
ધન્ય સત્ત્વ શુભધારી તત્ત્વને ગ્રહણ કરે
છે અને સારાસારનો ભેદ જાણી
સાર ગ્રહે છે. તેઓ ધન્ય છે, હે વિનય ! એવા તત્ત્વશોધ
કોની તું અનુમોદના કર ૭

इति परगुणपरिभाषनसारं,

सफल्य सततं निजमन्तारं ।

કુરુ સુવિહિતગુણનિધિગુણમાનં,

मिरचय शान्तसुधास्सपानं ॥ વિ० ૮ ॥

અર્થ:—અહો ! જન્મ લેવાનું સાર્થક પારકા શુષ્કનું
ચિંતવન-અનુમોદન છે, તો હે વિનય !
શુણાતુરાગરૂપ એમ કરી તું તારો અવતાર એકદમ
જન્મ પણુ ધન્ય સરૂળ કરી લે; અને સારાં આચરણવાળા
શુણના લંકાર એવા મહાપુરુષોનું જ્ઞાન
કર, અને આ શાંતસુધારસનું પાન કરી અમૃત્ત્વા એમ
હે વિનય ! તું પારકા શુષ્ક ચિંતવ, અનુમોદ. ૮

॥ इति श्रीशान्तसुधारस गेयकाव्ये प्रमोद-
माननाभिमानो नाम चतुर्दशः प्रकाशः ॥

ઈત શ્રી શાંતસુધારસ નામના દાળખજ્જ કાવ્યનો
પ્રમોદ ભાવના નામનો ચૌદમો પ્રકાશ સમાપ્ત.

ૐ

પંદરમી કારુણ્ય ભાવના

॥ માલિની વૃત્તં ॥

પ્રથમમશનપાનપ્રાપ્તિર્ગચ્છાવિહસ્તા ।

સ્તદનુ વમનવેદમાલંકૃતિવ્યગ્રચિત્તાઃ ॥

પરિણયનમપત્યાગાસિમિપ્તેન્દ્રિયાર્થાન્ ।

સતતમમિલપંતઃ સ્વસ્થતાં વ્યાસુતીરન્ ॥ ૧ ॥

અર્થઃ—અહો ! આ જગત્વાસી જીવોની સ્થિતિ જોઈ

કરુણા આવે છે અહો ! નવી નવી

જગત્ના જીવોનાં ઉત્પન્ન થતી જોવી અનંત અભિલાષા આડે

દુઃખ અને તેથી જોજો સ્વસ્થતા તે કેમ પામે ? પ્રથમ

ઉપજતી કરુણા તો ખાનપાનની પ્રાપ્તિની ધનંજાએ જોજો

આકુળ-વ્યાકુળ રહે છે, જોથી જોજો પોતાના

આત્માનું કાંઈ કરી શકતા નથી, ખાનપાનની પ્રાપ્તિ થઈ,

ત્યા વળી લુગડા-લત્તા, ઘર-બાર, અને ઘરેણા-ગાઠા મેળવવા

થિત વ્યગ્ર થાય છે, આ આડે પણ આત્માર્થ કયાંથી સૂઝે ?

ત્યાં એ છુગડાં-લત્તાં આદિની ભાગ્યચોરે પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યાં પરણવાની, અને પછી પુત્ર-પ્રાપ્તિની અને કંમે કંમે ઈન્દ્રિયોના ઇન્દ્રિય લોગ મેળવવાની અભિલાષા ઉપજે છે. અહો! આમ નવી ઉગતી અભિલાષા આડે જગવાસી જીવો સ્વસ્થતા, આત્મશાંતિ તે ક્યાંથી પામે ? એ વિચારતાં કરુણા આવે છે. ૧

॥ ચિચરિણી વૃત્તં ॥

ઉપાયનાં લક્ષ્યૈઃ કથમપિ મમામાદ્ય વિમવં ।

મવામ્યાસાત્તત્ર ધ્રુવમિતિ નિવચ્નાતિ હૃદયં ॥

અથાકસ્માદસ્મિન્નિકિરતિ રજઃ ક્રૂરહૃદયો ।

રિપુર્વા રોગો વા મયમુત જરા મૃત્યુરથવા ॥ ૨ ॥

અર્થ:—અહો ચેતન! લાજો ઉપાયોવડે કરી મહા-મુશ્કેલીએ તું વિલવ પામ્યો; તે વૈલવ જાણે હં મેઝ માટે કાયમ રહેવાનો છે એગ જાણી જવોજવના અગ્યાસને લઈ તારૂં ચિત્ત તું તેમાં ચોંટાડે છે; અર્થાત્ એ લક્ષ્મી સ્થિર છે એમ જાણી તું તેમાં લવ પામે છે, પણ અરે! તને ખબર નથી. એના ઉપર કોઈ ક્રૂર હૃદયવાળો શત્રુ અથવા રોગ અથવા ભય અથવા વૃદ્ધાવસ્થા અથવા મૃત્યુ અકસ્માત પૂજા નાંખે છે. અર્થાત્ તું એમાં મોહ શું પામે છે ? કોઈ શત્રુ પેદા થયે

જીવ, ભૂલો

ભમ નહિં !

અને એ લક્ષ્મીને ઝોચિંતી કરી જશે;

અથવા તને જ કોઈ રોગ થયે, અને

તું એના ઉપલોગ નહિં લઈ રહે;

અથવા રાત્ર્યાદિકન્ય ભયથી એજ લક્ષ્મી

તને દુઃખતું કારણ થયે; અથવા જરાવસ્થાને લઈ તું એ

લોગવી નહિં થકે અથવા બીજા યુવાનો પડાવી લેશે અથવા
અકસ્માત છેવટ મૃત્યુ આવ્યે એ લક્ષ્મી તારે છાંડવી પડશે,
તો હે ચેતન ! તું એને કાયમ રહેવાની ગણી તેમા લય
પામે છે, એ જોઈ તારી કરુણા આવે છે. ૨.

“ હે ! જીવ કયા ઇચ્છત હવે, હૈ ઇચ્છા કુઃખ મૂલ,

“ જળ ઇચ્છાકા નાશ તળ, મટે અનાદિ બૂલ ”

—શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.

॥ સ્તગ્ધરા વૃત્ત ॥

સ્પર્ધંતે કેઽપિ કેચિદ્ દયતિ હૃદિ મિથો મત્સરં ક્રોધદગ્ધા ।

યુધ્ધંતે કેપ્યરુદ્ધા ધનયુવતિપશુસેત્રપદ્રાદિદેતોઃ ॥

કેચિલ્લોભાલ્લમંતે વિપદમનુપદં દૂરદેશાનટંતઃ ।

કિં કુર્મઃ કિં વદામો મૃશમરતિશ્ચતૈર્વ્યાકુલં વિશ્વમેતત્ ? ॥૩॥

અર્થ.—અહો ! અમને કરુણા આવે છે. અમે શું

કરિયે ? અમે શું બોલિયે ? આ જગત

અહો ! અરસપ સેંકડો ગમે કુ જોએ કરી અત્યંત વ્યાકુળ

રસ કલેશ. છે. કોઈ કોઈ જીવો અરસપરસ સ્પર્ધા

કરી રહ્યા છે, કોઈ ક્રોધથી જળીને દુઃખને

વિશે અરસપરસ મત્સર-ઈર્ષ્યા ધારણ કરી રહ્યા છે; કોઈ સ્વ-

ચંદ્રે ધન-શ્રી-પશુ-ક્ષેત્ર-ગામ આદિનાં કારણે લડી રહ્યા છે,

અને કેટલાક લોભને લઈ દૂર દેશાંતરમા ભટકતા સતા પદે

પદે વિપત્તિઓ પામે છે. અહો ! આવી રીતે આખું જગત

અનેક કુઃખોએ કરી અત્યંત વ્યાકુળ છે ત્યાં અમે શું કરિયે ?

અમે શું બોલિયે ? અમને દયા આવે છે; કરુણા આવે છે; અનુકંપા સ્ફુરે છે. ૩

॥ उपजाति वृत्तं ॥

स्वयं रुनंतः स्वक्रेण गर्तान् ।

मध्ये स्वयं तत्र यथा पतन्ति ॥

तथा ततो निष्क्रमणं तु दूरे-

उद्योषः प्रपाताद्विरમन्ति नैव ॥ ૪ ॥

અર્થ:—અહો ! પ્રાણીઓ પોતે પોતાના હાથે ખાડા બોલી તેમાં એવી રીતે પડે છે કે તેમાંથી બેસવાની કાળ બહાર નીકળવું તો દૂર રહ્યું, પણ નીચે ને ભાંગે છે ! નીચે સરતાજ જાય છે, બિચારાના અધોપા-તનો અતજ નથી આવતો,—એવી ખરાબ રીતે, તૃષ્ણા અંગે, કષાય અંગે, અજ્ઞાનને લઈ એઓ ખાડા બોલે છે અને તેમાં પોતે પડે છે અહો ! આ જાણી-હેખી કરુણા આવે છે. ૪

પોતે બોલેલા ખાડાનું દશાત આપે છે.

प्रकल्पयन्नास्ति कृतादिवाद- ।

मिदं प्रमादं परिशीलयन्तः ॥

मग्ना निगोदादिषु दोषदग्धा ।

दुरंतदुःखानि हहा सहन्ते ॥ ૫ ॥

અર્થ:—અહો ! જીવ જેવું કંઈ નહિ, અથવા જીવ

જન્મે છે અને મરે છે, એમ જીવતા
 નાસ્તિકમતિ અસ્તિત્વમા નહિ માનનારા, પાપ-પુણ્ય છે
 કરુણા નહિ એમ નાસ્તિકાદિ વાદની પ્રકટપના
 કરી, પ્રમાદ સેવી, દોષે કરી હગ્ધ થઈ,
 નરક-નિગોદાદિ અધોગતિમા જૂડી જીવે,—જેનો અત મહા-
 મુશ્કેલીએ આવે એવા હુન્નો સહન કરી રહ્યા છે,—એ દેખી
 ખરેખર કરુણા આવે છે જીવ પોતે જ પોતાની મેળે ખાડો
 ખોદે છે અર્થાત્ સ્વચ્છંદે કટપના કરે છે કે જીવ કે પુણ્ય-
 પાપ જેવું કંઈ નથી ખાઓ, પીઓ, વિષયાદિ સેવો—એમ
 નાસ્તિક જાળ પાથરે છે, અને પાપ-પુણ્યની શ્રદ્ધા નહિ
 હોવાથી વિષયકષાયમા ચચેચ્છ વર્તી પરિણામે નર્કનિગોદમા
 પડે છે ત્યાં પશુ હરત હુખ લોગવતા સતા વધારેને વધારે
 ઊંડા હુખના સ્થાનમા ઉતરતા જાય છે, કેમકે જીવને પોતાના
 હોવાયણાતું, પાપ-પુણ્યનું જ્ઞાન થાય છે, તેની શ્રદ્ધા થાય છે
 ત્યારે એ પ્રમાદથી વિરામ પામે છે, અને પ્રમાદ છાડે તો ક્રમે
 ક્રમે સારી ગતિ પામી શાશ્વત સુખ પામે છે, પણ બિચારા
 નાસ્તિકોને એ ગમ ન હોવાથી પોતે પાથરેલી જાળમા પોતેજ
 એવા લેવાતા જાય છે કે તેમાથી છુટવું મહામુશ્કેલ થાય છે,
 આ દેખી દયા આવે છે ૫

શ્રુણ્વતિ યે નૈવ હિતોપદેશં ।

ન ધર્મલેશ મનસા સ્પૃશતિ ॥

રુનં કથંકારમયાપનેયા- ।

સ્તેપામુપાયસ્ત્વયમેક એવ ॥ ૬ ॥

અર્થ:—અહો ! જે પ્રાણીઓ હિતોપદેશ સાંભળતા નથી, જેને ધર્મના લેશનો પણ મનથી સ્પર્શ થતો નથી, તેનાં રોગો, દુઃખો કેવા પ્રકારે દૂર થઈ શકે ? તે દુઃખ દૂર કરવાનો ઉપાય તો આ એકજ છે. ૬

એ ઉપાય ખતાવે છે:—

॥ અનુષ્ટુપ્ વૃત્તં ॥

પરદુઃખપ્રતીકાગ્મંત્રં ધ્યાયંતિ ये हृदि ॥

લભંતે निर्विकारं ते सुखमायति सुंदरं ॥ ૭ ॥

અર્થ:—જે પ્રાણીઓ પારકાના દુઃખના ઉપાય હૃદયને વિષે ધ્યાવે છે તે પ્રાણી પરિણામે સુંદર “સર્વ જીવનું એવા નિર્વિકાર સુખને પામે છે, અર્થાત્ ધરજો સુખ” જીવ જીનું તો કદાચ ન કરી શકે તો કાંઈ નહિ, પણ પાગકાં દુઃખ કેમ ટળે ? એટલો માત્ર વિચાર સદા હૃદયને વિષે કરે તો તે પરિણામે સુખી થાય છે; માટે નાસ્તિક આદિને કરુણા ભાવથી કહે છે કે ભલે તમે જીન્ને હિતોપદેશ ન સાંભળો, ભલે તમે જીનું ધર્મકૃત્ય ન કરો, પણ તમે આટલું તો કરો, કે પારકાનાં દુઃખ કેમ ટળે એનો એથી તમારું અહોનિશ વિચાર તમારે કરવો. અહો ! હિત થશે. તમારી અમને કરુણા આવે છે. તમે પારકાનાં દુઃખો દૂર કરવાના ઉપાયો ચિંતવશો તો તમારાં દુઃખ દૂર થશે ૭

હવે કાન્ધ્ય ભાવનાનું અપદ્ધાનિયુ કહે છે —

॥ રામકુલી રાગ-હમારો અંર દેહુ મુરારી. એ દેશી ॥

સુજના મજત મુદા મગંતં ॥ ધ્રુમપદં ॥

શરણાગતજનમિહ નિષ્કારણ-

કર્ત્ત્યાવંતમવંતં રે ॥ સુ૦ ॥ ૧ ॥

અર્થ — હે મુજ જનો ! તમે ભગવતને પરમ પ્રેમે
હર્ષે બળે, તમે ભગવતને પરમ ભાવે બળે બાંહે ! એ
ભગવાન આ જગતમાં પોતાને શરણે આવેલા જનોની

નિષ્કારણ કરણાએ રક્ષા કરે છે.

નિષ્કારણ-કરણા માટે હે સજ્જનો ! એવા નિષ્કા
વાળા ભગવાનને રણ કરણાણુ પ્રભુને પરમ પ્રમેદ

બળે. ભાવે બળે ! બળે ! ! ૧

સુખમુપધાય મનઃ સ્થિરતાયા,

પિન્નત જિનાગમસાર ।

કાપથવટનાનિકૃતવિચારં,

ત્યજત કૃતાત્મસારં રે ॥ સુ૦ ૨ ॥

અર્થ — મનને એક સુખ સ્થિરતામાં આણીને જિના-
ગમસારનું પાન કરો, અને જે કૃત્યોમાં
મન સ્થિર કરો કૃત્સિત વટનાએ કરી આપણા વિચારમાં
વિકાર આવે છે તેને અસાર ગણી, તેને
અત આણી તેને ત્યજ દો આમ હે મુજનો ! તમે મનને

સ્થિર કરો, અસાર વિચાર છાંડી દો. એ બાબતની કરુણા ઉપજે છે. ૨.

પરિહરણીયો ગુરુરવિવેકી,

અમયતિ યો મતિમંદં ॥

સુગુરુવચઃ સકૃદપિ પરિપીતં,

પ્રથયતિ પરમાનંદં રે ॥ સુ૦ ૩ ॥

અર્થ:—મ હમતિવાળાને જે લાભાવે છે એવા અવિવેકી ગુરુનો ત્યાગ કરવો. સદ્ગુરુનું વચન કુગુરુ તળે, એક વખત જ પીવામા આવે, અર્થાત્ સુગુરુ બાળે. સદ્ગુરુના વચનામૃતનું એકજ વાર પાન કરવામાં આવે, તેા તે પરમાનંદને વિસ્તારે છે; માટે હે મુજનો ! તમે પ્રમોહલાવે ભગવતને બાળે. અવિવેકી ગુરુના ત્યાગ કરો. તમારા પ્રતિ કરુણા આવે છે, એથી આ કહીએ છીએ. ૩.

કુમતતમોમરમીલિતનયનં,

કિમુ પૃચ્છત પન્થાનં ? ।

દધિવુધ્ધ્યા નર જલમંથન્યાં,

કિમુ નિદઘત મંથાનં રે ? ॥ સુ૦ ॥ ૪ ॥

અર્થ:—અહો, સજ્જનો ! કુમતરૂપ ગાઢ અંધ-કારથી જેના લોચન મૂર્ચિયાઈ ગયાં છે—દષ્ટ્યધને માર્ગ બીકાઈ ગયા છે, એવા અસદ્ગુરુને તે કાં પૂછે ? તમે શાને માટે માર્ગ પછો છો ? જે

અર્થ—હે સજ્જનો વિનયવટે ઉચ્ચારેલું આ એક
 વચન શ્રવણ કરો, ચોક્કસ માનો કે પરિ-
 “પ્રભુ બળે, જામે એથી હિત થશે અર્થાત એ વચન પરિ
 નીતિ સજે, જામે હિતકર થશે. અહો ! તમે શાંત
 પરઠો પરોપકાર.” સુધારસનું પાન કરો એથી સેકડો
 સુકૃત અને સુખ પ્રાપ્ત થશે. હે
 સજ્જનો ! તમે જાગવ તને પરમ હર્ષોદ્લાસથી સેવો !
 તમારા પ્રતિ કરુણા સ્મૃતિ આ કહીએ છીએ તે લક્ષમા
 થયો, એથી હિત થશે ૮

॥ इति श्री शांतसुधारसगेयकाव्ये कारुण्यभाषनाविभाजनो नाम
 पंचदशः प्रकाशः ॥

ઇતિ શ્રી શાંતસુધારસ નામના હાળખદ્ધ કાવ્યમાં
 કરુણ્ય ભાવના નામનો પદરમો પ્રકાશ સમાપ્ત.

ૐ

સોળમી માધ્યસ્થ ભાવના.

॥ શાલિની વૃત્ત ॥

શ્રાંતા યસ્મિન્ વિશ્રમં સંધયંતે ।

રુઘ્નાઃ પ્રીતિં યત્સમાતાદ્ય સઘઃ ॥

જન્ય રાગદ્વેષવિદ્વેષિરોધા-

દૌંદાસીન્યં સર્વદા તત્ પ્રિયં નઃ ॥ ૧ ॥

અર્થઃ—અહો ! તે ઉદાસીનતા અમને સદા પ્રિય છે.

ચાકેલા જીવોને, ભવજનમણાથી ચાકેલા

ઉદાસીનતા- જીવોને એ વિશ્રામનું સ્થાન છે. રોગી જીવો

આશ્રમ જોનો આશ્રય કરતાં રોગ ભૂલી જઈ હર્ષ

પામે છે, કેમકે એ ઉદાસીનતા રાગ-

દ્રેષરૂપી શત્રુનો રોધ કરવાથી પ્રાપ્ત થાય છે. આવો

૧૮મ્થ ભાવ, આવી માધ્યસ્થ વૃત્તિ તે અમને સદા પ્રિય છે

સંસાર-ઠાંતારમાં ભટકતા જીવો ચાકે ત્યારે વિચારે કે-અહો !

રાગ-દ્રેષથી આમ ભટકવું મુશ્કેલ માટે હવે તો સમતાભાવે

માર્ગ પોતે જ ન દેખતો હોય તે પીળને
ક્યાંથી બતાવશે ? હે સત્જનો ! દહીં મળશે એવી બુદ્ધિથી
તમે ખાણીથી ભરેલી કોણીમાં મંથ-રૂપેથી ચાને ફેરવો છો ?
પાણી વહોવવાથી કાંઈ દહીં નહિં મળે, તેમ અસંશુરને
પૂછવાથી માર્ગ નહીં મળે. ૪.

અનિરુદ્ધં મન ઇવ જનાનાં,

જનયતિ વિવિધાતંકં ॥

સપદિ સુખાનિ તદેવ વિધત્તે,

આત્મારામમશંકં રે ॥ સુ૦ ૫ ॥

અર્થ:— આણુસનું મન જો કાણુમાં ન રહ્યું તો
તો તેજ વિવિધ પ્રકારનાં દુઃખ
મન કાણુમાં ઉપજાવે છે, અને તેજ ફરી જો
આણુ. કાણુમાં આવ્યું તો નિઃસંશય
આત્મારામને સુખ ઉપજાવે છે. માટે
હે સત્જનો ! ભગવંતને પરમ પ્રમોદલાભે લલો,
અને મનને કાણુમાં લાવી આત્માને સુખ આપો.
તમારી કરુણા આવે છે. ૫.

પરિહરતાશ્રવવિકયાર્ગીરવં,

મદનમનાદિવ્યસ્યં ॥

ત્રિપતાં સાંવરસાત્તપદીનં,

ધ્રુવમિદમેવ રહસ્યં રે ॥ સુ૦ ૬ ॥

અર્થ:—હે સુજનો ! તમે મહાત્મ આશ્રવ અને વિકયા

તથા અનાદિ કાળનો તમારો મિત્ર જે મહન તેને છોડી દો અને
સંવર સાથે હંમેશ માટે લગ્ન કરો. આજ
સંવરને પરણો. એક ગુપ્ત તત્ત્વ છે. હે સજ્જનો !
તમારા ઉપર કરુણા સ્ફુરતાં આ કહીએ
છીએ કે તમે મોટી વ્યકથાઓ છાંડી દો, કામવાસ-
નાથી દૂર રહો, આશ્રય રોધો, અને સવર આદરો. ૬

મહત્ત્વં હિ કિં ભવકાંતારે,

ગદનિકુરંચમપારં ॥

અનુમરતા હિતજગદુપકારં,

જિનપતિમગદંકારં રે ॥ સુ૦ ૭ ॥

અર્થ:—અહો ! આ લવાટવીમા રાગદ્વેષરૂપી અપાર
રોગના સમૂહને તમે કેમ સહન કરો છો ? અરે ! તમારે એ
રોગથી છટકું નથી ? છટકું હોય તો જગતને ઉપકારી
શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનરૂપ વૈદ્ય સેવો, અર્થાત્ તમારા રાગ-
દ્વેષ, મત્સરાદિ રોગો ટાળવા શ્રી જિનવર
રાગ-દ્વેષ રોગ. દેવ વૈદ્ય સમાન છે, તેને તમે સેવો,
જિનેશ્વર વૈદ્ય હે સજ્જનો ! કરુણા આવવાથી આ
કહીએ છીએ. ૭

મૃણુંતકં ત્રિનયોદિતરચનં,

નિયતાયતિહિતરચનં ॥

રચયત્ત મુકુતસુસશતમંદ્યાનં,

શાંતસુધારસપાનં રે ॥ સુ૦ ૮ ॥

અર્થ:—હે સજ્જનો વિનયવડે ઉચ્ચારેલું આ જોઈ
 વચન શ્રવણ કરો; ચોક્કસ માનો કે પરિ-
 “પ્રભુ બળે, જ્ઞામે જોથી હિત થશે અર્થાત્ જો વચન પરિ-
 નીતિ સળે, જ્ઞામે હિતકર થશે. આહો ! તમે શાંત-
 પરકો પરોપકાર.” સુધારસનું પાન કરો. જોથી સેંકડો
 સુકૃત અને સુખ પ્રાપ્ત થશે. હે
 સજ્જનો ! તમે ભગવંતને પરમ હર્ષોદિલાસથી સેવો !
 તમારા પ્રતિ કરુણા સ્પુરતાં આ કહીએ છીએ તે લક્ષમાં
 ર્યો, જોથી હિત થશે. ૮.

॥ इति श्री शांतसुधारसगेयकाव्ये कारुण्यभावनाविभावनो नाम
 पंचदशः प्रकाशः ॥

‘ઇતિ શ્રી શાંતસુધારસ નામના હાળખદ્ધ કાવ્યમાં
 કરુણ્ય ભાવના નામનો પંદરમો પ્રકાશ સમાપ્ત.

ॐ

સોળમી માધ્યસ્થ ભાવના.

॥ શાલિની વૃત્ત ॥

આંતા યસ્મિન્ વિશ્રમં સંશ્રયંતે ।

રુઘ્નાઃ પ્રીતિં યત્સમાસાઘ સઘઃ ॥

લમ્યં રાગદ્વેષવિદ્વેષિરોધા—

દૌદાસીન્યં સર્વદા તત્ પ્રિયં નઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ:—અહો ! તે ઉદાસીનતા અમને સદા પ્રિય છે.

થાકેલા જીવોને, ભવજનમણ્ડાથી થાકેલા

ઉદાસીનતા— જીવોનેએ વિશ્રામનું સ્થાન છે. રોગી જીવો

આશ્રમ એનો આશ્રય કરતાં રોગ ભૂલી જઈ હર્ષ

પામે છે, કેમકે એ ઉદાસીનતા રાગ—

દ્વેષરૂપી શત્રુનો રોધ કરવાથી પ્રાપ્ત થાય છે. આવો

તટસ્થ ભાવ, આવી માધ્યસ્થ વૃત્તિ તે અમને સદા પ્રિય છે

સંસાર-ઠાંતારમા ભટકતા જીવો થાકે ત્યારે વિચારે કે—અહો !

રાગ-દ્વેષથી આમ ભજવું પડ્યું માટે હવે તો સમતાભાવે

રહેવું એમ કરના સુખી થાય છે રોગી જીવ પણ ધારે છે કે સમતાએ રોગ વેદવો મારો છે કેમકે કરેલાં કર્મ ગમે તે પ્રકારે આત્મ-રોદ્રધ્યાનવડે કે સમતાએ લોગવ્યે છુટકો છે, માટે વિષમભાવે લોગવી ફરી કર્મ ન બાધતાં, એને સમતાએ વેદી લેવાં, એમ મધ્યસ્થમાવને આદરતા રોગી જીવો વિચારે છે. ૧

लोके लोका भिन्नभिन्नस्वरूपाः ।

भिन्नैर्भिन्नः कर्मभिर्मर्मभिर्द्भिः ॥

रम्यारम्यैश्चेष्टितः कस्य कस्य ।

तद्विद्वद्भिस्तुप्यते रुप्यते ज्ञ ॥ ૨ ॥

અર્થ — અહો ! આ જગતમા લોકો ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપવાળા છે, જુદી જુદી પ્રકૃતિવાળા છે, જુદા જુદા વિચિત્ર કર્મોવાળા છે, તેઓની ચેષ્ટાઓ પણ ભિન્ન ભિન્ન છે કેાઈની ચેષ્ટાઓ રમ્ય છે, તો કેાઈની અરમ્ય, એક ઉપજાવે એવી છે આમ મર્મને લેદી નાખે, અત કરણ ચીરી નાખે એવી ભિન્ન ભિન્ન હુશે ! કેના ઉપર ચેષ્ટાઓ અને પ્રકૃતિઓ વર્તે છે, તેમા રોષ ? કેના ઉપર બાલ-હાયાપુરુષોએ કેના ઉપર રોષ તોષ ? દરવો કે કેના ઉપર તોષ ધરવો ? અર્થાત વિદ્વાન પુરુષોએ આમા મધ્યસ્થ રહેવું ૨

मिथ्या यत्नं वीरतीर्थचरेण ।

रोद्रु शेके न स्वशिष्यो जमालि ॥

જોવું એના નિનિડ મોહનો ક્ષય થશે અથવા એ પ્રકૃતિ ઉપશમશે, ત્યારે વળી કોઈ સત્પુરુષનું નિમિત્ત મળશે તો ઠેકાણે પડશે તીર્થ કરદેવ પણ આવા પ્રસંગોએ વિતિક્ષા કરી મધ્યસ્થવૃત્તિ ધારી રહ્યા છે તો અન્ય જીવોએ તો એ મધ્યસ્થતા જ વિચારવી ઘટે છે જમાલી જેવો પોતાનો શિષ્ય અને શ્રી મહાવીર દેવ જેવા પરમ સદ્ગુણ, આમ છતાં માઠી ભુદ્ધિના ઉદયે જ્યારે જમાલીએ વિપરીત પ્રત્નપણા કરવા માઠી ત્યારે શ્રી વીર લગવાને તેને બળાત્કારે ન અટકાવ્યો, કેમકે તેઓએ કોઈ એવી જ ગાઢ પ્રકૃતિનો ઉદય જોયો કે મધ્યસ્થતા રાખવી યોગ્ય ગણી આમ વિચારી મુશ્કેલી જીવોએ રોષ-તોષ ન આણતા કર્મની પ્રકૃતિ વિચારી મધ્યસ્થ રહેવું ૪

“ જગત્ જીવ હૈ કર્માધીના

“ અચરિત્ કહ્યુઅ ન લીના,

“ આપ સ્વભાવમા રે અવધુ

“ સદા મગનમે રહેણા ”

—પ્રકીર્ણ

“ સત્ત્વે જીવ કમ્મવસા ”

—આર્પવચન.

તસ્માદૌદાસીન્યપીયુપમારં ।

વારં વારં હંત સંતો લિહંતુ ॥

આનદાનામુત્તરગત્તરંગે—

જીવદ્ધિર્યદ્ મુજ્યતે મુક્તિર્મોરય ॥ ૫ ॥

અર્થ:—માટે હે સંતપુરુષો ! તમે આ ઉદાસીનતારૂપ
અમૃતનો વારંવાર-ફરી ફરી આસ્વાદ કરો, આ મધ્યસ્થતારૂપ
પીયૂષનું પાન પુનઃ પુનઃ કરો; અને એમ
ઔદાસીન્ય અમૃત. કરી આનંદ જેમાં વહે છે એવાં મોઝાં એ
કરી જીવન-મુક્તિ મુખ પામો. ૫

હવે ઉપેક્ષા ભાવનાનું અષ્ટઠાળિયુ કહે છે

પ્રમાતી ગગ- આદર જીવ જમા ગુણ આદર-૯ દેશી

અનુમત વિનય સદા સુપ્રમનુભવ,

ઔદાસીન્યમુદારં રે ॥

કુદ્ગલસમાગમમાગમસારં,

કામિતફલમંદારં રે ॥ અ૦ ૧ ॥

અર્થ:—હે વિનય ! તું સદાકાળ મુખનો અનુભવ કર. હે

વિનય ! તુ ઉદારએવી ઉદાસીનતા સેવ, ઉદા

“ ઉદાસીન્ય સીનતા સેવ, જે તારે મુખનો અનુભવ દેવો

એક મુખઠી હોય તો ઉદાસીનતા સેવ એ ઉદાસીનતા

મહેલી હે ” કવી છે ? તો કે સત્પુરુષોના સમા-

ગમનુ ફળ એ ઉદાસીનતા છે. આગ-

મનો, સત્શાસ્ત્રનો સાર એ ઉદાસીનતા છે. ઇચ્છિત ફળ

આપવામાં કલ્પવૃક્ષ મમાન એ ઉદાસીનતા છે; એવી એ

ઉદાસીનતા ઉચ્ચ-ઉદાર છે, માટે તેનું તું સેવન કર. સત્સમા-

ગમનું ફળ મધ્યસ્થ ભાવનું આવવું, તેમજ સત્શાસ્ત્રનું ફળ

પણ મધ્યસ્થ ભાવનું આવવું એ છે હવે જ્યારે સત્સમાગમ અને

સત્યાચનો મહિમા આટલો બધો ગવાય છે, તો તેના કૃણ તે
 કેવા અદ્ભુત હોવા જોઈએ ? તો તેનું કૃણ જે
 અતસમાગમનું ઉદાસીનતા એ એવી અદ્ભુત છે મનોવા
 કૃણ વિષ્ણુ પૂરણ કરનાર કદપવૃક્ષ સમાન એને
 ઉદાસીનતા. સ્થાનીએ કહે છે, એ સત્ય જ છે, કેમકે
 રાગ-દ્રેષના પરિહાર વિના ઔદાસીન્ય
 આવે નહીં. અને રાગ-દ્રેષનો ક્ષય એ મોક્ષ મનોવાચ્છિત વસ્તુ
 મોક્ષ જેવી કદ બીજી મ્હોટી ઘટે ? તો એ મનોવાચ્છિત
 પૂરવા ઔદાસીન્ય એજ સેવવી યોગ્ય છે ૧

परिहर परिचितापरिवारं,

चित्तय निजमविकारं रे ॥

वपति कोऽपि चिनोति करीरं,

चिनुतेऽन्यः सहकारं रे अनु० २ ॥

અથ—હે ચેતન ! પર એવી જે પુણ્યલાહિની
 અનેક વિતાઓ તું રાખે છે તે ત્યજી દે અને તું ચેતે જે
 અવિકા વસ્તુ જે તેનું ચિતવન કર, અથવા તારૂં પોતાનું
 નિર્વિકારપણે ચિતવન કર તારાથી અન્ય, તારાથી પર
 એવા શરીર, કુટુંબ, પરિચલ
 પરાયતા છાંકે. આદિ બાહ્ય પૌર્ણગનિક પદાર્થોની
 ચિતા છોડી દે. તારા ચેતાના
 સ્વરૂપનો વિચાર કર કે—

“ એના વિચાર વિવેકપૂર્વક શાંતભાવે જો કર્યા,
 “ તો સર્વ આત્મિકજ્ઞાનનાં સિદ્ધાંત તરવ અનુભવ્યાં ”

—શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

માટે રે ચેતન ! તું તારૂં સ્વરૂપ વિચાર. વળી તું
 કુટુંબાદિ જે તારાથી પર, તેની ચિંતા નકામી કરે છે; કેમકે—

“ કીડી સચે એતર ખાય, પાપીનું ધન એજે જાય. ”

—મકીણું

વળી—

“ કવણે વાડી વાવિયા
 કવણે શુશ્યા કુલ,
 કવણે જિનવર ચડાવિયા ”

—મકીણું

અર્થાત—તું જોમ ચિંતવે છે જે આ બધાનો આધાર
 મારા ઉપર છે તો તે તારી ચિંતા મિથ્યા છે આંખો કોઈ
 રોષે છે, બીજો કલ્મશ કરે છે અને ફળ કોઈ
 ત્રીજો જ ખાય છે. આમ ધારી તું મધ્યસ્થ વૃત્તિ રાખ, તારૂં
 સ્વરૂપ વિચાર.

॥ યોડપિ ન સહતે હિતમુપદેશં,

તદુપરિ મા કુરુ કોપં રે ॥

નિષ્ફલયા કિં પરજનતપ્ત્યા ।

કુરુપે નિજસુસલોપં રે ॥ અનુ૦ ૩ ॥

અર્થ—જો કોઈ હિતકારી ઉપદેશ સાંભળે નહિ તો તેના ઉપર ક્રોધ કરીશ નહિ; કેમકે બીજા ઉપર નકામું શું તપવું ?

અર્થ લાભ કાંઈ નથી થતો, ફક્ત પોતાના ક્રોધનું ફળ સુખનો લોપ થાય છે, માટે રે વિનય ! સ્વસુખનો લોપ. જો તારે સુખનો અનુભવ હોય તો મધ્યસ્થ વૃત્તિ ધારણ કર. ૩

સૂત્રમપાસ્ય જડા માયંતે,

કેચન મતમુત્સવં રે ॥

કિં કુર્મસ્તે પરિહતપયસો,

યદિ પીયંતે મૃત્રં રે ॥ અનુ૦ ૪ ॥

અર્થ.—અહો ! કેટલાક જડ લોકો સૂત્રને કોરે મૂઠી ઉત્સૂત્ર ભાષે છે. એવા દુષ્ટબુદ્ધિવાળાનું દુષ્ટબુદ્ધિ દૂધ અમે શું કરિયે ? અહો ! એની ઉપેક્ષા મૂઠી મૂત્ર પીએ છે. કરવી ચોગ્ય છે દૂધ છાંડી કોઈ મૂત્ર શું કરશું ? પીએ તો આપણે શું કરવું ? માટે રે વિનય ! જો તારે સુખનો અનુભવ કરવો હોય તો ઉદાર એવી ઉદાસીનતા સેવ. ૪

પश्यति किं न मनःपरिणामं ?

निज निज गत्यनुसारं રે ॥

येन जनेन यथा भवितव्यं,

तद् भवता दुर्वारं રે ॥ અનુ૦ ૫ ॥

અર્થ.—અરે ! તું જોતો નથી કે લોકોની જેવી ગતિ

થવાની' હોય તેવી મતિ ઉપજે છે. “યા
ગતિ તેવી મતિ ગતિઃ સા મતિઃ” અથવા “વિનાશકાળે
વિપરીત શુદ્ધિ.” સારી ગતિ મળવાની
હોય તો મનના સારાં પરિણામ રહે છે, માઠી મળવાની હોય
તો માઠા રહે છે. જે પ્રાણીની જેવી સવિતવ્યતા છે તે
પ્રાણીના તેવા મન.પરિણામ વર્તે છે, તો તે તારાથી વારવા,
ટાળવા, બદલાવવા દુષ્કર છે. અર્થાત્ જો હું ખે પશુ વારી
શકાય અમ નથી; માટે રે વિનય ! જો તું સુખનો અનુભવ
છેછતો હોય તો મધ્યસ્થભાવ આદર પ.

રમ્ય હૃદા હૃદયંગમસમતાં,

સંરુણુ માયાજાલં રે ॥

પૃથા વહસિ પુદ્ગલપરવશતા—

માયુઃ પરિમિતકાલં રે ॥ અનુ૦ ૬ ॥

અર્થ—માટે રે ચેતન ! હૃદયને આનંદ આપનારી એવી

જે સમતા તે હૃદયમા ધારણ કરી આનંદ

પ્રપંચમાં પુણેા પામ, માયાજાળ સંકેલી મૂક તું પુદ્ગલ-

મૂક.

પરવશતા નકાસું જેણે છે; કેમકે એ

માયા અને એ જંજળ અને એ પ્રપંચ

એ બધું પડસું રહેશે, ધારણા ધરી રહેશે, કેમકે તારૂ આયુ-

ષ્ય તે તો અમુક પરિમિત કાળનું છે અર્થાત્ એની

સ્થિતિની તો હદ છે, એટલે એ વેલા મોડું પડશે,

અને આ તારી પ્રપચજાળ તો અસીમ છે તે ધરી

રહેશે; માટે એને સંકેલી મૂક અને મધ્યસ્થતા આદર.

હે સંતજનો ! મતમતાંતરની જાળમાં તમે ન ગુ થાઓ,
 એ જાળ ઉકેલવા ન મથો, એ જાળ ઉકેલાવી ધરી રહેશે
 અથવા વધારે જાળું ગુન્થવાઈ જશે. જ્યાં તમારું આયુ
 ક્ષય થયે વર્તમાન દેહે તમે હતા ન હતા થઈ જશે, માટે
 હૃદયબુદ્ધિવંતો પ્રતિ અથવા મતમતાંતરની જાળો પ્રતિ મધ્યસ્થ
 રહી તમે તમારું વિચારવામાં સાવધ રહો ૬

અનુપમતીર્થમિદં સ્મર ચેતન—

મંતસ્થિતમભિરામં રે ।

ચિરં જીવ વિશદપરિણામં,

લભસે સુસમવિરામં રે ॥ અનુ૦ ૭ ॥

અર્થ—હે વિનય ! આ અતરમાં રહેલું આનંદનું
 કારણ એવું આ ચેતન અનુપમ તીર્થ
 અનુપમ તીર્થ છે, એના જેવું બીજું કોઈ તીર્થ નથી,
 આ ચેતન. તેનું તું અમરણ કર લાખો કાળ વિશુદ્ધ પરિ
 શ્રામે રહે અને તું શાશ્વત સુખને પામીશ ૭

પરબ્રહ્મપરિણામનિદાનં,

સ્ફુટકેવલચિજ્ઞાનં રે ।

નિરચય વિનયવિવેચિતજ્ઞાનં,

શાંતસુધારસપાનં રે ॥ અનુ૦ ૮ ॥

અર્થ—હે વિનય ! તું શાંતસુધારસનું પાન કર એ
 શાંતસુધારસનું પાન કરવાથી પરબ્રહ્મતા અર્થાત્ પર-
 માત્મપણું પ્રાપ્ત થાય છે, એથી

શાંતસુધારસનું કેવળજ્ઞાન પ્રગટે છે; માટે જેમાં
પાન અને સાર-અસારનો, કૃત્ય-અકૃત્યનો વિવે-
બ્રહ્મપદ પ્રાપ્તિ. ક કરેલ છે એવું શાંતસુધારસનું પાન
કર. એ અમૃતપાન કરી અમર થા.૮

॥ इति श्री शान्तसुधारसगेयकाव्ये माध्यस्थभावना
विभावनो नाम षोडशः प्रकाशः ॥

ઈતિ શ્રી શાંતસુધારસ નામના ઢાળળજ્ઞ કાવ્યમાં
માધ્યસ્થભાવના નામનો સોળમો પ્રકાશ.

અંથપ્રશસ્તિ.

આ અથનો મહિમા બતાવે છે.

॥ સ્તવરા ધૃતં ॥

एवं सद्भावनाभिः सुरमितहृदयाः संशयातीतगीतो-
न्नीतस्फीतात्मतत्त्वास्त्वरितमपसरन्मोहनिद्राममत्वा' ॥ .
गत्वा सत्त्वा ममत्वातिशयमनुपमां चक्रिशक्राधिकाना ।
सौख्याना मंक्षु लक्ष्मीं परिचितविनयाः स्फारकीर्तिं श्रयंते ॥१॥

આર્થ — આ સદ્ભાવનાઓથી હૃદય સુવાસિત થાય છે;
સશય દૂર થાય છે, ઉચ્ચ તત્વાવબોધ
ભાવનાઓનો થાય છે, શ્વેત-ઉદ્ભવળ આત્મતત્ત્વ
પ્રભાવ પમાય છે, મોહ-નિદ્રા-મમત્વ એકદમ
ખસી જાય છે, વિનયનો પરિચય થાય
છે, મમત્વાતિશય દૂર થાય છે, અને આમ થતા જીવો ચક્ર
વર્તી અને શકેદ્રના સુખથી પણ અધિક એવી અનુપમ સુવિ
શાલ કીર્તિશ્રવણ લક્ષ્મી પામે છે આવી અદ્ભુત એ સદ્ભાવ
નાઓ છે ૧

દુધ્યાનપ્રેતપીડા પ્રમવતિ ન મનાક્ કાચિદદ્વંદ્વસૌખ્ય—

સ્ફાતિઃ પ્રીણાતિ ચિત્તં પ્રસરતિ પરિતઃ સૌખ્યસૌહિત્યસિંધુઃ ॥

ધીયંતે રાગરોપપ્રભૃતિરિપુમટાઃ સિદ્ધિસામ્રાજ્યલક્ષ્મીઃ ।

સ્પાદ્વશ્યા યન્મહિમ્ના વિનયશુચિધિયો ભાવનાસ્તાઃ શ્રયધ્વં ॥૨॥

અર્થઃ—હે સજ્જનો ! હે ભવ્યજીવો ! તમે આ સફા-
વનાનો આશ્રય કરો, એ ભાવના ભાવો. એનો મહિમા એવો
છે કે દુધ્યાનરૂપ ભૂત-પ્રેતની પીડા લગાર માત્ર થતી
નથી; આર્ત રોદ્ર ધ્યાન દૂર થાય છે; અને કોઈ
અપૂર્વ અર્દ્ધ (અર્થાત્ દુઃખનાં કારણોનો જેમાં લેશ
નથી) સુખનાં કારણોની વૃદ્ધિ થાય છે; ચિત્ત પ્રસન્ન
રહે છે; અને ચોતરફ સુખ અને હિતનાં કારણોની નદી
પ્રસરે છે. વળી રાગદ્વેષરૂપ શત્રુઓ ક્ષય પામે છે;
પરમ સિદ્ધિરૂપ સૃષ્ટિલક્ષ્મી, આખાં વિશ્વના રાજ્ય-
રૂપ લક્ષ્મી વશ થાય છે. આવો જેનો મહિમા છે તે
પવિત્ર સફાવનાઓનો હે વિનયથી જેની શુદ્ધિ પવિત્ર થઈ
છે એવા ભવ્યજીવો ! તમે આશ્રય કરો. ૨

પદ્માવલી.

હવે કર્તા પુરૂષ શ્રી વિનયવિજયજી

ચોતાની પદ્માવલી આપે છે:—

॥ પદ્મશ વૃત્તં ॥

શ્રીહીરવિજયશ્રીશ્વર—

શિષ્યો સોદરાનશૃતાં દ્વૌ ॥

શ્રીસોમવિજયવાચક

વાચકવરકીર્તિવિજયાર્યો ॥ ૩ ॥

અર્થ:—શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરના શિષ્ય બે વાઈ હતા
એક વાચકોને વિષે ઉત્તમ એવા વાચક શ્રી સોમવિજયજી
અને બીજા શ્રી કીર્તિવિજયજી ૩

॥ ગીતિ ષુત્ત ॥

તત્ર શ્રીકીર્તિવિજયવાચકશિષ્યોપાધ્યાયવિનયવિજયેન ॥

શાંતસુધારસનામા સંદષ્ટો માનનાપ્રનોધોઽયં ॥ ૪ ॥

અર્થ:—તેમા ઉપાધ્યાય શ્રી કીર્તિવિજયજીના શિષ્ય
ઉપાધ્યાય શ્રી વિનયવિજયજીએ આ શાંતસુધારસ નામનો
પ્રબોધ રચ્યો ૪

શિર્ષિનયનસિંધુશંશિમિતવર્ષે હર્ષેણ ગંધપુરનગરે ॥

શ્રીવિજયપ્રમશ્ચરિપ્રસાદતો યત્ન एष સફલોઽશ્વત્ ॥ ૫ ॥

અર્થ:—સવત્ ૧૭૨૩ ના વરસે આ પ્રયત્ન શ્રીગંધપુર
(ગાધાર, ખલાત પાસે કાવી ગાધાર છે તે) નગરમા
સુદિશ્રી વિજયપ્રભના પ્રસાદથી સફળ થયું ૫

ઉપસંહાર.

॥ ચપજાતિ ઘૃત્તં ॥

યથા ત્રિધુઃ પોલશમિઃ કલ્તામિઃ ।

સંપૂર્ણતામેત્ય જગત્પુનીતે ॥

ગ્રંથસ્તથા પોલશમિઃ પ્રકાશે-

રયં સમગ્રૈઃ શિન્માતનોતુ ॥ ૬ ॥

અર્થઃ—જેમ ચંદ્રમા સોળે કળાથી પૂર્ણતા પામી જગતને ઉજ્જવળ-પવિત્ર કરે છે તેમ આ ગ્રંથ પણ સોળ કળારૂપ સોળે પ્રકાશે કરી જગતનું કલ્યાણ કરે! આ ગ્રંથ તો કલ્યાણરૂપ જ છે, પણ કહેવાનું કે જગત્ જીવો આ ગ્રંથ વાંચી-વિચારી કલ્યાણ પામે. ૬

॥ ઇંદ્રવજ્રા ઘૃત્તં ॥

યાગજ્ઞગત્યેપ સહસ્રમાનુઃ ।

પીયૂષમાનુશ્ચ સદોદયેતે ॥

તાનત્સવામેતદપિ પ્રમોદં ।

જ્યોતિઃ સ્ફુટદવાદમયમાતનોત ॥ ૭ ॥

અર્થ:—આ ગ્રંથમાં પણ પ્રકાશમાન વાણીરૂપ જ્યોતિ રહેલી છે; તો તે પણ જ્યાંસુધી આ જગતમાં હજારો કિરણોથી પ્રકાશતો જે સૂર્ય અને અમૃતઝરતો જે ચંદ્ર એ બે રહે ત્યાંસુધી સત્પુરુષોને આનંદ આપે, અર્થાત સૂર્ય-ચંદ્રની જેમ આ ગ્રંથ સદાકાળ રહેવાનો છે. એના ઠાગળ, પુંઠા, છાપ આદિ જે પૌરુષલિંગ વસ્તુ તે ભલે તેના સ્વભાવ પ્રમાણે સદી જઈ નાશ પામે-રૂપાંતર પામે, પણ એમાં રહેલું જે જ્ઞાન, એમાં રહેલો જે ગૂઢ અર્થ, એ તો ચંદ્ર-સૂર્ય પેઠે કાયમ રહેવાનાં. ભવ્ય શ્રવ, સત્પુરુષરૂપ કમલ અને કુમુદને એ આનંદનો હેતુ થાઓ ! ૭.

॥ इति श्रीमन्महोपाध्याय श्रीकीर्तिविजयगणि-

शिष्योपाध्याय श्रीविनयविजयगणिनिरचित .

श्रीशान्तसुधारसग्रंथः समाप्तः ॥

